

T.C.

KAHRAMANMARAŞ SÜTÇÜ İMAM ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANA BİLİM DALI

**EL KAVLÜ'L-CEYYİD Fİ ŞERHİ
EBYÂTİ'T-TELHÎS
METİN-İNCELEME (s.131-265)**

Hüseyin CEVİZ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

KAHRAMANMARAŞ

AĞUSTOS 2020

T.C.

KAHRAMANMARAŞ SÜTÇÜ İMAM ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANA BİLİM DALI

**EL KAVLÜ'L-CEYYİD Fİ ŞERHİ
EBYÂTİ'T-TELHÎS
METİN-İNCELEME (s.131-265)**

DANIŞMAN : Doç. Dr. Yakup POYRAZ
JÜRİ : Dr. Öğr. Üyesi Lutfi ALICI
JÜRİ : Dr. Öğr. Üyesi Özkan CİĞA

Hüseyin CEVİZ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

KAHRAMANMARAŞ

AĞUSTOS 2020

KAHRAMANMARAŞ SÜTÇÜ İMAM ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANA BİLİM DALI

ÖZET

YÜKSEK LİSANS TEZİ

EL KAVLÜ’L-CEYYİD Fİ ŞERHİ EBYÂTİ’T-TELHÎS
METİN-İNCELEME (s.131-265)

Hüseyin CEVİZ

Danışman : Doç. Dr. Yakup POYRAZ
Yıl : 2020, Sayfa: 206
Jüri : Doç. Dr. Yakup POYRAZ (Başkan)
: Dr. Öğr. Üyesi Lütü ALICI (Üye)
: Dr. Öğr. Üyesi Özkan CİĞA (Üye)

Son devir Osmanlı âlimi ve müderrisi Mehmed Zihni Efendi’nin (öl. 1911) El-Kavlü’l-Ceyyid adlı eseri; Hatîb El-Kazvînî’nin Telhîsü’l-Miftâh’ı ile ona Teftâzânî tarafından yazılan El-Mutavvel ve Muhtasarü’l-Me’ânî adlı şerhlerde, ayrıca Seyyid Şerîf El-Cürcânî’nin El-Mutavvel Hâşiyesinde geçen şiir şevâhidinin şerhi niteliğinde bir eserdir. Eser, medrese eğitimi alan gençlere yönelik bir üslup ve bakış açısıyla yazılmıştır. Ders kitabı tarzındaki eserin 131-265 sayfalarının çeviri yazısı, çalışmamızın esasını teşkil etmektedir. Literatürde şevâhid şerhleri olarak geçen bu tarz eserler, nahiv ve belagât ilmiyle alakalı yazılan kitapların açıklaması ve yardımcı kitabı olarak tarif edilebilir.

Anahtar Kelimeler: Belagât, El-Kavlü’l-Ceyyid, Mehmed Zihni Efendi, Nahiv, Şerh, Şevâhid.

DEPARTMENT OF TURKISH LANGUAGE AND LITERATURE
INSTITUTE OF SOCIAL SCIENCES
KAHRAMANMARAŞ SÜTÇÜ İMAM UNIVERSITY

ABSTRACT

MA THESIS

EL KAVLÜ'L-CEYYİD Fİ ŞERHİ EBYÂTİ'T-TELHÎS
TEXT- SEARCH (p.131-265)

Hüseyin CEVİZ

Supervisor : Assoc. Prof. Dr. Yakup POYRAZ
Year : 2020, Pages: 206
Jury : Assoc. Prof. Dr. Yakup POYRAZ (Chairperson)
: Assist. Prof. Dr. Lütfi ALICI (Member)
: Assist. Prof. Dr. Özkan CİĞA (Member)

“El-Kavlü'l-Ceyyid”, the literary work by Mehmed Zihni Efendi (d. 1911) who was a late Ottoman scholar and lecturer, is an explication work of poem citations which take place within “Telhîsü'l-Miftâh” by Hatîb El-Kazvînî, and its explication “El-Mutavvel ve Muhtasarü'l-Me‘ânî” by Teftâzânî, also “El-Mutavvel” postscript by Seyyid Şerîf El-Cürcânî. The work was written in a specific literary style and perspective, and was devoted to young people having madrasah education. Translation of pages 131-265 of the textbook constitutes the basis of this work. These sorts of works are known as “poem citations” in literature; they can be defined as supplementary resources and explanation of books on syntax and rhetoric.

Keywords: Rhetoric, El-Kavlü'l-Ceyyid, Mehmed Zihni Efendi, Syntax, Explication, Witnesses.

ÖN SÖZ

Son devir Osmanlı âlimi ve müderrisi Mehmed Zihni Efendi'nin (öl. 1911) El-Kavlü'l-Ceyyid adlı eseri; Hatîb El-Kazvî'nin Telhîsü'l-Miftâh'ı ile ona Teftâzânî tarafından yazılan El-Mutavvel ve Muhtasarü'l-Me'ânî adlı şerhlerde, ayrıca Seyyid Şerîf El-Cürcânî'nin El-Mutavvel Hâşiyesinde geçen şiir şevâhidinin şerhi niteliğinde bir eserdir.

Hazırladığımız bu tez, esas olarak iki ana bölüm üzerine bina olunmuştur. Bu iki ana bölüme ek olarak usul ve esaslarımızı tayin ettiğimiz giriş bölümü ile tezden çıkarımlarımızı yaptığımız sonuç bölümünden oluşmaktadır.

İkinci bölüm El-Kavlü'l-Ceyyid ve Mehmed Zihni Efendi'nin daha iyi anlaşılmasına vesile olacak inceleme bölümümüzdür. El-Kavlü'l-Ceyyid adlı eser, şerh ve haşiyelerdeki 649 beyitin Türkçe izahı ile şairleri hakkında bilgi veren bir eserdir. Mezkûr eserin çeviri yazısı çalışmamızın esasını teşkil etmekle birlikte inceleme bölümünde yer alan yazara ve esere dair alt başlıklarıyla da eserin ve müellifin daha iyi anlaşılabilmesi kanaatindeyiz.

El-Kavlü'l-Ceyyid hakkında bilgi sahibi olmak isteyen birisinin karşısına çıkabilecek ilk bilgilendirici paragraf olması hasebiyle “Hatîb El-Kazvî'nin Telhîsü'l-Miftâh'ı ile ona Teftâzânî tarafından yazılan El-Mutavvel ve Muhtasarü'l-Me'ânî adlı şerhlerde ayrıca Seyyid Şerîf El-Cürcânî'nin El-Mutavvel Hâşiyesinde geçen şiir şevâhidinin şerhi” alıntılanmış bu bölümü somutlaştırma adına yazar ve eserleri açıklama maksadına yönelik iki ayrı tablo oluşturma fikri hâsıl olmuştur.

Üçüncü bölüm ise tezimizin esasını teşkil eden çeviri yazı bölümüdür. 131-265 arası sayfaları içeren çeviri yazımızın içerisindeki Arapça beyit, ayet ve hadisler orijinal şekilleriyle asıl metinden fotoğrafları alınmak suretiyle çeviri yazının içerisine yerleştirilmiştir.

Ciddi oranda Arapça gramer ve belagat bilgisi ihtiva eden ve döneminde medrese eğitiminde kullanılan bir eser üzerinde çalışmak bizim için kolay olmamıştır.

Zorlukları aşma ve onlarla mücadele etme noktasında, anlayışını ve sabrını esirgemeyip süreci sağlıklı bir şekilde yürütmemize destek olan eşim Emine Funda hanımefendiye ve oğullarım Mustafa ile Tarık'a en kalbi şükranlarımı sunarım.

Çeviri yazının kendi içinde bulundurduğu zorluklara ek olarak eserin sahip olduğu Arapça kavramların çokluğu ise önemli ölçüde Arapça hâkimiyet gerektirdiğinden sözlük niteliğindeki web sayfalarından ve çeşitli Arapça kaynaklardan yararlandık. Ayrıca TDE

bölümünde yüksek öğrencisi ana dili Arapça olan Mısır asıllı Hüsam Menna'ya müracaat ederek Arapça ifadeleri kontrol ettirdik. Kendilerine katkılarından dolayı teşekkür ederim.

Yüksek lisans sürecinin ilk gününden itibaren ve dahi tez oluşturma aşamalarının tamamında katkısını, birikimini, anlayışını ve hocalığını bizden hiç esirgemeyen kıymetli danışman hocam Doç. Dr. Yakup POYRAZ beyefendiye teşekkürlerimi arz ederim.

Hüseyin CEVİZ

Kahramanmaraş 2020

İÇİNDEKİLER

ÖZET	i
ABSTRACT	ii
ÖN SÖZ	iii
İÇİNDEKİLER	v
TABLolar LİSTESİ	vi
KISALTMALAR	vii
1.GİRİŞ	1
1.1.Konunun Amacı	1
1.2.Konunun Önemi ve Bilim Hayatına Getireceği Katkılar	1
1.3.Tez Konusunun Yöntemi	2
1.4. Çeviri Yazıya Esas Teşkil Eden Hususlar	2
İKİNCİ BÖLÜM	
2.EL KAVLÜ'L-CEYYİD Fİ ŞERHİ EBYÂTİ'T-TELHÎS ESER İNCELEMESİ	
2.1.Esere Dair	4
2.1.1.El Kavlü'l-Ceyyid	4
2.1.2.Ta'lîka	4
2.1.2.İstişhâd	5
2.1.3.Telhîs	5
2.1.4.Şevâhid	5

2.1.5.Belâgat	6
2.2.Müellife Dair	10
2.2.1.Mehmed Zihni Efendi’nin Hayatı	11
2.2.2.Eserleri	12
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM	
3.EL KAVLÜ’L-CEYYİD Fİ ŞERHİ EBYÂTİ’T-TELHÎS METNİN ÇEVİRİ	
YAZISI	14
4.SONUÇ	188
KAYNAKLAR	190
ÖZ GEÇMİŞ	193
TIPKIBASIM ÖRNEKLERİ	194

TABLÖLAR LİSTESİ

TABLO 1: Eserler Tablosu	8
TABLO 2: Müellifler Tablosu	9

KISALTMALAR

- d. : death (ölümü)
- DİA : Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi
- h. : hicri
- öl. : ölümü
- s. : sayfa
- TDE : Türk Dili ve Edebiyatı
- v. : vefatı
- vb. : ve bunun gibi
- vd. : ve diğerleri

1.GİRİŞ

Son devir Osmanlı âlimi ve müderrisi Mehmed Zihni Efendi'nin (öl. 1911) El-Kavlü'l-Ceyyid adlı eseri; Hatîb El-Kazvînî'nin Telhîsü'l-Miftâh'ı ile ona Teftâzânî tarafından yazılan El-Mutavvel ve Muhtasarü'l-Me'ânî adlı şerhlerde, ayrıca Seyyid Şerîf El-Cürcânî'nin El-Mutavvel Hâşiyesinde geçen şiir şevâhidinin şerhi niteliğinde bir eserdir. Eser, medrese eğitimi alan gençlere yönelik bir üslup ve bakış açısıyla yazılmıştır. Ders kitabı tarzındaki eserin 131-265. sayfalarının çeviri yazısı, çalışmamızın esasını teşkil etmektedir. Literatürde şevâhid şerhleri olarak geçen bu tarz eserler, nahiv ve belagât ilmiyle alakalı yazılan kitapların açıklaması ve yardımcı kitabı olarak tarif edilebilir.

El-Kavlü'l-Ceyyid'de Mehmet Zihni Efendi, Arap şiirine ait seçme eserler üzerinden günlük hayattaki kullanım örnekleriyle gençlere yönelik öğretici bir tutum içerisinde. Eski şiirimizi sevdirmeye çabası olarak da tarif edilebilecek bu tutum, önemli hikâye ve kelâm-ı kibârlar üzerinden kendini göstermektedir.

Belagat kavramları arasında günlük dile dair kullanım örneklerini de ihtiva eden El-Kavlü'l-Ceyyid, ders kitabı olmanın yanında edebî bir eser olma hüviyetini de barındırır.

1.1.Konunun Amacı

El-Kavlü'l-Ceyyid Fi Şerhi Ebyâtî't-Telhîs, Hatîb El-Kazvînî'nin belâgata dair Telhîsü'l-Miftâh'ı ile Teftâzânî'nin buna yazdığı El-Mutavvel ve Muhtasarü'l-Me'ânî adlı şerhlerde ve Seyyid Şerîf El-Cürcânî'nin El-Mutavvel'e yazdığı Hâşiyedeki 649 beytin Türkçe izahı ile şairleri hakkında bilgi veren bir eserdir. Konunun amacı, bugüne kadar çevirisi yapılmamış, alanında çok kıymetli olan bu eseri edebiyat dünyasına kazandırmaktır.

1.2.Konunun Önemi ve Bilim Hayatına Getireceği Katkılar

Son devir Osmanlı âlimi ve müderrisi olan Mehmet Zihni Efendi hayatı boyunca birçok ilmi çalışma yapmış ve kıymetli birçok eser kaleme almıştır. El-Kavlü'l-Ceyyid Fi Şerhi Ebyâtî't-Telhîs adlı eserde 649 beytin Türkçe izahı ile şairi hakkında bilgi verilmiştir. Eserin şerh olma özelliği önem arz etmektedir. El-Kavlü'l-Ceyyid Fi Şerhi Ebyâtî't-Telhîs adlı eserin tez olarak hazırlanmasının edebiyatımıza belagat ve şerh bağlamında katkısı olacaktır.

1.3. Tez Konusunun Yöntemi

Tez olarak tespit edilen El-Kavlü'l-Ceyyid Fi Şerhi Ebyâti't-Telhîs adlı eserin eski harfli metin olması hasebiyle günümüz alfabesine aktarımı yapılacaktır. Çeviri yazısı yapılan bu eser üzerinde yapılacak olan inceleme çalışması, tezi daha da istifade edilir hâle getirecektir.

Ders kitabı tarzındaki eserin 131-265. sayfalarının çeviri yazısı, çalışmamızın esasını teşkil etmektedir. Çeviri yazıya ilave olarak eseri ve müellifini daha iyi tanıyabilmek adına çalışmamıza İnceleme Bölümüne alt başlık olarak Esere ve Müellife Dair bölümleri eklenmiştir. Bu bölümler, çeviri yazıyla eserini günümüz harfleriyle buluşturmaya amaçladığımız Mehmed Zihni Efendi ile eserinin ve onların bilinirliğini artırması amacıyla çalışmamıza eklenmiştir.

Literatürde şevâhid şerhleri olarak geçen bu tarz eserler, nahiv ve belagât ilmiyle alakalı yazılan kitapların açıklaması ve yardımcı kitabı olarak tarif edilebilir. Bu durum birden çok eseri ve müellifi de bilmeyi de icap ettiğinden görsellik marifetiyle pratiklik kazandırabilir düşüncesiyle El-Kavlü'l-Ceyyid'e kaynaklık teşkil eden yazar ve eserlerden oluşan Müellif-Eser tablosu da çalışmamıza ilave edilmiştir.

1.4. Çeviri Yazıya Esas Teşkil Eden Hususlar

Çeviri yazının genelinde transkripsiyon kullanılmadı lakin uzun ünlüler â, î, û, ayın ve hemze çeviri yazıda gösterilmiştir.

Eserdeki Arapça beyitlerle ayet ve hadisler metinden fotoğraf şeklinde alınmıştır. Orijinal şekiller bu sayede muhafaza edilmiştir.

Orijinal metindeki satır sırası [ ] köşeli parantezle çeviri yazıda belirtilmiştir.

-ub\-üb zarf fiil eki günümüzdeki şekliyle -ıp/-ip/-up/-üp şeklinde okunarak çeviri yazıya aktarılmıştır.

Yumuşak ünsüzle başlayan eklerin yazımında, ünsüz benzeşmesi kuralına uyulmayıp orijinal yazılış esas alınmıştır.

Edat ve bağlaçlar asli şekillerine uygun olarak metnin dil özelliklerine sadık kalınarak okunmuştur.

Metinde geçen özel isimler büyük harfle yazılmış olup onlara gelen ekler de ayrılmıştır.

Menin orijinalindeki imla ve noktalamaya mümkün olduğunca sadık kalınmış ve metindeki cümle yapıları korunmuştur.

Eserdeki özgün dipnotların başlarına satır sırası verilerek kısa çizgilerle (-----) ana metinden ayrılmak suretiyle sayfa sonuna eklenmiştir.

İKİNCİ BÖLÜM

2.EL KAVLÜ'L-CEYYİD Fİ ŞERHİ EBYÂTİ'T-TELHÎS ESER İNCELEMESİ

2.1.Esere Dair

2.1.1. El Kavlü'l-Ceyyid

“Mehmed Zihni Efendi'nin (öl. 1911) Hatîb El-Kazvînî'nin Telhîsü'l-Miftâh'ı ile ona Teftâzânî tarafından yazılan El-Mutavvel ve Muhtasarü'l-Me'ânî adlı şerhlerde, ayrıca Seyyid Şerîf El-Cürcânî'nin El-Mutavvel Hâşiyesinde geçen şiir şevâhidinin şerhi” (DİA, V, 1992:380) şeklinde tarif edilen eser; gelenekte istişhâd, telhis, şevâhid gibi terimlerle karşılanan bir tarzın numunesidir. Bu çerçeveyi ve geleneği daha anlamlı kılmak adına mezkûr terimlerin ve bu terimlerle doğrudan bağlantılı kavramların mevzubahis edilmesinde yarar vardır.

2.1.2. Ta'lîka

Ta'lîka kelimesi bir şeye not düşmek, bir şey için yorum yapmak, yorumda bulunmak, bir şeyi iliştmek, bir şeyi not almak, not alarak kaydetmek gibi anlamlara gelmektedir. Ta'lîka kelimesi geniş kapsamlı bir açıklama ve izahtan ziyade daha dar kapsamlı bir notlandırmayı karşılamaktadır. Bu çerçevede şerhin alt kademesi sayılabilecek hâşiye türünü karşılamaktadır denilebilir (Yücel, 2012,28).

El Kavlü'l-Ceyyid adlı eserde seçme Arap şiirlerinin Türkçe şerhlerinin yanı sıra önemli beyitlerin özetlenmesi durumu da karşımıza çıkmaktadır. Bu bağlamda eser, hem açıklayıcı hem de özetleyeci bir mahiyettedir. Yani şerh ve telhîs türünün özelliklerini ihtiva eder.

Ta'lîka terimi ve İslam telif geleneğinde genişlemeye ve daralmaya dayalı iki yönlü bir yöntemin karşımıza çıktığını söyleyebiliriz. Bunlardan birinci grup metni açmak ve genişletmek gayesinde olan; şerh, hâşiye, ta'lîka, tefsîl, te'vîl vb. türü eserler sayılabilir. İkinci grup ise metni kısaltmak, fazlalıklardan arındırmak ve özetlemek amacıyla yazılan; ihtisâr, Muhtasar, hulâsa, telhîs ve muktetaf türü eserlerdir (Yücel, 2012,31).

2.1.3.İstişhâd

Dil bilgisi kurallarını, kelimelerin yapı ve anlamlarını kanıtlamak üzere doğruluğu kesin olan misaller getirmek anlamında edebiyat terimi. Sözlükte “şahit getirmek, şahit göstermek” mânasına gelen istişhâdlugat, sarf, nahiv ve belâgat ilimlerinde “bir kelimenin veya bir ifadenin lafız, anlam ve kullanım doğruluğunu kanıtlamak amacıyla doğruluğu kesin olan nazım ve nesirden örnek vermek” anlamında kullanılır. Bunun için getirilen örneğe şâhid (çoğulu şevâhid) denir. Bazı kaynaklarda istişhâd yerine ihticâc ve istidlâl terimleri de kullanılmıştır. Misalle şâhid arasında fark vardır. Şâhid bir dil bilgisi kuralının, bir ifadenin doğruluğunu kanıtlar; misal ise kuralı açıklamak ve anlaşılmasını kolaylaştırmak için getirilir.

2.1.4.Telhîs

Vezir tarafından hâk-pây-i şâhâneye mesâlih-i devlete dair takdim olunan takrir ve padişaha bu makule takrir arz etmek. Osmanlı Devleti’nde sadrazamın padişaha gönderdiği arz ve raporları ifade eden belge türü (Redhouse, 2016:265).

Telhisler kısa olabildiği gibi çok uzun olanları da vardır ve genellikle tek bir konuyu içerirler. Kaleme alınış biçimleri Osmanlı yönetim geleneğinin kişiliği vurgulamayan, araya mesafe koyan anlayışına uymaktadır. Eğer yazarın adı belirtilmemişse bunun hangi sadrazama ait olduğunu belirlemek çok güçtür. Telhiste kullanılan dil sarayın konuşma dilini yansıtır. Beş defa sadrazam tayin edilen ve 1596’da vefat eden Koca Sinan Paşa’nın telhislerinde şaşırtıcı biçimde çok sayıda Türkçe kelime ve deyimle karşılaşmaktadır. Fakat daha sonraki asırlarda ve özellikle XVIII. yüzyılda Farsça ve Arapça unsurlar ağırlık kazanmıştır. Padişahların çok defa telhis metninin üstünde onun biraz solunda yer alan cevapları (hatt-ı hümayunlar) genellikle kısadır ve birkaç kelimeden oluşmaktadır (DİA, XL, 2011:402).

2.1.5.Şevâhid

Şahitler, şehâdet ediciler. Söylenen veya yazılan bir husûsu güçlendirmek için tanınmış bir eserlerden alınmış örnekler (Redhouse, 2016:).

İstılahta ise; yukarıda söylendiği gibi Arap dili çalışmalarında dilcilerin gerek Arap grameri (sarf-nahiv) ve gerekse belagat ilimlerinin kurallarının tespitinde veya farklı kullanım şekillerinin ispatında veya izahında delil/kanıt olarak getirdikleri manzum veya nesir türünden Arap kelimeleridir. Ancak “şâhid/şevâhid” denildiğinde daha çok akla gelen

şiiir nevinden olan şevâhidlerdir. Bunun sebebi, şiirin diğerlerine nazaran daha çok kullanılmış olmasıdır (Yavuz, 2018: 33).

Dil kurallarının tespitinde birer delil/kanıt olarak kullanılan manzum şevâhidlerin, daha sonra gelen dilciler tarafından açıklanması ve yorumlanması (şerh) geleneğini ortaya çıkmıştır.

2.1.6.Belâgat

Edebiyat kaideleri ve edebî sanatlarla ilgili meânî, beyân ve bedîi içine alan ilim dalı. Belâgat sözlükte “sözün fasih ve açık seçik olması” anlamında masdardır. Bazı kaynaklar bunu “ulaşmak; olgunlaşmak, erginlik çağına varmak” mânasındaki bulûğ kelimesiyle ilgili görüyorlarsa da bab ve masdar değişikliğinden dolayı bu anlam isabetli görülmemektedir. Terim olarak ise biri “meleke”, diğeri “ilim” olmak üzere iki mânada kullanılmıştır. Batı dillerinde meleke anlamında belâgata karşılık éloquence, ilim anlamında da rhétorique kelimeleri kullanılmaktadır. Meleke olarak belâgat, sözün, fasih olmakla beraber yer ve zamana da uygun olmasıdır. Diğer bir söyleyişle bir fikrin sözlü veya yazılı olarak yerinde, yeterince ve zamanında ifade edilmesidir (DİA, V, 1992:380).

İlim olarak ise düzgün ve yerinde söz söyleme usul ve kaidelerini inceleyen belâgat, meânî, beyân ve bedî’olmak üzere üç fenne ayrılır. Belâgat Arap dili ve edebiyatıyla ilgili ilimler içinde bağımsızlığına en geç kavuşanıdır. Zira Kur’ân-ı Kerîm’in i’câzını anlayabilmek için Müslüman milletlerin ve çeşitli nesillerin uzunca bir süre bu konu üzerinde çalışıp belâgatın ilkelerini, metot ve terminolojisini ortaya koymalarını beklemek gerekiyordu. Ancak bu tarihî süreçten sonra belâgat bağımsız bir ilim olabilmıştır (DİA, V, 1992:381).

Bu tariflerin ifade ettiklerini El Kavlü’l-Ceyyid üzerinde somutlaştıracak olursak hangi müellifin hangi eserinin açıklandığına bakmakta da yerinde olacaktır.

Şeyhu’l-Belâğa olarak nitelenen Abdulkâhir El-Cürcanî (v. 471 h.. Mahmud b. Ömer ez-Zemahşerî (v. 537 h.) ve Ebû Yakub es-Sekkâkî (v. 626 h.) gibi isimler belâgat ilminin köşe taşlarıdır. Bilhassa es-Sekkâkî’nin Miftahu’l-‘Ulûm adlı eseri, sonraki dönemlere de damgasını vurmuş ve asırlar boyunca medreselerde okutulacak olan El-Hatip El-Kazvinî’nin (v. 739 h.) Telhisu’l-Miftâh adlı eserine kaynaklık etmiştir. El-Kazvinî, Miftahu’l-‘Ulûm’un üçüncü bölümünün özeti olan Telhîsu’l-Miftâh ile yetinmemiş bir adım daha ileri giderek Telhîs’e El-Îdâh adıyla bir şerh de yazmıştır.

Telhîsü'l-Miftâh, belâgat tarihinin önemli dönüm noktalarından biridir. Başta Teftâzânî'nin (v. 792 h.) El-Mutavvel ve Muhtasarü'l-Ma'ânî'si olmak üzere, eser üzerine pek çokşerh yazılmış; Telhîs ve şerhleri, Osmanlı medreselerinde yüzyıllar boyunca ders kitapları olarak okutulmuştur.

Mehmed Zihni Efendi El Kavlü'l-Ceyyid'i, klasik eserler arasında yer alan Telhîsü'l-Miftâh, El-Mutavvel ve Muhtasarü'l-Ma'ânî gibi eserlerdeki şâhidleri şerh etmek için yazmıştır.

El Kavlü'l-Ceyyid'e mukaddime ile başlayan Mehmed Zihni Efendi besmele, hamdele ve salveleden sonra ilk olarak İslâm'ın şiire bakışını ele alır. Deliller ve değerlendirmelere girmeden, daha mukaddimenin başında İmam Şafî'î'den naklettiği şu sözle bu konudaki görüşünü en başta ortaya koymaktadır: “Şiir, kelâmdan bir nevidir, hasenihasen, kabihi kabihtir.” Mukaddimesinin önemli bir kısmını bu meseleye ayıran Mehmed Zihni Efendi, şiirle ilgili söz konusu görüşünü kanıtlamak için ayet ve hadislerle yer verir, ulemanın görüş ve tutumlarından bahseder ve sözü İslâm'da şiirin haram olamayacağını demeye getirir. Mukaddimenin son bölümünde ise Arap şiirinin şiir bahirlerinden ve istişhâd bakımından şairlerin tabakalarından söz eder (Aydın, 2012: 14).

Eserde müellifin; karşısında bir grup öğrenci var ve belli bir alt yapıyı onlara kazandırma kaygısıyla yumuşak bir üslup kullanması dikkat çekmektedir. Bir medrese hocası bilgeliği ve öğreticiliği eserde kendini göstermektedir.

Beyitler açıklanırken kelime kelime izah etme yoluna gidilirken meselenin daha anlaşılır kılınması maksadıyla belagat ve nahiv ilmine dair izahlar getirilmesi de şevahid geleneğiyle medrese hocası kimliğinin ortak bir paydada buluşması olarak görülebilir.

Ele alınan şiirler, (şevâhid şiirleri) dile dair bir kullanımın örnekleri ve açıklama vesileleri olarak karşımıza çıkmaktadır.

İnceleme ve çeviri yazımıza esas teşkil eden El Kavlü'l-Ceyyid adlı eseri ve onun arka planını daha anlaşılır kılma kaygısıyla hazırladığımız tablolar, El-Kavlü'l-Ceyyid'e kaynaklık teşkil eden yazar ve eserleri görsellik marifetiyle daha anlaşılır kılacaktır.

ESER ADI	ESERE DAİR	AÇIKLAMA

EL-KAVLÜ’İ-CEYYİD	القول الجديد Mehmed Zihni Efendi’nin (öl. 1911. Hatîb El-Kazvînî’nin Telhîsü’l-Miftâh’ı ile ona Teftâzânî tarafından yazılan El-Mutavvel ve Muhtasarü’l-Me‘ânî adlı şerhlerde,	Ayrıca Seyyid Şerîf El-Cürcânî’nin El-Mutavvel Hâşiyesinde geçen şiir şevâhidinin şerhi.
EL-MUTAVVEL	المطوّل Sekkâkî’nin Miftâhu’l-‘Ulûm’unun belâgatla ilgili bölümü için Hatîb El-Kazvînî’nin kaleme aldığı Telhîsü’l-Miftâh üzerine Teftâzânî (öl. 792/1390) tarafından yazılan şerh.	Teftâzânî tarafından yazılan şerh.
MİFTÂHU’İ-ULÛM	مدف تاحال علوم EbûYa‘kûb es-Sekkâkî’nin (öl. 626/1229) Arap grameri ve belâgatına dair eseri.	

TABLO 1: Eserler Tablosu

MÜELLİF ADI	MÜELLİFE DAİR	AÇIKLAMA
KAZVÎNÎ, Hatîb	الخطيب بالاقزويني Ebü'l-Meâlî Celâlüddîn El-Hatîb Muhammed b. Abdirrahmân b. Ömer b. Ahmed El-Kazvînî eş-Şâfî (öl. 739/1338)	Arap belâgatı teorisyeni.
TEFTÂZÂNÎ	التفتازاني Sa'düddîn Mes'ûd b. Fahriddîn Ömer b. Burhâniddîn Abdillâh El-Herevî El-Horâsânî et-Teftâzânî (öl. 792/1390)	Çok yönlü âlim.
SEKKÂKÎ, Ebû Ya'kûb	أبو يعقوب السكاكي Ebü Ya'kûb Sirâcüddîn Yûsuf b. Ebî Bekr (b.) Muhammed b. Alî El-Hârizmî es-Sekkâkî (öl. 626/1229)	Arap belâgatında çığır açmış dil bilimi âlimi.
CÜRCÂNÎ, Seyyid Şerîf	الجرجاني Ebü'l-Hasen Alî b. Muhammed b. Alî es-Seyyid eş-Şerîf El-Cürcânî El-Hanefî (öl. 816/1413)	Arap dili, kelâm ve fıkıh âlimi.

TABLO 2: Müellifler Tablosu

2.2.Müellife Dair

2.2.1.Mehmed Zihni Efendi'nin Hayatı

10 Temmuz 1846'da İstanbul'da doğdu. “Zihnî” mahlası çok zeki ve kavrayışlı olmasından dolayı hocası tarafından verilmiştir. Babası Kaymakam Mehmed Reşid Efendi, annesi Güzide Gülsüm Hanım'dır. Küçük yaşta Kur'an'ı ezberledi ve cami derslerine devam etti. Hocaları bilinmemekle birlikte ciddi bir öğrenim gördüğü eserlerinden anlaşılan Mehmed Zihni Efendi ulûm-i âliye (medrese öğretim üyeliği) şehâdetnâmesi aldı. 1864 yılında Bâbîâli Meclis-i Vâlâ Mazbata Odası'na mülâzım oldu. Bir süre sonra Matbaa-i Âmire Takvîm-i Vekâyî' kâtiplik ve musahhihliğine getirildi (1868). Burada on yıl kadar çalışarak birçok dinî ve edebî eserin hatasız bir şekilde basılmasını sağladı (DİA, XXVIII, 2003:542-543).

İlmi çalışmalarının yanı sıra hayatının önemli bir kısmı da öğretmenlik mesleğiyle geçen Mehmet Zihni Efendi'nin bu meslekle ilk meşguliyeti ve diğer çalışma alanları şu şekilde karşımıza çıkmaktadır.

1877'de Hasan Râsim Paşa'nın çocuklarına öğretmenlik yapmak üzere üç aylığına İskenderiye'ye gitti (Meşâhîrû'n-Nisâ, II, 64, 91). Ardından Galatasaray Mekteb-i Sultânîsi ulûm-i Arabiyye ve dîniyye muallimliği (1879. Mekteb-i Mülkiyyeüsûl-i fıkıh muallimliği (1883. Tedkîk-i Müellefât Komisyonu üyeliği (1891. Meclis-i Kebîr-i Maârif üyeliği (1894. Maarif Nezâreti Encümen-i Teftîş ve Muâyene üyeliği ve başkanlığı (1902) görevlerinde bulundu. 1906 yılında Mekteb-i Mülkiyye'deki müderrislik görevinden istifa ettiyse de Meclis-i Kebîr-i Maârif'teki vazifesi devam etti (DİA, XXVIII, 2003:542-543).

Uzun ve yorucu bir meslek hayatının ardından hayatının son dönemlerini şu şekilde geçirmiştir Mehmet Zihni Efendi.

1908'de yaş haddinden emekliye ayrılması gerekirken Meclis-i Vükelâ kararıyla görevini sürdürdü. Halvetiyye-Şâbâniyye tarikatı şeyhi Necib Efendi'ye intisap eden Mehmed Zihni Efendi, Meclis-i Kebîr-i Maârif üyesi iken 16 Aralık 1913 tarihinde İstanbul'da vefat etti ve Küplüce Mezarlığı'ndaki aile kabristanına defnedildi (DİA, XXVIII, 2003:542-543).

Başarılı ve dolu dolu geçen bir hayat hikâyesinin ardından hem kendi memleketinde hem de diğer memleketlerde takdirle anılmıştır Mehmet Zihni Efendi.

Ülke içinde üstün başarı madalyaları ile taltif edilen Mehmed Zihni Efendi, Eylül 1889'da Stockholm'de toplanan Müsteşrikler Kongresi'ne gönderdiği matbu eserlerinin ilmîliği, ayrıca Arap dili ve öğretimine yaptığı hizmetlerden dolayı kongrenin teklifi üzerine birleşik krallık olan İsveç-Norveç hükümeti tarafından bir altın madalya ile ödüllendirilmiştir. Bu madalya günümüzde Galatasaray Lisesi Müzesi'nde muhafaza edilmektedir (DİA, XXVIII, 2003:542-543).

2.2.2.Eserleri

Mehmet Zihni Efendi'ye ait eserler Diyanet İslam Ansiklopedisi'ne göre aşağıda sıralanmıştır.

A) Arap Dili ve Öğretimi.

1. El-Müntehab fî Ta'îmi Lugati'l-Arab: Arap sarfına dair kapsamlı bir eser olup sarf kalıplarıyla ilgili çok sayıda kelime Türkçe karşılıklarıyla birlikte “temrin” başlığı altında; âyet, hadis ve diğer Arap edebiyatı kaynaklarından seçilmiş nesir ve şiir örnekleri de “emsile” adıyla verilmiştir.

2. El-Muktedabmine'l-Müntehab fî Ta'îmi Lugati'l-Arab. Bir önceki eserin özeti olup i'lâl ve idgam konuları “Teznîb” başlığı altında eserin sonuna eklenmiştir.

3. El-Müşezzeb (Mektebüedeb fî Sarfî ve Nahvî Lisânî'l-Arab, El-Mürteeb fî Sarfî ve Nahvî Lisânî'l-Arab; “Sarf kısmı”, İstanbul 1307, 1311, 1327). Önceki iki eserin özetidir. Ali Nazîma bu üç kitabı Miftâhu'l-Müntehabve'l-Muktedabve'l-Müşezzeb adıyla özetlemiştir.

4. El-Muktedab (İstanbul 1303-1304) “Nahiv kısmı”. Arap nahvine dair kapsamlı bir eser olup sonunda Arapça edatlar alfabe sırasına göre açıklanmıştır. Birinci ve dördüncü kitap El-Müntehabve'l-Muktedab fî Kavâidi's-Sarf veNahv adıyla tekrar yayımlanmıştır.

5. El-Müşezzeb fî Sarfî ve Nahvî Lisânî'l-Arab. “Nahiv kısmı”. Bir önceki eserin özetidir. Sarf ve nahve dair El-Müşezzeb adlı özetlerle ilgili olarak Gökhan Sebati Işkın tarafından Arapça'ya tercüme edilerek Muhammed Zihnî Efendi ve kitâbühû El-Müşezzeb fî Sarfî ve Nahvî Lisânî'l-Arab adıyla Pakistan'da yüksek lisans çalışması yapılmıştır.

6. El-Kavlü'l-Ceyyid fî Şerhi Ebyâti't-Telhîs ve Şerhayhi ve Hâşiyeti's-Seyyid: Hatîb El-Kazvînî'nin belâğata dair Telhîsü'l-Miftâh'ı ile Teftâzânî'nin buna yazdığı El-Mutavvel ve Muhtasarü'l-Me'ânî adlı şerhlerde ve Seyyid Şerîf El-Cürcânî'nin El-Mutavvel'e yazdığı Hâşiyedeki 649 beytin Türkçe izahı ile şairleri hakkında bilgi veren bir eserdir. Şeyhülslâm Mustafa Sabri Efendi, bu eseri Beyânü'l-Hak mecmuasında (sy. 36-69. "Reddî' Alâmâfî'l-Kavli'l-Ceyyidmine Redî" başlığı altında yirmi beş makalede tenkit etmişse de devamı gelmemiştir.

7. Kitâbü't-Terâcim: Arapça öğretiminde okuma metni olarak kullanılmak amacıyla 160 kadar âlim ve edibin Arapça biyografilerini ihtiva etmektedir.

8. Feyz-i Yezdân Tercüme-i Nasîhatü'l-İhvân: Zeynüddin İbnü'l-Verdî'ye ait yetmiş yedi beyitlik Lâmiyye'nin izahlı tercümesidir.

9. Atvâku'z-Zeheb Tercümesi: Zemahşerî'ye ait eserin Said Efendi ile birlikte yapılan açıklamalı çevirisidir.

B) İslâmî İlimler.

1. Ni'met-i İslâm. Eserin birinci kısmında akaidle ilgili çok kısa bir girişten sonra tahâret, namaz, oruç ve zekât konuları, ikinci kısımda hac, avlanma, hayvan kesimi, kurban ve akîka bahisleri işlenmiştir. Üçüncü kısım Münâkehât ve Müfârakât adıyla hazırlanmış olup fıkhnın nikâh, talâk, eyâmân ve radâ' bölümlerini içermektedir. Eser müellife büyük şöhret kazandırmıştır. Cumhuriyet Döneminde de birçok defa basılmıştır.

2. Usûl-i Fıkıh (Husûlü'n-Nekh fî Usûli'l-Fıkıh

3. Elgâz-ı Fıkhiyye: İbrahim Halilcan tarafından sadeleştirilerek Fıkıh Bilmeceleri adıyla yayımlanmıştır.

4. Hanımlar İlmihali h. 1313 yılında İstanbul'da basılmıştır.

5. Kızlar Hocası Küçük Hanımlar İlmihali de denilen bu eser İstanbul'da farklı zamanlarda basılmıştır. (H. 1312, 1316, 1324)

6. El-Muhtasarât fî Mesâilî't-Tahârâtve'l-İbâdât: Ni'met-i İslâm'ın özeti olup Diyanet İşleri Başkanlığı'nca El-Muhtasarât ismiyle tekrar neşredilmiştir.

7. El-Hakâik Mimmâfî'l-Câmîi's-Sagîrve'l-Meşârikmin Hadîsi Hayri'l-Halâik. Eserin yazma hâlindeki cüzleri Diyanet İşleri Başkanlığı Kütüphanesi'ndedir.

8. El-Kavlü's-Sedîd fî İlmi't-Tecvîd

9. Tuhfetü'l-Erîb fî'r-Reddi Âlâ Ehli's-Salîb Tercümesi: Abdullah b. Abdullah Et-Tercümân'a ait eserin Said Efendi ile birlikte yapılan çevirisi olup Hristiyanlığa Reddiye adıyla yeni harflerle de yayımlanmıştır.

10. El-Münkızumine'd-Dalâl Tercümesi: Gazzâlî'nin eserinin Said Efendi ile birlikte tercümesidir.

11. Sihâmü'l-İsâbe fî Kenzi'd-Daavâti'l-Müstecâbe Tercümesi: Süyûtî'nin makbul dualara ve duanın kabul şartlarına dair eserinin çevirisidir.
C) Biyografi.

1. Meşâhîrü'n-nisâ: İslâm öncesi ve İslâm döneminde ilim, edebiyat ve siyaset alanında meşhur olmuş Arap, Türk ve İranlı 1165 kadar hanımın biyografisini içeren bir ansiklopedidir. Zamanın kız öğretmen okullarında okutulmak üzere Maarif Nezâreti'nin isteği üzerine hazırlanan eseri Muhammed Hasanhan İ'timâdüs saltana Hayrât-ı Hisân adıyla Farsçaya çevirmiştir. Kitap, Tarihte İz Bırakan Kadınlar ismiyle Bedrettin Çetiner tarafından sadeleştirilerek yayımlanmış ancak giriş kısmı ile "Fasl-ı Mahsûs" bölümü çıkarılmıştır.

2. Buğyetü't-Tâlib fî Tercemeti Tuhfeti'r-Râgıb: Kalyûbî'nin, Mısır'da kabirleri meşhur olan bazı Ehl-i beyt büyüklerinin biyografi ve menkıbelerini içeren Tuhfetü'r-Râgıb adlı eserinin tercümesidir.

D) Tashih ve Ta'likleri.

Sahîh-i Buhârî: Sahîh-i Müslim ("Kitâbü'l-Cihâd"ın kırk üçüncü babı "Gazvetü Hayber"e kadar; Sâgânî, Meşâriku'l-Envârî'n-Nebeviyye; İbn Melek, Şerhu Menâri'l-envâr; Radî El-Esterâbâdî, Şerhu's-Şâfiye; Seyyid Abdullah El-Hüseynî, Şerhu's-Şâfiye. Kaynaklarda adı geçen diğer eserleri de şunlardır: Sarf-ı Arabî, Teshîlü't-tahsîl, Şerhu Ebyâti'l-İsfehendi, Mekteb-i Sultânî, Kavâid-i Türkiyye Risâlesi, İktibâsü'l-Envâr fî Tercemeti'l-Menâr, Düstûrû'l-Muvahhidîn, Terceme-i Tuhfetü'l-Mülûk (DİA, XXVIII, 2003:542-543).

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3. EL KAVLÜ'L-CEYYİD Fİ ŞERHİ EBYÂTİ'T-TELHÎS METNİN ÇEVİRİ YAZISI

131

[1] Kâl [2] 123

١٢٣ هَلْ تَرْجُرُنَاكُمْ رِسَالَةُ مُرْسِلٍ * أَمْ لَيْسَ يَنْفَعُ فِي أَوَّلِكَ الْوَكْ

[3] Bu beyit bahr-i kâminden ve ba'zı nesh-i Mutavvel'de mezkûr şevâhiddendir. Kâ'ili (Ma'arrî)dir. Dir'iyâtında [4] olan ebyâtındandır. Kasîdenin matla'ı şöyledir:

[4]

أَبِي كِنَانَةَ! إِنْ حَشَوُ كِنَانَتِي * نَبَلٌ بِهِ نَبَلُ الرِّجَالِ هُلُوكُ

[5] (İbn-i Kinâne)

Kavli-hemze nidâiye olmağla- Yâ Benî Kinâne demekdir. (Benû Kinâne) Arab'da bir kabile-i [6] ma'rûfedir. Bir de (Kinâne) yine kesr-i kâf ile tîr-endâzların ok kabıdır ki tîrkeş ta'bîr olunur. [7] Yâ-i mütekellime muzâf olarak mezkûr olan (kinânetî) lafzından murâd olan ma'nâ bu olup [8] ona muzâf bulunan (haşv) dahi tulû ma'nâsına olmağla (haşve kinâneti) terkibi benim tirkeşimin [9] tulûsu demekdir. ma'nâ-yı mecâzi murâd olmağla şebih-i Kinâne olan fikrim tulûsu demek maksûddur. [10] Terkîb-i mezkûr (inne) nin ismi olup ona habervâki' olan (nebelü) dahi nun fethi [11] ve bâ'nın sükûnuyla ok ma'nâsına ism-i cem' olup ondan da elfâz-ı hicviye murâddır. Hicvini tesirde [12] tîre teşbih itmişdir. (bihî) zamîrine belü ve sihâmdan ibâret olan haşve râcîdir. (nebelü'r-ricâli) [13] terkîbindeki (nebelü) fethateyn ile eşrâf ve nücebâ' ma'nâsına olarak mübteda olup haberi hâlikin [14] cem'i olan (hulûk) dur. (bihî)nin ba'sı buna müte'allikdir.

[15] ((Mefhûm-ı Beyit) Ey Benî Kinâne! Benim Kinâne-i mükerrerem birtakım sihâm-ı elfâz ile mümtelikdir ki [16] anların te'sîrini alan büyük kimselerin bile şeref ve haysiyeti kalmaz demekdir. [17] Şâ'ir bu kavlı ile Benî Kinâne'yi: Sizi hicv ve rüsvây eyledim deyü tehdîd etmek istemişdir. [18]

(heltez cüranneküm) kavli helte mennu'anneküm ma'nâsınadır. Berâ-yı vezn mîmi işbâ' olunur. Nûn te'kid [19] edât-ı istifhâm ile ictimâ' itmişdir. (Risâletü Mürsel) terkîbi (tezcûra) fi'linin fâ'ili risâletden [20] burada nasihat murâddır. Memnu' minhu

mahzûfdur ki «ن هجوى و اظهار مداوتى» yahud «من ارتكابكم الغي» [21] dimekdir.

(mîm) bel ma'nâsına münkati'adır. Evvela inkâr ve tevbih tarîkiyle acaba size adam gönderip nasîhat etsem kârgir olur mu deyü istifhâm edip ba'de te'sîri olmayacağını

anlayarak [22] «بل ليس ينفعهم ذلك» demek istemiştir. (ûlâke) evvelinin ma'nâsınadır ki ism-i işâret cem' olan [22] (ûlâ) lafzı ba'zı Kabâil lügatı üzere maksûr olmuşdur. (elûke) risâlet ma'nâsına kabul [23] vezninde masdardır. Rasûle dahî itlâk olunur.

[24] ((Mefhûm-ı Beyit)): Beyân-ı sâbıkdan zâhirdir. Bunda şâhid (ûlâke) lafzının

harf-i hitâbıdır. [25] «ثم عفونا عنكم من بعد ذلك» ve «ثم توليت من بعد ذلك» kavli kerîmlerinde olduğu gibi bunda dahî [26] kendinden söz alınacak bir muhatab maksûd olmağla (ûlâküm) denilmemiştir. Şârih bununla İmrîü'l-Kays [27] El-Sahabî'nin zikr olunan ebyât-ı mütekaddimesindeki (ve zâlîke) kavli üzerine itdiği kelâmı te'yîd itmiştir.

132

[1] İsm-i işâret uslûb-ı gıybet olmağla beyitte hitâbdan gıybet'e 'udûl ve iltifât

vardır. Muktezâ-yı [2] sibâk «بل ليس ينفع فيكم» demek idi. (ûlâke) daki hitâbın (tezçüranneküm) deki hitâb [3] ile müttehid olmadığı ifâde olundu.

[4] Ma'arî'nin beyitlerindeki sanâ'i'-i lafziye hafî değildir. (dir'iyât) anın vasf-ı derû' hakkında olan kasâ'ididir. [5] Kâl

[6]

124

١٢٤ بَكَرًا صَاحِبِي قَبْلَ الْفَجْرِ * إِنَّ ذَاكَ الْخَجَاحَ فِي التَّبَكِيرِ

[7] Bu beyit

dahi Mutavvel'in ba'zı neshi şevâhidden ve bahr-i hafifden olup (Beşşâr Bin Bürd) nâm [8] şâ'ir-i a'mânın bir kasidesi muttali'idir. (Bekkîrâ) erkenden bir yere varmak ve sür'at etmek ma'nâlarına [9] olan tebkîrden emr-i hazır meşâdır. (sâhibeyye) edât nidâsı mahzûf bir münâdâ-yı muzâfdır. [10] Arkadaş demek olan (sahib) lafzının tesnîyesi yâ-i mütekellime muzâf olmağla mahzûf olunup [11] olmuşdur. Şu'ara-yı Arab'ın adetleri kendileri için bir sâhib yahud 'âzil-i tasavvur edüp [12] kelâmlarında anlara hitâb

etmekdir ve (hayru'r-rüfekâ-i selâse) fehvâsınca ekseriyâ yanlarında iki arkadaş [12] farz etmeleriyle tesnîye bünyesiyle hitâb ederler. Bu beyit dahî öyle vâki' olmuş ve şâ'ir güyâ kendi [13] arkadaşı bulunan iki kimseye hitâben "bekkirâ sâhibeyye" demiştir. (*) Münâdâ-yı muzâf mensûb [14] olacağından "yâ sâhibeyn" sebkinde olmağla yâ-ı mütekellîme izâfetle nûn-ı sâkıt oldukda ictimâ' yâeyn [15] idgâmı icâb itmiştir. (Kable'l-hecîri) terkîbindeki (kable) fi'l-i emr-i mezkûrun zarfı olup [16] (hecîr) zâmîr vezninde nısf-ı nehârda olan şiddet-i harâret zamânıdır. (zâke) enne'nin ismidir. [17] Hitân kendisinden söz alınacak bir muhatabadır. (El-Necâha) fevz ve zafer ma'nâsınadır.

[18] ((Mefhûm-ı Beyit)): Arkadaşlar! Şiddet-i harâret zamânı gelip çatmadan erken hareket [19] edin. Yâ hû! Matluba muzafferiyet erken çıkmaktadır demekdir.

[20] Şu'aranın bu makûle emr ve talebi "Arkadaş! Erkence gel de subûhu –yani sabah 'işretini [21] edelim sıcağa kalmayalım" demek olduğu ma'lûmdur.

[22] Bunda şâhid ism-i işaret ile kâf-ı hitâbdan mürekkebe olan ve mincihetü'l-i'râb mahallen [23] mensûb olarak (enne)nin ismi bulunan (zâke) lafzındadır ki bu hitâb bundan evvelki (bekkirâ) [24] kavliyle olan hitâb ile müttehid olmadığından (zâkemâ) denilmemiştir. Ve bu iltifatdan ma'dûd değildir, [25] bundan evvel mezkûr olan beyit gibidir.

[26] Beytin kâ'ili olan (Beşşar) Hulefâ-i Abbâsîye'den Mehdî Bin El-Mansûr'un şâ'ir-i pesendide-i nazmı olan [27] (Ebû Mu'az Beşşâr Bin Bürd Bin Yercûh El-Ukaylî) dir. Kendisi 'Acemiyyü'l- asl (ve Mühelleb Bin Ebu Sufra) [28] sebâyâsından olup rikk üzere tevellüditmiş ve bir ümerâ-i Ukaylîye'nin azâd-girdesi olarak velâ

-----

[29] (*)Bâ'zı hevâmîşde muharrer ma'lûmata göre Beşşar Bin Bürd'ün mülâzım sohbeti (Ebû Amr Bin el'Alâ) ile (Halef El- [30] ahmer) olmağla hitâb-ı hakîkatı üzeredir.

133

[1] Tarikiyele ona nisbet olunmuştur. A'ma ve çiçek bozuğu ve iri yapulu ve uzun boylu bir kimse [2] olup gözlerinin hadîkası üstünde kırmızı et olmağla gayet kabîhü'l-manzar imiş. Çocukluğunda [3] kulağına küpe dahi takındığı için küpeli yahud ibikli ma'nâsına olarak (mûra'as) taklîb [4] olunur idi. Aşıkası (abde) münasebetiyle Meşâhîr-i Nisâ'mızda mezkûr olan iş'ârından beyt-i ati [5] kendinin a'ma olduğunu münebbidir: [6]

يَا قَوْمِ اَذْنِي لِبَعْضِ الْحَيِّ عَاشِقَةً * وَالْاِذْنَ تَعَشَّقُ قَبْلَ الْمَيِّتِ اَحْيَا

[7] Ergâni'de Beşşar'ın tercüme-i hâli pek uzundur. (Mehdi) halîfe anı zındıka töhmetiyle dayak altında [8] öldürmüştür. Târîh-i mevti yüz altmış sekizdir. Nârî türâba tafdîl ve secde-i Âdem'den imtina' [9] husûsundaki re'y-i İblîs'i tasvîb eder ve şu beyti:

[10] الارض مظلمة والنار مشرقة * والنار معبودة مذكات الدار

[11] Söyler olduğu rivâyet olunur ise de kavî-i âtisi misli ba'zı âsârından hüsn-i i'tikâdı anlaşılır: [11] [12] [13]

وَعَيَّرَنِي الْاَعْدَاءُ وَالْعِيْبُ فِيْهِمْ * وَاَيْسَ بَعَارٌ اَنْ يُقَالَ ضَرِيْرٌ
اِذَا اُبْصِرَ الْمَرْءُ الْمَرْوَةَ وَالتَّقَى * فَانَّ عَمَى الْعَيْنَيْنِ اَيْسَ يَضِيْرُ
رَأَيْتُ الْعَمَى اَجْرًا وَذَخْرًا وَعَصْمَةً * وَاِنِّي اِلَى تِلْكَ الثَّلَاثِ فَقِيْرٌ

[14] Kâl

[15] 125 ١٢٥ بَايَّ نَوَاحِي الْأَرْضِ آتَيْتُ وَصَالَكُمْ * وَأَنْتُمْ مُلُوكٌ مَا لِمَ تَصَدِّكُمْ نَحْوُ

[16] Bu beyt bahr-i tavîlden ve ba'zı nesh-i Mutavvel'de mezkûr emsileden olup Kâili müvellidîndendir. [17] (bi-eyyi) lafzındaki (bâ) fî ma'nâsınadır. (Nevâhî) cânib ma'nâsına olan (nâhîye) nin cem'idir. [18] Mâkabline muzâfileyh ve mâba'dine muzâfdır. (ebğî) atleb ma'nâsına fî'il-i muzâri' mütekellimdir. [19] (visâleküm) anın mef'ûlûdür (visâl) muvâsalat dimekdir. (ve entüm mülûkûn) cümle-i hâlîyedir. [20] (mâ) leys ma'nâsınadır. (li-maksadüküm) mukaddem haber ve (nahv) mu'ahhar mübtedâdır. (maksad) kasd [21] ma'nâsına olarak mef'ûlûne muzâfdır. (nahv) cihet dimekdir.

[22] ((Mefhûm-ı Beyit)) : Ben sizinle muvâsalatı arzın hangi kûşesinde taleb ve ümîd [23] edeyim? Siz mülûk gibisiniz. Melekler zîr hükmünde bulunan memâlikin neresini dilerse orada [24] sakın ve mukîm oldukları gibi sizin de bir mekân-ı mu'ayyeniniz olmadığından ve çünkü bütün rûy-ı arza [25] mâlik gibi dilediğiniz yerde sakın olmakta olduğunuzdan sizi aramam için bana bir tarik-i mu'în [26] yoktur. Binâenaleyh tâleb-i visâliniz bâbında hangi tarike sâlik olacağım da mütehayyirim dimekdir.

[27] Bunda şâhid-i muhâtab vâhîde berâ-yıta'zîm lafz-ı cem' ile hitâb olunmasındandır ki bu uslûb-ı [28] kelâm kudemâ-yı Arab'da görülmeyip kelâm-ı müvellidinde görülmüştür. Hâssaten mütekellim kendini a'zâm için [29] siga-i cem' isti'mâli uslûb-ı kadimdir. Kur'an-ı Kerim'de dahi pek çoktur. Bunun aksi

134

[1] [قَالَ رَبِّ ارْجِعُونِ] ve [قَرَّةَ عَيْنٍ لِي وَلَكَ لَا تَقْلُبْنَاهُ] gibi ba'zı ayât-ı kerîmede vârid olmuş [2] ve isti'mâl-i müvellidin bu uslûb-ı Kur'aniye tevâfuk itmiştir. [3] Kâl

[4] 126 [5] 127

١٢٦ طَحَالِكْ قَابُ فِي الْحِسَانِ طَرُوبُ * بُعِيدَ الشَّبَابِ عَضْرُخَانِ مَشِيبُ
١٢٧ يُكَلِّفُنِي آيِلِي وَقَدْ شَطَّ وَلِيْهَا * وَعَادَتِ عَوَادِ بَيْنَنَا وَخُطُوبُ

[6] Bu beyitler bahr-i tavîlden ve nefes-i telhis şevâhidinden olup Kâili şu'ara-yı câhiliyeden (Fahl) [7] demekle ma'rûf olan (Alkame Bin Mümbeddeh) dir. Anın mülûk-ı Gassaniye'den ya'ni asr-ı sa'âdetden evvel Şâm [8] etrafında Rum imparatoru tarafından hükümet eden mümtâz valilerden (El-Hâris El-A'rac) nâmındaki [9] emirin medhi hakkında nazmetdiği Kaside-i Bâiye'nin matla'ıdır. Mâ'ba'di şöyledir: [10] [11] [12]

منعمة ما يستطاع كلامها * على بابها من أن تزار رقيب
(ثم قال) : فان تسأوني بالنساء فأتني * خير بادواء النساء طيب
اذ شاب رأس المرء أو قل ماله * فليس له في ودهن نصيب
يردن ثراء المال حيث علمد * وشرخ الشباب عندهن عجيب

[14] Şâ'irin (Şâis) isminde olan birâderi (Hâris A'rac) esîr itmiş imiş. Alkame [15] ana bu kaside-i medhîyeyi biraderinin tahlis ve tefdiyesi için takdim itmiş olduğundan bir beytinde [16] şöyle demiştir:

[17] وفي كل حي قد خبطت بنعمة * فحق لشأس من نذاك ذنوب

[18] (Habt) bilâ mu'ârefe olan in'âm demek olup (zünûb) dahi nasîb ma'nâsınadır. Hâris [19] bunu istimâ'ında is'âf mes'ûlünü işrâben "nea'm ve ezhibe" ve vasf-ı nisâ hakkında olan ebyâtı istimâ'ında [20] dahi « صدق فوك ، لله ابوك ، انت طيبهن والخبير بادواهن » demiştir. (tahâ) zehâb [21] ve ittisâ' ma'nâlarına fi'l-i mâzi lâzım olup (bâ) ile ta'diye itmiştir. "tahâbi hîkal behû" deniliyor ki [22] zehebe bihî fî külli şey'in ma'nâsınadır. (tahâbike) demek ittese'abike ve zehebebike külli mezhebin demektir. [23] Kâf-ı hitâb mâsabakda mezkûr olan (تطاول ليلك بالآمد) mısra'ında vâki' (leylin) lafzındaki [24] kâf gibidir. (kalb) fi'il-i mezkûrun fâ'ilidir. (tarûb) ana sıfatdır. (fi'l-hisân) [25] « في طب الذوة الحان » sebkinde olarak ana müte'allikdir. (hisân) lafzı [26] « في طب] فيهن خيرات » ayetinde olduğu gibi hasenenin cem'idir. (tarûb) sabûr vezninde dördüncü bâbdan [27] mutasarrıf sıfat-ı müşebbiehedir. Yahud kesr-i râ ile olan tarab lafzının matrâb gibi mübalağasıdır. [28] Masdarı taleb vezninde tarabdır ki insâna şiddet-i sürûrve ba'zen hüzn ile âriz olan [29] hiffetdir. (bu'ayde's-şebâbi) terkîbinde musağğar-ı vâki' olan (ba'id) lafzı (tahâ) fi'iline yahud (tarûb) [230] şübeh fi'iline zarfdır. (şebâb) gençlik demektir. (ba'd) kelimesinin tasgîri taklîli ifâde içindir.

135

[1] Vakt-i şebâbdan biraz sonra demektir. « نصر حان مشيب » kavlı-
 [2] « فيه الشيب » في النصر الذي حان أي قرب demek olarak ba'idü's-şebâb zarfından bedeldir ve mâsadakları birdir zîrâ şebâbdan sonraca [3] olan zaman-ı kurb müşeyyeb zamanıdır beynlerinde hadd-ı fasl yokdur. Kûhûletde dahi şeyb zuhûr [4] itdiği vâki'dir. Zamân ma'nâsına olan asrın intisâbı zarfiyet üzeredir. Ve mâba'dine muzâfıdır. [5] (hân) kelimesi kurb ma'nâsında fi'l-i mâzîdir. (meşîb) ihtiyarlık ve saç ve sakalda olan [6] aklık demek olan şeyb ma'nâsınadır ve hân fi'linin fâ'ilidir. (yükellifünî) cümle-i istinâfiyedir. [7] Fa'ili beyt-i evvelde vâki' kalbe râci' zamîrdir. (teklif) ağır bir iş emrinden ibâretedir. (Leylâ) [8] mahbûbesi ismi olarak yükellifünî fi'linin mef'ûl-i sâni'sidir. Tâ' ile « تكلفني ليلي شدايد فراقها » (tekellüfinî) rivâyete göre (leylâ) fâ'il [9] olup mef'ûl-i sâni

dimek olarak mahzûf olur. Mu'âhidü't- [10] tansîsde kalbe hitâb olmak üzere anın fi'l-i muhâtab olması cevâzı dahi gösterilmiştir ki [11] buna göre gıybetden hitâba udûl ile bir iltifât-ı dehâ olmuş olur. (vekad şettave'l-yühâ) cümlesi [12] mef'ûl-i mezkûrdan hâldir. (şetta) fi'l-i mâzi muzâfdır. Ba'id oldu ma'nâsınadır. (velî) [13] kurb ma'nâsınadır.

« وَالْحَالُ أَنَّهُ بَعْدَ زَمَانٍ قَرِيبًا » dimekdir. (âdet) ric'at ma'nâsına fi'il-i [14] mâzî müennes olup şârih anın bâb-ı müfâ'aleden mâzî müennes olması cevâzını dahi Merzûkî'den [15] naklen beyân itmiştir. (avâdin) musîbet ma'nâsına olan âdiyenin cem'i ve takdîren merfû' olarak [16] anın fâ'ilidir. (hutûb) umûr-ı azîme ma'nâsına olarak avâdı üzerine ma'tûfdur.

[17] ((Mefhûm-ı Beyteyn)) Şâ'ir kendi nefesine hitâb ederek: “Yâhû! Hüsna hatunları talebde durup [18] ve neşâtmend olan kalb ihtiyarlık çağı gelip çatdığı hâlde seni şuna buna meyletendirip [19] gezdirdi, Leylâ'nın visâlini teklîf ediyor hâlbuki anın zamân-ı kurb ve ensâli uzamış [20] ve aramıza nice mevâni' ve mesâ'ib girmiştir” dimekdir.

[21] Bunda şâhid (tahâbike) kavliyle olan hitâbdan (yükellifünî) kavlidir tükellime olan iltifâtdır.

[22] Şi'irin Kâili olan (Alkame) İmrü'l-Kays ile itdiği bir meşâ'irede ana gâlib olduğu [23] beynlerinde hakem nasb olunmuş olan (Ümmü Cündeb) nâm zevce-i İmrü'l-Kays'ın hükmüyle sâbit oldukda [24] İmrü'l-Kays karıyı tatlık edip anı (Alkame) tezvic etmesi üzerine merkur fuhûlden add [25] olunarak (Alkame'tü'l-Fihl) telkîb olunduğu Meşâhîr-i Nisâ'da Ümmü Cündeb'in tercümesinde hikâye olunmuştur.

[26] Kâl

[27]

128

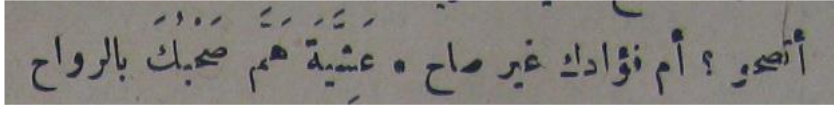
[28]

129

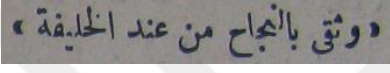
۱۲۸ بَقِيَ بِاللَّهِ لَيْسَ لَهُ شَرِيكٌ * وَمِنْ عِنْدِ الْخَلِيفَةِ بِالنَّجَاحِ
۱۲۹ أَغْنِي يَا فَدَاكَ أَبِي وَأُمِّي * بِسَيْبٍ مِنْكَ إِنَّكَ ذُو أَرْيَاحِ

[29] Bu beytler bahr-i vâfirden ve Mutavvel şevâhidinden olup şâ'ir-i meşhur (Cerîr)'in Abdülmelik'e inşâd

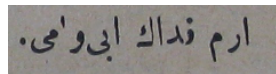
[1] Etdiği kaside ebyâtındandır ki muttali' kaside şöyledir:

[2]

[3] (Sakî) kelimesi sânin ve kâfın kesriyle i'timâd ma'nâsına olan sika masdarından emr-i hâzır müennesdir. [4] Şâ'ir bununla (Ümmü Huzra) nâmıyla kasidede zikrettiği kerîmesine hitâb itmiştir. (billah) [5] ana mef'ûlün bihdir. (Leyse lehu şerik) cümlesi istînâfiye ve yahud beyne'l-ma'tufeyn vâki olduğuçün [6] i'tirâzıdır. (ve mininde'l-halife) kavli muahharan müfessir olan bir necâh-ı mukaddere müte'allık olup

[7] demekdir. (halife) sultân-ı a'zam ma'nâsınadır. Cem'i (halâ'if) [8] ve hilâf-ı kıyâs olarak (hulefâ) dır. (necâh) nûnun fethiyle matlûba zafer ma'nâsına masdardır. [9] Masdarlar kendinin üst tarafında bulunan kelimedede amel edememekde olduğu için (min) harfinin [10] ana doğrudan doğruya ta'alluku tecviz olunmamıştır.

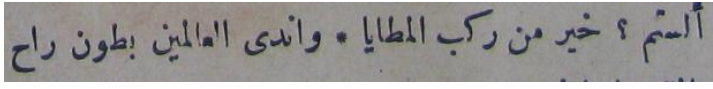
[11] (ağsinî) i'âne ma'nâsına olan iğâsedden emr-i hazırdır ve bu hitâb halîfeyedir. (yâ) harf-i [12] nidâdır. Münâdası mahzûfdur. "yâ halife" yahud "yâ mevlâ" demekdir. (fedâ keebi ve ümmi) cümlesi [13] anam babam sana fedâ olsun ma'nâsında cümle-i mu'terize-i duâ'iyedir. Kâf hitâba muzâf olan (fedâ) [14] lafzı fânın feth ve kesri ve elif-i maksûre ile bir fi'l-i mahzûfun mef'ûlü olup "Liyekün fedâkeebi [15] ve ümmi" demekdir. Bu ta'bîrde 'bidîrîn-i Arab'dandır. Ve fî hadîsi İbn-i Vakkâs:

 [16] (bi-seybin) kavli (ağsinî) emrine müte'allık olup (seyb) ceyb vezninde atâ' ve bahşiş ma'nâsınadır. [17] (inneke) halîfeye hitâbdır. (irtiyâh) mutlak neşât ma'nâsına olup burada husûsî olarak [18] keemânın fi'l-i mekârime olan meyl ve neşât-ı tabî'ileri ma'nâsına maksûddur ki (eryahiyye) ta'bîr olunur.

[19] Birinci beytin mefhûmu kerîmesine hitâben "Ey Ümmü Huzra! Şerîk ve nazîri olmayan Cenâb-ı Hakk'a [20] ve cânib-i halîfeden nâil-i merâm olunacağına i'timâd edip itmi'nân üzere ol" demek olup ikinci [21] beytin mefhûmu dahi halîfeye hitâben "yâ mevlânâ! Anam babam sana fedâ olsun, taraf-ı hilâfet-penâhînzden [22] atîyye-i cezîle ile bana mededres ol. Sen atâ ve keremle neşâtmend bir zât ve'l-cenâbsın" demekdir.

[23] Bunda şâhid beyt-i evveldir. (ve men inde'l-halife) deyü uslûb-ı gıybetde irâd olunan bir ifâde [24] muahharan uslûb-ı hitâba ifrâğ olunarak (ağsinî) denilmiş olduğu hâlde beyt-i evvelde muhâtab [25] başka ve beyt-i sâni'de başka olmak hasebiyle iltifâtdan ma'dûd olmamasındadır.

[26] Şi'irin Kâili olan (Cerîr) elli sekizinci sahîfede güzerân olduğu üzere fûnûn-ı şi'irin [27] hepsinde mâhir bir şâ'ir olup mânahnüfih olan kasîdeyi Abdülmelik'e inşâd eder iken şu beyte:

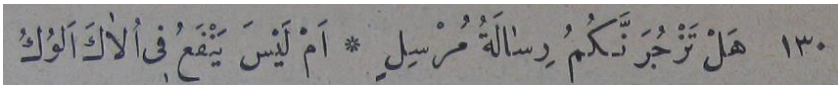
[28]

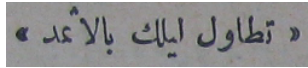
[29] Müntehî oldukda Abdülmelik yaslandığı yerden doğrulup “Bizi medh idecekler işte böyle itmeli [30] ve böyle medh idemeyenler sükût eylemeli” demiştir ve Cerîr'e yüz re's dışı deve bahşeylemiştir.

137

[1] Hikâye olunur ki: Eş'ar-ı nâs kimdir? deyü Cerîr'e birisi su'âl itmiş idi. Cerîr o adamı [2] alıp evine götürerek pederi (Atiye) yi çağırdı. Meğer o aralık Atiye keçinin birini yakalamış [3] memesinden süt içmekte imiş. Sakalından sütler akarak pejmürde hey'et yanlarına geldikde Cerîr [4] o adama “Bu benim babamdır sütü keçinin memesinden içmesi bir kaba sağılır iken şayet sesini işiden [5] olur da süt istemeğe gelen bulunur mülâhaza-i hassâset kâranesinden mebnîdir. İşte eş'ar-ı nâs böyle [6] bir peder ile iftihâr edip bâb-ı mefâhirede seksen şâ'ire galebe çalandır” demiştir.

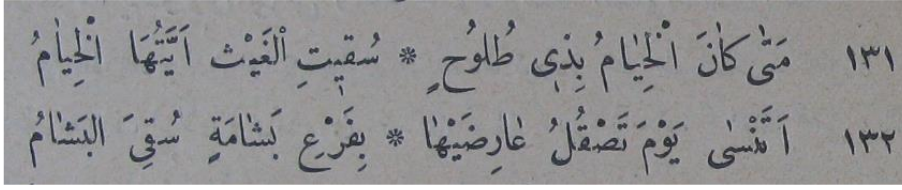
[7] Kâl

[8] 130

[9] Bu beyt Ma'ri'nindir. İmrü'l-Kays El-Sahâbinin ilh. beytinin zeylinde nesh-i [10] Mutavvel'in ba'zılarında mevcûd şevâhidden olmak üzere bundan evvel (s. 131) zikr ve şerh olunmuştur. [11] Burada vücûdunda Mutavvel nüshaları müttefikdir.

[12] Kâl

[15] Bu beytler bahr-i vâfirden ve Cerîr'in iş'ârından olup Mutavvel'de iltifatın ma'nâ-yı diğeri hakkında [16] mezkûr şevâhiddendir. (metâ) istirfâmiye-i zamânîyedir. (hıyâm) kıyâm vezninde dört direk [17] çatılıp üstü ot ile örtülmüş bir nev' Arab urbası ma'nâsına olan haymenin cem'idir. [18] Meşhur olduğu üzere bizden ma'mûl çadır demek değildir. (ana) kesâ' vezninde habata'bîr olunur. [19] (zûtulûh) bir mevzu' ismidir. Fî ma'nâsına olan (bâ) ile mecrûr olmuştur. (kane) fi'iline [20] haberdır. (sükîti) kelimesi kulak ma'nâsına olan es-sakî masdarından fi'il-i mâzî meçhul-ı muhâtab [21] olup cem'a hitâb olduğuçün tâsı meksûrdur. Lafzen haber ve ma'nâen du'â ve inşâdır. Yağmur [22] ma'nâsına olan (gays) anın mef'ûl-i sânîsidir. (eyyetühe'l-hıyâm) mahzûfu'l-edât bir münâdi (sükîti) [23] cümlesindeki muhâtabı beyândır. (etensâ) kavlinde muhatab kendi nefesidir ve bu iltifâtdan ma'dûd [24] değildir. (yevm) her ne kadar taraf-ı zamanîyeden ise de burada (tensâ) fi'line mef'ûlünbihdir. Ve mâba'dine [25] muzâfdır. (teskulü) kelimesi bir şeye cilâ vermek ma'nâsına olan sakaldan muzari' müennesdir. Fâ'ili [26] mahbûbeye raci' zamîrdir. Mef'ûlü (ârızeyhâ) dir. (ârızîn) den murad ön dişleriyle azı [27] dişler meyânında olan yan dişleridir. Zamir mahbubeye izâfetle tesnîye nûnu sâkıtdır. (bi-fer'ibeşâmetin) [28] terkîbindeki carr (teskulü) fi'iline müte'allikdir. (fer') dal ma'nâsına olarak hoş ra'ihâlî bir nev' ağaç [29] ismi olan (beşâme) ye muzâfdır. O ağaçdan Arab misvâki tihâz ederler. (sûkiye'l-beşâmü) cümle-i

138

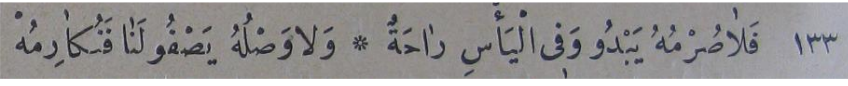
[1] Duâiyesinden âib-i fâ'il vâki' olan (beşâm) anın cem'i dimekdir. "sekâhallâh" takdirindedir.

[2] Mefhûm-ı nazm-ı beyâna gelince: Şâ'ir ibtidâ (zîtulûhin) nâm mahalde geçen vaktine tahassür suretiyle [3] "Ne vakit idi o ki obalar Zî Tuluhin'de idi" deyip ba'de o obaları pîş nazarında tahayyül [4] ederek onlara hitâben "Ey hıyâm! Sana yağmurlar yağsun" deyü onlara du'â itmiştir. Böyle du'â [5] inde'l-Arabma'rûfdur. Çünkü arzın ve sekenesinin salâhı rahmet ileidir. Muahharan aklını başına [6] alarak hıyâma itdiği

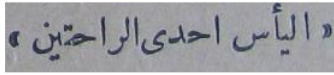
hitâbdan adûl ile kendi nefesine hitâb edip “Yâ hû! Sen o nâzenînin [7] beşâm dalıyla istiyâk edip dişlerini cilâlandırıldığı günü unutuyor musun?” demiş ve ba’de beşâm [8] ağacına “miskî ve rahmet-dide olsun” deyü duâ itmiştir.

[9] Bunda şâhid beytinin her birinde kelâmı birer cümle-i du’âiye ile ta’kîbde ya’ni (sükîtü'l-ğays) [10] ve (sükıye'l-beşâm) cümlelerinin mâkabline merbût birer cümle-i du’âiye olmasındadır ki ma’nâ-yı diğerce bunu da [11] iltifâtdan additmişlerdir.

[12] Kâl

[13] 133

[14] Bu beyt dahi Mutavvel'de bundan evvelki beyitlerin akabinde mezkûrdur. Bahr-i tavîldendir. Kâili (İbn-i [15] Miyâde) demekle ma'rûf olan (Rimmâh Bin Ebred Bin Sevbân) dır. (Miyâde) mim'in fethi ve yâ'nın [16] teşdidiyle validesidir. (İbn-i Dümejne) gibi bu da vâlidesine izâfetle müştehirdir. Mutavvel'in “Ke-kavli [17] Miyâde” nüshaları galatdır. (lâ)nın ismi olan (surmu) sâdın zammıyla hicr ve iftirâk ma'nâsında [18] isimdir. Zamîr-i gâib mecrûr ve habîbe râci'dir. Sâd meftûh okunursa kat' ma'nâsında masdar olur [19] (felâhic ruhû) dahi rivâyetdir. (yebdû) zahir olmak ma'nâsına olan bedevv masdarından fi'l-i muzâri' [20] nâkısdır. (vefi'l-ye'si râhatün) cümle-i mu'terizedir. Ma'tûfîn meyânında vaki' olmuşdur. Fâide-i i'tirâzı [21] şâri Hatnâb bahtında yine bu beyti irâd ederek beyân eylemiştir. Mahall-i şâhid burasıdır.

(ye's) [22] nevmîdlik demekdir. misl-i meşhûrdur. (vasl) hicr ve terkin zıddıdır [23] (yasfû) bir şey sâfi ve kedersiz demek olan safâ ve safuvv ve safuvv masdarlarından fi'l-i [24] muzâri'dir. (nükârimüh) mekârim eden muzâri' mütekellim ma'a'l-gayr olup zamîr-i gâib mensûb habîbe [25] râci'dir. Habîbin ikrâmı visâl ve muhibbin ona karşı ikrâmı sıdk-ı meveddetdir. Müfâ'ale bâbı ba'zen [26] berâ-yı mübalağa bir taraf içün dahi geldiğinden (fe-nükârimüh) ma'nâsına olur.

[27] ((Mefhûm-ı Beyit)): Anın beni ne terk ettiği bellü oluyor ki ümîdinin kıta'ı rahatı mûcib [28] olmağla kat'-ı ümîd edip müsterîh olayım. Ne de hicrânsız bir visâli vukû' buluyor ki, kendisiyle [29] safvet ve meveddet bulalım demekdir.

[30] Bunda şâhid (felâsur muhûyebdû) kelâmı üzerine vârid olan “femâtasne'u” ya'ni hicrânı [31] bellü olursa ne yaparsın? Su'âl-i mukadderine cevâben “kat'-i ümîd edip müsterîh olurum” meâlinde

[1] Olan (ve fi'l-ye'si râha) kavlinin ta'kîb eylemesidir ki ma'nâ-yı ahirce bu da iltifatdır, kelâmı [2] cümEl-i mu'teriza îrâdına (iltifât) ıtlâkı hazânedede ve misl-i sâirede mansûsdur. (fe-nükârimüh) kavli [3] fahnin ekrame müeddâsında olmağla (fâ) istinâfa haml olunduğu hâlde o da cümle-i sâbika ki iltifâta [4] misâl olabilir.

[5] Kâl

[6]

134

قَفِي قَبْلَ التَّفَرُّقِ يَا ضَبَاغًا * وَلَا يَكُ مَوْقِفٌ مِنْكَ الْوَدَاعَا ١٣٤

[7] Bu beyit bahr-i vâfirden ve Mutavvel şevâhidindendir. Kâili şâ'ir-i meşhûr-ı İslâmî olan (Katâmî) dir. Meşâhir-i [8] Nisâ'nın harfû'z-zâd faslında zikr olunduğu üzere bu şâ'iri (Abdullah Bin El-Zübeyr) Ummâlinden olan [9] (Züfer Bin El-Haris El-Kilâbî) esir itmiş idi. Atk ve azâd ile hakkında lütf olunmasını Züfir'in kızı [10] (dubâ'a) pederinden iltimâs etmekle (Züfer) anın sebîlini tahliye itmiş ve kisve ve yüz deve i'tâ eylemiş [11] idi. (Katâmî) anın üzerine (Züfer) ve (dubâ'a) nın mehdini mutazammın bir kasîde söylemiştir ki muttali' [12] işte bu beyittir. (kıfî) tevakkuf ma'nâsına olan vukûfdan emr-i müennes olup muhâtabı (yâdubâ'â) [13] kavlinde olan münâdâdır (dubâ'a) dâdın zammıyla Zefir'inkerîmesidir. Âlâ tarîkü't-terhîm tâsihazf [14] olunarak münâdi vaki' olmuşdur elifi ıtlak içindir. (lâ-yekû) cümlesi olmasın ma'nâsında [15] cümle-i du'âiyedir. Aslı (lâ-yekûn) olup nûnu tahfifen hazf olunmuşdur. Cezm hâlinde bu sûret [16] kenefî'line hâsır. (mevkîf) meclis vezninde ism-i mekândır. İ'râb cihetiyle fi'l-i nâkıs mezkûrun [17] ismi olup (minki) anın sıfatıdır. Muhâtab müennes olduğün kâfi meksûrdur. (El-vedâ'â) lafzı [18] elif ıtlak ile fi'l-i mezkûrun haberidir. Fakat muvâtaeten haml sahîh olmadığı için bir muzâf-ı [19] mukadderdir ki "mevkîfî'l-vedâ'a

sebkindedir. Fehvâ-yı kelâm «لَا جَمَلَ لِلَّهِ مَوْقِفًا مِنْكَ مَوْقِفَ الْوَدَاعَا» [20] demekdir.

[21] ((Mefhûm-ı Beyit)): Ey zıba'a! Müfâratat hengâmından evvel biraz tevakkuf et. Cenâb-ı Hak'dan [22] anı temennî ederim ki mahâl-i tevakkufun mahâll-i vedâ' olmasın yani hemân veda' etmek üzere tevkakkuf itmiş [23] olmayasın: biraz mülâkâtta olalım demekdir.

[24] Bunda şâhid kıyas-ı vaka'da müsnedin münker ve müsnedün ileyhın ma'rûf olması iken mevki' mübtedâda [25] olan (mekîf) münker ve mevki' haberde olan (vedâ') ma'rûf olarak kalb vâki' olmasındadır. [26] Hakk-ı kelâm

« لا يَكُ وَاقِفٌ الْوَدَاعَ مَوْقِفًا مِنْكَ » olmakdır. Bu kalbi i'tibâra bâ'is bir minvâl-i mezkûr [27] cihet-i lafz olup ma'nâ ana tâbi' olmuştur. Eğer denirse ki mevkîfe sıfat-ı vâki' [28] olduğu için müsnedünileyh [واعبد مؤمن] gibi nekre-i mevsûfedir o cihetle ma'rûfe dimekdir, cevâb [29] verilür ki nekre-i mevsûfenin mevki'-i mübtedâdan âfi'iyeti mübtedâ ile haberin ikisi birden nekre olmak [30] sûretine münhasırdır. Haber ma'rife olduğu sûrette mübtedâ nekre-i mevsûfe olarak gelemes.

140

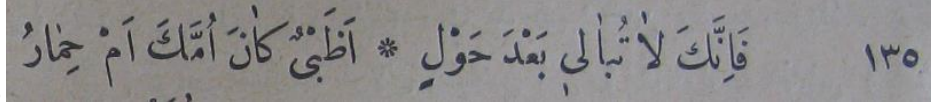
[1] Ba'zılar [وما هم بضارين به من أحد] ayet-i kerîmesinde nûnun alâniyetü'l izâfe ıskâtıyla [2] “bi-dârrîbihî” suretinde olan kıra'at-ı şâziye kıyâsen (mekîfün minki) kavlinin dahi [3] [ولا يك موقوفك] sebkinde ma'rife olabileceğini beyân ve teklîf itmişlerdir.

[4] Beytin Kâili olan (Katâmî) kâfın fethiyledir zammı da câizdir şâ'ir-i mûmâileyhin lakâbı olup [5] ismi (Umeyr Bin Şuyem) dir. Lakâbı ismine galebe itmiştir. Zaten Nasrânî idi müslim olmuştur. Şi'iri [6] az söyler ve fakat güzel söyler idi. Hatta ba'zı ebyâtında şâ'ir-i meşhûr (Ahtal)ın bile mağbûtî [7] olduğumu 'âhedede mezkûrdur. Şu kıt'a da anındır:

[8] [9] قد يدرك المتأني بعض حاجته • وقد يكون مع المستعجل الزال
وربما ضرر بعض الناس حزمهم • وكان خيراً لهم لو أنهم عجلوا

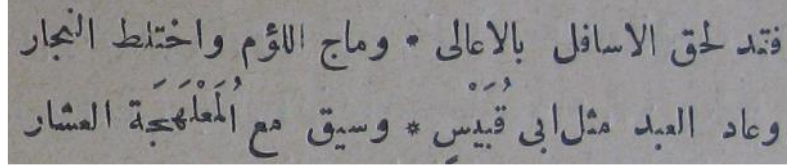
[10] Esnâ-yı kitâbda daha ba'zı ebyâtı zikr olunur.

[11] Kâl

[12] 135 [13]

Bu beyt bahr-i vâfirden ve Mutavvel şevâhidindendir. Kâili (Haddâş Bin Züheyr) dir ki şâ'ir Bin şâ'irdir. [14] Bunu ahlâk-ı nâsın tegayyürü ve zamânın fesâdı üzerine söylemiştir. Mâba'di şöyledir:

[15] [16] [17]

(fe-inneke) kavli garezin bir şahsı mu'ayyene ta'alluku olmadığı cihetle her sâlih-i hitâb olana şamildir. [18] (lâ tûbâlî) mübâlâtndan muzârî' menfî muhâtabdır. (ba'de havlin) ba'd senetin dimekdir. (*) (ezabyun) [19] kavlinde hemze istifhâmîye olup (zabyun) geyik dimekdir. İstişhâd bu mısra'da olduğundan (zabyun) [20] kelimesi kalbe şahid olmak üzere mukadder bir (kâne) fi'iline ma'mûl ve müsnedünileyh olarak merfû' [21] olup mu'ahhar (kâne) o mahzûfî müfesserdir. (ümmeke) lafzı haber-i mansûbdur. Müsned ma'rife [22] olduğu hâlde müsnedileyhbi'l-aks nekre olmağla kalb lafzı hâsıl olmuştur.

[23] İkinci beytde vâki' (mâc) fi'il-i galebe ve irtifa' ma'nâsına temevvüc-i bahrden müste'ar olup ana [24] fâ'il vâki' olan (lû'm) dahi lâ'm'ın zammı ve hemzenin sükûnu ile hasâset-i aslîye ve ferûmâyelik [25] ma'nâsınadır. (Neccâr) kitâb ve gurâb veznlerinde asıl ma'nâsınadır. (âd) sar ma'nâsına olup [26] (El-ba'd) ismi ve (misl-i Ebu Kubeys) haberidir (Cebel-i Ebu Kubeys) ma'rûfdur. Bunu (Nu'mân Bin [27] Münzir) nâmındaki melikin künyesi olan (Ebu Kâbûs) muasggarı zan edenler kâ'ide-i tasgirden ve usûl-i [28] şî'irden bî-haber bulunanlardır. (vesîka) nın vâvı atıfla (sîka) hayvânı arkasından sürmek [29] demek olan sevkden mâzî-i mechûldür. (mu'alihece) her şey'in hecîni ve kötüsü demek ise de

----

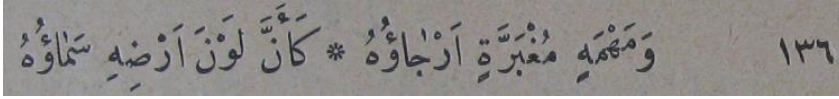
[30] (*) Havli ilm zan edenler ba'zı zunûnda bulunmuşlardır.

[1] Burada soyu ve cinsi redî' olan develer muraddır. (mu'alihece) leîm ma'nâsına da gelür. (Âşâr) [2] on aylık deve demek olan (uşerâ') ın cem'idir. Vakt-i velâdeti karîb olduğu için inde'l-Arab [3] güzîde-i emvaldir âyet-i celîlesinde de vâki'dir.

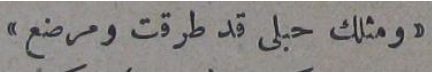
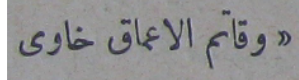
[4] ((Mefhûm Ebyât)): Nâs o kadar bozulmuş ve şerîf ve vazî' biri birine ol mertebe karışmıştır ki [5] bir sene sonra sen ananın geyik yahud merkeb olduğunu yani kendinin asıl veya gayr-ı asıl [6] bulunduğunu kayırmaz olursun. Zirâ esâfil-i e'âliye mülhak olup ve ferumâyelik galebe edip [7] asâlet muhtelit ve müştebih bir hâlde kalmıştır. Köle bulunan yani asıl olmayanlar Cebel-i Ebu Kubeys gibi [8] zâhir ve ser-efrâz olup kemter develer muhtâr ve bihter olan on aylık gebe nâkalarla berâber sevk [9] olunmakta ya'ni iyi ile kötü müsâvî tutulmaktadır demektir.

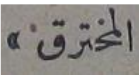
[10] Bunda şâhid evvelce ifâde olunduğu vechile (ezabyun kâne ümmeke) cümlesinde olan kalb [11] lafzıdır. Eğer (ezabyun) kelimesini istifhâm ile mahsûs mübtedâ addedip de mâba'dini ana cümle-i [12] haberiye yapar isek istişhâda mahal kalmaz. Kemâ lâ yehfa.

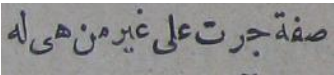
[13] Kâl

[14] 136

[15] Bu beyit Telhîs şevâhidinden olup bahr-i reczden ve râciz-i meşhûr (Ru'be Bin El-Acâc)ın [16] ercûzelerindendir. (vemehmehin) kavlindeki vâv (rabbe) ma'nâsınadır. Hâtırda olsun ki beyitlerin evvelindeki [17] vâv-ı âtife yahud kısmiye olmadıkça rab ma'nâsına edât teksîr olarak medhûlû mecrûr bulunur. [18] İmrîü'l-Kays'ın

 ilh. Beytinde ve Ru'be'nin [19]

 nazmında olduğu gibi (mehmehin) mesken vezninde mefâze-i vâsi'a ma'nâsına olup vâvile [20] mecrûrdur cem'i mehâmihtir. (muğberratiner câühû) terkîbi

ana dir. Mefâze-i [21] vâsi'aya (mehmehin) itlâkı şiddet-i havfdannâşi oraya düşen adam arkadaşına durdur ma'nâsına [22] olmak üzere “mehmeh”

dimekte olmasına mebnîdir ki (meh) lafzı ekfef ma'nâsına ism-i fâ'il-i emrdir. [23] (muğberratin) kelimesi tozlanmak demek olan iğbirârdan ism-i fâ'il müennes olup mâbâ'dine –yani ercâühû-ya [24] müsneddir. (ircâe) cevânib ma'nâsınadır. Müfredi kasr ile ricâdır. (rabbe)nin cevâbı mahzûfdur [25] “kıtâtehû” dimekdir.

[26] Gerek (ircâühû) ve gerek (semâühû) lafızlarında sıla-i zamîr olan vâvlar ki hâ'dan sonra telaffuz [27] olunan vâvlardır ki li-eclü'z-zarûre vakf hâlinde melfûz bulunmuştur. Kütüb-i nahivde beyt-i mezkûr [28] bu madde için irâd olunmuştur.

Burada ise «كَأَنَّ لَوْنَ سَمَاءٍ لَوْنَ أَرْضِهِ» denecek iken [29] mısra'-ı sâinde kalb vâki' olduğuna ve ifâde-i mübâlağa ile i'tibâr-ı latifi hâvi olduğu için bu kalbin [30] makbûliyetine istişhâd olunmuştur. (ardihî) ve (semâühû) deki zamirler mehmehe râci'dir. Kelâmda [31] hazfi-ı muzâf vardır. “levn-i semâe” dimekdir.

142

[1] ((Mefhûm-ı Beyit)) : Ben ne kadar etrâf ve civârını tozlu dumanlı mefâze-i vâsi'a kat' itmişimdir ki [2] tozun kesretinden simâsının rengi arzının rengine müşâbih idi demek olup ancak şa'ir bu ifadeyi [3] kalb ile gûyâ oranın arzının levni simâsının levni idi demiş olmağla mübâlağa tarîkiyle semâyı [4] tozlulukla vasıfda arza bile müşebbehünbi olamak dereceye çıkarmıştır ki bu vasıfda arz semâdan [5] asıldır. İşte i'tibâr-ı latîf anın bu mübâlağasıdır (*)

[6] Beyt-i mezkûrun Kâili olan (Ru'be Bin El-Accâc) baba oğlu ikisi de râcizdir isimlerinin zabtı [7] şevâhid-i mukaddimeden «وفاجا ومرسنا مشرجا» nazmında geçmiştir. (Ru'be) asr-ı tâbi'inde ve Basra [8] şehrinde idi (145) senesinde vefât eyledi.

Merhûmun bu nazmını «أنا البيع مثل الربا» kabîlinden [9] aks-i teşbihe haml daha hoşdur.

[10] Ayât-ı Kur'aniye'den «ما أن مفاتحه تنوء بالعصبة» ve «ثم دنا فتدلى» ve

«وأنه حب الخير لشديد» [11] kavlı-i kerîmleri dahi «العصبة تنوء بالمفتاح» ve

«ثم تدلى فدنا» ve «وأن حبه للخير لشديد» [12] Sebkinde olarak kalbe mahmûldür.

Bu kabîlden gerek kelâm-ı hâlikda ve gerek mensûr ve manzûm kelâm-ı mahlûkda [13] daha birçok misâl vardır.

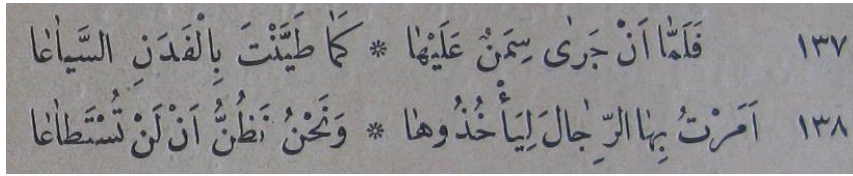
[14] Kâl

[15]

137

[16]

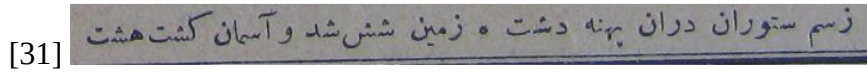
138

[17]

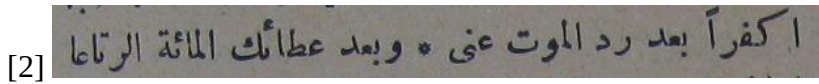
Bu beytler bahr-i vâfirden ve şa'ir (Katâmî) nin bundan evvel zikr olunan (tatiyyîn) çamurlamak [27] ya'ni binâyâ kara sıva urmak ma'nâsınadır. (feden) fethateyn ile kasr ma'nâsınadır ki köşk ta'bir [28] olunur. (seyâ') sînin fethiyle saman ile mahlût çamurdur. Esâsda: sînin fethiyle çamur yahud [29] kireç ve sînin kesriyle mala ma'nâsınadır denilmiştir. Buna göre siyâ' mutlak sıva demek olur. Malaya

[30] (*) Şu beyt-i Farisî bu bâbda daha mübâlağalı düşmüştür:

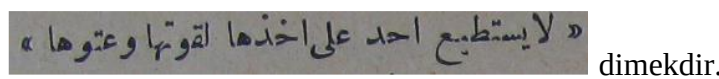

143

[1] İsm-i âlet sıgasıyla (mesyaa) denir. (ümirtü) cümlesi limâyâ cevâb olup (bihâ) zamiri şu kavliyle:

[3] Daha evvel mezkûr olan yüz deveye râci'dir. (ricâl) den murad şa'irin mezkûr Zefir'den [4] nâil olduğu develeri sevke me'mur itdiği kimselerdir. (enlentüs tetâ'â) kavlinde (en) muhaffefedir. [5] (tüstetâ') muzâri' mansûb-ı mechûldür.

dimekdir.

[6] ((Mefhûm- Beyteyn)): O develer kemâliyle semirip sıvanmış Binâenaleyh ki tenevvü-mend ve hemvâr oldukda [7] anları alıp nakl etmeği bir takım kimselere emr ve

tenbîh etdim lâkin zan ederiz ki alıp götürmeğe [8] kimsenin iktidârı olmayacak ya'ni kemâl-i kuvvetlerinden anlar taht-ı inkıyâda gelmeyecek dimekdir.

[9] Bunda şâhid (kemâ tayyen tebi'l-fedeni's-seyâ'â) kavlindedir ki hakk-ı kelâm “kemâ tayyen te'l-fedeni's-seyâ” [10] denilmek iken kalb olunmuştur. Ve bu kalb Musannef'in kavlince i'tibâr-ı latîfden sâkıt ve merdûd bulunmuştur.

[11] Kâl

[12] ۱۳۹ ثُمَّ انْصَرَفْتُ وَقَدْ أَصَبْتُ وَلَمْ أَصَبْ * جَذَعَ الْبَصِيرَةَ فَارْحَ الْإِقْدَامَ

[13] Bu beyit bahr-i kâminden ve Mutavvel ebyâtından olup tâife-i havâricden olan (Katarî Bin El-Fücâe) nin [14] iş'arındandır. Bunun üst tarafı Divân-ı Hamâse'nin bâb-ı evvelinde mezkûr olduğu üzere şöyledir: [15] [16] [17]

لَا يَرْكَبُنْ أَحَدٌ إِلَى الْحِجَابِ * يَوْمَ الْوَعْيِ مَتَحَوِّفًا لِحَامِ
فَلَقَدْ أَرَانِي لِلرَّمَاكِ دَرِيئَةً * مِنْ عَنِ يَمِينِي مَرَّةً وَأَمَامِي
حَتَّى خَضِبْتُ بِمَا تَحْدَرُ مِنْ دَمِي * أَكْنَافُ سَرْجِي أَوْعَانُ الْجَامِي

[18] Sümme insirafetü'l-beyt (1) (lâ yerkenen) kelimesi meyl ma'nâsına olan rûkûndan nehy-i gâib-i müekkedir. [19] (ihcâm) ikdâmın zıddıdır. (himâm) kesr-i hâ ile ölüm dimekdir. (dürriye) nizezenlerin ta'lim [20] halkasıdır. Mahlûk ma'nâsına olan berie ve beriyye gibi telaffuz olunur. (min an yemînî) [21] yemînî ma'nâsıdır. Cârindühûlû karinesiyle (an) burada cânib ma'nâsına isimdir. (hadbtü) [22] ikinci bâbdab mâzi mütekellimdir boyadım dimekdir. (tahaddara) inmek ve akmak ma'nâsında fi'l-i mâzidir. [23] (serci) ve (elcami) kelimelerindeki izâfet ehl-i mülâbeseye mahmûldür. (sümme'n-sarafet) hadabtü [24] fi'line ma'tûfdur (ve kadesabet) cümlesi fi'l-i mezkûrun fa'ilinden hâldir. (lemesab) muzârî' [25] menfî meçhuldür. Burada isabetden isabet-i fi'iliye muraddır. (2) (isabet) fi'ilinin mef'ûlü ma'lûm [26] olduğuiçün mahzûfdur. “a'da'i” dimekdir. İkinci fi'li sâbetin fâ'ili makam-ı temdihde ta'mîmi [27] ifade içün hazf olunmuştur. “velemyas beni ehad” dimekdir. (cez'il-basîre) ve (kârihü'l-ikdâm) [28] terkîbleri (insarafet) fi'linin fa'linden hâl olmak üzere mansûbdur. İzâfet lafzı olduğu

[29] (1) Ebyât-ı merkûme tarmahu's-şa'ire nisbet olunmuş ise de doğrusu buradaki nakildir.

[30] (2) Siyalkûtî'nin "İsâbetin bu ma'nâsı kütüb-i mütedâvilde bulunmadı" demesi tuhâfıdır. Esâsü'l-belâgada [31] Zemahşerî isâbet-i sehmin zikrinden sonra

« ومن المجاز اصاب في رأيه ورأى مصيب وصاب »

dimişdir.

144

[1] İçün müfid-i ta'rif değildir. (Ceza') fethateyn ile hadisü's-sîn ma'nâsınadır ki cüzû'a hayvânâtta [2] olan yaş küçüklüğüdür. Hiddet ve şiddeti cihetiyle dehre dahi ceza' derler bunlar zâl-ı mu'ceme ile [3] olup bu vezinde zây ile olan ceza' adem-i sabr ma'nâsınadır. (basîret) nefis-i insâniyenin bir kuvvetidir ki [4] anın makûlâtta olan nef'i basarın mahsûsâtta olan nef'i gibidir. (Kârih) fâriz gibi tâ'an [5] fi's-sîn ma'nâsınadır ki yaşlı ta'bîr olunur. (ikdâm) bir işin ilerüsüne ve harbde düşmanın üzerine [6] varmak ma'nâsında masdardır. İkdâm gençliği ve re'y ve basîretpîrliği icâb itdiği ya'ni istifâde [7] ihtiyarın re'yinden ve gencin ikdâmından beklendiği cihetle burada kârihü'l-basîrecez'ül-ikdâm denilecek [8] iken ifâdede kalb vâki' olmuşdur. Mahall-i şâhid işte burasıdır.

[9] ((Mefhûm Ebyât)): Hiç kimse ölümden korkup da hengâm-ı harbde geri kalmağa meyletmesün. [10] Vallahü'l-azîm öyle ölürüm ki sağımdan ve önümden urulan mızraklardan kendimi ta'lîm halkası zan [11] ederim ve hatta râkib olduğum eğerin etrafını ve hayvânımın dizginini kendi kanımla alûde ederim. [12] Sonra ben yine düşmanlarımdan kam alıp anları cerh ve katlitdiğim ve hiç kimse tarafından katl olunmadığım [13] (*) hâlde döner gelürüm ki metânet-i kalbiyem kemâlde ve ikdâm ve cesâretim yine taze çağındadır demekdir.

[14] Ebyât-ı mezkûrenin Kâili olan (Katarî) bahâdır-ı havâricden olup nâmı tevârihde mezkûr ve [15] kütüb-i lûgatde bu vecihle mazbûtdur. (Fecâe) zamm-ı fâ ile pederidir. Âlâ kavlin Fecâe vâlidesinin [16] ismidir pederinin ismi Amr'dır.

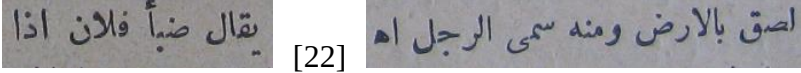
*

**

[17] ŞERH-İ EBYÂTÜ'L-MÜSNED

[18] Kâl

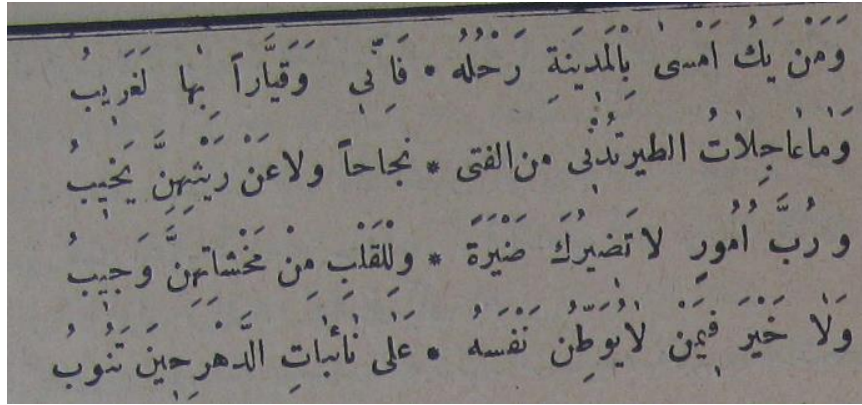
۱۴۰ وَمَنْ يَكْ أَمْسَى بِالْمَدِينَةِ رَحْلُهُ * فَإِنِّي وَقَيَّارُ بِهَا لَعَرِيبُ [19] 140

[20] Bu beyt bahr-i tavîlden olup mısra' sâni'si Telhîsde ve mısra'-ı evveli Mutavvel ve Muhtasar'da [21] mezkûrdur. Kâili şa'ir-i İslâmî olan (Zıba Bin El-Hârisü'l-Bürümî) dir. [22] [23] Berâcimin müfredi bâ'nın ve cim'in dammeleriyle mefâsil-i esâbi' ma'nâsına olan [24] radiyallahute 'âlaanhda Abdullah Bin Hevze evlâdının bir zâğarlarını almış ve talepleri vuku'unda anların (onların) [25] vâlidelerini kazfıtmış yani ana azz ve zinâ ile seb eylemiş idi. Anlar da varıp halife-i müşârünileyhden [26] dâd-hâh olmalarıyla müşârünileyh hazretleri şa'ir-i mümâileyhi tutup habsetdiğinden mumâileyh [27] bir takım beytler söylemişdi. Beyt-i mezkûr işte o cümledendir.

[28] Tamâmı kâmil-i müberredde (s. 183 ve bi-tab' Mısır 188) mezkûr olduğu üzere şöyledir:

----- [29] (*) Tercümede zâhir olan “ve hiç kimse bana dokunamamış olduğu hâlde” denilmek ise de bu ma'nâ [30] beytin mâkabline münâfi olur.

145

[1] [2] [3] [4]

[5] (Men yekü) cümlesi şartiyedir. Hâl-i cezmde nûnun dahi sükûtu kâne'fi'line hâs olduğu [6] s. 139 da mübeyyendir. (emsâ) ef'âl-i nâkısadan fi'l-i mâzi gâ'ibdir (bi'l-medineti) kavli fi Medinetü'r-resûl [7] demek olarak fi'l-i mezkûrun haber-i mukaddemi ve (rahle) anın asm-i muahharıdır. (rahl) fi'l-asl [8] semer ma'nâsına olup ikâmetgâh ma'nâsında mecazen müsta'meldir. Menzile leylen ihtiyaç eşedd olmağla (emsâ) [9] lafzı (esbaha) lafzına îsâr olunmuştur. Emsânın rahle isnâdı zikr-i mahal ve irâde-i hâl

tarîkiyle mecâzdır. [10] Murâdehl-i menzildir, cümlesi (yekü) fi'line haber olup (men) şartiyenin cezâsı mahzûfdur. [11] Delil-i cezâ cezâ makâmında kâim olmuştur ki o da beytin mısra'-ı sânisidir. Anın doğrudan doğruya [12] cezâ olması câiz değildir. Zirâ

arada sebebiyet ve müsebbebiyet yoktur. Takdir-i kelâm «ومن يكن» [13]

أمسى منزله في المدينة فقد حسنت حاله فلست مثله لاني غريب لا اهل لي بها ولا رحل

[14] demekdir. İbârenin zahîri her ne kadar haber ise de ma'nâsı inşâdır ki izhâr-ı tehassür ve teveccu'dur. [15] (kayyâr) kaf'ın fethi ve ya'nın teşdidiyle şâ'irin cemeli (?) veya fersî ismidir. Gulâmı ismidir diyen dahi [16] olmuştur. Beyt-i mezkûr Keşşâf'da sûre-i Mâide tefsîrinde dahi mezkûr olmağla şârih kendilerinin [17] âherte'lîfi olan şerh-i Keşşâf'da o kavli ihtiyâr itmiştir. İ'râb cihetiyle (ve kayyâr) kavli [18] mahzûfu'l-haber bir mübtedâ ve yahud (enne)nin ismi mahâlline ma'tûf olup (le-garîbü) kavli (enne)nin [19] haberidir. Mübtedânın haberine lâm dühûlü şâ'i olmamağla kavli-i mezkûrun (enne)ye haber olması [20] müte'ayyindir. (vekayyâr) kavlinin haberi berâ-yı ihtisâr mahzûfdur. Haber-i mezkûr ana karînedir. “vekayyâr [21] kezâlik ” demekdir. Müsned mahzûf olduğu için mahall-i şâhid burasıdır. (enne)nin haberinde [22] mukaddem (kayyâr)ın zikrine sebep-i iğtirâb üzerine olan tahassürde anın dahi kendine müsâvatını [23] eşrâbdır. Gûyâ ki iğtirâb zevi'l-'ukulün gayrıya da tesir itmiştir.

[24] Kâmil müberredde (ve kayyâr) nasb ile mazbût olduğundan ifâdeber-vech-i

âtîdir: «فاني وقياراً» [25] «فاني لغريب» kavli «فاني اغريب بها وقياراً» demekdir.

Merfû' olsa da güzel olur. «ان» [26] «زيداً منطلق وعمراً» denildiği gibi “ve Amr” dahi denilür. “Amran” diyen anı Zeyd'e atf [27] itmiş olur. “Amr” diye niçün i'râbdan iki vech vardır: biri câiz ve diğeri cîddir.

[28] Cîd olan vech: (Amr)'ı mahalle rabtettmekdir. Çünkü

«لست بقاء ولا قاءاً»

dimek

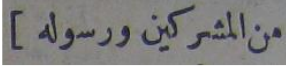
«زيد منطلق»

[29]

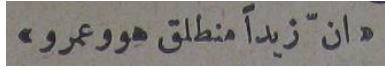
demekdir. Bu hâlde ma'tûfu

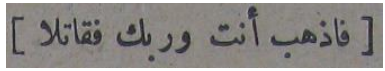
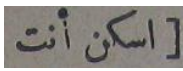
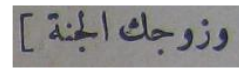
mahalle atfetmil olursun. “lestebi kâim velâkâ'idin” [30] demek dahi böyledir ki bâ harfi

zâid olmağla ma'nâ “leste kâimen velâkâ'ida” demekdir. «ان الله بريء»

[1] kavî-i kerîmindeki (ve rasûluhû) dahi hem ref ile ve hem nasb ile okunur.

[2] Câiz olan vech: Anı haber cânibinde bir muzmere atfetmekdir.

 [3] denildiği vakit atıf ba'idü't-te'kîd olduğunun güzel olur. Çünkü muzmîr merfû' üzerine [4] atfın hüsnü anın ancak te'kîdi hâlidir.

 ve [5] kavî-i kerîmlerinde olduğu gibi.

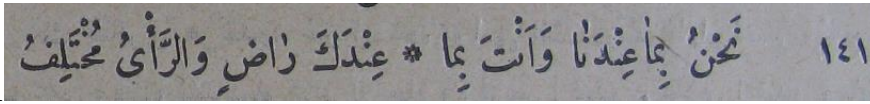
[6] Müberred'in kelâmı burada kat' idilmiştir. Beyt-i sâni Arab-ı cahiliyenin sânihât-ı tayr ile tefâ'uletmeleri [7] âdeti aleyhinedir. Tayrın acelecileri kişiye muzafferiyeti ve haber ve suhûleti takrîb etmediği gibi [8] gecikmeleri dahi intâc-ı haybet ve hüsrân eylemez kendisine ne takdîr buyurulmuş ise o âid olur demekdir.

[9]

[10] Ecvef olan (dayr) muzâ'af olan (zarar) gibidir. "lâdayra aleyke" denir ki "lâ zarara aleyke" [11] demekdir. (mahşâti) haşyet ma'nâsına masdar-ı mîmîdir. (vecîb) kalbin hafakân ve ıztırâbıdır. (tavtînünefsi) [12] nefsin temhîdi ve âdem-i daciretidir.

[13] Mânahnüfih olan beytin vech-i muharrer üzere mefhûmu: "ehl-i beyti Medine'de sakin bulunanlar [14] hoş hâldirler. Ben onlara mukîs olamam zirâ ben Arab'ım bizim Kayyâr dahi öyledir." demekdir.

[15] Kâl

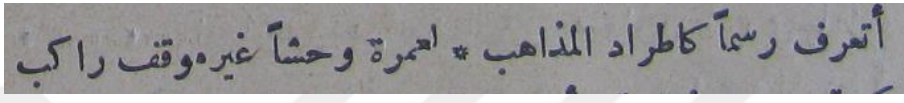
141

[15] Bu beyt bahr-i münserihden ve nefes-i telhis-i şevâhiddendir. Fâili fehûl şu'ara-ı cahiliyeden olan [16] (Kays Bin El-Hatim)dir. (*) anı Amr Bin İmrü'l-Kays El-Ensârî'ye azv idenler dahi olmuştur. (nahnü) [17] kelimesi mübtedâ olup haberi olan (râzu) lafzı siyâk kelâmın delâletiyle mahzûfdur. [18] Mahall-i şâhid burasıdır. (râzı) kavlinin (ente)ye haber olması müte'ayyindir. Çünkü müfreddir. [19] (ve'r-re'yi muhtelif) cümlesi hâlîyedir. (re'y) i'tikâd ma'nâsınadır. Cem'i arâ'dır ki ara' maktûbîdir.

[20] Harf-i ta'rif mütekellim ve muhâtabdan her re'yine şâmil olmak üzere ahd-i mahmûldür. [21] Mefhum-ı beyt ma'lûmdur. Ancak muhâtabın kim olduğu mechûldür.

[22] Beytin Kâili olan Kays'ın hemşîresi (Leyla) münasebetiyle-Meşâhîr-i Nisâ'da dahi zikri vardır. [23] Mezkûr Kays Medine-i Münevvere hicret-i seniyye vuku'unda evvelce hâl-i cehâletde olarak âhirete [24] g itmiştir. Oğlu olan (Sâbit Bin Kays) meşâhîr-i ashabdan olmuştur. Radiyallahute'âlaanh.

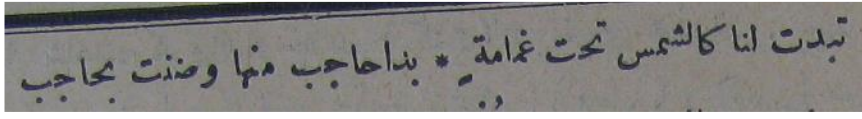
[25] Kays'ın ekser tegazzûlatı Abdullah Bin Revâharadiyallahute 'âlaanh hazretlerinin hemşîresi olan [26] (Amr) nâmındadır.

[27]

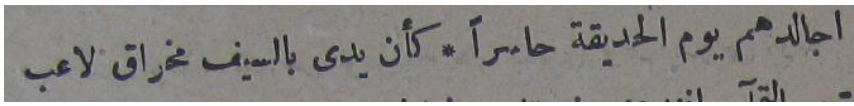
[28] Matla'ıyla söylediği kasidesi Gurer-i Kasâid'den olup içinde beytü'l-kasîd dahi şu beyt-i bî-nazırdır:

[29] (*) Bu (Hatim) emir veznindedir ve hâimu'ceme iledir. Hâimühmile ile veyahut Zübeyr (zebir) vezninde değildir. [30] Nitekim kâmusdan ma'lûm olur.

147

[1]

[2] Bu kaside huzur-ı risâletde okunup münşidi olan zât şu beyte:

[3]

[4] Müntehî oldukda zât-ı risâlet-me'âb efendimiz hazretleri: fi'l-hakîka bu hâlde mi idi? Deyü beytin sıdk-ı mazmûnunu [5] sûâl buyurdularında Sâbit Bin Kays: “nea'm yâ resûlallah! Güveği girdiğinin yedinci günü i'arâsa [6] mahsûs siyâb-ı zarîfe ile çıkıp ifadesi vechile bizim ile kılıç kalkan oynadı” demiştir. [7] (Hâsir) başı açık ve (mihrâk) dire ma'nâsınadır ki tura dediğimiz dayak ipidir.

[8] Kays'ın istizhâra ya'ni ezber okumağa şâyân olan ebyât-ı atîyesi Divânü'l-Hamâse'nin bâbü'l-üdebâ [9] ve âhirindedir: [10] [11] [12] [13] [14] [15] [16] [17] [18]

وما بعض الإقامة في ديار * يهان بها الفتي الأبناء
وبعض خلألق الأقوام داء * كداء الموت ليس له دواء
يريد المرء أن يعطى مناه * ويأبى الله إلا ما يشاء
وكل شديدة نزلت بقوم * سيأتى بعد شدتها رخاء
ولا يعطى الحريص غنى بحرص * وقد ينمى على الجود الثراء
غناء النفس ماعمرت غناء * وفقر النفس ماعمرت شقاء
وليس بنافع ذا البخل مال * ولا منير بصاحبه السخاء
وبعض القول ليس له عجاج * كمنخض الماء ليس له آثاء
وبعض الداء ملتصق شفاء * وداء النوك ليس له دواء

[19] Kâl

١٤٢ رَمَانِي بِأَمْرِ كُنْتُ مِنْهُ وَوَالِدِي * بَرِيًّا وَمِنْ أَجْلِ الطَّوِيِّ رَمَانِي

[20] 142

[21] Bu beyit bahr-i tavîlden ve Mutavvel ebyâtındandır. Kâili (İbn-iAhmer) dir. Yahud (Erzak Bin Turfetü'l-Bahlî)dir. [22] Şâ'ir bunu bir kuyu maddesinden dolayı birisiyle münâza'a sırasında hasmı bulunan şahıs ana [23] “Lıss Bin lıss” Yani hırsız oğlu hırsız dediğinde söylemiştir. Mâba'di ve âlâ kavlin mâkabli [24] şöyledir:

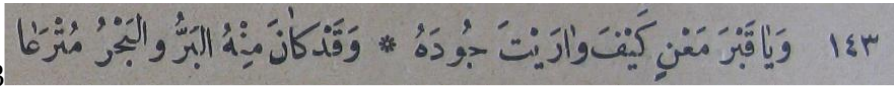
[25] دَعَانِي لَصًّا مِنْ لَصُوصٍ وَمَادَعَا * بِهَا وَالِدِي فِيمَا مَضَى رَجُلَانِ

[26] (De'ânî) semânî ma'nâsınadır. (lıssan) mef'ûl-i sâîndir. (racülân) lafzı (mâda'â) fi'linin fâ'ilidir. Ekall-i beyyine [27] iki olduğu için tesnîye îrâd olunmuşdur. (Remânî) bana hırsızlık töhmetini atdı demekdir. (emr)den [28] murâd odur. (minhu) zamîri ana râci'dir. (ve vâlidî) fasla binâen (kâne)nin ismine ma'tûfdur.

[1] (berî'en) kavli mahall-i şâhiddir ki vâlidin haberidir. (küntü)nün haberi mahzûfdur. Cumhûr-ı necâtkavline [2] berî'en (küntü)nün haberidir. (Vâlidî) haberi mahzûf-mübtedâdır. (Fa'îl) ve fa'ûl) sıgaları müte'addide [3] sâlihdir diyenlere göre hazf i'tibâra hiç hâcet yokdur. Hasm "Lıss Bin Lıss" diyerek şa'irin [4] pederini dahi remî itmiş olmağla şa'ir bu kavliyle hem kendini ve hem pederini tebrie etmek istemiştir. [5] (El-taviyyi) mutavvi ma'nâsınadır ki murâd bi'rdir (minecli't-taviyyi) kuyu husûsundan dolayı dimekdir. [6] (ecl) bedelinde (cûl) dahi mervî olmağla ve (cûl) kuyunun altından üstüne kadar olan duvarı [7] ve her cânibi dimek olup kuyunun içinde bulunan kimse hangi tarafa bir şey atsa atdığı kendine [9] isâbet edeceği cihetle- şa'ir (mincûli't-taviyyi-remâni) dimekle kubhu kendisine ait olan [10] husûsu bana azv etti demiş olarak şâ'irâne bir söz söylemiş olur. Sahâhda olan [11] rivâyet de böyledir. Rivâyet-i evvelâya göre reddü'l-acüz ale's-sadr kabîlinden olur.

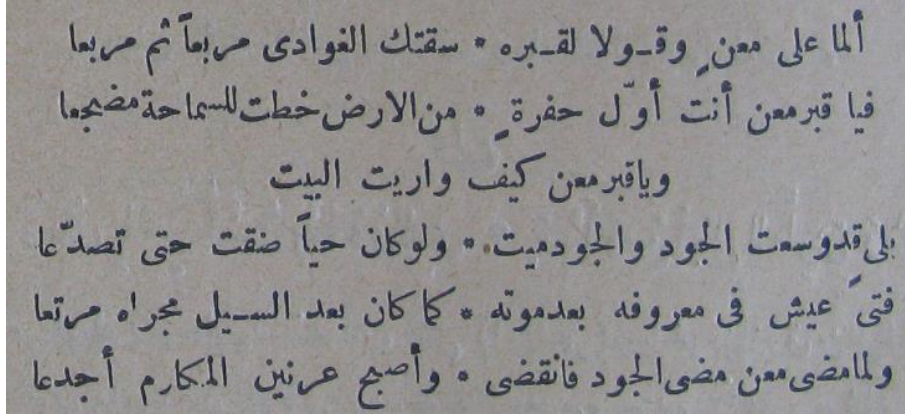
[12] ((Mefhûm-ı Beyit)): Bana bir iş azv etti ki andan ben ve pederim berîyiz. Bana (lıss) nâmını verdi [13] ve (harâmîzâde) dedi hâlbuki bu tesmiyeyi pederim hakkında iki kişi etmemiştir. Ya'ni andan başka [14] bunu bize söyleyen olmamıştır dimekdir.

[15] Kâl

[16] 143

[17] Bu beyit bahr-i tavîlden ve Divân-ı Hamâse'nin bâbü'l-merâsîsinde mezkûr olduğu üzere (Hüseyn [18] İbn-i Mutayr Bin el Eşim El-Esedî) nin civânmerd-i meşhûr (ma'n Bin Zâidetü's-Şeybânî) ye mersiye olarak söylediği [19] ebyât cümlesinden ve Mutavvel şevâhiddendir. Mâkabli ve mâba'di şöyledir: [20] [21] [22] [23] [24] [25]

[26] (elmâ) kelimesi nüzûl ve ikâmet ma'nâsına olan elmâmdan emr-i hâzır müsînadır fî'l-asl bâile müsta'meldir. [27] "elem bi'l-mekân" ta'bîr olunur ki nüzulün bih ma'nâsınadır. Burada ma'nâ-yı ta'rîci tazammun ederek âlâ ile isti'mâl [28] olunmuştur.

Ma'an'ın kabrini ziyârete teşvik etdiği iki refikine hitâben

[29] demek istemiştir. (Gavadî) sabahleyin zuhur eden sehâblardır. (murabba') matar [30] ma'nâsınadır. Sakîfî'linin mef'ûlûdür. Rebi' ma'nâsına zarf-ı zamân olarak mef'ûlünfih olmakda [31] câizdir.

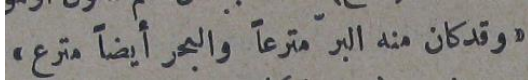
demekdir ki Nazâret ve tarâvetin [32] devâmıyla du'â maksûddur. Beyt-i sâni şâ'ir-i âherin:

149

[1]

[2] Kavl-i kabîlinden olarak tafzî' hâli hâvîdir. Gûyâ vâki' olan hâl hârik'âde olup andan [3] evvel hiçbir kerîminde fîn-i türâb olduğu görülmemiştir. (huttati) sıygası mechûldür. (madce'an) [4] hâliyet üzere mansûbdur. İmdi ey kabr-i ma'n sinn-i sehâ ve semâhatamadca' veistirâhatgâh olmak üzere [6] resm olunmuş ilk hufrasın demekdir. Beyt-i sâlis olan (veyâ kabrema'nin) kavli nesh-i Mutavvel'de galat olarak [7] fâ ile (feyâ kabre ma'nin) vâki' olmuştur. Münşe'-i galatın da ne olduğu tertîb-i ebyâtadan anlaşılmıdır. [8] Münâdât kabrin tekrârı tevci' ve tehassür içindir. Nitekim şârihîcâz ve atnâb bâbında tasrîh eylemiştir. [9] (keyfe vâreyte) kavli te'accübüdür. (vâreyte) kelimesi setr ma'nâsına olan muvârâtından fî'l-i mâzî [10] muhâtabdır. (mutra') ef'âl

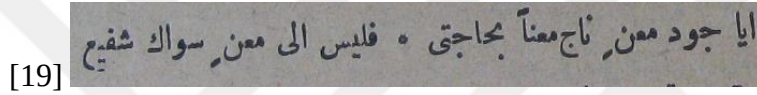
bâbından ism-i mef'ûl olmak üzere memlû ma'nâsınadır. Mahall-i şâhid burasıdır. [11]

dimek olmağla müsned-i mahzûfdur. Nitekim Mutavvel'de [12] mebsûtdur. (tesadde'â) kelimesi yarılmak ma'nâsından ve bâb-ı tefa'ulden fi'l-i muzâri' mensûb muhâtabdır. Tânın biri [13] mahzûfdur. (îş) kelimesi kîl vezninde mâzi' mechûldür. (merta') mekân-ı hasb ve işdır. [14] (mudî) kelimesi zehb ve mât ma'nâlarıdır. (irnîn) burun ve (ecda') maktû' dimekdir. [15] Murâd revnak-ı mekârimin zehâbını temsîldir.

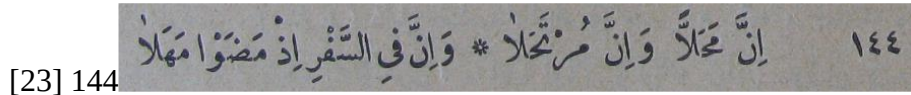
[16] ((Mefhûm-ı Beyit)) : Ey kabr-i ma'n anın cûd ve sehâsının asıl setr edebildin ki cûd ve kereminden [17] berr ve bahr mel'ân olmuşdur dimekdir.

[18] (Ma'n) fi'l-vâki' bir civânmerd deryâdil idi ki bir şâ'irin:

[20] Beytine câize olarak dört yüz bin dirhem ihsân itmiştir. Abbâsiye ümerâsından idi. Sicistân [21] vâlisi iken 151 târîhinde havâric elinde maktûl olmuşdur.

[22] Kâl

[24] Bu beytin mısra'-ı evveli metinde ve mısra'-ı sâni'si Mutavvel ve Muhtasar'da mezkûrdur. Kâili [25] (Sannâcetü'l-Arab) ta'bîr olunan (a'sâ-yîekber)dir ki s. (89) da güzerân olduğu üzere ismi [26] (Meymûn Bin Kays) dır. Ezvâ-ı Yemen'den ya'ni isimleri (Zû) ile masdar olan mülûk-ı Yemen'den (Selâmet [27] İbn-i Yezîd) ki himâyesi kaydında bulunduğu (Fâiş) nâm vâdiye izâfetle (Zû Fâiş) deyü meşhûrdur. [28] Beyt-i mezkûr anın senâsı hakkında şâ'ir-i mûmâileyhin bahr-i münserihden nazm itdiği kasîde ebyâtındandır. [29] (mahal) menzil ve (mürtehil) feth-i hâ ile mekân-ı mürtehilan ma'nâsınadır. Hulûl ve irtihâl ma'nâlarına masdar [30] mîmi dahi olur ki Musannef'in muhtarı odur. İ'râb cihetiyle bunlar (inne)nin ismi olup

[1] Haberi mahzûfdur ki «ان لنا حلولاً وان لنا ارتحالاً» demekdir. Mebhas hazf mesnede olmağla [2] mahal-i istiṣhad burasıdır. (inne) haberinin hazfi muhtelifünfih olup göre isim gerek [3] nekre ve gerek ma'rife olsun bilindiği hâlde câiz ve kûfiyûn anın hazfini yalnız isminin nekre [4] olması suretinde mücvizdir. Ferâ' ise innenin haberini bu beytte olduğu gibi tekrâr vâki' olmadıkça [5] bir vecihle hazf câiz olmadığına zâhibdir. Mısra'-ı sâni'deki (sefr) lafzı sînin fethi ve fânın [6] sükûnu ile sahb ve sâhib gibi olarak misâfir-ya'ni İbn-i sebîl- ma'nâsına olan sâfir lafzının cem'idir ki [7] «في الجماعة المسافرين»

dimekdir. (ezmezuva) kavli dahi «في زمان مضى» ma'nâsına olarak [8] andan bedeldir. (mehel) fethateyn ile tûl ve ba'de ma'nâsınadır. [9] Beytin ikinci mısra'ı şu vecihle dahi mervîdir. «وان في سفر من مضى مثلاً» [10] (meselen) rivâyetine göre mefhum beyt: bizim için bu dâr-ı fâniyeye hulûl ve andan irtihâl etmek [11] muhakkaktır gûzeşte-gânın irtihâllerinde de bizim için mesel ve itti'âz vardır dimekdir. [12] (mehlen) rivâyetine göre ma'nâ: Gidenlerin müddet-i sefer ve gaybubetleri ba'îd ve mütetâil olup [13] avdetleri vâki' değildir dimekdir. [14] Kâl [15] 145 «لَيْسَ يَزِيدُ ضَارِعُ لِحُصُومَةٍ * وَخُطِيطٌ مِمَّا تُطِيعُ الطَّوَائِمُ» [16] bu beyt bahr-i tavîldendir. Mısra' evveli metinde ve sâni'si şerhlerde mezkûrdur. Kâili hakkında [17] birçok kâl ü kâl olup cümle-i makûlâtan biri de şârihin ta'abını üzre (Darar Bin Nehşel) [18] olduğudur. Biraderi (Yazid Bin Nehşel) hakkında mersiye olarak söylemiştir. Mukâbili şöyledir:

[19] «لعمري لئن أُمسى يزيد بن نهشل * حشا جئت تسقى عليه الروائح»

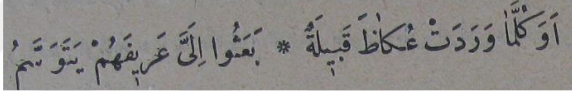
[20] «لقد كان ممن يبسط الكف بالدي * إذا ضن بالخير الا كف الشحائح» [21] (liyebe) kelimesi bekâdan emr-i gâib meçhul olup (Yezîd) Nâib fâ'ilidir. İlmiyyet ve vezn-i 22] fi'l ile sarfdan memnû'dur. (dâri') zelil ma'nâsına olarak mukadder "Yebkîhi) fi'ilinin fâ'ili [[23] olmak üzere merfû'dur. "Yezid ağlansun" me'âlinde olan (Liyebke Yazid) sözü üzerine [24] " Men yeb kîhi" ya'ni "ana kim ağlar?" su'âl-i mukadderi hâsıl olmuş ve ana cevâb olmak üzere [25] (dâri') denilmiş olduğundan suâl-i mukadder karinesiyle ibâreden mesned tay olunmuşdur. "Yeb kîhi [26] dâri'" dimekdir. İşte metinde mahal-i istiṣhâd burasıdır. (li-husûmetin) kavli zelil ve âciz [27] demek olan dâri'a müteallıktır. Lâm ya ta'lîl veya tevkîl içündür. "Zelîlül' eceli husûmetül'- [28] a'dâi" yahut " İnde'l-husûmeti"

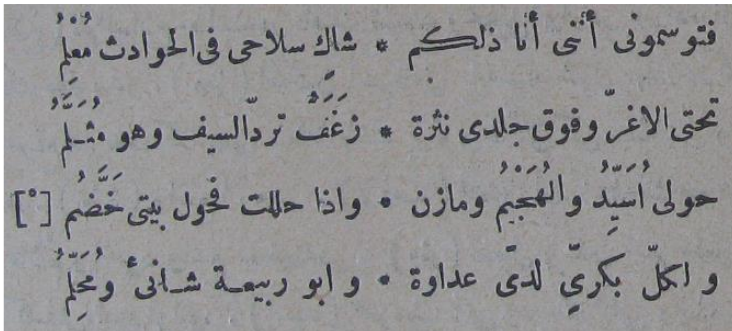

dimekdir ve (muhtebit) kavli de ana ma'tûfdur. "ihtibât" [29] bilâ münâsebet gelip bir şey dilemektir. "mimmâ" daki (men) ta'lîliye olarak muhtebite müte'allik ve (mâ) [30] masdariyyedir. (Tetabbuh) izhâb ve ihlâl demek olan "itâha"dan muzârî' müennesdir fâ'ili mühlikât

151

[1] ma'nâsına olan tavâ'ihdir. Lafız (tavâ'ih) alâ gayrı kıyâs (mutîha)nın cem'idir ki bâb-ı efâldendir. [2] ((Mefhûm-ı Beyit)): Yazîd Bin Nehşel melce'-i üzillâ ve mu'ayyen-i zu'afâ olmağla ana umûmen herkes ağlasun [3] ve husûsan kâdir-i husumet ve galebe olamayanlar ve bir de hâdisât-ı dehr kendilerini bî-servet ve bî- [4] kudret bıraktığıçün açıktan açığa tesâ'ele muhtâc olanlar ağlasun ki Yezîd o makulelere pişt [5] ü penâh idi

dimekdir. [6] Kâle [7] 146 [8] Bu beyit bahr-i kâminden ve metn-i telhis ebyâtından olup kâ'ili şu'arâ-i câhiliyyeden (Tarîf Bin [9] Temîmü'l-'anberî)dir. Mûmâileyhme şâhir-i şece'ân ve fersân-ı Arabdab olup vakt-i câhiliyyette hata-i [10] hicâziyede her sene Zilka'de guresinden yirmisine kadar mün'akid olan (Ukaz) panayırında emsâlî [11] nâmdârlar nikâb ile tesettür ettikleri hâlde kendisi bî-pervâ ve bî-nikâb bulunur idi. (Tarîf) [12] bir sene beni Şeyban'dan birinin kâtili olarak oraya hâzır olmuş olmağla mektûlün akrabasından biri [13] Tarîf'i öğrenerek nazar-ı im'ândan imrâr eder idi. Tarîf anın dikkat ile kendisine baktığını görüp [14] sebep-i im'ânını su'âl ettikde "Seni bellemek içün dikkat ediyorum ki bir mukânelede tesâdüf edersem [15] katl edeyim yahud sen beni katl edersin." Cevâbını almakla (Tarîf) beyt-i mezkûru söylemiştir. [16] Ve fi'l-vâki' (yevm-i mübâyiz) dedikleri vak'ada o kimse Tarîf'i katl itmiştir. Mâba'di şöyledir: [17] [18] [19] [20]

[21] (eve) hemze-i istifhâmiye ile vâvâtıfedir. Kelimât-ı istifhâmiye hurûf-ı âtıfeye tekaddüm edegelmıştır. [22] (evelâyerûn, (efelemyesîrû) gibi. Hemze ya takrir ya'ni muhâtabı sübûtîtakarrür itmiş bir emri [23] ikrâr ve i'tirâfa hamliçündür. Ve yahud nefsinı tevbih veya kendi hâlinden ta'cîbi çündür. Vâv [24] âtıfe mü'ehhir bir cümle-i müfessire delâletiyle mahzûf olan "bi-'üsvâ" cümle-i mukadderisini makâmm u'âvenetiyle [25] mukadder olan diğer bir cümle üzerine atfetmekdedir ki takdir-i kelâm [26] **وردت عكاظ قبيلة** **اتجسسوا وبشوا الى كذا** dimekdir. (küllemâ) kelimesi zarifiyyet üzere mensûbdur. Ve ana zarifiyyet mâdan gelmiştir. [27] Çünkü (mâ) masdariyye-i zamâniyedir. Mâba'dındaki cümle sıladır i'râbdan mahali yoktur."Külli vakit-i [28] (*) İsim Anber Bin Temîm Ebu Kabiletü's-şâ'ir.

152

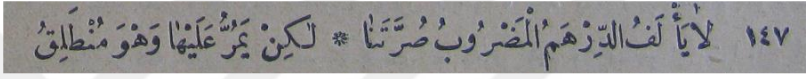
[1] vürûd" dimekdir. Ma'nâ-yı masdarîyi mâ ile fi'l ifâde itmiştir. Ba'dehû o mâ ile fi'lma'nâ-yı [2] zamâna dahi niyâbet itmiştir ki " Vakt-i küll-i vürûd" dimekdir. Nitekim Arab'ın "Ci'tükehufûku'n- [3] necm" ta'bîrinde masdar-ı sarîh zamâna nâib olmuştur."İnde hufuku'n-necm" dimekdir. **[كلما رزقوا من]** [4]

ثمرة رزقا قالوا هذا الذي رزقنا من قبل âyet-i kerimesinde küllemâ kelimesinin nâsıbı ma'nâda cevâb-ı vâki' [5] olan mu'ahhir (kâlû) cümlesidir denilmiştir. (Ukâz) gurâb veznindedir ve zikrolunduğu [6] üzere bir panayır ismidir. Zarûreten veyahut buk'a te'vîliyle sarfdan men' olunmuştur. Orada hem bey' [7] ve ler'a edilür hem de meşâ'ire ve mefahire olunur idi Bir sene biri birine müte'âkip orada iki vak'a-i [8] harbiye zuhûr itmiş olmağla "Yevme nukâz" ya'bîri darb-ı mesel olmuş ve **(دريد بن الصمة)** nin şu [9]

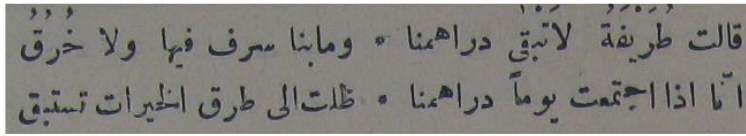
kavli işte ana mebni bulunmuştur. [10] **تغيبت عن يومى عكاظ كليهما * وان يك يوم ثالث أغيبت**

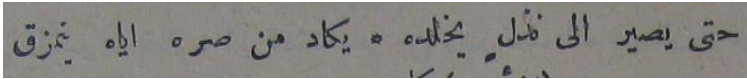
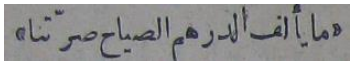
[11] **وان يك يوم رابع لأكن به * وان يك يوم خامس أجنب** [12] (Arîf) lafzı semî' ve kadîr ve hafız gibi be-ma'nâ fâ'il olarak ârifin mübalağasıdır. [13] Reîs ve nakîb ma'nâsında be-ma'nâ mef'ûl dahi olur. (yetevessim) kelimesi emâre aramak ve teferrüs [14] etmek demek olan tevessümden fi'l-i muzâri-i gâibdir. Mahal-i şâhid fi'l gelmiş olması cihetiyle [15] bu kelimedir. [16] ((Mefhûm-ı Beyit)): Benim her kabile hakkında bir cinâyetim vâki'

olmağla mecma'-ı a'râb olan Ukâz'a kabâil [17] geldikçe ser-gerde ve kâr-ı güzârlarını beni bulup öğrenmek için gönderirler dimekdir. [18] (şâkkü's-silâh) tâmü's-silâh ma'nâsınadır. Kâfin teşdîd ve tahfifi vardır burada olduğu gibi tahfif [19] suretinde şâik maktûbudur. (mu'allim) if'âlden ism-i fâ'il bünyesiyle şol bahadırdır ki alâmet-i şecâ'ati [20] olmak üzere mevki'-i muhârebede kendisini – meselâ başına bir tüy takınmak gibi – nişâneli bulundurur. (eğarr) [21] alnı sekiliatdır. (nesre) vâsi' zırhdır. (zeğaf) fethateyn ile zağfenincem'idir ki o da evsâf [22] der'ûdandır mülâim veyahut vâsi' ma'nâsınadır. (müsellem) tef'îl bâbından ism-i mef'ûl olarak meflûl [23] ma'nâsınadır ki gidilmiş ta'bîr olunur. (üseyyid) hemzenin zammı ve sînin fethi ve yânın teşdidi ve kesri [24] ile ve (hecîm) zebîr vezninde (mâzin) gibi birer kabiledir. (hıddemm) mu'cemateyn ve bi't-teşdîd-i fethateyn ile [25] Anber Bin Temîm ismidir ki Tarîf'in kendi kabilesi babasıdır.

[26] Kâl [27] 147 [28] Bu beyit bahr-i basîtden ve telhis şevahidinden olup Kâili hamâse şu'arâsından olan (Cüveyye [29] İbn-i El-nadr) dır. Desûkî haşiyesindeki (Nadr Bin Lüeyye) nâmı galattır. [30] Beyt-i mezkûr divân-ı hamâsenin Bâbü'l-ezyâk'ında mevcûddur mâkabli şöyledir:

153

[1] [2] [3] mâba'di dahi şöyle-

[4] [5] –olmağla mecmû'u dört beyitdir. (lâyüellif) kelimesi ülfetten ve bâb-ı râbi'den fi'l-i muzârî-i menfi [6] olup fâ'ili gümüş sikke ma'nâsına olan (El-dirhemü'l-madrûb) terkîbidir.(sırtunâ) kavli mef'ûldür. [7] Âdem-i ülfet sure cânibinde olmak için i'râbın aksi iltizâm olunmalıdır. Altun sikkeye (dinar) [8] denildiği gibi gümüş sikkeye dahi (dirhem) denildiği hâlde (madrûb) vasfiyle tavsîf ya vâki'i [9] beyân veyahud te'kid içündür yahud tecride mahmuldür. Dîvânda [10] vâki' olmuşdur. (surre) para çıkınıdır. Müttekellim-i ma'a'l-gayr zamirine izâfeti kesenin iştirâkını [11] göstermekle semâhati müfiddir. (lâkin yemurru aleyhâ) kavli (lâ yüellifü) ta'bîrinden kendilerinin hiç

[12] para yüzü görmez kimseler olduğu anlaşılmak tevehhümünü def' içündür. Mürûr fi'linin bâile [13] sılalandığı gibi âlâ ile dahi isti'mâl olunduğu misbâh damırahdır. (ve hüve muntalîk) cümlesi [14] hâliye-i dâime yahud müekkededir. Çünkü mürurdan intilâk münfehimdir. Mahall-i istişhâd (muntalîk) [15] kelimesidir ki sübut ve devâmı ifâde için mesned isim olmuştur. [16] ((Mefhûm-ı Beyit)): Derâhim-i meşkûke bizim kesemizle ülfet etmez. Dâimâ harç ve sarf [17] olunarak çıkar gider dimekdir. [18] Mütenebbînin ta'kîd bahsinde (37)'nci sahifenin sonunda geçen: [19]

وكلما لقي الدينار صاحبه * في ملكه افتراقا من قبل يصطحبا

[20] beyti dahi mânahnüfih olan beyit mazmûnnundadır. [21] İdi "Kirâmın ekseriya akçeden hâlî olduğunu ta'lîlen söylenen ebyât içinde Serrâc Varâk'ın [22] şu beyitleri ne latifdir.

انّ الدراهم مسـها * الم يشقّ على الكرام
الضرب اول امرها * والحبس في ايدي اللئام
ماذا على شؤم الدراهم من مقاساة الانام
وخلوفها من ذا وذا * كـ تفرّ من ايدي الكرام

[23] [24] [25] [26]

١٤٨ قَيَا وَطَنِي إِنِّ فَاتِنِي بِكَ سَابِقٌ * مِنَ الدَّهْرِ فَلَيْتَنِي لَسَاكِينِكَ أَبَالُ

[27] Kâl [28] 148 [29] Bu beyit bahr-i tavîlden ve Mutavvel ve Muhtasar ebyâtından olup Kâili (Ebû El-alâi'l-ma'arî)

مغاني اللوى من شخصك اليوم أطلال * وفي النوم معنى من خيالك محلال

dir. Mûmâileyh: [30]

[31] (20- El-kavli'l-ceyyid)

154

[1] matla'ıyla elli iki beyit olarak söylediği bir kasidesi ebyâtındandır(1). (fâtinî) sebekanî ma'nâsına [2] olarak fi'l ve mef'ûldür. Fâ'ili (sâbık) kavlidir.

يقال فاته فلان بذراع اذا سبقة بها اه مصباح

[3] (mine'd-dehr) sâbıkın sıfatıdır. Şâ'irin vatanından cüdâ düştüğü müddet murâddır. (fEl-yen'am) kelimesi [4] dördüncü bâbdan

يقال : نعم عيشه ينعم من باب تعب اتسع ولان ونعم الشيء نعومة

emr-i gâibdir.

[5]

لأن ملسه فهو ناعم اه مصباح.

(bâl) kalb ve hâl ma'nâlarına olarak fi'l-i mezkûrun fâ'ilidir. [6] Beyt-i mezkûr "Ey vatanım! Eğer felek benim sende ikametime haylûlet ettiyse varsun [7] sâkinlerinin kalbleri mutayyeb olsun" meâlinde bir tahassürdür. (2). [8] Mahall-i istişhâd (ennefâtinî) kavlidir ki (enne) kelimesi vasliye olmadığı ve

[وان كنتم في ريب]

[9] gibi şartı (kâne) bulunmadığı hâlde istikbâlin gayrı da isti'mâl olunmuş olmasıdır. [10] Beytin mâba'di şu beyit meşhurdur: [11]

فان أستطع في الحشر آتاك زائراً * وهيهات لي يوم القيامة أشغال

[12] Kâl [13] 149

١٤٩ وإن ذهلت عما أجنُّ صدورها * فقد ألهمت وجداً نفوس رجال

[14] Bu

beyit Mutavvel şevahidinden ve bahr-i tavîldendir. Ma'arrî'nin divânında bundan evvelki beytin bulunduğu [15] kasideden evvel olan kasidesi ebyâtının içindedir ki o kasidenin matla'îcâz bahsinde Mutavvelde [16] dahi mezkûr olduğu üzere şöyledir. [17]

طربن لضوء البارق المتعالي * ببغداد وهنأ ما هنن ومالي

(3) [18] Ma'arrî bu kasideyi

de mu'arriz tahassürde söylemiş ve kendi râhlesi olan develerin bile [19] bu bâbda turab-engîz iştîyâk olduklarını beyân itmiştir. (zihlet) kelimesi gaflet ma'nâsına fi'l-i mâzî [20] müennes olup bâb-ı sâlis ve râbî'den müsta'meldir. (ammâ) ana müteallıktır. (ecen) kelimesi bir şey'isetr [21] ve ihfâ demek olan icnândan ki bâb-ı efâldendir. Muzâri' mütekellim olup ammâ zamire ve ahfiye dimekdir. [22] Hâşiye-i seyyidde galat olarak hâ-i mühmile ile ta' olunmuştur. (sudûrihâ) kavli (zihlet) fi'linin [23] fâ'ilidir zamîr-i mü'ennes ile râcî'dir. (sudûrenâ) dahi rivâyetdir. Ana göre (ecen) kelimesi [24] bâb-ı mezkûrdan mâzî-i gâib olarak ana müsned olur. (fekad)daki (fâ) ta'lîliyledir. Cezâ-i [25] mahzûfun delîlidir. Ehrikat ma'nâsınadır ki ihrâkilhâbın lâzımıdır. Takdîr-i ibâre [26] (1) Kasîde-i mezkûrenin bir beyti de Mutavvelde atnâb bahtında mezkûrdur. Ve hüve: [27]

فسقياً لكأس من فم مثل خاتم * من الدر لم يهجم بتقبيله خال

[28] (2) Bu kasideyi Ma'arî

Bağdad'da iken söylemiş olduğundan ba'zı ebyâtıyla beldesi olan Ma'arratü'n-nu'mân'a [29] tahassür itmiştir. [30] (3) Bu beyit şevâhid-i şerîfiyedendir. Âtîde 157'nci sahifeye ve îcâz bahsine bakınız.

[1]

« ان ذهلت هذه الابل عما اضمره في قلبي من الشوق فلم تخل من الوجد فانها قد احرقت بحنينها

[2] « قلوب رجال » demekdir. (vecden) temyizdir. (ricâl)den râkibler murâddır. Tenvîn a'zâm içündür. [3] bunda istişhâdına (inne) kelimesinin şartı (kâne) ve kendisi vasliye olmadığı hâlde ma'nâ-yı [4] istikbâlden hâric olmasıdır. [5] ((Mefhûm-ı Beyit)): Bu develerin kalbleri her ne kadar benim ketm ve ihfâ eylediğim derd-i hasret [6] ve iştiyâktan gâfil ise de büsbütün hâlî de değildir. Zîrâ hanîn ve enînleri râkiblerinin kalblerini [7] yakmaktadır demekdir. [8] Şâ'ir bu bâbda kendinin vecd ve şevki develerin iştiyakından ziyâde olduğunu iddi'â etmekle berâber [9] anlar hanînleriyle bess-i hüzn etmekte ben ise ketm-i şevk eylemekteyim demek istemiştir. [10] Kâl [11] 150

١٥٠ وَلَوْ دَامَتِ الدُّوَلَاتُ كَانُوا كَغَيْرِهِمْ * رَغَايَا وَلَكِنْ مَا لَهْنَّ دَوَامٌ

[12] Bu beyit dahi bahr-i tavîlden ve Mutavvel şevâhidinden olup bununda Kâili ma'arrîdir. [13]

لَقَدْ آن أَن يَتَنَّى الْجُوحَ لَجَامٌ • وَأَن يَمْلِكَ الصَّعْبُ الْإِبَى زَمَامٌ

[14] matla'ıyla söylediği kasidesi ebyâtındandır. Ma'arrî o kasideyi zamânı mülûkünden birinin senâsıyla anın dâire-i [15] itâ'atinden hurûc edenlerin zemmi hakkında söylemiştir. (devlât) kelimesi devletin cem'i olup dâln fethi [16] ve damı câ'iz ve vasatdaki vâv her hâlde sâkindir. (devle) bir şey'i münâvebe tarikiyle ahz etmek [17] demek olan müdâvele ma'nâsındandır. Devlet-i dünyâ dahi kimse hakkında pâydâr olmadığı ve bugün [18] birinde iken yarın yed-i âhire geçdiği cihetle vech-i tesmiye zâhirdir. (Kağır hem) kelimesindeki kâf [19] misl ma'nâsına isim olarak(kânû) fi'line haberdır. (re'âyâ) kazâyâ vezninde olarak anı beyandır. [20] (ra'iyye) mülûkün taht-ı idâre ve mürââtında bulunan halktır. [21] ((Mefhûm-ı Beyit)): Devletlerin şâyeddevâm-ı bekâsı olmak lâzım gelse bekâ bütün bu memdûhun zîr-i [22] cenâh tâbi'iyyetinde bulunmağa mütevakkıf olmağla düvel-i sâ'ire hep ana mutî' ve fermânber olur ve helâk ve zevalden [23] kurtulur idi. Lâkin devlet-i dünyâda bekâmı kadder olmadığı için anlar ra'iyye bulunmamışlar ve dûçar-ı [24] izmihlâl olmuşlar demekdir. [25] Bunda şâhid (lev) kelimesinin intifâ-i şart sebebiyle intifâ-i cevâba delâletizâhir

وما الدهر الا دولة ثم صولة * وما العيش الا صحة وسقام
وكل يريد العيش والعيش حتفه • ويستعذب الذات وهي سمام

olduğudur. [26] [27]

[28] beyitleri dahi o kaside ebyâtındandır.

١٥١ وَلَوْ طَارَ دُوحَا فِرَ قَبْلَهَا * طَارَتْ وَلَكِنَّهُ لَمْ يَطْرَ

[1] Kâl [2] 151

[3] Bu beyit bahr-ı

müttekâr-ı bend olup Kâili (Übeyye El-dabbî) dir ki hamâse şu'arâsındandır. (zûhâfır) [4] bütün tırnaklı ma'nâsında mevsûf-ı mukadderin sıfatıdır. "Hayvân zûhâfır" demekdir ki murâdfersdir. [5] Şâ'ir bu beyit ile kısrâğının sür'at-i adûv ve intilâkını vasfederek : "Eğer kendinden [6] evvel bütün tırnaklı bir hayvân tayerân etmiş olaydı bu da uçardı fakat zevât-ı ecnihanın [7] gayrıda tayerâns ebk etmediği cihetle uçmayıp kaldı" demek istemiştir. [8] Bunda dahi şâhid bundan evvelki beyitte olduğu gibi (lev) kelimesinin intifâ-i şart sebebiyle [9] intifâ-i cevâba delâleti zâhir olmasıdır. [10] Gerek bu ve gerek bundan evvelki beyt-i Mutavvelde olduğu gibi Muhtasarda dahi mevcûd olup fakat [11] Muhtasarda bu mukaddem ve bundan evvelki muahhar zikrolunmuşdur (°). [12] Kâl [13]

١٥٢ وَكَمْ مِنْ غَائِبٍ قَوْلًا صَحِيحًا

152

[14] Bu mısra'-ı mütenebbînün şu

beytindendir: [15] وَكَمْ مِنْ غَائِبٍ قَوْلًا صَحِيحًا * وَأَفْتَهُ مِنَ الْفَهْمِ السَّقِيمِ [16] Şârih bunu kendinin

« وَقَدْ غَلَطُوا فِيهِ غَلَطًا صَرِيحًا » kavline redîf olarak îrâd itmiştir ki [17] hall-i bed'î bî-icrâ eylemiş demekdir. Mevzu'-ı iştihâdî yokdur. (kem) haberiye dir. (kavlen) [18] âibin mef'ûlûdür. « وَكَمْ مِنْ شَخْصٍ غَائِبٍ » takdirindedir. (âib) ayıplayıcı ve ayıplayan demekdir. [19] Mefhûm-ı Beyit zâhirdir ve pek doğrudur.

ابو تمام الشاعر ابو سعيد الضير : « يا ابا تمام لم

[20]

لاتقول ما يفهم »

demişidi. Ebû

Temâm ana cevâb olarak : « يا ابا سعيد لم لاتفهم ما يقال » demişdir. [21] Beyt-i

mezkûrun mâba'di şöyledir: [22] وَلَكِنْ تَأْخُذُ الْآذَانَ مِنْهُ * عَلَى قَدْرِ الْقَرِيحَةِ وَالْعُلُومِ [23]

وَالنَّجْمُ تَسْتَصْفِرُ الْإِبْصَارَ صَوْرَتَهُ * وَالذَّنْبُ لِلْعَيْنِ لَا لِلنَّجْمِ فِي الصَّفْرِ [24] وَقَالَ الْمَعْرَى : [25]

(°) Şerhinin bu bahsini im'ân lâzımdır. Bu iki beyitte ve [26] [لو كان فيهما آلهة الخ] kavli keriminde olduğu gibi [27] zehîrin şu:

ولو ان حمدآ يخلد الناس خلدوا * ولكن حمد الناس ليس يخلد

[28] kavlinde dahi istisnâ-i nakîz-i mukaddem intâc-ı nakîz-i tâlî eylemiştir [29] ve kezâ kavı (hayât)

المذكورة في كتابنا مشاهير النساء :

[30]

ترك عم جهان بكن تاز حیات برخوری * هر كه غم جهان خورد گی ز حیات برخورد

157

[1] Kâl [2] 153 [3] Bu beyit

bahr-i tavîlden ve nin bundan üç beyit ol mezkûr olan (وان ذهلت) kavı-i [4]

(عما اجن صدورها الخ) beytinin bulunduğu kasidedendir ki matla'ı orada îrâd olunmuştur ve bu beyit [5] Dîvân-ı Ma'arrîde beyt-i mezkûrun mâba'di bulunmuştur. Bunlar yüz elli dördüncü sahifenin hâmişinde [6] mezkûr olduğu üzere Ma'arrî'nin Bağdâd'da iken söylediği iş'âr cümlesindendir. (vaza'at) fi'linin [7] fâ'ili beyân-ı ahvâli sadedinde olduğu develere râci' (hiye) zamiridir. (Dicle) Bağdâd'dan cereyân [8] eden nehr-i azîmin ismidir ki ilm-i münkerdir. (hâm) lafzı reis ma'nâsına olan (hâme) nincem'i [9] olarak (vaza'at)

(لم تفق من الجرع) fi'linin mef'ûlüdür. cümlesi (lev) e cevâbdır. (cer') cezb [10] vezninde şürb ma'nâsına masdardır. Dicle'nin suyunu şaraba teşbih edip şürbden firâğü fâkat [11]

ile ta'bîr itmiştir. (والقلوب خوال) cümlesi (lemtefak) fi'linin fâ'ilinden hâldir. (havâlî) [12] (hâliye) nin cem'i olup takdîren merfû'dur. Hâlîmine's-şevk demek murâddır. [13]

Şâ'ir bu beytinde vânın mâba'dinde Irak'ın âb u giyâhının cihet-i Şam'ın âb u giyâhına rûchânı [14] olduğunu işrâb edip "Bununla berâber ben yine vatan-ı aslîmin hasret-geşiyim" demek sadedinde bulunmuştur. [15] Şârih-i allâme beytin siyâk ve sibakından

zehl ile zâhirine kasr-ı nazar ederek (يصف تأسفه) [16]

على مفارقة بغداد وشوق ركابه الى ماء دجلة » demiştir ki dîvân-i şî're muhalifdir. [17]

((Mefhûm-ı Beyit)): O develer Dicle nehrine başlarını sokup su içmiş olsalar [18] vatan-

ı aslîleri miyâhına iştiyaktan kalbleri hâlî olduğu hâlde şürbden fâriğ olurlar dimekdir. [19] Bu me'âle göre (lev) kelimesi ma'nâ-yı aslisinden hâric olmamağla iştihâda mahal yoktur. [20] Baş sokmak ta'bîrinde develerin o sudan iltizâz ideceklerine ve ma'amâfiye anlar dahi vatan-ı [21] aslîyi arzu ile Irak'ın âb u giyâhına çendan râğib olmadıklarına işâret vardır. [22] Kâl

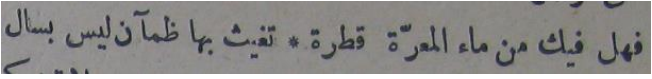
١٥٤ تَمَنَّتْ قُوَيْقًا وَالصَّرَاةُ حَيَاتَهَا * ثَرَابُ لَهَا مِنْ أَيُّقٍ وَجَمَالِ
١٥٥ فَيَا بَرْقُ لَيْسَ الْكَرْخُ دَارِي وَإِنَّمَا * رَمَانِي إِلَيْهِ الدَّهْرُ مِنْذُ لَيْلِ

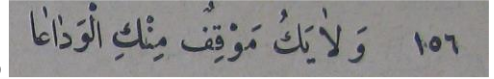
[23] [24]

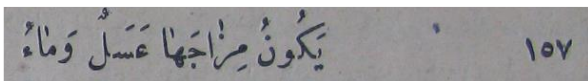
[25] Bu beyitler dahi Mu'arrâ'nın zikr olunan kasidesindendir. Seyyid-i Şerîf bunları ve sahîfe 154'teki [26] muttali'i şârihin aleyhinde olmak üzere kasidenin Bağdad'da söylenmiş olduğu iddi'âsını te'yîd [27] içün îrâd itmiştir. Beyt-i sâni beyt-i evvelin mâba'di değildir aralarında yirmi beş beyit vardır. [28] (Kuvayk) Haleb'de bir nehrin ve (Sarât) Bağdad'da bir nehrin ismidir. (Hiyâle) karşı dimekdir. [29] (Türâbülehâ) kavli develere haybetle du'âdır. (mineynukielh) kavli zamir-i mecrûr müenneslerin merci'ini [30] mu'indir. (eynuki) nâkanın ve cemâl cümelin cem'idir.

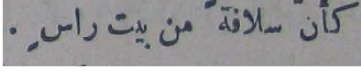
158

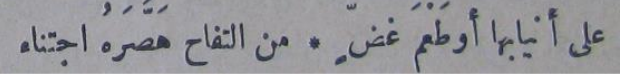
[1] Beyt-i evvelin mefhumu: develer- Sarât nehri kendi karşularında iken – Kuvayk nehrini arzuladılar, [2] dişilerine ve erkeklerine hüsrân olsun ki uzaklığı cihetiyle vâsıl olamayacakları şey'i temennî [3] itmiş oldular dimekdir. [4] Beyt-i sâni mâba'di olan:

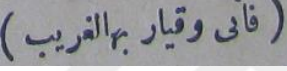
[5] [6] kavliyle berâber Kerh'in ya'ni Bağdad'ın ana vatan olmadığını ve vatani Haleb vilâyetindeki Ma'arra olup [7] Bağdad'a geleli daha birkaç gün olduğunu bi'l-beyân berk ile mesâ'ileyi mutazammındır. (sâlî)

sülûvden ism-i fâ'ildir. [8] Kâl [9] 156 [10] Bu mısra' şâir-i Katâmî'nin bir beytinin acuzî ya'ni mısra'-ı sânisî olup beyt-i mezkûr bitemâmihâ [11] yüz otuz dokuzuncu sahifede mevcûd ve meşrûhdur. [12] Kâl [13] 157

 [14] Bu mısra'-ı Mutavvel şevâhidinden ve bahr-i vâfirden olup (Hassan Bin Sâbit) radiyallâhute'âlâanh [15] hazretlerinin medh-i nebî hakkında olan bir kasidesi gazeliyatından bir beytin mısra'-ı âhiridir. Evveli [16]

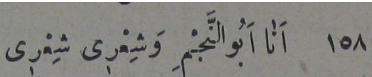
şöyledir: [17] (keenne) nin haberi ya mahzûfdur ki (fi fihâ) demekdir veyahut beytin mâba'di denilen şu beyittir: [18]

 [19] (sülâfe) sînin zammı ve lâmin tahfîfîyle şol şarâbdır ki sıkılmadın kendisi sağılıp hâsıl [20] olmağla pek rakîk ve sâfi olur. (sülâfe) bedelinde (sebî'e) ve (müdâme) dahi rivâyetdir. [21] İkiside hamr ma'nâsınadır. (Beyt-i re's) Gazze garbında bir kasaba ismidir ki Cevdet-i Hamrile [22] ma'rûfdur. (yekûnüm izâcühâ) elh cümlesi mahalen mensûb olarak (sülâfe) nin sıfatıdır. (mizâc) [23] deyü şaraba karışdırılan meşrûba denür. Mizâc kelimesi burada (yekûnü) fi'line haber olmak üzere [24] mensûb olup fi'l-i mezkûrun ismi muahhar (asel) lafzıdır. Mahall-i istişhâd da burasıdır ki [25] kalb tarikiyle haber-i muarrefe ve ism-i nekre vâki' olmuştur. (Alâenyâbihâ) zamiri tegazzül-gerdesi [26] olan mahbubeye râci'dir. (evta'megazzinelh) kavli (keenne) nin ismi olan (sülâfeten) üzerine [27] ma'tûfdur.

"Alâenyâbihâ " takdir olunur ki kavlinde olduğu gibi haber [28] mahzûf demekdir. (gazzin) mu'cemeteyn ve teşdîd-i dâd ile taze ma'nâsınadır. (mine't-tüffâh)

159

[1] kavli anı beyandır. (hasra) kavli fi'l ve mef'ûl olup (hasr) kesr ma'nâsınadır. Berâ-yı mübâlağa [2] tefîl bâbına nakil ve anınla vezn-i şî'rikâmeolunmuştur. Fi'l-i mezkûrun fâ'ili meyve dermek ma'nâsına [3] olan (ictinâ') kavlidir. Tüffâhın ağaçtan koparılırken yarılması kemâl-i nudc ve letâfetini [4] ((Mefhûm-ı Beyit)): Gûyâ o mahbûbenin dışlerinde Beyt-i Re's kasabasının bal ve su ile karıştırılmış [5] gayet rakîk bir şarâbı veyahut itâle-i yed iktitâf ile şerhadâr olmak derecesinde kemâle ermiş [6] olan sib-i âbdârın ta'am-ı letâfet-me'abı vardır demekdir. [7] Kâl [8] 158

 [9] Bu şatr-ı ercûze Mutavvelde mezkûr olup Kâili râciz-i meşhur (Ebu'n-necm El-iclî) dir ki [10] isminin (Fazl Bin Kudâme) olduğu yirmi beşinci sahifenin başında geçmiştir. Mâba'di şöyledir:

لله دري ما أحسّ صدرى • تنام عيني وفؤادى يسرى
مع العفارىت بارضٍ قفر

[11] [12]

[13] Burada (ene) lafzı şâir-i âhirin: [14]

أنا سيف العشيرة فاعرفونى • جيداً قد تدرّيت السناما

[15] kavlinde olduğu gibi memdûden

melfûzdur. (veşi'rîşi'rî) kavlinde mübtedâ ile haber lafzen olduğu gibi [16] ma'nen dahi müttehid görülmekle ve hâlbuki müsnedin müsnedün ileyhe mefhûmen mugâyirini lâbüdd olmağla şârih-i [17] muzâf takdir ve iki hâl i'tibâr ederek

« شعرى الآن مثل شعرى فيما كان »

meâliyle tevcih itmiştir. [18] Ma'nâ : "Ben Ebu El-

necm'im. Fikrime za'af, tab'ı makelâl gelmemiştir. Şi'rim evvel nasıl ise [19] yine öyledir." Dimek olmuştur. [20] Mâba'dinin ma'nâsı da: Ben ne yaman adamım! Kalbim ne kadar his ve idrâklıdır ki gözlerim uyumakta [21] iken kalbim ahbes tâife-i cin olan ifritlerle berâber hâlî yerlerde ya'ni ifritlerden başka kimsenin [22] gezemeyeceği mahallerde gezer dimekdir. [23] Murâd kendini fetânetle ta'rîf ve tavsîf olup hâl-i nevmde bile fikrinin umûr-ı azîme [24] ve muğlakayı mulâhaza ile meşgûl bulunduğunu îmadır. [25] "Ben Ebu El-necm'imelh) ta'bîrine şerh-i teshilde ve Şeyh-i Râzî'de: "Ben bi-nefsihî meşhurum başka bir şeyle [26] iştihara ihtiyâcım yokdur ve olduğum hâlden de tağayyur etmemişimdir. Şi'rim dahi herkesin bildiği vecihle [27] kemâl-i cezâlet ve mahâret üzeredir" ma'nâsı verilmiştir. [28] Kâl [29] 159

١٥٩ فَإِنْ تَكُونُوا بَرَاءً مِنْ جِنَائِيَةِ * فَإِنَّ مَنْ نَصَرَ الْجَانِيَّ هُوَ الْجَانِيَّ

[30] Bu beyit bahr-i

basitden ve Mutavvel ebyâtındandır. Ba'zı nesh Mutavvelde Kâili (Ebu Nüvâs) ve ba'zı

160

[1] neshde (Ebu Firâs) olmak üzere gösterilmiştir. (Ebu Firâs) Ferezdik'in dahi künyesi olmağla [2] beyt-i mezkûr anın zan olunmuştur. Hâlbuki bu (Ebu Firâs) mülûk-i benî Hamedân'dan olan üç yüz [3] elli yedi senesinde şehîd giden Hâris Bin Ebi El-âlâdır ki (Sâhib Bin İbâd) Amiri El-kays ile anı [4] murâd ederek "Şi'r bir mülkde başlayıp diğer bir mülkde hitâm buldu" demiştir. Beyt-i mezkûrun [5] mâkabli şudur:

بني زُرَّارَةَ ! لو صحت طرائقكم • لكنتم عندنا بالمنزل الداني
لكن جهلتم علينا حق أنفسكم • وباع بائعكم ربجاً بخسران

[6] [7]

8] (Fein tekûnû) hitâbı Benî Zürâre'yedir. (berâen) kavli (kâne) fi'line haber olmak üzere mansûb [9] olup lafz (berâen) fi'l-asl masdar olmağla müferde ve cem'e itlâk olunur. (feinne) deki (fâ) mahzûf ve delîl-i cezâ cezâ mahaline kâimdir. Takdîr-i kelâm [10]

ta'lîliyyedir. Şartın cevâbı « فان تكونوا »

[11]

براء من الجناية مباشرة فلستم في الواقع كذلك فانكم نصرتم الجاني ومن نصر جانياً فقد جنى •

[12] demekdir. Birinci (El-cânî) lafzında nasb « أعط القوس باريها » kavlinde olduğu gibi mefkûddur. [13] ((Mefhûm-ı Beyit)): "Ey Benî Zürâre! Sezânın cinâyet ve kabahatten bi'l-fi'il biri iseniz de [14] hakikatte biri değilsiniz. Zîrâ cânîye Nusret ve mu'âvenet itdiğiniz cihetle cânîsiniz" demekdir. [15] Bunda şâhid müsned lâm ahd ile mu'arref olmakla tesâvî-i tarafeyni ifâde itmiş olmasıdır. [16] (men cinâyetihî) kavlinde cinâyetin zamire izâfeti masdarın ya fi'line veyâ mef'ûlüne izâfeti kabîlindendir. Keyfiyet-i [17]

cinâyet ma'lûm değildir. [18] Kâl [19] 160 « وَلَقَدْ أَمَرْتُ عَلَى اللَّهِ بِسُبْحِي » [20] Bu mısra'ı seyyid-i şerîf bu makâmda harf-i ta'rîfin vaz'ı ta'yîn için ise de mu'arrefbi'l-lâm [21] olan kelime ba'zan gayr-ı mu'in için dahi isti'mâl olduğuna şâhid olmak üzere îrâd itmiştir. [22] Mısra'-ı mezkûr (şevâhid müsnedünileyh) faslında meşrûh durf'i (s 81). [23] Kâl [24]

161 « يَخُوضُ بَحْرًا نَقَعَهُ مَائُهُ » [25] Bu mısra' bahr-i serî'den ve Mutavvel ebyâtından olup Kâili Ebû'l-Âlâ-i El-Ma'arrîdir. Mâba'di şöyledir: [26]

(يَحْمِلُهُ السَّابِغُ فِي أَيْدِهِ) . Bu beyti Ma'arrî: [27] « أَحْسَنُ بِالْوَاجِدِ مِنْ وَجْدِهِ • صَبْرٌ يَمِيدُ النَّارَ فِي زَنْدِهِ »

[28] matla'ıyla söylemiş olduğu bir mersiye kasidesinde îrâd itmiştir. Üst tarafı şöyledir:

[1] وَمُرْسِلِ الْغَارَةِ مَبْثُوتَةً • مِنْ أَدْهَمِ اللَّوْنِ وَمِنْ وَرْدِهِ [2] (ve mürsilü'l-gâre) kavli makabline atfen mecrûrdur ki ma'tûfun aleyh (rabb) ile masdardır. [3] (gâre) den mur'ad huyûl-i muğîredir. Mânahnüfîhi olan beyitte (yahûdu) fi'linin fâ'ili beyt-i [4] mütekadimdeki (mürsilü'l-gâre) zamiridir. Havz dalmak ma'nâsınadır. Bahrden burada murâd meydân-ı [5] harbdır. (El-naka'a) ğubâr ma'nâsınadır ki tozdur. Mısrâ'-ı sâni'deki (yahmilehû) zamiri yine mürsel-i [6] ğâreyerâci'dir. Fi'lin fâ'ili olan (El-sâbih) güzel eşkinli at demktir. Sebâhatin asıl [7] ma'nâsı suda yüzmektir. (filübde) kavlindeki zamir-i mecrûr sâbiha râci' olup (fi) alâ [8] ma'nâsınadır. (libd) lâmin kesriyle nemedzîn ma'nâsınadır ki eğer altına urulan keçedir. [9] ((Mefhûm-ı Beyit)): Suda yüzer gibi eşkinli olan atın eğersizce olarak üzerinde [10] olduğu hâlde suyu tozdan ibâret olan bahr-i harbe dalar dimektir.

[11] Bunda şâhid(nak'amâ'a) kavlinde ki meselâ «رَأَيْتَ اسْوَدَّ غَابَهَا الرِّمَاحُ» denilip

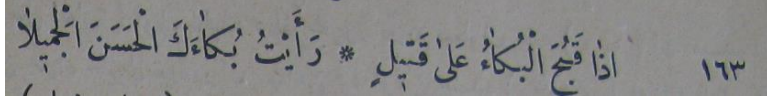
[12] «رَمَاحُهَا الْغَابُ» denilmediği gibi bunda da hak ibâre (mâ'anak'a) olmaktır. [13]

Kâl [14] 162 «هُوَ الْوَاهِبُ الْمَائَةِ الْمُضْطَفَّةِ إِمَّا مَخَاضًا وَإِمَّا عِشَارًا» [15] Bu beyit bahr-i mütekâribden ve Mutavvel ebyâtındandır. Kâili Mutavvelde gösterildiği vecihle (a'şî)dır

ki [16] (s 89 ve 149) da zikri geçen a'şâ-yı ekberdir. Bunu «قَيْسُ بْنُ مَعْدِيكَرِبَ الْكِنْدِيُّ» nin [17] mehdinde söylemiştir. Kütüb-i nahv şevâhidinden olan: [18]

«الْوَاهِبُ الْمَائَةِ الْحِجَانِ وَعَبْدُهَا • عَوْذًا يَرْجِي خَلْفَهَا أَطْفَالَهَا» [19] beytin dahi Kâili a'şâ-yı mezkûrdur. Bu mazmûnu birçok nazmında îrâd itmiştir. [20] (hüve'l-vâhib) mübtedâ ve haberidir. (El-mâe) muzâfun ileyhdır. Ma'dûd nâkadır. Ukûdda tezkîr [21] ve te'nîs-i siyyândır. (El-mustafâtü) kavli intihâb demek olan istafâdan ism-i mef'ûl müennes olarak [22] ana sıfattır. (El-mahâd) feth-i mîm ile gebe olan develerdir ki kavm ve nisve kelimeleri gibi lafzından [23] müfredi olmayan cümû'dandır. Müfredi halifedir. (El-işâr) kesr-i ayn ile on aylık dişî deve [24] demek olan ve ukalâ vezninde bulunan (uşerâ) incem'idir. Bunları nefâsetleri cihetiyle tahsis-i [25] bi'z-zikrolunmuştur. [26] ((Mefhûm-ı Beyit)): Benim memdûhum olan zât dişî develerin güzîdelerinden ya gebe ve yâhud [27] vaz'-ı hamli karîb olanlardan olmak üzere yüz danesini hibe ve i'tâ edicidir dimektir. [28] Bunda şâhid müsned-i maksûru hâl ile takyîddir. Nitekim Mutavvelden zâhirdir. [29] (21 – El-Kavli'l-Ceyyid)

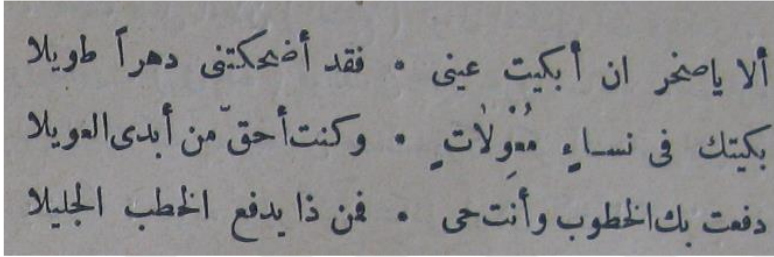

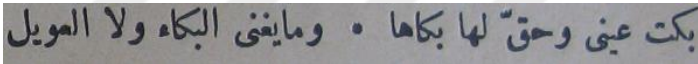
[1] Kâl [2] 163

[3] Bu beyit

bahr-i vâfîrden ve Muhtasar ve Mutavvel ebyâtından olup Kâili (meşâhir-i nisâ) da mezkûr ([4] olan (hînsâ'üs-sahâbiye)dir. Birâderi (Sahir) hakkında söylediği mersiye dendir. Üst tarafı [5] şöyledir: [6] [7] [8]

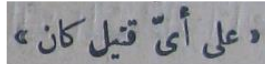

[9] izâkubhelh (El-bükâ) kubh fi'linin fâ'ili olup (bükâ) lafzı med ile telaffuz olunursa hîn-i [10] bükâda olan savt ma'nâsına ve kasr ile telaffuz olunursa nefis-i bükâ ma'nâsına olur ki ağlamak [11] ta'bîr olunur. Hazret-i Hasân'ın şu beytinde (bükâ) hem maksûr ve hem memdûd vâki' olmuşdur: [12]

[13] medd-i maksûr hilâf-ı zâhir

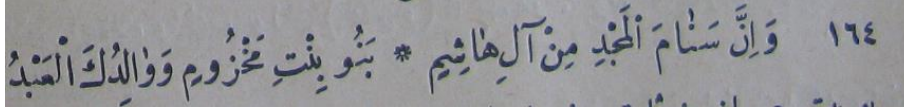
olduğundan burada ma'nâ-yı evvel murâd olmak gerektir. (alâkatîl) [14] alâ maktul dimektir. (Sahir) maktûlen vefât itmişidi. Nekre mevzû' itbâtında ta'ammüm etmez ise de

[15] burada bi-kurbunetü'l-makâmı âm olmuşdur.

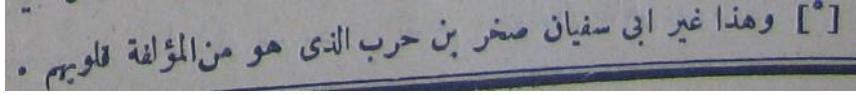
dimektir. (raeytü)

kelimesi ef'âl-i [16] kulûbdan olup mef'ûl-i evveli (bükâike) kavlidir ki mef'ûlüne muzâf olmuş bir masdardır." Bükâi [17] aleyke" dimektir. (bükâ) hem bi-nefsihî ve hem (alâ) harfîyle te'addî eder. "Bekîtü aleyh" [18] denildiği gibi "bekîtühû" dahi denilür. /El-hasenü'l-cemîlen) kavli mef'ûl-i sâni'dir. (cemîl) hasenin [19] sıfat-ı vâzıhasıdır. [20] ((Mefhûm-ı Beyit)): Maktûle olan bükâkabîh olsa da benim senin hakkında olan bükâ ve feryâdım [21] becâ ve bi-ayıpdır dimektir. [22] Bunda şahid (bükâike'l-hasan) kavlindendir ki müsned mu'arrif olduğu hâlde kasrı müfîd [23] olmadığı ve çünkü murâd ana olan bükânın becâ olduğunu beyandan ibâret olup Hasan'ın oraya [24] maksûriyeti maksûd olmadığıdır. [25] Kâl [26] 164

[27] Bu beyit

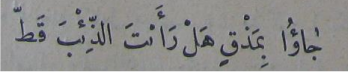
Hasân Bin Sâbit hazretlerinin EbûSüfyân [°] Bin El-hâris Bin Abdulmuttalib'e reddiye [28] olmak üzere söylediği iş'ârdan ve Mutavvel şevâhidindendir. Müşşârun ileyh Ebû Süfyân kalbe İslâm'a [29] [°]

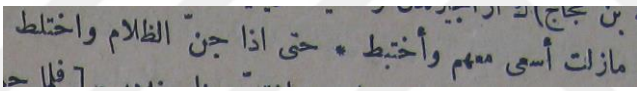
163

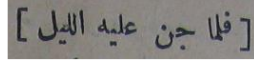
[1] Hazret-i peygamberi hicve tasaddî itmişdi. Ba'de İslâm'a hüsn-i hâl peydâ etmekle mahcûbbiyetinden [2] sürûr-ı âlem hazretlerinin vech-i münevverlerine bakamaz idi. İrtihâl-i sa'âdet vukû'unda güzel [3] mersiyeler söylemiştir. (Senâmü'l-mecd) a'le's-şeref ma'nâsına terkîb-i izâfî olarak (inne)nin ismi [4] ve (benû bint) elh haberidir (senâm) fi'l-asl esnimenin müfredidir ki deve örgücüdür. Mecâzen her [5] şey'in a'lâsına(senâm) ıtlâk olunmuştur. (mece) dahi şeref ma'nâsınadır. Burada şeref âbâ [6] maksûd olmağla (min âli hişâm) kavli anı beyandır. (âl) ma'lûm olduğu üzere ehl dimekdir [7] fakat eşrafa muzâf olagelmıştır. Âl-i haccâm ve âl-i hâkke ta'bîr olunamaz. Hâşim'den cedd-i nebîolan [8] (Hâşim Bin abd-i Menâf) maksûddur. Mühecciv olan Ebû Süfyân dahi peygamber efendimizin ammiyâdesi [9] olmağla âl-i Hâşim'den ise de vâlidesi mahzûmiye değildir. (Mahzûm) Kureyş'den bir kabile-i mu'teberenin [10] pederidir ki (Mahzûm Bin Yakaza Bin Mürre Bin Ke'ab Bin Lüeyye Bin Gâlib) dir. Efendimiz hazretlerinin vâlide-i [11] muhteremeleri (âmine) radiyallhute'âlâ anhâ Zühriyye ve pederleri olan Hazret-i Abdullah'ın vâlideleri [12] Mahzûmiyedir ki Fâtıma Binti Amr Bin Âiz Bin İmrân Bin Mahzûmdur. Ebû Süfyân'ın pederi olan Hâris Bin [13] Abdulmuttalib'in vâlidesi ise Semrâ Binti Cündeb Bin Huceyr Bin Riâbdır çünkü Abdulmattalib hazretlerinin [14] meşâhir-i nisâda mezkûr kerîmelerinden mâ'da Abbas Hamza ve Abdullah ve Ebû Talib ve Zübeyir ve Hâris [15] ve Cehl [°] ve Mukavvim ve Darrâr ve Ebû Leheb isimlerinde ümmehât-ı şitâdan on erkek evlâdı var idi. [16] Bunlardan vâlid Hazret-i nebiiyullah olan (Abdullah) ile Hazret-i Alî'nin pederi bulunan Ebû Tâlib'in [17] bir de Zübeyr'in ve kerîmeleri içinde de Hazret-i Safiye'den mâ'dâsının vâlideleri bir idi ki o da [18] zikr olunan Fâtıma-i Mahzûmiye idi. Hazret-i Hasân dahi buna binâen Ebû Süfyân Bin Hâris'in [19] eşref âl-i Hâşim olan evlâd Bint-i Mahzûm'dan

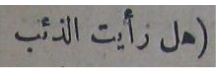

olmadığını göstermekle berâber (ve vâlidüke'l-abd) [20] kavliyle senin pederin Abddir ya'ni sen o şerefe nisbetle kölezâde dimeksin demek istemiştir. Eğerçi [21] Ebû Süfyânâb ve ceddinde rakk olmayıp (abd) lafzı Abdulmuttalib nâmına telmîhden ibâret ise de [22] mezâk-ı hicve bu ma'nâ münâsib düşmüştür. [23] Mahall-i şâhid (ve vâlidüke'l-ba'd) kavlidir ki müsned mu'arrifbi'l-lâm olduğu hâlde kasrı müfid [24] olmamıştır. Zîrâ maksûd neseb Ebî Süfyân ile evlâd Binti Mahzûm meyânındaki farkı beyân olup [25] bu da kasrı i'tibâr etmeyerek hâsıldır. [26] (ve vâlidüke'l-ba'd) kavlini seyyid-i şerîfmüsned-i ileyh bahsinde îrâd itmiş olduğundan (97)nci [27] sahifede buraya ta'lîkan beyânı geçmiştir. [28] Kâl [29] 165 [30] [*] Kırk üçüncü beytin şerhine bakınız. (muğîre) ve (gaydâk) dahi denilir.

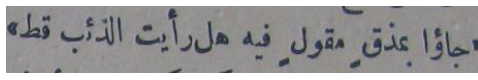
164

[1] Bu (Ru've Bin Acâc)ın erâcizinden ve Hâşiye-i şerîfiye şevâhidinden olup evveli şöyledir. [2] [3] (Cenne) fi'li burada

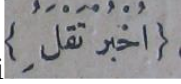
zulâma müsned olduğu için iştedde ma'nâsınadır. [4] âyetinde elzem ma'nâsınadır. İhtilât dahi terâküm ma'nâsınadır. İzâyâ cevâb olan (câû) fi'li [5] bâ ile te'addî itmiştir. (El-mezk) mezc ma'nâsına masdar ise de muzîk ve memzûk gibi su

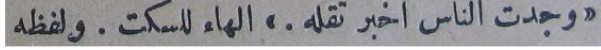
[6] ile karışık sût ma'nâsında isimdir ana (dayh) ve (dayâh) dahi derler.

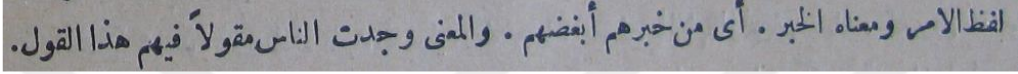
[7] cümlesi sen hiç kurd gördün mü? Meâlinde bir cümle-i talebiye olarak kavl

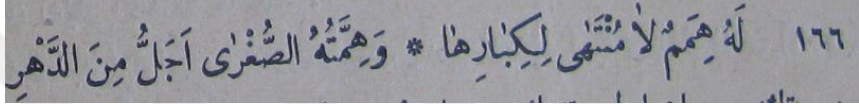
takdiriyle mezkin [8] sıfatıdır ki demekdir. Arabîde bunun emsâli kesirdir. [9] Kütüb-i nahivde sıfat bahsinde mukarrerdir ki nekreler cümle-i haberiye ile vasıflanabilür fakat cümle-i inşâiye [10] ile kavl te'vîli olmadıkça vasıflanamaz. [11] Beyt-i mezkûr bir kavmin buhl ve denâetle hicvi hakkında söylenmiştir. ((Meâli)) anlar misâfirlerini [12] it'âm etmeyip tamâm gece karanlığı olarak aydınlıktan eser kalmadığı zamân su ile mahlût bir sût [13] getürdiler ki ziyâde mahlûtiyetinden ve tozlu, topraklığından nâşîkurd tavanı olan kül rengini [14] tutmuş olmağla anı gören kimse arkadaşına "Yahu! Sen hiç kurd gördün mü? ya'ni görmedin [15] ise buna bak ki rengi işte böyledir" der demekdir. [16] Bunda şâhid cümle-i

inşâiyenin kavlı-i takdîriyle sıfat vâki' olmasıdır. [17] ((Fâide)) Bu makâmda Hâşiye-i

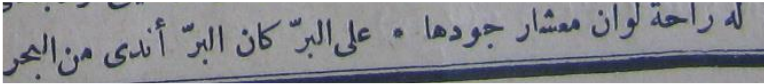
seyyiddeki kelimeleri biri tecrübe ma'nâsına olan [18] haberinden ve bâb-ı evvelde emr-i hâzır olmak üzere meczûm ve diğeri buğz ve terk ma'nâlarına olan [19] kalâ' ve kaly ve kilâ masdarlarından ve bâb-ı evvel ve sâni ve râbi'den muzâri' muhâtab olur emr-i mezkûra cezâ [20] olmak üzere mecrûmdur evvelkisinden cezme alâmet olarak hareke ve ikincisinden harf düşmüştür. [21] Tecrübe et buğz edersin dımekdir. Bu meâlde Arab müennese hitâb olarak (cer bîtakliye) dahi [22] derler durûb-i emsaldendir.

Ve fi'l-hadîs: [23]

 [24] Kâl

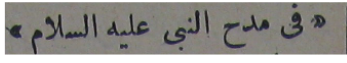
 [25] 166 [26] Bu

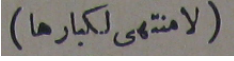
beytin mısra'-ı evveli metnin şevâhidinden olup mısra' sâni Mutavvel ve Muhtasar da [27] mevcûddur bahr-i tavîldir. Kâili (Hasân Bin Sâbit) olmak üzere şöhret bulmuş ise de bu beyit [28] dîvân-ı seyyidinâ Hasân'da bulunmadığına ve kâmil-i müberridde beyti mezkûr (Bekr Bin El-Nattâh) nâm şâ'ire [29] nisbet ile şâ'ir-i mezkûr anı (Ebû Dülef El-icli) hakkında söylemiş olduğu ve mâba'di dahi şöyle: [30]

165

[1] bulunduğu beyân olunduğuna mebni beyt-i mezkûrun Kâili (Bekr Bin El-Nattâh)dır.

Meâlinde gulv vardır. Şârihin [2] kavli müselleme değildir. (lehû) mukaddem haber ve (himem) muahhar mübtedâdır. [3] mahall-i şâhidde müsnedin evvel emirde sıfat olduğu tevehhem olunmak için takdim olunmuş olması [4] cihetiyle

burasıdır. cümlesi himemin sıfatıdır. Mısra'-ı sâni mübtedâ mevsûf [5] ile haberden ibâret bir cümle-i müste'nifedir. (lehû) ve (himmetehû) zamirleri memdûha râci'dir. (himem) [6] inşanın azim ve irâdesi dımek olan ve müte'allık i'tibârıyla ulüvv veya dünüvv ile tavsîf olunan himmetin [7] cem'idir. (ecell) a'zam dımekdir. (mine'd-dehr) mine'z-zamân ma'nâsınadır ki murâd asrın hâvî [8] olduğu bi'l-cümle münâfi'dir.

Böyle hadd-i kabulü mütecâviz teşbih müfritler vardır. Bu ta'bîr sahîyi bahre [9] ve şec'îiesede ve şerîfi semâya teşbîhden daha gâlîdir. [10] Bunda memdûh olan Ebû Delef El-icî (Kâsım Bin İsa Bin İdris El-icî) dir ki Me'mûn [11] ve Mu'tasım halîfelerin ümerâ-i askerîyesinden ve mâdih olan (Bekr Bin El-Nattâh) Ebû Temâm gibi o asrın [12] şu'arâ

ve üdebasındandır. [13] Kâl [14]

سَعِدَتْ بِفُرَّةٍ وَجْهَكَ الْإِيَّامُ

Bu mîsrâ' bahr-ı

kâmilden olan bir beytin evvelidir ki âhiri şöyledir: [15]

وَتَزِينَتْ بِبَقَائِكَ الْأَعْوَامُ

[16]

Beyt-i mezkûr Sa'âlibî'nin bir kasîdesi matla'dır ki o kasîde ile Sa'âlibî (Mahmud Bin Sebüktekin) nâm [17] emîri Sicistân'ı zabt ve teshîr etmesi üzerine tebrik ve tehnie itmiştir. Nitekim târîh-i atbîde mebsûtdur. [18] Mîsrâ'-ı mezkûr Mutavvel ve Muhtasar şevâhidinden olup (sa'idet) fi'linin fâ'ili eyyamdır. [19] (El-gurre) fi'l-asl ba'zı ferasın alnında olan beyâz ma'nâsına olup feras hakkında mûcib [20] makbûliyet olmağla mutlakâ hüsün ve behcet ma'nâsında isti'mâl olunmuştur. Cemâl-i vechinle eyyâm mes'ûd [21] oldu demekdir. [22] Bunda şâhid müsned olan (sa'idet) fi'linin tefe'ülen takdim olunmuş olmasındadır. Çünkü [23] mes'ûdiyete delâlet eder ta'bîr ile ibtidâfâl hayırdır. [24] (Sa'âlibî) fikkatü'l-lüga ve sehra'l-belâğa ve yetîmetü'd-dehrem sâlîte'lîf-i makbule ve iş'âr-ı merğûbe sâhibi [25] olan (Ebû Mansûr Abdülmelik Bin İsmail El-nisâburî)dir ki kürkçülüğü cihetiyle tilki postlarını [26] dikdiği içün (Sa'âlibî) laahabıyla meşhur olmuştur. Vefâtı yüz beşinci sahifede güzerân olduğu [27] üzere dört yüz yirmi

beş târîhindedir.

وَيَعْجِبُنِي مِنْ شِعْرِهِ قَوْلُهُ :

[28]

[29]

[30]

لَاكَ فِي الْمَفَاخِرِ مَعْجَزَاتُ جَبَّةٍ * اِبْدَأْ لِفَيْرِكَ فِي الْوَرَى لَمْ تَجْمَعْ
بِحِرَانٍ بَحْرَ فِي الْبَلَاغَةِ شَابَهٍ * شِعْرُ الْوَلِيدِ وَحَسَنُ لَفْظِ الْأَصْمَعِيِّ
وَتَرْسُلُ الصَّابِي يَزِينُ أَعْلَاهُ * خَطُّ ابْنِ مَقْلَةٍ ذَوِ الْمَحَلِّ الْأَرْفَعِ

[1] [2] [3] [4] [5] [6] [7] [8] [9]

وفي شرح العُكْبَرِيِّ على ديوان المتنبي في شرح بيت القلائل المتقدم في ص ٣٢ : قال ابونصر
ابن المرزبان « ثلاثة من الشعراء رؤساء شاعروهم وسلسل الثاني وقلقل الثالث . » وأورد
بيت كل منهم . ثم قال قال الثعالبي فقال لي ابونصر : فبيل أنت . فقلت له أخشى أن أكون
رابع الشعراء أعنى قول من قال :
الشعراء فاعلمن أربعة . فشاعري يجري ولا تجري معه
وشاعري يشد وسط المعصية * وشاعري من حقه أن تسمعه
وشاعري من حقه أن تصفحه
قال ثم قلت بعد مدة من الدهر :
واذا البابل أفصحت بلغاتها * فأنف البابل باحتساء بابل

[10] Kâl [11] 168 [12] ١٦٨ ثَلَاثَةُ تُشْرِقُ الدُّنْيَا بِبَهْجَتِهَا * شَمْسُ الضُّحَى وَأَبُو اسْحَقَ وَالْقَمَرُ

Bu beyit bahr-ı basîtden ve Telhîs şevâhidinden olup Kâili Abbâsiye şu'arâsından (Muhammed Bin Vuhayb) [13] dır. Harun Reşid'in oğlu olan (Mu'tasım) halifenin medhinde söylemiştir. Mâba'di şöyledir. [14]

يَحْكِي أَفَاعِيلُهُ فِي كُلِّ نَابَةِ * الْفَيْثُ وَالْيَيْثُ وَالصِّمَامَةُ الذِّكْرُ [15] mervîdir ki şu'arâ bâb-ı Mu'tasım'da bir gün ictimâ' itmişler idi kırbasından Muhammed Bin Abdulmelik El-zeyyât [16] yanlarına gelip "Halîfe size selâm eder; herhangi bir şâ'ir Nemerî'nin Harun hakkında söylediği [17] şu kıt'a: [18] [19]

خَلِيفَةُ اللَّهِ! إِنَّ الْجُودَ أَوْدِيَّةٌ * أَحْلَاكَ اللَّهُ مِنْهَا حَيْثُ يَجْتَمِعُ
إِنْ أَخْلَفَ الْقَطْرُ لَمْ تَخْلَفْ مَخَالَهُ * أَوْضَاقُ أَمْرِ ذِكْرِنَاهُ فَيَتَسَعُّ

[20] gibi güzel söyler ise ana in'âm edecektir" demesiyle şu'arânın her biri birer kıt'a söyleyip [21] içlerinden Muhammed Bin Vehîb'in zikr olunan kıt'ası hepsine fâik düşmüştür. (teşerruk) kelimesi [22] ziyâdâr olmak ma'nâsında masdar kâsır olan işrâkdan muz'arî' müennes olup fâ'ili (El-dünyâ)dır [23] cümlesi selâseye sıfattır. (bi-behçetihâ) kavli (teşerraka) fi'line müteallık olup zamir-i selâseye râci'dir. [24] (behcet) hüsün ve nedâret ma'nâsınadır. Şems ile kamere nisbetlebi-tarîkü't-tağlîb nûr ma'nâsınada [25] haml olunabilir. İşrâk hissi ile işrâk-ı ma'nevî câmi'-i vehmî ile iştirâk itmiştir. Şemsin [26] vakt-i duhâyâ tahsîsi o avân güneşin kemâl-i zuhuru zamânı olmasındandır. (Ebû İshak) Mu'tasım'ın [27] kendisidir. [28] ((Mefhûm-ı Beyit)): Vakt-i duhâda olan şems ile Ebû İshak El-

mu'tasım bir de kamer üç şeydir ki [29] dünyâ anların nûr ve revnakıyla ziyâdâr olmaktadır demekdir. [30] (Selâsetü) lafzı mukaddem haber (ve şemsü'd-duhâ) elh-i muahhir mübtedâ olup haberin takaddümü mübtedâyı [31] zikre teşvîk husûlünden nâşîdir işte beyitden mahall-i istişhâd orasıdır. [32] İkinci beyitteki (efâ'il) ef'âl ve âsâr ma'nâsına olarak yûsbihu ma'nâsına olan (yahkî) fi'linin

167

[1] mef'ûlûdür. (naibe) hâdise ma'nâsınadır. (ğays) matar ve (leys) esed (ve samsâme-i zikr) erkek [2] dümûrlu kılıç ma'nâlarında muta'âtıfen fi'l-i mezkûra fâ'ildir. [3] (Muhammed Bin Vahîb) Himyeriyyü'l-asl Bağdâdlı bir şâ'irdir. Vefîyyâtda mezkûr olmadığından târîh-i [4] vefâtı mazbut değildir. Şu kadar ki Me'mûn ve Harun asırları şu'arâsındandır. Ebû Temâm'dan evvelcedir. [5] Abbâsiye zâdegânından birinin hicvinde söylediği ebyât cümlesinden şu beyit iş'âr-ı mevlidinde ühciye'l- [6] ebyât olmak üzere tanınmıştır: [7]

لم تند كفالك من بذل النوال كما * لم يند سيفك مذقلته بدم [8] mehcüvden menkuldür ki hakkımda olan bu beyitden sonra kılıçlı olarak gezmeğe ve huzur-ı halifeye [9] girmeye utanur oldum der imiş. **ومن شعره :**

[10] [11] [12] [13] [14]

أي خير يرجو بنو الدهر في الدهر وما زال قتلاً لبنيه
من يعمر يجمع بفقد الاحباء ومن مات فالمصيبة فيه
ومثله قول الآخر :
من يمتنى العمر فليدّرع * صبراً على فقد احبائه
ومن يعمر يلق في نفسه * ما يتمناه لاعدائه

[15] Teşbîhdeki (وبدا الصباح كأن غرته) ilh. beyti ve Mutavvelin bedî'inde hüsn-i ta'lîl

bahsindeki [16] (طللان طال عليهما الامد) elhbeytleri dahi bu Muhammed Bin

Vehîb'indir. [17] Kâl [18] 169 **عَلَيْهِ مِنَ الرَّحْمَنِ مَا يَسْتَحِقُّهُ** [19] bu ibâre Mutavvelde

müsnedin inde'l-mütekellim ehemmiyetine mebni takdimine misâl olmak üzere mezkûr olup [20] eğerçi bahr-i tavîlden bir mısra'a muntabık ise de nazm-ı tabî'î üzere vârid olmuş bir kelâm-ı mensûrdur. [21] ((Şerh-i Ebyât Mûte'allıkâtü'l-Fi'l)) [22] Kâl [23] 170

١٧٠ تَجَوُّ حُسَادِهِ وَغَيْظُ عِدَاهُ * أَنْ يَرَى مُبْصِرٌ وَيَسْمَعَ وَاعٍ

[24] Bu beyit bahr-i hafîden ve şâ'ir-i meşhûr (Ebû Ubâde El-Buhtürî)nin hulefâ-i Abbâsiye'den Mu'tezbillâh'ın medhinde [25] söylediği bir kaside ebyâtından olarak Telhîs şevâhidindendir. Şâ'irin ism-i aslîsi (Velîd)dir.

168

[1] (Buhtür) bânın ve tânın zammıyla bürsün vezninde Tayy kabilesinden bir aşiretdir. (şecvühasâde) [2] terkîbinde muzâf olan (şecvü) hüznün ma'nâsına olup (hasâd) hâsidin cem'idir. Zamîr-i mecrûr [3] memdûha râci'dir. (ğayzuadâhu) terkîbinde muzâf olan (ğayz) kin demek olup [4] muzâfunileyh olan (adâ)lafzı ilâ vezninde olarak a'dâ ma'nâsınadır ki adüvvün cem'idir. Bunun [5] başka nazîri yoktur. Yûkâl: Kavmun adıyyen. Ey a'dâ. Mûtebâ'idûn ma'nâsına gelür. Kâl: [6]

إِذَا كُنْتَ مِنْ قَوْمٍ عَدَىٰ لَهُمْ * فَكُلْ مَا عَلَفْتَ مِنْ خَيْثٍ وَطَيْبٍ

[7] (şecvü) ve (ğayz)

kelimeleri fi'l-asl masdar ise de burada isim olarak mübtedâ olup [8] (أَنْ يَرَى مُبْصِرٌ) cümlesi haberdur. (yürî) fi'li râ'î ma'mâsına olan bâb-ı ef'âlden lâzım [9] olarak müsta'mel

bulunan (mübsır)a müsned olup mef'ûlû mahzûfdur nitekim [10] (وَإِذَا رَأَيْتَ ثُمَّ)

رَأَيْتَ نَعِيمًا

kavl-i keriminde dahi

« إِذَا وَجَدْتَ الرَّؤْيَا مِنْكَ هُنَاكَ »

me'âlinde olarak ru'yet [11] fi'linin mef'ûlû mahzûf olmuşdur. (yesma'u) fi'li (yürî) üzerine ma'tûf olarak mensûb olup [12] anın da mef'ûlû mahzûf olmuşdur. (vâ'in) lafzı takdîren merfû' olarak fâ'ildir. Lafz-ı vâ'î [13]

[لَعْنَهَا أَذْنُ وَاعِيَةٍ]

kavl-i kerimindeki vâ'iyenin müzekkeridir ki hıfz ve istimâ' ma'nâsından ism-i fâ'ildir. [14] ((Mefhûm-ı Beyit)): Memdûha hased edenlerin hüznü ve anın düşmanlarının kini ûlî'l-ebşârın mücerred [15] ru'yeti ve ashâb-ı sem' ve âzânın

duygularıdır. Çünkü gözlü olanlar memdûhun muhâsinini görmekte [16] ve kulağı olanlar anın ihbâr-sâresini işitmekte olduklarından imâmet ve hilâfete istihkâkını bilip [17] başka birinin daha o asırda ana meşârik ve menâzi' ve o mansıba ehil olabilmesini hâtırlarına bile [18] getürmedikleri cihetle o hâl-i memdûhun düşman ve bedhahlarına aynı hüzn ve kin olmuştur [19] dimekdir. [20] Bunda mahall-i şâhid (yürî) ve (yesma'u) fi'llerinin mef'ûllarını hazf ile lâzım menzilesine [21] tenzil gören ve işiden müeddâsında olarak mef'ûl mahsusa ta'alluk etmediği hâlde ravş-ı ifâde [22] memdûhun iştihâr-ı âsâr ve ihbârını beyandan ibâret olmağla her râî anın âsârını görür ve her sâmi' [23] anın ihbârını işidir belki anın âsâr ve ihbarından başka bir şey görmez ve işitmez demek [24] çıkarak mef'ûl-i mahsûsdan kinâyeye edilmiş olmasıdır. [25] Mazmûn nazımında memdûhun rakibi ve birâderi bulunan Müste'înbillâh'a ta'rîz vardır. [26] (Buhtürî)'nin vefâtı iki yüz seksen üç târîhinde ve seksen yaşında vâki' olmuştur. [27] Kâl [28] 171

١٧١ وَلَوْ شِئْتُ أَنْ أَبْكِي دَمًا لَبَكَيْتُهُ * عَلَيْهِ وَلَكِنْ سَاحَةُ الصَّبْرِ أَوْسَعُ
١٧٢ وَأَعْدَدْتُه ذُخْرًا لِكُلِّ مُلْتَمَةٍ * وَسَهْمُ الْمَنَآيَا بِالذَّخَائِرِ مُوَلَّعُ

[29] 172

١٧٢ وَأَعْدَدْتُه ذُخْرًا لِكُلِّ مُلْتَمَةٍ * وَسَهْمُ الْمَنَآيَا بِالذَّخَائِرِ مُوَلَّعُ
بويتل بحر طویلدن ورنجسمه ویتند ویتند ویتند

[30] Bu beyitler bahr-i tavîlden ve birincisi metinde ve ikincisi ba'zı nesh-i Mutavvelde mezkûr ebyâtandır.

169

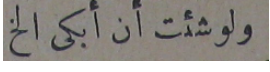
[1] Kâili (Ebû Yakub İshak Bin Hasân El-huzeymî)'dir. Şârih "yerisî ibnuhû" demiş ise de şâ'ir anı [2] Arabü's-şâmemîri (Ebu El-hîzâm Âmir Bin Ammâr)'ın mersiyesinde söylemiştir. Matla' beyti budur: [3]

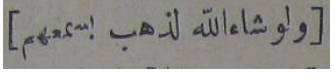
قضى وطراً منك الحبيب المودع • وحلّ الذي لا يستطاع فيدفع

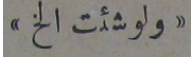
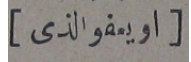
[4] Müsteşhidbih olan beyit kasidenin sonlarındadır. Mutavvelde ana sâni gösterilen beyit andan oldur. [5] Arada şu beyitler dahi vardır. [6] [7]

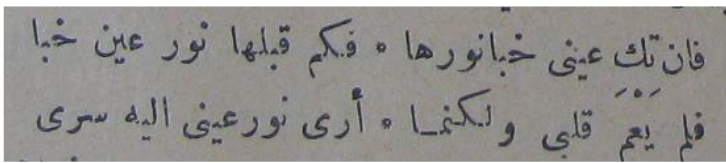
وانى وان أظهرت فى جلادة • وصانعت أعدائى عليه لموجع
ملكتم دموع القلب حتى رددتها • الى ناظرى والعين كالقلب تدمع

[8] Ba'zı Beyzavî mahşîleri sûre-i Bakara'daki

 [9] kavî-i kerîminin tefsîrinde dahi mezkûr bulunan

 beytini Buhtürî'ye azvitmişler ise de [10] o beyit Dîvân-ı Buhtürî'de mevcûd değildir. (enebkî) cümlesi te'vîl-i müfredde olarak (şî'tü) [11] fi'linin mef'ûlûdür. Mahall-i şâhidde burasıdır ki meşîyyetin kan ağlamak gibi bir emr-i garîbe te'alluku [12] cehetiyle mef'ûlünün mezkûr olmasıdır. İrâde ve meşîyet fi'illerinin mef'ûlû böyle müstağrak olmadıkça [13] zikr olunmaz gibidir. (ebkî) fi'li evvelindeki (en) mâ-i masdariye add olunarak mensûb [14] olmamıştır nitekim kırâ'ati dahi vardır. (lebekite) zamiri dümme (ve aleyhi) zamiri [15] mersiye-hânî olduğu zâtarâci'dir. (sâhatu's-sabr) terkîbindeki (sâha) fenâü'd-dâr ya'ni [16] ev havlusu ma'nâsına olup hîn-i hâcette her biri sâhibi için melce' olmak câmi'iyle (sabr) [17] hâneye teşbih olunarak isti'ârebi'l kinâye olmuş ve sâhanın zikri tahyîl ve (evsa') terâşşuh [18] düşmüştür. İkinci beyitteki (a'dedtu) zamiri memdûha râci' olup [°] a'dâd-ı ihzâr [19] ve tehyî'e ma'nâsınadır. (El-zuhr) damm-ı zâl ve sükûn-ı hâ ile vakt-ı hâcetiçün saklanılan şey [20] ma'nâsınadır ki zahire dahi ta'bîr olunur. (El-mülimme) if'âl bâbından ism-i fâ'il müennes sıygasıyla [21] hâdis ve musibet demekdir. (sehmü'lmenâyâ) ölüm okları ma'nâsına terkîb-i izâfî ve isti'âre-i mekniyedir. [22] (El-mûla') if'âl bâbından ism-i mef'ûl bünyesiyle harîs ma'nâsınadır. [23] ((Mefhûm-ı Beyteyn): Eğer meyyit-i memdûhum üzerine kan ağlamak dahi istesem ağlayabilürim [24] fakat sâha-i sabrım pek vâsi' olduğundan yalnız yaş ağlıyorum. Ben anı dâ'ir olacağım her türlü [25] mesâib ve şedâide karşı zahîre ve âlet-i müdâfi'ae dinmişidim hâlbuki sihâm-ı kazâ bütün böyle püşt [26] ü penâh olacak zevâta üftâdedir demekdir. [27] Şâ'ir (Ebû Yakub El-Huzeymî) vefâyı ricaya müreccah tutanlardan idi hayâtında medhitdiği [28] kâtibü'l berâmike Muhammed Bin Mansûr Bin Zeyyâd'ıba'de vefât daha güzel mersiye itmiştir. İhtiyârlığında illet-i âmâyâ mübtelâ olmağla şu beyitleri söyler idi: [29] [30]

[31] (Huzeymî) bu mazmûnu İbn-i Abbâs hazretlerinin şu kullarından ahz itmiştir. [32] [*] Zamîrin sabra ircâ'ı zevkeneb'addır.

ان يأخذ الله من عيني نورهما * ففي لساني وقلبي منهما نور
قلبي ذكي وعقلي غير ذي دخل * وفي في صارم كالسيف مأثور

[1] [2]

[3] Nitekim (El-

hakâik)imizin revât faslının matbû'unda mezkûrdur. [4] [5] [6] [7] [8] [9] [10] [11]

[12]

ومن قول الخزيمي :
وان اشد الناس في الحشر حسرة * لمورث مال غيره وهو كاسبه
كفي سفها بالكهل أن يتبع الصبا * وأن يأتي الأمر الذي هو عائبه
وهو القائل :
ما أحسن الغيرة في حينها * وأقم الغيرة في كل حين
من لم يزل متهماً عرسه * مناصباً فيها لرب الظنون
أوشك أن يغريها بالذي * يخاف أن يبرزها للعيون
حسبك من تحصينها وضعها * منك الى عرض صحيح ودين
لا تطلع منك على ريبة * فيتبع المقرون جبل القرين

[13]

Kâl

[14]

173

١٧٣ ولم يبق مني الشوق غير تفكيري * فلو شئت أن أبكي بكيت تفكراً

[15] Bu beyit

bahr-i tavîlden ve nefsi Telhîs şevâhidindendir. Kâilî Sâhib Bin Abbâd) nâm vezir Fâzıl

[16] Bid'iy El-i'tikâd'ın şu'arâsından olan (Ebû El-Hasan Ali Bin Ahmed El-cevherî)dir.

(lemyubki) kelimesi ibkâdan [17] muzârî' meczûm olup taraf-ı matlûba nefsin meyli ve

hevâ-yı nefsânînin hareketi demek olan [18] (şevk) anın fâ'ilidir. (ğayra tefekkürî) kavli

mef'ûlûdür. (enebkî) cümlesi te'vîl-i müfredde [19] olarak (şi'tü) fi'line mef'ûldür.

(tefekkûran) kavli (bekeytü) fi'linin mef'ûlûdür. [20] ((Mefhûm-ı Beyit)): Aşk ve iştiyâk

beni eridip bitürmüş ve bende tefekkürden başka bir şey [21] bırakmamışdır. İmdi

ağlamak bile istesem tefekkür ağlayacağımıdır demekdir. [22] Bundan şâhid meşîyyet

fi'linin mef'ûlûnû zikr bundan evvelki beyitte olduğu gibi garabetinden içün [23] değil,

hazfe karine olmadığı içün olmasındadır. Çünkü birinci bükâdan bükâ-i hakîkî ve

ikincisinden

[24]

bükâ

tefekkürü

murâddır. [25]

Kâl

[26] 174

١٧٤ وَكَمْ ذُذَّتْ عَنِّي مِنْ تَحَامُلِ حَادِثٍ * وَسُورَةِ أَيَّامٍ حَزَزْنَ إِلَى الْعَظِيمِ
بُيُوتٍ بِحَرِّ طَوِيلَيْنِ وَتَلَخُّصٍ شَامِلَيْنِ

[27] Bu beyit Bahr-ı

Tavîlden ve Telhîs şevâhidindendir. Kâili (Buhtürî)dir. Ebû El-Sakar'ın medhinde [28] söylediği bir kaside ebyâtındandır. (kem) haberiye'dir. Ve mahalen mensûb olarak mâba'dine [29] mef'ûldür. (züdte) def' ma'nâsına olan El-zevd masdarından fi'l-i mâzî muhâtabdır. Nitekim muzâri'i [30] Kur'ân-ı Kerîm'de Hazret-i Mûsâ kıssasında

وَوَجَدَ مِنْ دُونِهِمْ امْرَأَتَيْنِ تَذُودَانِ

âyetinde vârid

171

[1] olmuşdur. (annî) fi'l-i mezkûra müte'allıktır. (Mintehâmüli hâdisin) kavli kimin mümeyyizidir. (kem) ile [2] mümeyyizi meyânı bir fi'l-i müte'addî ile fasl olunursa temyiz o fi'lin mef'ûlüne mültebis olmamak için (min) [3] ile mecrûr olmak lâbüddür.

[كَمْ تَرَكُوا مِنْ جَنَّاتٍ وَعَيُونٍ] وَ [كَمْ أَهْلَكْنَا مِنْ قَرْيَةٍ]

Nitekim [4] kavli kerîmlerinden ma'lûmdur. (tehâmül) meşekkat üzerine tekellûf ma'nâsınadır. Zulm ma'nâsına da gelür

يَقَالُ تَحَامُلٌ فَلَانِ عَلَى إِذَا لَمْ يَعْدِلْ

[5] (hâdis) münkir gayr-ı mu'tâd ma'nâsına olarak emr-i azîm ve şedâid-i [6] dehrd imekdir. (vesevrate neyyâm) terkîbî hâdis ma'tûf olup (sevraten) sînin fethiyle şiddet [7] ma'nâsınadır. Eyyâmdan mazrufu olan vakâi' murâddır. (hazzeze) kelimesi kat' ma'nâsına olan [8] El-hazze masdarından fi'l-i mâzîcem'-i müennes olup cümlesi mahallen mecrûr olarak eyyama sıfatdır. [9] Mef'ûl

«قَطْمِنِ اللَّحْمِ»

mahzûfdur ki dimekdir. Mahall-i şâhid de burasıdır. Evvel emirde kat'ın kemiğe [10] kadar vâsıl olmadığı ya'ni bıçak kemiğe dayandığı tevehhüm olunmamak için mef'ûl hazf olunmuşdur. [11] (El-azm) lahm vezninde kemik ma'nâsınadır. [12] ((Mefhûm-ı Beyit)): "Ey memdûh! Sen ne kadar tehammül-güdâz olan şeyleri ve dehrin derce-i [13] nihâyeye varmış olan nice şedâid ve vakâi'ini benden def' ve izâleitmışindir dimekdir. [14] Kâl [15] 175

١٧٥ قَدْ طَلَبْنَا فَلَمْ نَجِدْ لَكَ فِي السُّودِ وَالْمَكَارِمِ مِثْلًا

[16] Bu beyit bahr-i

hafîfden ve Telhîs şevâhidindendir. Birinci mısra'nın âhiri(sûdedi) [17] kelimesinin vâvı olmağla müdevverdir. Bunun da Kâili Buhtürîdir. Bundan mukaddemini

« شجوة حساده الخ »

[18] beyti gibi bunu da Abbâsiyeden Müsta'in billâh'a ta'rîzan birâderi (Mu'tezbillâh) halîfeye medhiye olarak [19] söylemiştir. Şu matla'da olan: [20]

« ان سیر الخلیط حین استقلّا * کان عوناً للدمع لما استهلا »

[21] kasîdesi ebyâtındandır.

« لم یزل حقك المقدم یحو * باطل المستعار حتی اضمحلا »

Mâkabli şöyledir: [22] [23]

« انت اندی کفّا واشرف اخلاقاً وازکی قولاً واکرم فعلاً »

mâba'di dahi böyledir: [24]

[25] (El-sûdedi) damm-ı sîn ve feth-i dâl ile siyâdet ve şerâfet ma'nâsınadır. O ma'nâda hemze ile (El-sû'dedi) [26] dahî vardır. Anda dâl mazmûmdur. (El-mecd) âbâ ile olan şeref ma'nâsınadır ki haseb [27] ve keremden ehasdır. (El-mekârim) mükerrermetin cem'idir. Müfredi mazmûmu'r-râdır sebab-i şeref olan [28] şey ma'nâsınadır. [29] ((Mefhûm-ı Beyit)): siyâdet ve şerâfette ve mecd ü mükerrermette sana nazîr aradık ise de bulamadık demektir. [30] Mahall-i şâhid (talebinâ) mef'ûlünün mahzûf olmasında ya'ni

« قد طلبنا لك مثلاً »

denilmemesindedir.

172

[1] "Bulamamak" ta'biri sarâhaten mesele musallat olmak için [*] evvelen hazf ve sâniyen zikr olunup bunun [2] aksi olarak evvelen zikr ve sâniyen ızmâr suretiyle

« قد طلبنا لك مثلاً فلم نجد »

denilmemiştir. Nitekim [3] Mutavvelde meşrûhdur. [4]

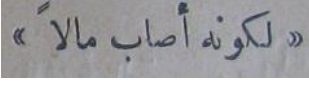
« ۱۷۶ ولم أمدح لإرضية بشعري * لئلا أن يكون أصاب مالا »

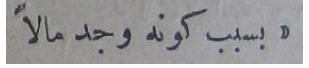
Kâl [5] 176 [6] Bu beyit

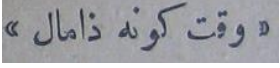
bahr-i vâfirden ve Mutavvel ebyâtındandır. Kâili (ğaylân)dır ki (Zurrame) dimekle [7] ma'rûfdur. Bilâl Bin Ebî Bürde El-Eş'arî'nin senâsında söylediği bir kaside-i tavîle ebyâtındandır. [**]. [8] (lememdah) medhden muzârî' mütekellim menfî olup (ardî) fi'li dahi hoşnûd etmek ma'nâsına [9] olan irdâ'dan muzârî mütekellimdir. Bu iki fi'l müte'addî her ikisine sâlih mef'ûlün bihsarîh [10] olan denî ve mezmûm ma'nâsında bulunan (le'îmen) kavlinde mütenâ'zi' olup şâ'ir Nefî medhin [11] sarîhanle'îmeikâ' için fi'l-i evveli ve fi'l-i sâniyi anın zamirinde a'mâl itmiştir. [12] mahall-i şâhidde burasıdır. Çünkü şâ'irin maksadı liâmî medh etmediğini ifâde olup anları [13] âdem-i irdâsını makâm-ı ta'lîlde

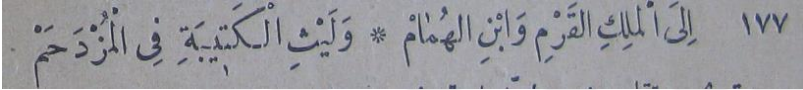

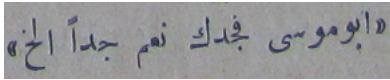
îrâd itmiştir. Maksûd-ı bi'zzâtı müfîd olan fi'l-i evveli anın içün [14] mef'ûl-i sarîhde amel ettirmiştir. Bunda olan ızmâr kable'z-zikr lafzıdır. (en yekûn) cümlesi te'vîl [15] müfredde

olarak mahalen mecrûrdur: [16] dimekdir. (esâbe) vecd

ma'nâsınadır. [17] Yahud mukadder olan câr, bâ-i sebebiyedir: dimekdir. Ve yahud cümle-i [18] mezkûre zarfiyet üzere mensûbdur:

 dimekdir. Cümle-i fi'liye ile ta'bîr-i mâla [19] destres olması hâlinin tasvîr ve istihzârı içündür ki kendisine ârız olan temevvül bir fâideyi [20] müfîd değildir çünkü hasâset-i nefsi ve denâet-i himmeti vardır demek olacaktır. [21] ((Mefhûm-ı Beyit)): Ben le'îm olan kimseyi mâla nâil olduğu içün kendisini hoşnûd edeyim deyü [22] şîrimle medh etmem dimekdir. [23] Kâl [24] 177

 [25] Bu beyit bahr-i mütekâribden ve Mutavvel ebyâtındandır. Kâili ve mukâbili ma'lûm değildir. (ile'l-melik) kavli [26] elbette üst tarafta bir fi'le veyâ bir şibhi'le müte'allıktır. (El-karm)lahm vezninde seyyid-i zî-şân ma'nâsınadır. [27] Bu her ne kadar memdûhun pederi evsafından ise de eblağ-ı vecihle kendisine râci'dir. (leysü'l-ketîbetü) [28] [°] Çünkü anın i'tinâsı memdûhun adîmü'n-nazîr olduğu beyânedir. [29] [°°] Müsned-i ileyh bahsinde

(s 114) de geçen beyti dahi o kasîdeden [30] olduğu hâlde şârih anı ahtala azv itmiş idi.

173

[1] Terkîbi "esedü'l-ceyş) ma'nâsınadır ki askerin bahâdır ve ser-efrâzı dimekdir. (El-müzdahim) ism-i mef'ûl [2] bünyesiyle mahall-i izdihâm ma'nâsınadır ki murâd ma'rekedir. Mefhûm-ı Beyit zâhirdir. [3] Bunda şâhid evsâfın cümlesi şey'-i vâhid olduğu hâlde ba'zısı ba'zısına vâvile [4] ma'tûf olmuş olmasındandır ki teğâyur-ı zânî menzilesine tenzil olunmuştur. Bunu Şeyh Rızâ [5] iki haberden birinin diğeri üzerine atfı sahîh olduğu gibi ba'zı evsâfın ba'zı diğeri üzerine [6] atfı dahi sahîh olduğu bahsinde zikr itmiştir ki bu beyitte (ibn) ile (leysü) mülke sıfat [7] olduğu hâlde (karm) üzerine atfolunmuştur. Beyt-i mezkûr keşşâf tavâ kâtibian Tefsîr-i Kâdî [8] ve Ebî El-su'ûd'da

dahi sûre-i Bakara'daki [والذين يؤمنون بما أنزل إليك وما أنزل من قبلك] âyeti [9] tefsîrinde îrâd olunmuştur. [10] ((Şârih-i Ebyât El-Kasr)) [11] Kâl [12] 178

أَنَا الذَّائِدُ الْحَامِي الذِّمَارِ وَإِنَّمَا * يُدَافِعُ عَنْ أَحْسَابِهِمْ أَنَا أَوْ مِثْلِي ١٧٨ [13] Bu beyit bahr-i tavîlden ve Telhîs şevâhidinden olup Kâili metinde musarrah olduğu üzere [14] ferezdakdır.

(أَنَا الذَّائِدُ) Cerîrin hicvine cevâben söylediği bir kasidedendir. kavli mübtedâ ve haber [15] olup (zâid) lafzı zâl-i mu'ceme ile def' ve tardma'm-nâsu-ına olan zevddenism-i

fâ'ilidir. Nitekim bundan [16] üç şâhid evvel olan «وَكَمْ ذَدْتُ عَنِ الْحِ» beytinde beyân

olunmuştur. (الْحِمَى الذِّمَارِ) terkîbi [17] izâfet-i lafziyedir. "hâmî" ma'lûmdur. (El-zimâr) kesr-i zâl ile arz ve nâmûs gibi himâye ve vikâyesi [18] lâzım olan şey ma'nâsınadır. Bu me'âli ifâdede (hâmî El-hakîka) ta'bîrini dahi isti'mâl ederler [19] terkîb-i mezkûr haber ba'de haber olup haber-i evvel olan (zâid) in mütezammın olduğu ma'nâ dahi bununla [20] ittihâd edeceği cihetle bunun ana vasf-ı mübâlağa olması da câizdir. (ehisâbihim) kavlindeki [21] zamîr şâ'irin kendi kavmine râci'dir ki anı kasîdede evvelce zikr itmişdir. Ehisâbike müfredi [22] olan (haseb) veznen ve ma'nen şeref gibidir. (ene) zamir-i mütekellim munfasıl olarak (yüdâfi'u) fi'linin [23] fâ'ilidir. Mahall-i şâhid burasıdır ki turuk-ı kasrdan olan (innemâ) kelimesi mâ ile illâ ma'nâsını [24] mutazammın olduğu içün kasrı müfid olup şâ'irin

«أَنَا يُدَافِعُ عَنْ أَحْسَابِهِمْ أَنَا الْحِ» kavlinde [25] ise bu ma'nâ ibârenin

«مَا يُدَافِعُ عَنْ أَحْسَابِهِمْ إِلَّا أَنَا أَوْ مِثْلِي» sebkinde olmasıyla metîn olmağa [26]

zamirin ittisâli te'azzür edip infisâli lâzım gelmiş ve o suretle müdâfa'anın kendisine ve emsâline [27] maksûriyyetini ifâde hâsıl olmuştur. Sıyga-i mütekellim ile

«وَأَنَا أَدَافِعُ عَنْ أَحْسَابِهِمْ» demiş olaydı

[1] ol vakit (ene) zamîri (ev mislî) kavlinin atfını tashih için ziyâde edilmiş bir lafz-ı mü'ekked olur [2] idiye de şâ'irin ve emsâlinin müdâfa'ası kendi kavmi şereflerine

maksûr olmak üzere [3] « لا ادافع الا عن احسابهم » meâlîlâ'ih olur idi ki o da kendinin hilâf-ı maksududur. [4] ((Mefhûm-ı Beyit)): Ben hâmî-i hakikat ve müdâfi-i naks ve mezemmet bir merdüm; kavmimin şereflerini ancak [5] ben ve benim gibiler müdâfa'a edebilir. ya'ni kendi şerefimizi hakkıyla biz bile bildiğimiz için yine biz [6] koruyabiliriz demekdir. [7] Kâl [8] 179

١٧٩ لا أشهى يا قوم إلا كرهاً * باب الأمير ولا دفاع الحاجب

[9] Bu beyit bahr-i kâminden ve Mutavvel şevâhidindendir. Kâili hamâse şu'arâsından olan Mûsâ Bin Câbirdir. [10] Bedâvete olan meylini ve ehl-i bedvin tercihini beyân sırasında söylemiştir. (lâiştehî) [11] kavli arzu ve temennî ma'nâsına olan iştihadan muzâri'-i menfî olup fâ'ili tahtında müstetir ene ve mefûlü [12] muzâf takdîriyle mısra'-ı sânînin ibtidâsı bulunan (bâbü'l-emîr) kavlidir ki « لا أشهى ورود باب الأمير » [13] demekdir. Münâdî vâki' olan (kavm) lafzı meksûr-ı elîmdir ki iktifâ'enbi'l-kesr yâsı [14] hafz olunmuştur. (yâ kavmî) demekdir. « لا أشهى » kavli istisnâ-i müferriğdir.

[15] « على حال من الاحوال الا على كراهة » demekdir. Mahall-i şâhid de burasıdır ki maksûrun aleyh (illâ) [16] ile berâber maksûr üzerine ya'ni bâbü'l-emîre takdim olunmuştur. (difâ') kesr-i dâl ile müfâ'ale [17] bâbindan masdardır.

« ولا أشهى مدافعة الحاجب »

demekdir. (hâcib) bevâb ma'nâsınadır. [18] Eskiden mülûk ve selâtînnin dârü's-sa'âde ağası gibi mansıblı kapu ağalarına itlâk olunur idi. [19] Şâ'irin bu kavli li-maslahatin ebvâb hükkâm ve ümeraya mürâca'atında gördüğü hakâret hakkında bir [20] i'tizârdır ki (ma'nâ-yıbeyt): Ey kavim ve aşiretim! Ben ebvâb-ı ümeraya varıp bevâbların men' ve def'lerini [21] Ancak kerhen isteyebilürüm. Sahârî ve Berârî'ye ülfet itdiğim cihetle kendime kalsa hiç arzu [22] etmem demekdir. [23] Kâl [24] 180

١٨٠ كَأَن لَّمْ يَمُتْ حَتَّى سَوَّاءَ لَمْ يَقُمْ * عَلَى أَحَدٍ إِلَّا عَلَيْكَ التَّوَّائِحُ

[25] Bu beyit bahr-i tavîlden ve Mutavvel ebyâtındandır. Kâili hamâse şu'arâsından olan Eşca' Es-Sülemîdir. [26] (Amr Bin Sa'îd) isminde olan nâmdâr bir kimse hakkında mersiye olarak

söylemiştir.

Mâkabli

[27]

şöyledir:

[28]

فأنا من رزء وان جلّ جازع • ولا بسرور بعد موتك فارح

[29] mecmû'u yedi

beyit olup

مانحن فيهك

mâba'di ve ebyâtın hâtimesi şöyledir.

175

[1]

أئن حسنت فيك المرائى وذكرها • لقد حسنت من قبل فيك المدائح

[2]

(Ke'en)

kelimesi (ke'enne) muhaffefi olarak zamir şân-ı mukadderde âmildir ki

«كأن الامر والشأن»

[3] demekdir. Doksan üçüncü sahifeye bakınız.

(كأن لميت حتى سواك)

ta'bîri memdûhun [4] vefâtını isti'zâmdır. Çünkü bir nâzile ne

kadar müstağreb olursa te'sîr ve îlâmı o kadar müzdâd olur. [5] Vukû'u me'lûf ve mu'tâd olan mesâ'ib gibi olmaz. (nevâ'ih) Arap usulünce ölüye ağlayan ya'ni [6] ölüye nevha etmek içün mahsûs tutulan kadın ma'nâsına olan (nâ'iha) nın cem'i olarak [7] (lemyekum) fi'linin fâ'ilidir. Fâ'il müennes-i hakîkî olup da fi'linden cüdâ düştüğü sûrette fi'lin [8]

tezkîri ve te'nîsi câizdir:

حضرت القاضي امرأة وحضر القاضي امرأة

gibi. Kıyâm-ı nevâih

bi'l-fi'l [9] vâki' olsun olmasun örf Arabca mevtten kinâye olmuşdur. Fi'l-asl nevhager olan kadın [10] vasat-ı nisâda kâimen niyâha eder olduğu cihetle

«قامت النوائح على فلان»

denür idi. Ba'debu [11] ta'bîr mutlakâ mevtte müsta'mel

oldu. [12] ((Mefhûm-ı Beyit)): Senin vefâtın bize ol kadar girân geldi ki gûyâ senden başka ölen ve üzerine [13] ağlanılan olmamışdır demek olarak meyyit-i memdûhun mevtini a'zâmdan ibâretidir. [14] Bunda dahi şâhid maksûrun aleyhin ma'a'l-edât maksûra

takdim olunmuş olmasındadır.

[15]

ومثله قول الجيرى :

[16]

فالى الا آل احمد شيعة • ومالى الا مذهب الحق مذهب

[17]

مانحن فيه

beytin Kâili olan (Eşca'

Bin Amr El-Selmî) ki (Ebû El-velîd) dir Abbâsiye şu'arâsından [18] idi. Rakka'da iken Hârûn'a bir kaside inşâd itdiği mu'âhidde mezkûrdur. [19] Kâl [20] 181

وَمَا بَقِيَتْ إِلَّا الضُّلُوعُ الْجَرَّاسُ ١٨١

[21] Mutavvel şevâhidinden olan bu mısra' şâ'ir

Zerrame'nin bir beytinin acuzî olup sadrı [22] şöyledir:

طَوَى النَّحْرُ وَالْإِجْرَارُ مَا فِي غُرُوضِهَا

[23] Bahr-i tavîlden ve şâ'ir mûmâileyhin « امزأتى مى سلام عليكما » elh matla'ında olan bir kaside- [24] sindendir. Beyt-i mezkûr vâsf-ı nâkası hakkındadır. (tavâ) kelimesi El-tayy masdarından fi'l-i [25] mâzîdir. Tayyik burada ma'nâsı zebûnlanmaktır. (El-nahr) önce ile urmak ve özengilemek ma'nâsına [26] olarak fi'l-i mezkûrun fâ'ilidir. (El-icrâz) hemzenin kesri ve âhirinde zây ile arz-ı [27] Cürûze ya'ni nebâtsiz olan arza duhul ma'nâsına olarak bâb-ı if'âlden masdardır. Necd'e dâhil [28] olana "enced" ve Irak'a dâhil olana "a'rak" denildiği gibi zammeteyn ile "cürüz" ta'bîr olunan [29] arza duhûl edene dahi "ecruzfulân) denür. (gurûz) dahi deve kolanı ma'nâsına olan [30] ve sükûn-ı tâ ile okunan garzın cem'idir. Zamîr-i müennes nâkaya râci'dir. (El-dulû') adlâ'

176

[1] ve adla' gibi dâdın kesri ve lâmin feth ve sükûnu ile olan (dıla') ın cem'idir ki kaburgalar dımeğdir. [2] (El-cerâşi') azîm ma'nâsına olan El-curşu' lafzının cem'i vedulû'un sıfatıdır. [3] ((Mefhûm-ı Beyit)): Nâkayı rakd ve tesrî' ve beyâbânlar duhûl zebûnlatmakla kolanı altında iri [4] iri kaburga kemiklerinden başka bir şey kalmamıştır dımeğdir. [5] Bunda şâhid sâhib-i miftâhın ifâdesi vecihle (bakît) fi'linin bi-hasbi'z-zâhirdulû'a [6] müsned olmasıyla te'nîsidir ki istisnâ-i müferrağ usulünce takdîr-i kelâm

« مَا بَقِيَ مِنْهَا إِلَّا الضُّلُوعُ »

olmağla [7] hakîkattefi'l-i mezkûr müzekkere müsneddir. [8]

Kâl [9]

١٨٢ أَسَامِيًّا لَمْ تَزِدْهُ مَعْرِفَةً * وَإِنَّمَا لَذَّةُ ذِكْرِنَاهَا

[10] Bu beyit bahr-i

münserihden ve Mutavvel şevâhidindendir. Kâili Mütenebbîdir. Ebû El-şecâ' azude'd-

devlenin [11] medhinde : [12]

أَوْهَ بَدِيلٌ مِنْ قَوْلَتِي وَاهَا * لِمَنْ نَأَتْ وَالْبَدِيلُ ذِكْرِنَاهَا

[13]

matla'-ı ma'yûbuyla nazmitdiği bir kaside-i tavîledendir. (esâmiyen) kavli (zikrunâhâ)

karinesiyle bir fi'l-i [14] mukadder ile mensûbdur ki

« ذَكَرْتُ أَسَامِيًّا »

dımeğdir. Çünkü

أَبَاجِاجٍ بِفَارِسٍ عَضْدَ الدَّوْلَةِ قَتَا خُسْرٍ وَشَهْنِشَاهَا

şâ'ir beyt-i mezkûrun üst tarafında: [15]

[16] deyu azude'd-devle hakkında bir tâkım-ı elkâb ve esâmî ve evsâf zıkr itmiştir. Kasîru'l-vezn olduğu hâlde [17] bir beyitte memmdûhun künyesine ve beldesine ve ismini ve ni'metini zıkr edip anı melikü'l-mülûk tesmiye eylemiştir. [18] (esâmî) cem'u'l-esmâ cem'u'l-isimdir. Zarûreten masruf olmuştur. (lemtezide) cümlesi esâmînin [19] sıfatıdır. Zamîr-i mensûb muttasıl memdûda râci'dir. [20] ((Mefhûm-ı Beyit)): bir tâkım-ı elkâb ve esâmî zikrettim ki anlar memdûhum hakkında medâr-ı îzâh [21] ve ta'rîf değildir çünkü kendisi eşher ve ganîmin en yezkürdür. Ancak anın zıkrü'l-kâbile lezzet-yâb [22] olduğum içüm anları ta'dâd itmişimdir demek olacaktır. [23] Bunda şâhid (innemâ) ile barâbermaksûrun aleyhin tekaddümüdür ki burada o (lezzeten) kavlidir. [24]

« وَفِي أَنَا يُؤْخِرُ الْمُقْصُورُ عَلَيْهِ تَقُولُ أَنَا ضَرْبُ زَيْدٍ عَمْرًا »

musannif ise

demişidi. [25] ((Şerh-i Ebyât

أَهْلٌ عَرَفَتْ الدَّارَ بِالْغَرِيِّينَ

El-inşâ') [26] Kâl [27] 183

[28] Bu

mısrâ' bahr-i serî'den ve Mutavvel şevâhidinden olup kelimât-ı istifhâmiyeden (hel) in aslı (ehel)

177

(خَطَامُ الْجَاشِيَّ)

[1] olduğuna istişhâden zikrolunmuştur. Kâilî

dir. (ehel) kelimesi

(بِالْغَرِيِّينَ)

hemze-i istifhâmiye [2] ile kad ma'nâsına olan (hel) den mürekkepdır. kavlinde kibâ (fî) ma'nâsınadır. (guriyyân) [3] teşdîd-i yâ ve tesniye bünyesi ile gabyân vezninde Kûfe'de iki türbe ismidir ki anları (Münzir Bin Mâ-i [4] El-semâ) dedikleri Hîre meliki kendinin iki nedimine Binâ itmiştir. Anlardan biri (Hâlid Bin Nadle) ve diğeri [5] Amr Bin Mes'ûd) nâm kimseler olup ikisi de Kabîle-i benî Esed'den idi. Anları her nasılsa katl ve sonra [6] nedâmet edip üzerlerine türbe yaptırmış ve biri yevm-i gadab ve diğeri yevm-i sürûr olmak üzere senede [7] iki gün ittihâz ederek (yevm-i nu'am) ve sürurda ilk tesâdüf itdiğini in'âm ve ihsân ile ihyâ ve (yevm-i bü's) [8] ve gadabında ilk râst geldiğini katl ve i'dâm ilmeği andan sonra âdet itmiştir. Katletiği kimsenin [9] demeni anların türbesi taşlarına talâ ederdi. Seyyid-i şerîf Sahâh Cevherî'den naklen gurriyyîni (Cezîmetü'l-ebreş) [10] nâm melikin nedîmleri olan Mâlik ile Akîl'in kabirleri

olmak üzere zikritmiş ise de sahihi zikr-i [11] sâbık üzere olduğu mu'avvelde nükûl-i

adîde ile mü'eyyed bulunmuştur. Kâmûsta ise yalnız « والغرى البناء » [12]

الجيد ومنه الغريان بنان مشهوران بالكوفة » denilmiştir. [13] Sahhâh'da « غرى »

mâddesinde nazm-ı mezkûr şu suretle mesturdur « قال الراجز : » [14]

اهل عرفت الدار بالغريين * وصاليات ككما يؤثفين [15] velâkin Sahâh'ın orası da gayr-ı

sahîh olsa gerekdir çünkü şatr-ı sâni olarak zikritdiği "ve sâliyâtın [16] elh" kavli keşşâf taber-vech-i âtî başka bir ercüzenin şatr-ı evveli olmak üzere zikrolunmuştur: [17]

وصاليات ككما يؤثفين * لاتشتكين علا مالفين [18] (sâliyât) dan dâimâ ocak başında bulunup

üzerleri ocak taşı gibi kararmış olan [19] kadınlar murâddır. (kekemâ) kavlindeki kâf evveli harf ve kâf-ı sâniye misil ma'nâsına isimdir zîrâ harfin [20] harf üzerine duhulü câiz değildir. Edât-ı teşbih te'kîden tekerrür itmiş dimekdir. Nazm-ı mezkûr [21]

Keşşâf'da « ليس كمثل شئ » âyetinin tefsîrinde zikrolunmuştur. Ocak taşına Arabîde üsfîyye ta'bîr [22] olunup cem'i esâfigelür ve fi'inde üsfîyet denür. (yü'sefîn) kelimesi

bâb-ı ifâlden muzâri' cem'-i [23] müennes meçhuldür. Şâ'ir âhirin « فانه اهل لان يؤكرما »

kavli kabilinden asl-ı merfûzüze [24] vârid olmuştur. [25] (hel) kelimesi kad ma'nâsına olup ma'nâ-yı istifhâm hemze-i mukaddereden müstefâd olduğu inde'z- [26] Zemahşerî Muhtârdır. Zemahşerî bunu mufassalda Sibeveyh'den dahi naklen beyân ederek hemzenin terki [27] mahzan makâm-ı istifhâmda vukû'una mebnidir. Hemze ile vürûdu dahi dahi şu şî'irdevâki' oldu dimişdir: [28]

سائل فوارس يربوع بشدتنا * اهل رأونا بسفح القاع ذى الائم [29] (sâil) es'el ma'nâsına emirdir.

(bi-şiddetinâ) daki (bâ) an ma'nâsınadır. (şedde) şînin fethiyle hamle [30] dimekdir. (El-sefh) dağ eteği ma'nâsınadır. (El-kâ') arz-ı müsteviye ma'nâsına olup sefhin ana [31] izâfeti ednâ melâbiseye mahmûldür. (El-ekem) kalem vezninde tepe ma'nâsına olan ve kasaba vezninde bulunan [32] ekemenin cem'idir. (ekem) in cem'iikâmgelür cebel ve cibâl gibi. A-Anın da cem'i üküm gelür kitâb ve kütüb [33] (23 – El-Kavlü'l-Ceyyid)

[1] gibi. Anın dahi cem'i âkâm gelürünk ve a'nâk gibi. Kemâfi'l-misbâh (hel) in kad
[2] [ملاتی] m'anâsına vürudu [3] Kâl [4] 184

سَاغْسِلْ عَنِّي الْعَارَ بِالسَّيْفِ جَالِبًا * عَلَى قَضَاءِ اللَّهِ مَا كَانَ جَالِبًا

[5] Bu beyit bahr-i tavîlden ve Mutavvel ve Muhtasar şevâhidinden olup Kâili hamâse şu'arâsından olan [6] Sa'd Bin Nâşib Bin Amr Bin Temîmdir. Dîvân-ı hamâsenin bâb-ı evveli evâ'ilinde dokuz beyit olarak [7] mesturdur. Ârın guslû anı izâleden ibâret olup eğer izhâb revnak câmi'iyle ârın ve sıhha [8] teşbihi i'tibâr olunursa müşebbehünbih mezkûr olmağla isti'âre-i mekniye ve guslün zikri tahyîl olmuş [9] olur ve eğer izhâb-ı denes ve nâ-pâkî câmi'iyle izâle-i ârhusûsu gusle taşbîh olunursa isti'âre-i [10] musarraha-i tebe'iyye olur. Herhâlde mecâze karine gasele fi'linin mef'ûle veyahut mecrûre ta'allukudur. [11] Kazâ' hükm ve takdir ma'nâsınadır. İ'râbında ref' ve nasb mervî olup merfû'iyyeti (câliben) [12] kavline fâ'il olmak mensûbiyyeti ana mef'ûl bulunmak üzere dedir. Fâ'ili (mâkâne) kavlinde olan (mâ) [13] dır ki ya mevsûle veyahut mevsûfedir. İbhâma'zâm içündür. Takdîr ola göre (mâkâne) kavli [14] mef'ûl olur. Takdîr-i sâniye göre kazâdan mevt mahtûm-ı maksûd ı- olur. [15] ((Mefhûm-ı Beyit)): Ben isti'mâl-i seyf ve sinân ederek ve takdir-i rabbânî her ne ise anı hakkımda [16] celb ve da'vet eyleyerek ve sahh-ı ârî kendimden gidereceğim

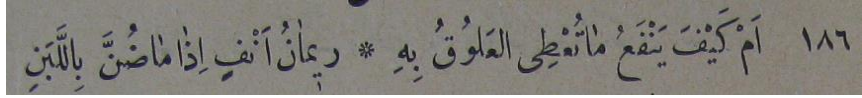
[17] Bunda şâhid-i müstakbel olan (sağsilü) fi'linin [سیدخلون جهنم داخرين] âyetinde olduğu [18] gibi hâl ile-ki (câliben) kavliyle dimekdir – vukû' tekayyüdüdür.

Tekavvül: [زيداً وهو بين يدي الامير . : سيجي زيد راكباً وسأضرب] [19] Kâl [20]

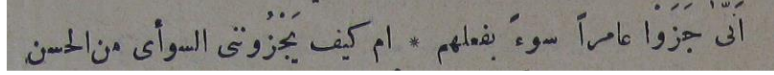
[21] 185 [22] Bu da Mutavvel ve Muhtasar şevâhidindendir. (Müdrîk Bin Hasîn) in zekât me'mûrlarından birine [23] hitâben söylediği bir ercüzedendir. "Bizim yirmi devamız nereden olacak?" dimekdir. İkinci [24] (minennâ) evvelki (mineyne) yi te'kîddir. Bunda şâhid mineyne ma'nâsına olan (ennâ) kelimesinin [25] zâhiren dahi (min) ile isti'mâl olunduğudur nüshalarından ikiside (minennâ) vâki' [26] olmuştur. Hâlbuki birincisinin öyle olmasına vezin müsâ'id değildir. [27] Şatr-ı mezkûr kâfiye şerhi Radî'nin zurûf bahsinde dahi zikrolunmuştur. Şerh-i Şevâhid-i Radî'de [28] beş yüz on birinci şâhiddir. Şatr-ı evveli şöyle gösterilmiştir: [29]

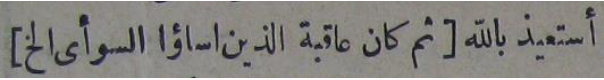
لاجعلن لابنة عم فنا

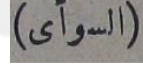

[1] Kâl [2] 186 [3]

Bu beyit bahr-i basitten ve Mutavvel şevâhidinden olup Suyûtî'nin şerh-i ebyât-ı muktezide olan [4] ifâdesine göre Kâili (Efnûn El-teğallübî) dir. Mâkabli şöyledir: [5]

 [6] Bu iki beyti

müberredvâ'il-i kâmilde zikredip [7]

âyet-i kerîmesi üzerine istişhâd itmiştir. Bu makâmda mahal-i şâhid olan (em keyfe) ta'bîrî (em) ile kelime-i [8] istifhâmiye olan (keyfe) nin ictimâ'dır. İki beyitte dahi vâki' olmağla Muğnî El-lebîbde beytinin [9] ikisi birden zikr olunmuş ve burada biriyle iktifâ idilmiştir. (ennâ) kelimesi keyfe ma'nâsına edât-ı [10] istifhâmdır. Kelâm-ı te'accübümte zammındır. (cezev) kelimesi mukâbelebi'l-misil demek olan cezadan mâzî [11] cem'dir. (âmir) bir kabile ismidir. (bi-fe'alehüm) deki bâbedeliyedir. Zamîr-i cem' ma'nâsı i'tibârıyla âmire [12] râci'dir. (em) bel ma'nâsınadır. suğrâ vezninde

"esvâ) lafzının müennesidir ki hüsnâ [13] mukabilidir. (mine'l-hüsn) kavlindeki (min) ma'nâ-yı bedel ve mukâbeleyi müfiddir. Ma'nâ: Te'accüb ederim ki [14] Benî Âmir'in hüsn-i fa'âline karşı anlara nasıl fenâmu'âmele ettiler benim de iyiliğime karşı bana nasıl fenâlık [15] ederler dimekdir. [16] Gelelim mânahnüfih olan beyte; (yenfe'u) fi'linin fâ'ili (mâ) i mevsûle olup fi'l-i mezkûr lâzım [17] münzilesine münzil olmağla mef'ûlü yoktur. (tu'atî) fi'lini mef'ûl-i sânisî dahi öyledir. (bih) [18] kavli mef'ûl-i evvelidir. Zamîr mâya râci'dir. (tu'atî) kelimesi semâhattan olan tesemmuh ma'nâsını [19] tazammun itdiğiiçün bâ ile isti'mâl olunmuşdur. Kelime-i mezkûreninfâ'ili olan (alûk) sabûr [20] vezninde şolnâkadır ki başkasının küçüğüne yavuklanmakla kendi yavrusunu emzirmeyip yalnız koklar [21] ola. (rîmân) rânın kesriyle enenin yâverîye olan muhabbeti ma'nâsınadır. Fi'l-asıl dördüncü bâbdan masdardır [22] ve mehmûzü'l-ayndır. Burun muhabbeti ma'nâsına olup mâba'dine izâfetle merfû'durmâdan bedeldir ve anı [23] müfessirdir. (iz âmâ) kelimesi ma'lûmdur. (dinn) fi'l-i mâzî meçhul muzâ'afdır bahl ve diriğ olunmak [24] dimekdir. (bi'l-lebn) nâibfâ'ildir. [25] ((Mefhûm-ı Beyit)): Alûk olan ya'ni kendi yavrusunu sevmeyip başkasının yavrusuna muhabbet [26] eden dişi devenin

kendi yavrusuna yaptığı şey – ki burnuyla koklamaktan ibâretdir – südübahl [27] edip vermedikçe ne fâ'ideyi müfid olur dimekdir. [28] Bu beyit iyiliği va'd edip de kalben aksini tasmin itdiği cihetle îfâ etmeyenlere darb-ı mesel [29] olarak zikr olunur ve durûb-ı emsalden olmak üzere «عَامِلُنَا مَعَامِلَةَ الْعُلُوقِ» denilür. [30] Bu makâmda Nâzırî'nin (lâ yüsminbvelâyügnî) bir tâkım mâlâya'nîleri vardır. Hiç birine havâle-i sem' [31] i'tibâr etmek lâzım değildir.

180

الْأَمَّ وَفِيمَ تَنَقَّلْنَا رِكَابُ * وَتَأْمُلُ أَنْ يَكُونَ لَنَا أَوَانُ

[1] Kâl [2] 187 [3] Bu beyit bahr-ı vâfırdan ve Mutavvel şevâhidindendir. Kâili (Ebû'l-Alâ El-ma'arrî) dir. Şârih "ve beyti's- [4] sıkt" dimekle anı murâd itmiştir. (sıktu'z-zend) isminde olan dîvânı evâ'ilinde: [5]

[٥] مَعَانٍ مِنْ أَحِبَّتْنَا مَعَانٍ * تَجِيبُ الصَّاهِلَاتِ بِهِ الْقِيَانُ

[6] matla'ıyla nazmitmiş olduğu kasîdesi ebyâtındandır. [7] (El-em) kavli hurûf-ı çareden olan (îlâ) ile (mâ) -i istifhâmiyeden ve (fim) kavli dahi yine [8] hurûf-ı mezkûreden olan (fi) ile (mâ) -i istifhâmiyeden mürekkebdirmâların elifi vücûben mahzûf [9] ve fethaları elif-i mahzûfeyedelîldir. (tenakkulnâ) fi'li harfinin müte'allıktır. Fi'l-i mezkûr muzârî' [10] mü'ennes olarak (rikâb) a müsneddir ki (rikâb) rânın kesriyle binek develeri ma'nâsına cem'dir. [11] Müfredi lafzının gayrıdan olarak râhiledir. (vete'emmül) kavlindeki vâv hâliye olup (te'emmele) fi'litâ ve nûn [12] ile kırâ'at olunmuşdur ricâ ve ümîd ma'nâsına olan emelden ve bâb-ı evvelden muzârî' gâ'ibe veya mütekellim [13] ma'a'l-gayrdır. (evân) veznen ve ma'nen zamân gibidir. [14] ((Mefhûm-ı Beyit)): Bizim râkib olduğumuz develer bizi nerelere nakil ve ne maksad zımnında dolaşdır- [15] dırlaranalr bizim için bir istirâhat zamânı olup da kendimiz nâ'il-i emel olmak ve anlar dahi o sebeble [16] yol yorgunluğundan kurtulmak arzu ederler dimekdir. [17] Bunu şâ'ir savb-ı memdûha olan teveccüh ve azîmetini ifâdede söylemiştir. Ve istifhâmı makâm-ı istibtâ'da isti'mâl itmiştir. Beyitte istişhâd olunacak mahal de orasıdır. [18] Kâl [19] 188

وَمِنْ أَيْنَ تَذَرِي مَا الْعَرَارُ مِنَ الرَّيْدِ ١٨٨

[20] Mutavvel emsilesinden olan bu mısra' bahr-i tavîlden bir beytin mu'ahharıdır. Mukaddemi şöyledir: [21]

وأنصبوا إلى رند الحمي وعساره

[22] Beyt-i mezkûr vâf-ı ibil hakkındadır. (tasbû)

kelimesi temeyyül ma'nâsına muzâri' müennesdir. Fâ'il [23] zamîri daha evvel mezkûr

olan ibile râci'dir. Sure-i Yûsuf'daki

[اصب الين واكن من]

[24]

[الجاهلين]

âyetindeki (asbu) kelimesi de andan muzâri' meczûm mütekellimdir. (El-rend) râ'nın fethi [25] ve nûnün sükûnuyla bir nev' hoşbu ağaç ismidir. (El-himî) kesr-i hâ ile kuru ma'nâsınadır ki bir [26] kimsenin taht-ı himâyesinde bulunan arâzî-i gayr-ı mübâhadır.

İ'râbdan takdîren mecrûr olarak muzâfun [27] ileyhdır. (vearâre) kavli «وإلى عساره» sebkinde olarak muzâfa ma'tûfdur. (arâr) feth-i ayın [28] ve tahfif-i râ ile bir nev' nebât

ismidir. Zamîr-i mecrûr himâye râci'dir. (من اين تدري) nereden [29] bilecek ma'nâsınadır ki infihâm-ı inkâr içündür. Mahal-i şâhid de burasıdır. (tedrî) fi'linin fâ'ili

[30] [معان الاول اسم موضع والثاني بمعنى منزل يريد ان احبنا اصحاب الخيول والقيان .]

181

[1] (tasbû) fi'linde olduğu gibi ibile râci' olan zamirdir. (mâ El-arâr) daki (mâ) istifhâmîdir. [2] (mine'r-rend) kavli arârdan hâl olup bu gibi mevâzi'deki (min) harfîni İbn-i Mâkil merhûm [3] (min fâsıla) tesmiye itmişdir ki mütazâdının ikincisine dâhil ve

anı diğerinden fârik ve fâsıl [4] olur.

«من أين تعلم أي شيء العرار حال كونه «تقريباً من الرند»

dimekdir.

[قال تعالى : والله]

[5]

[يعلم المفسد من المصلح]

Nehivden olan muktedabımıza

bakınız. [6] ((Mefhûm-ı Beyit)): Develer mübâh olmayan ya'ni bir kimsenin taht-ı zabt ve tasarrufunda bulunan [7] mer'ânın rend ve arârta'bîr olunan eşcâr ve nebâtına meyl ederler. Hâlbuki (rend) ile (arâr) ı [8] ne bilürler? dimekdir. [9] Şârih bunu Mutavvelde (mineyne) edatının hemze-i istifhâmiyede olduğu gibi inkâr için [10] olduğuna misâl olmak üzere zikr itmişdir. [11] Beyt-i mezkûrun Kâili (Muhammed Bin Ahmed Bin Muhammed El-Ebîverddî) dir ki beş yüz yedi târihinde [12] İsfahan şehrinde vefât eden ve lûgat ve edebiyâtta mü'ellesât-ı makbule sâhibi olan şâ'ir-i meşhurdur. [13] (EdîbEbyurdî) demekle ma'rûftur. Mensûb olduğu (Ebî verd) Horasan bilâdındandır. Kıt'a-i [14] âtiye eş'âr makbûlesi cümlesindendir.

تَنكِرُلى دَهرى ولم يَدِرْ أَنّى * أَعزَّ وأَهلُوالِ الزمانِ تَهونُ
فَباتَ يَربى الخُطْبَ كيفَ اعتَدَاؤُهُ * وَبَتَّ أَرِيهِ الصَّبْرَ كيفَ يَكُونُ

[15] [16]

١٨٩ أَيْقُنُنّى وَالْمَشْرِفِى مُضَاجِجِى * وَمَسْمُونَةُ زُوقُ كَأَنِّيَابِ أَغْوَالِ

[17] Kâl [18] 189 [19]

Bu beyit bahr-i tavîlden ve Emrî' El-kays Câhilî'nin eş'ârındandır. Bi-temâmih Muhtasarda ve mahall-i [20] istişhâd ile iktifâen yalnız mısra'-ı evveli Mutavvelde mezkûrdur. (eyaktülenî) kavlindeki hemze-i [21] istifhâmiyefi'l-i katli inkâr içündür. Mahall-i şâhid de burasıdır. (yaktülenî) fi'linin fâ'ili [22] mezniyesi olan kadının kocasıdır ki Emrî' El-kays anı evvelce yâd ederek şöyle demiştir: [23] [24]

يَغِطُّ غَطِيطَ الْبَكَرِ شَدَّ خَنَاقَهُ * لَيَقْتُلَنِى وَالْمَرْءُ لَيْسَ بِقَتَالِ
فَلَيْسَ بَنَى سَيْفٍ لَيَقْتُلَنِى بِهِ * وَلَيْسَ بَنَى رِمَحٍ وَلَيْسَ بِبَنَالِ

[25] (ve'l-meşrefiyyü

mudâci'î) cümlesi mübtedâ ve haber olarak mef'ûlden hâldir. Kelâmda kalb [26] vardır.

« وَالْحَالُ أَنَّ مَلَاذِمِي هُوَ السَّيْفُ الْمَشْرِفِيُّ »

dimekdir. Nitekim şârihfenn-i sâni'de iştâret [27] ve seyyâl-kûtî tasrih eyler. (meşrefiyyü) mektebiyyü) vezninde Arabistân'da Meşârif ismiyle ma'rûf [28] olan karaya mensûb kılıç dimekdir. Seyf-i meşrefiyye inde'l-Arab makbuldür. Cem'i müfredine redkâ'ide-i [29] nisbettendir. (mudâci'î) mülâzımî vezninde ve o ma'nâda olarak takdîren merfû'dur. Mudâci'î nasıl [30] ma'nâsı yanında yatan dimekdir ki birisiyle yan yana gelip yatmak ma'nâsına olan müdâci'adan ism-i fâ'ildir.

182

[1] Bu ta'bîrde Emrî' El-kays'ın dâimâ silâhlı bulunduğunu ve kendisi mülûk zâde olmağla alenen katline kimse [2] cür'et edemeyip olsa olsa firâşında iken gayleten katline cesâret olunabileceğini îmâ vardır. [3] [Emrî' El-kays diğeri bir şi'rinde: 4]

لَيْسَ دِيكِرُ بِرِ شَعْرِلَدِهِ * عَلَى حِرَاصَةٍ لَوْ يُسِرُّونَ مَقْتَلِى
تَجَاوَزْتَ أَحْرَاصًا إِلَيْهَا وَمَعْشَرًا * عَلَى حِرَاصَةٍ لَوْ يُسِرُّونَ مَقْتَلِى

[5] diyerek mahbubesi

canibine kendi katline harîs nice kimseleri ve bilhassa bekleyen bekçileri geçerek [6] vardığını fahriye olarak söylemiştir. (Mesnûne) bilinmiş ma'nâsına olarak mevsuf-ı mukadderin [7] sıfatıdır ki murâd nisâl-i nebâldir. (rızk)

أَسْتَعِينُ بِاللَّهِ وَنَحْشُرُ الْمَجْرِمِينَ يَوْمَئِذٍ زُرْقًا

âyet-i [8] kerîmesinde olduğu gibi zamm-ı zây ve sükûn-ı râ ile mâî ma'nâsına olan erzakın cem'idir. Temrinler [9] musaykıl olduğu

içün anları o renk ile tavsîf itmiştir. (كَايَابُ اغْوَالِ) terkîbinde kâf [10] edât-ı teşbih ve (enyâb) yan dişi ma'nâsına olan nâbin cem'idir. (egvâl) dahi gavlin cem'idir ki [11] tâife-i cündün bir nev' ahbesin veyahut müdhiş olmak üzere mütesavvir olan müsemmâ-yı mevhûmun [12] ismidir. [1] . Böyle gayr-ı ma'rûf olan şeylerle va'îd icrâsı tehvîlât-ı lisâniyedendir. Bu beyti [13] musannef teşbih bahsinde îrâd eder.

طَلَعَهَا كَأَنَّهُ رُؤْسُ الشَّيَاطِينِ

Ayet-i celîlesi dahi o kabîldendir. [14] ((Mefhûm-ı Beyit)): Beni nasıl katledebilür ki seyf-i meşrefiyye ve enyâb-ı egvâl gibi ser-tîz [15] olan sihâm-ı musaykıla hem-pisterist ishâbımdır demekdir. [16] Kâl [17] 190

١٩٠ أَوْفُقَ الْبَدْرِ يُوضَعُ لِي مِهَادٌ * أَمِ الْجُوزَاءُ تَحْتَ يَدَيَّ وَسَادٌ

[18] Bu beyit bahr-ı vâfirden olup (Ebû'l-Alâ-i El-ma'arrî) nin bir kasîdesi matla'idır. Bununla Mutavvelde hemze-i [19] istifhâmın şâ'ibe-i inkâr ile berâber takriri müfîd olduğuna istişhâd olunmuşdur. Ba'zı nesh Mutavvelde [20] yalnız mahall-i şâhid olan mîsrâ'-ı evvel zikridilmiştir. (El-bedr) ki dolgun ay demekdir mahali semâ-i [21] dünyadır ki birinci tabakadır. (El-cevzâ'ü) sahrâ'ü vezninde bir nice kevâkib-i müctemi'adır ki mahali [22] semâvâtın sekizinci katıdır. [2] burûcdandır. (mihâd) kesr-i mîm ile firâş ma'nâsınadır ki döşek [23] ve minder makûlesi şeydir. (visâd) vâvın kesriyle yasdık ma'nâsınadır. Şâ'ir evvelâ kendisiçün [24] bedr-i münîrin fevkine vaz'-ı firâş olunmasını sûret-i inkârda olarak takrîr ve beyân edip ba'de [25] temedduhda terakkî tarikiyle felek-i sâmine kadar sa'ûd ederek oradaki cevzâyı elinin altına yasdık [26] edinmiştir. Kendi iddi'âsınca mertebesi cevzâdan dahi âlî bulunmuşdur. Mîsrâ'-ı sânînin ibtidâsındaki [27] (emi) kelimesi edât-ı ıdrâb olan (bell) ma'nâsınadır. [28] ((Mefhûm-ı Beyit)): Benim içün bedrin üstüne vaz'-ı mihâd olunmak lâ'ik ve münâsib görülebilür mi ki [29] cevzâ benim taht-ı yedimde kâ'in bir visâdedir demekdir. [30] Bu me'âle göre mihâdınmâ fevka'l-bedrvaz'ı sâbit ve fakat kendi kadrine göre kalîl olmağla [31] [1] Yirmi sekizinci ve yitmiş sekizinci sahifelere bakınız. [32] [2] Kat ve tabaka ta'bîrleri şâ'irin murâdını tefhime medâr ve meslek-i kudemâdır.

[1] münkir olup hemze-i mezkûre « اعصيت ربك » ibâresinde olduğu gibi inkâr-ı tevbîhiyi ifâde [2] itmiştir. [3] Ma'arrîbeyt-i mezkûru şu kavlile ta'kîb itmiştir: [4]

قنعت فحلت ان النجم دوني * وسين النقع والجهاد

[5] Bunda Ma'arrî kevâkib kendisinin mâdûnu olduğunu bilerek o mertebeye kanâ'atle berâber bu kanâ'at [6] kendince cihâd kadar bir meşakkat olduğunu ifâde eylemiştir. (siyyân) lafzı veznen ve ma'nen mislân [7] gibidir. Burada mukaddem haber olmak üzere elif ile merfû'dur. [8] Kâl [9] 191

١٩١ وهل يذخر الضرغام قوتاً ليوميه * إذا أذخر النمل الطعام لعائمه

[10] Bu beyit bahr-i tavîlden ve Mutavvel şevâhidinden olup Kâili mezkûr Ma'arrîdir. Dîvânevâ'ilinde [11] birinin mehdini şâmil olmak üzere: [12]

يرومك والجوزاء دون مرأته * عدو يعيب البدر عند تمامه

[13] matla'ıyla söylemiş olduğu bir kasîde ebyâtındandır. Üst tarafı şöyledir: [14] [15]

أفدت جزيل المال لما استفدته * وحكمت فيه الدهر قبل احتكامه
ولول ذوالقرنين مانلت من غنى * بنى السد من ذوب النضار وسامه

[16]

وهل يذخر الضرغام الخ.

(yerûmûke) yatlubuke ma'nâsına olup fâ'ili (adüv) dür.

(ya'îbü) cümlesi [17] ana sıfattır. (والجوزاء دون مرأته) fî'l ile fâ'il mryânında bir cümle-i mu'terizadır. (merâmehû) zamîri [18] adüvverâci'dir. Burûcdan olan (cevvâ'ü) mertebe-i refî'adan kinayedir. (efidet) ve (istefdet) [19] kelimeleri mâzî muhâtabdır. (fihi) ve (ihtikâmihi) zamirleri mâla râci'dir. (nudâr) damm-ı nûn ile [20] altun ma'nâsına olup (sâm) dahi altunun ma'deninde olan arûkudur. Bu makâmda misâl olan [21]

(وهل يذخر الضرغام الخ)

beyti

من حيث المعنى (أفدت جزيل المال لما استفدته)

beytine

mürtebidir. [22] ((Mefhûm-ı Beyit)): Sen malı kesb ve istifâ deyi müte'âkibsübül-i hayra bezl ve infâk edip [23] sâ'irleri gibi iddihâr etmedin çünkü sen arslan gibisin ne vakit ister isen kesb-i mâl [24] edebilürsin sâ'irleri karınca gibidir. Karıncalar senesine kadar cem'-i ta'âm ederler ise de arslan [25] kısmı bir günlük yiyeceğini bile iddihâra tenezzül etmez

dimek olacaktır. كما قال زياد: [26]

فلست بذخير اغدير طعاماً * حذار غدير لكل غدير طعام

[27] Kavl-i Ma'arrî'de

bedî' cihetiyle irsâl-i mesel san'atı vardır. (hel) edât-ı istifhâm olup burada [28] inkârî mutazammındır. Mahall-i şâhid de burasıdır. (yüzhar) kelimesi zâl ve hâmu'cemeteyn ile bir şey'i [29] hâcet vaktine saklamak ma'nâsından ve bâb-ı sâlisden muzâri-i gâ'ibdir. Saklanan şey'e zahîre ve damm-ı [30] zâl ile zuhr ta'bîr olunur. (dirgâm) dâdın kesriyle arslan ma'nâsındır ve fi'l-i mezkûrun

184

[1] fâ'ilidir. (kûten) kavli azık ma'nâsındır ve fi'l-i mezkûre mef'ûldür. (iddihar) kelimesi teşdîd-i [2] dâl mühmele ile ifti'âl bâbında fi'l-i mâzîdir ki sülâsîsi zikr olunan zehara fi'lidir. Tâifti'âl [3] dâlaba'de'l-kalb zâldâla idgâm olunmuşdur. (El-neml) karınca ma'nâsına ism-i cinstir. Tezkîr ve te'nîsi [4] câ'iz olduğundan ((li'âme) deki zamir-i müzekker mecrûra merci' olabilmışdır. (âm) tahfif-i mîm ile [5] sene ma'nâsındır. Mefhûm-ı Beyit ma'lûm olmuşdur. [6] Kâl [7] 192

١٩٢ أَلَا أَيُّهَا النَّبِيُّ الطَّوِيلُ الْأَنْجَلِيُّ * بِصُحْبٍ وَمَا الْإِصْبَاحُ مِنْكَ بِأَمْتَلٍ

[8] Bu beyit Emrî' El-

Kays nâm şâ'ir Câhilî'nin bahr-i tavîlden olan kaside-i mu'allakası ebyâtından [9] olup mısra'-ı evveli metinde ve mısra'-ı sânisî Mutavvel ve Muhtasarda mezkûrdur. Sâlifü'z-

zikr «غداثره» [10] «مستشورات الى العلى الخ» beyti dahi o kasîdeden idi. Matla'ı

«ومنزله الخ» [11] «قفانبك من ذكرى حبيب»

musarra'dır. Şârih bunu tasrî'de ve lüzum-ı mâlâyelzemde [12] ve Musannef hâtîmede zikr eder. (illâ) harf-i tenbîhdir. Muhâtabın meramdan kemâl-i ba'd ve gafletine ve mu'tâdı [13] olan incilâyı gayet nisyânına mebni şâ'ir harf-i nebîhi tekrâr suretiyle te'kîd-i kelâm itmişdir. (eyyühâ) da [14] edât-ı nidâ mazûftur. Bunda tehayyür ve tevellühü mutazammındır. (El-leylü't-tavîl) münâdâ-yı mu'arref-i bi'l-lâm olup [15] andan kasîdede

şu beyit ile: [16] «وليل كوج البحر أرخى سدوله * على بانواع الهموم ليبتلى» [17] evvelce zikri ma'hûd olan leyl murâddır. (tavîl) anın sıfatıdır. (illâ) vech-i tekrârı ânifen [18] mezkûrdur. Âhirindeki ya lâmin işbâ' kesresinden mütehassıldır. Yâ-i mezkûre resm olunmasa da liecl-i [19] incilâ husûsu leylin makdûru olmağla (encel) emri leylden alaâ

hakîkati hîtaleb fi'l-i incilâ [20] ma'nâsına olmayıp belki husûl-i encilâyı temennî içündür.

Mahall-i istişhâd işte burasıdır. ([21] وما الاصبح) kavlinde (mâ) leyseye müşâbih olan mâ-i nâfiyedir. (ısbâh) sabâh olmak ma'nâsına bâb-ı [22] ifâlden masdardır ve mânın ismidir. Haberi mu'ahhar (bâ-mesel) kavlidir ki (minke) dahi ana müte'allıktır. [23] Evvelindeki (bâ) zâ'ididir. Leyse fi'linin haberinde olduğu gibi bunda dahi ziyâde edilmiştir. (emsel) [24] veznen ve ma'nenef dal gibidir. [*] . Cümle-i mezkûre istînâfiyedir. Sözün ibtidâsı ısbâhın [25] leyden efdaliyyetini eyhâm etmekle وما الاصبح kavliyle tekmi'l ve ihtirâs itmiş dimekdir. (tekmîl) [26] ve (ihtirâs) ın ne olduğu itnâb bahsinde mübeyyendir. [27] Beyt-i mezkûr ebyât-ı kasîdeden olan şu

beyitteki: [28] فقلت له لما تمطى بصلبه * وأردف أعجازاً وناء بكلل [29]

-----

[*] Nitekim «ثم الامثل فالامثل» hadisinde vâriddir. Mü'ennesi dahi [ويذهب بطريقكم المثل] kavli-i keriminde [30] vârid olmuştur.

185

[1] (felet) fi'line makul-i kavî olmağla me'âl "Ben o leyl-i tavîle sabâh olup açılmasını temennî itdiğimi ifâde [2] ile berâber bence senin sabâhın daha meziyetli değildir çünkü sen muzlem ve muncelî olsan da ben yine [3] elemnâk-ı hümûmum dedim" dimekolacaktır. [4] Şâ'ir (tırımmâh) Emrî' El-kays'ın bu kavlini şu vecihle tağyir

itmiştir: [5] [6] أَلَا أَيُّهَا اللَّيْلُ الطَّوِيلُ أَلَا أَصْبَحُ * بَتَّمْ وَمَا الْأَصْبَاحُ فَيْكَ بَارُوحَ
عَلَى أَنَّ لِلْعَيْنَيْنِ فِي الصَّبْحِ رَاحَةً * بَطَرَحَهُمَا طَرَفَهُمَا كُلَّ مَطَرَحَ [7] Kâl [8] 193

١٩٣ أَسْكَنْ نَعْمَانَ الْأَرَاكِ تَسْقُوا * بِأَنْكُمْ فِي رُبْعِ قَلْبِي سُكَّانُ [9] Bu beyit bahr-i tavîlden ve Mutavvel şevâhidinden olup Kâili Endülüs üdebasından olan (İbn-i El-sâ'ig) dir. [10] Mâba'di şöyledir: [11] [12] [13]

ودوموا على حفظ الوداد فطالما * بلينا بأقوام اذا استؤمنوا خانوا
سلوا الليل عنى مذتئات دياركم * هل اكتحلت بالغمض لى فيه أجفان
وهل جردت أسياف برق سماؤكم * فكانت لها الا جفونى أجفان

[14] (Esükkâne Na'mâni'l-erâki) terkîbinin evvelindeki hemze edât-ı nidâdır ki yâsükkânelh dimekdir. (sükkân) [15] sâkinin cem'i olarak münâdâdır ve na'mâni'l-erâkehû muzâf olduğuçün mensûbdur. (Na'mâni'l-erâki) [16] nûn-ı evvelânın fethiyle Tâif yolunda Arafât'a çokar bir vâdî ismidir. Erâk ağacının kesreti cihetiyle [17] ana izâfeidilmiştir. **قال خليلد :** [18] [19]

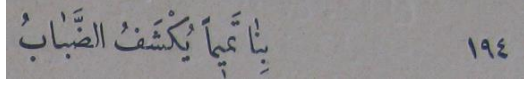
**أما والراقصات بذات عرق * ومن صلى بنعمان الاراك
لقد أضمرت حبك فى فؤادى * وما أضمرت حباً من سواك** [20] (teyekkanû) bir şey'i yakinen bilmek demek olan teyakkundan emr-i hâzır cem'-i müzekkerdir ve nidâya cevâbdır. [21] (bi-enneküm) kavli mîmin dammesini işbâ' ile anın mefûlünbih gayr-ı sarihidir. **يقال تيقنه وتيقن به** (El-rab') [22] rânın fethiyle münezzil ma'nâsınadır. (kalbî) deki yâ-i mütekellim meftûhdur. Rab'ın kalbe izâfeti müşebbihünbihin [23] müşebbihe izâfeti kabîlindendir. [24] ((Mefhûm-ı Beyit)): Ey Na'mâni'l-erâki vâdîsinde sâkin olanlar (ki dildâdesi halkı [25] murâddır) Yakînen bilseniz ki siz her ne kadar zâhiren orada iseniz de bâtinen ve hakikaten benim hâne-i dilimde [26] sâkinsiniz dimekdir. [27] Mahall-i şâhid sükkâne Na'mâni'l-erâke kalbde huzurları i'tibârıyla karîbe mevzû' olan hemze ile [28] nidâ olunmasıdır. Terettüb-i inscâmi'yle kurb-ı ma'nevî kurb-ı hissîye teşbih olunarak kurb-ı hissîye [29] mevzû' olan hemze isti'mâl olunmuş ve isti'âre-i tebe'iyye olmuştur. Mısrâ'-ı sânide enenin haberinin [30] (sükkân) oluşu **« رد العجز على الصدر »** san'atını teşkil itmiştir.

[31] (34 – El-kavli'l-ceyyid)

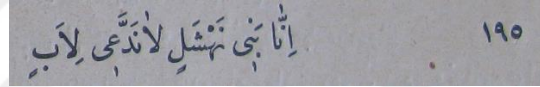
186

[1] İbn-i El-sâiğ (Ebû Bekir Muhammed Bin Bâce) isminde bir şâ'ir-i meşhûr feylesofdur. Kalâidü'l-ikyân'da tercümesi [2] ve inhilâl akidesi mezkûrdur. Endülüs'ün

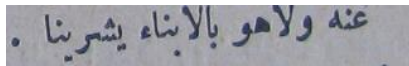
Serakusta şehrinden idi. Beş yüz otuz üç senesi [3] Ramazân'ında Fas şehrinde zehirli bâdincân ile mesmûmen vefât itmiştir. [4] Kâl [5] 194

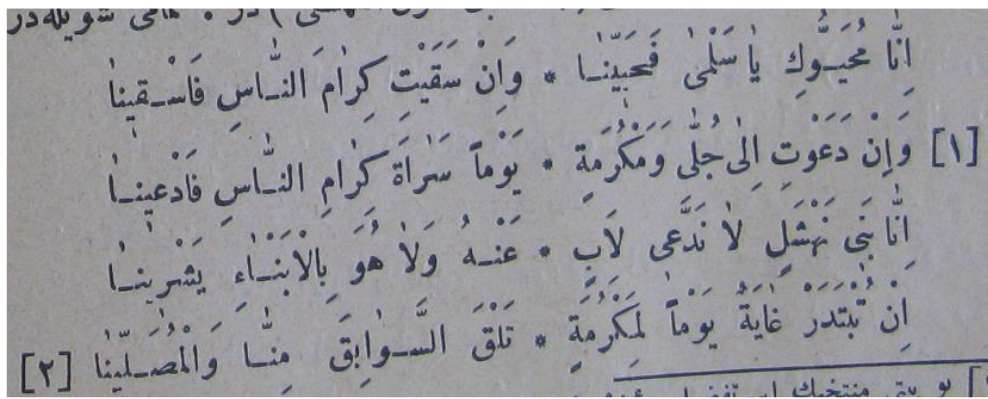
[6] Bu mısra' Mutavvel şevâhidinden ve râciz-i meşhûr Ru'be Bin El-acâc'ın bir ercûze-i tavîlesindendir. [7] (Binâ) lafzının bâsı mu'ahhar (yükşefü) fi'line müte'allıktır ki hasriçün takdim olunmuştur. Fi'l-i [8] mezkûr izâle ma'nâsına olan keşfden muzârî' meçhuldür. (El-dabbâb) sahhâb vezninde sis [9] ma'nâsına olarak nâ'ib fâ'ilidir. Burada andan zulmet-i şedâ'id murâddır. (temîmen) ihtisâs üzere [10] mensûbdur. Nâsıbı mahzûf olan ehass yahud ezkera fi'lidir. Mahall-i şâhid burasıdır. [11] (Temîm) kabile-i ma'rûfenin pederleri ismidir ki (Temîm Bin Mürra Bin Üdd Bin Tâbha Bin İlyâsİbn-i [12] Mudarr) dır. [13] ((Mefhûm Mısra')): Biz ki beni temiz zulmet-i şedâ'id ancak bizimle mündefi' olur demekdir. [14] Şatr-ı mezkûr Şeyh Râzî'nin kâfiye şerhinde dahi bu husus için îrâd olunmuştur. İbn-i [15] Hâcib merhûm kâfiyede tahzîri zikr itmiştir de uğrâ ve ihtisâsızikr etmemiştir. (El-muktedab [16] Fî Nahvi Lisânü'l-Arab) adlı eser-i âcizîde bunlar mükemmelen mezkûrdur. Mefûlünbih

bahsine bakınız. [17] Kâl [18] 195 [19] Mutavvel şevâhidinden olan bu mısra' bahr-i basîtden bir beytin sadrıdır ki acuzî şudur:

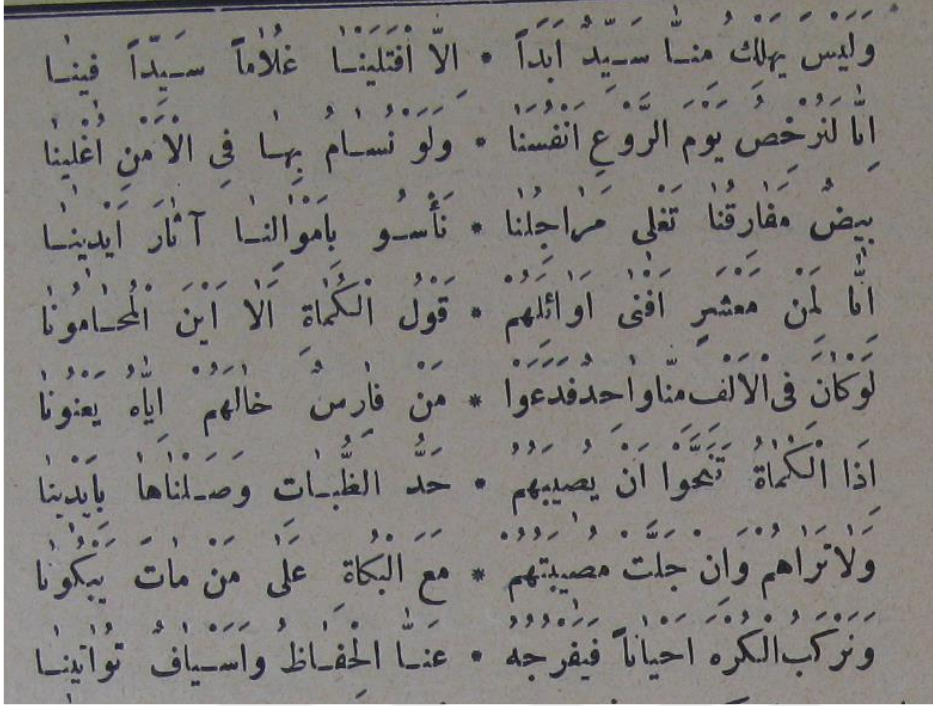

[20] [21] Beyt-i mezkûr hamâse ebyâtındandır Kâili (Beşâme Bin Hazen El-nehşelî) dir. Tamâmı şöyledir: [22] [23] [24] [25]

[26] [1] Bu beyti müntehabin ism-i tafdîl-i müennes bahsinde îrâd itmişizdir (316) ncı sahifesine bakınız. [27] [2] Koşu ıstılâhâtındandır namâz ma'nâsına değildir.

[1] [2] [3] [4] [5] [6] [7] [8]

[9] Hamâset üzerine pek güzel bir fahriyedir. Uzûbetel fâzı cihetiyle ezber etmeğe şâyândır. Anın [10] için tamâmen kaydolunmuşdur. (El-musallînâ) ve (uğlînâ) ve (El-mühâmûnâ) ve ya'nûnâ) ve (yebkûnâ) kelimelerinin [11] nihâyetlerindeki elif itlâk içündür. Mânahnüfihih gelince: [12] (ene) mübtedâ ve (Benî Neşel) ihtisâs üzere

mensûbolmağla "a'nî" yahud [13] **« اذكر بنى نهشل »** dimekdir. (lâned'î) mübtedâya haberdır. (Ene benû Neşhel) okunup da mübtedâ ve haber [14] yapıldığına göre (lâ ned'î) hâl yahud haber ba'de haber olur. Bu makâmda şârih bu iki kırâ'at meyânında [15] minhaysü'l-me'âl olan farka dâ'ir şârihdîvân-ı hamâse olan Merzûkî'nin kavlini hikâye itmiştir. [16] (Neşhel) den murâd Neşhel Bin Darrâm Bin Mâlik Bin Hanzaladır ki Benî Temîm'den bir batındır. (lâned'î) kavli [17] ifti'âl bâbindan muzâri'-i menfî mütekellim olup (anhü) zamîri kabilelerinin pederi ismi olan Neşhel'e [18] râci'dir.

يَقَالُ ادْعَى فُلَانٌ فِي بَنِي فُلَانٍ إِذَا اتَّسَبَ إِلَيْهِمْ وَادْعَى عَنْهُمْ إِذَا عَدَلَ بِنَسَبِهِ عَنْهُمْ . ya'ni [19]

لَا يَنْتَدِبُ عَادِلًا عَنْ بَنِي نَهْشَلٍ إِلَى ابْنِ آخِر . (yeşrî) yebî'u ma'nâsınadır. [20] ((Mefhûm-ı Beyit)): Biz ki benî Neşheliz pederimiz olan Neşhel Bin Dârim'in nesebinden Udûl ile başka [21] bir pedere intisâb etmeyiz o dahi bizi başkalarına değişmez dimekdir. [22]

[أَنْ دَعَا لِلرَّحْمَنِ وَلَدًا] Sâhib-i Keşşâf mısra'-ı mezkûru kavli-i kerîminin tefsîrinde

îrâd [23] itdiği gibi [قائماً بالقسط] kavlı-i kerîminde dahi "Medh üzerine muntasib olacak kelimenin hakkı [24] ma'rife olmakdır" iddi'âsına anınla istişhâd eylemiştir.

ما تركناه صدقة . [25] وفي الحديث : نحن معشر الأنبياء لأنورث [26] Kâl [27] 196

أَيَا مَنَازِلَ سَلَمَىٰ أَيْنَ سَلَمَكِ ۱۹۶ [28] Bu mısra' dahi Mutavvel şevâhidinden ve bahr-i basîttendir. Kâili ma'lûm olmayıp ba'zı kitaplarda [29] mâba'di

ولا يَلِدُ لِسَانِي غَيْرَ ذِكْرَاكَ . [۰] [30] [۰] şü vecihle görülmüşdür.

[۰] يَقَالُ لَذَذْتُ الشَّيْءَ بِالْكَسْرِ لَدَاذًا وَلَدَاذَةً إِذَا وَجَدْتَهُ لَدِيذًا.

188

[1] (iyyâ) kelimesi edât-ı nidâdır. (menâzil) münâdâ-yı muzâfdır. (Selmî) elif te'nîs-i maksure [2] ile esmâ-i nisâdandır. (این سلمات) cümlesi nidâyâ cevâbdır. Menâzil cem' olduğundan kâf hitâb-ı [3] meksûrdur. (Selmî) lafzı zamire ittisâl ile elifli yazılmışdır. [4] Şâ'ir habîbesi Selmâ'nın te'sîri-i vecd ve iştiyâkıyla mütehayyir ve medhûş olmağla anı zâten sâkine [5] olduğu diyara su'âl ederek "Ey Selmâ'nın ikâmet gâhları! Sizin Selmâ'nız nerelerdedir?" demek istemiştir. [6] Mısra'-ı mezkûrdan bu makâmda maksûd olan da budur. Şârih anı nidânın ve tedaccerada [7] isti'mâline misâl göstermiştir. [8] (Hoca Hâfız Şîrâzî) dîvânının harfû'l-yâ faslında mısra'-ı mezkûru şü vecihle [9] tazmîn itmiştir:

کتبت قصّة شوقی ومدمعی باکی * بیا که بی تو بجان آمدم ز غمناکی
بسا که گفته‌ام از شوق باد و دیده‌خویش * ایا منازل سلمی این سلمات کی [10] [11]

[12] Bizim (El-hakâ'ik) in (em atıyye) ünvânındaki ifâdâtı okuyunuz. [13] Kâl [14] 197

يَا نَاقُ جِدِّي فَقَدْ أَقْنَتِ أَنْتُكَ بِي * صَبْرِي وَغَمْرِي وَأَلْسِي وَأَنْسَاعِي ۱۹۷ [15] Bu beyit bahr-i basitten ve Mutavvel şevâhidindendir. Kâili Ma'arrîdir. Ebû Hâmid El-isferâinî içün [16] nazm edip Bağdâd'a göndermiş olduğu kaside ebyâtındandır. Üst tarafı – ki kasîdenin [17] matla'ıdır şöyledir: [18]

لاوضع للرحل الابد ايضاع • فكيف شاهدت امضائي وازماعي

[19] (yânâka) kâfin

cevâz-ı fethi ve dammı ile münâdâ-yı murhim olup (yânâka) demekdir. (ceddî) [20] muzâ'afdan ve bâb-ı sâni'den emr-i müennesdir ki çalış ve sür'at et demekdir. (fekad) daki (fâ) [21] ta'lîliyedir. (efnet) kelimesi tüketmek ve yok etmek demek olan ifnâ'dan mâzî müennes olup [22] fâ'ili peşindeki (enâtin) kelimesidir ki te'ennî ma'nâsına isimdir. Muzâfunileyh olan kâfnâkaya hitâb [23] olduğu için meksûrdur. (bî) kelimesi (efnet) fi'line sıladır ya'ni anın mef'ûlüdür. (sabrî) [24] lafzı (bî) deki yâ-i mütekellimden bedeldir. (veumrî) elh kelimâtı anın ma'tûfâtıdır. (ahlâs) hânın [25] kesriyle olan hıls lafzının cem'idir ki keçe ve kebe makûlesi şeylerdir. Deveye semer altı olmak [26] üzere atarlar. (ensâ') dahi deve kolanı ma'nâsına olan nûnun kesriyle telaffuz olunan nis'in [27] cem'idir. Bunların yâ-i mütekellime izâfeti ednâ melâbiseye veyahut meşâkileye mahmûldür. [28] ((Mefhûm-ı Beyit)):Ey nâka! Seyr ve meşîkdecehd-i ve sür'at ile ki senin müteeniyâne [29] hareketin benim sabır ve tahammülümü ifnâ ve râkib olduğum iblâ etdi demekdir. [30] Bunda dahi şâhid nâkaya nidâ olunmasıdır.

189

[1] Ma'arrî'nin memdûhu olan (Ebû Hâmid İsferâinî) fukahâ-i şâfi'idendir. (344) senesi [2] doğmuş ve dört yüz altıda vefât itmiştir. (Kudûrî) ile mu'âsır olmağla Kudûrî ana ta'zîm ve hürmet [3] eder be bi'cümle ashâb-ı Şâfi'îye anı takdim ve tafdîl eyler imiş. Şu kıt'a Ebû Hâmid'indir: [4] [5]

جفاء جري جهراً لدى الناس وانبط • وعذراً تي سرّاً فاكده مافرط
و من ظن أن يحو جلي جفائه * خفي اعتذاره فهو في أعظم الغلط

[6] Bu kıt'ayı

(Ebû Hâmid) meclis-i münâzarada kendisine lâıyk olmayan mu'âmeleyi edip de ba'de

geceleyin [7] gizlice i'tizâra gelen bir kimse hakkında söylemiştir.

كما في وفيات الاعيان .

[8]

Kâl

[9]

198

١٩٨ وَيَا قَبْرَ مَعْنٍ كَيْفَ وَارَيْتَ جُودَهُ * وَقَدْ كَانَ مِنْهُ الْبَرُّ وَالْبَخْرُ مُتْرَعًا

[10]

Mutavvel şevâhidindendir. Yüz kırk sekizinci sahifede mezkûr ve meşrûhdur. Burada bundan [11] maksûd-ı cemâd olan kabre âlâ tarîkü't-tahassür nidâ ve hitâb olunduğudur.

Şârih bunu atnâb bahsinde [12] dahi zikr eder. (ايا قبر معن) nüshaları galatdır. [13] Kâl

[14] 199 ياعين بكى عند كل صباح [15] Bu da Mutavvel şevâhidinden ve bahr-i kâmildendir. Dîvân-ı hamâsenin bâbü'l merâsîsi ebyâtından olup [16] Fâtıma Bintü'l-ahcem El- Hazâiye'nin nazmından beyt-i evvelin ilk mısra'ıdır. Mısra'-ı sânisî şöyledir:

[17] «جودى باربعة على الجراح» nitekim bizim (Meşâhiru'n-nisâ) da tamâmıyla mezkûrdur. [18] Mahall-i şâhid olan (yâ ayni) lafzı nûnün kesriyle mazbuttur ki (yâ aynî) dimekdir. Bâb-ı [19] nidâ hazf ve îcâzı îcâb itdiği cihetle yâ-i mütekellim nûnun kesresinin delâîliyle hazf olunmuşdur. [20] (bekkî) kelimesi kesretle ağlamak demek olan tebkiye masdarından emr-i müennestir. Ayne'l-fi'lin tad'îfi [21] ta'diye için olmaz ise teksiri müfiddir. Nitekim [وقتلوا قتيلا] nazm-i keriminden vâridir. [22] (كل صباح)

(عند) zarfıyla fi'l-i bükâyı takyîdin sebebi beyne'l-arabharb ve gârat ekseriya sabâh vakti olduğu [23] cihetle kendinin vakt-i nikâyeti ya'ni mersiye hânı olduğu şahsın maktûliyyeti o vakitler olmasıdır. [24] ((Mefhûm-ı Beyit)): Çeşmine her sabâh vakti kesret üzere ağlamağı ve zevci (cerrâh) hakkında [25] gözlerinin ikişer canibiyle isâle-i dümû' eylemeğı tavsiyeden ibâretidir. [26] Mahall-i istişhâd (yâ ayni) ta'bîridir ki teveccu' ve tahassür tarikiyle aynın münâdî vâki' olmasıdır.

190

[1] ((Şerh-i Ebyâtü'l-fasl ve'l-vasl) [2] Kâl [3]

300 ٢٠٠ لَا وَالَّذِي هُوَ عَالِمٌ أَلَّا مَوِي * صَبِرُ وَأَنَّ أَبَا الْحُسَيْنِ كَرِيمُ [4] Bu beyit bahr-i kâmilden ve metn-i Telhîs şevâhidindendir. Kâili (Ebû Temâm) dır ki Habîb Bin Evs El-tâ'idir. [5] Mûmâileyhin bir büyük kasîdesi ebyatındandır. Mâkabli şöyledir: [6] 201

٢٠١ زَعَمْتُ هَوَاكَ عَقَا الْعَدَاةَ كَمَا عَقَا * مِنْهَا طُلُوعُ بِاللَّوِي وَرُسُومُ [7] Mâba'di dahi şöyledir:

[8] 202 ٢٠٢ مَا زِلْتُ عَنْ سَنَنِ الْوِدَادِ وَلَا غَدْتُ * نَفْسِي عَلَى الْإِفِّ سِوَاكَ تَحُومُ [9] Bu iki beyit dahi Mutavvelde mezkûrdur. Fakat müteferrik olduğundan burada bervech-i tertîb cem' [10]

olunmuş. (ze'amet) fi'linin fâ'ili habîbeye râci' zamîrdir. (za'm) zâyın harekât-ı sülâsıyla zann-ı [11] bâtil ma'nâsınadır. (hevâkiafâ) cümlesi fi'l-i mezkûrun iki mef'ûl makâmına kâ'imdir. (hevâ) aşk [12] ve muhabbet ma'nâsına olup kâf şâ'irin kendine hitâbdır ki şârihin «**والخطاب في هواك للنفس**» [13] kavli kâfın kesresini tashih içündür. (afâ) indirâs ma'nâsından fi'l-i mâzî lâzımdır. (El-gadâte) [14] kavli fi'l-i mezkûre mef'ûlünfih olmak üzere mensûbdur. Harf-i ta'rîfahd-i huzûrîye mahmûl [15] olmağla «**في صباح اليوم**» ya'ni bu sabâh «**وعلى طريق النجوز**» "El-yevm" ya'ni bu gün dimekdir. (kemâafâ) [16] kemâindir as ma'nâsınadır. Sıyga-i te'nîs ile (iffet) dahi mervîdir. (minhâ) zamîri habîbeye râci'dir. [17] Afvın (an) ile isti'mâlinin işti'hârı nam ebnî nesh-i Mutavvelde (anhâ) ise de Dîvân-i Ebî Temâm'da [18] (minhâ) vâki' olmuştur. Mincihetü'l-i'râb tulûlden hâl olmak üzere mahalen mensûbdur ki [19] zi'l-hâle tekaddüm itmişdir. «**أي حال كون الطول من الحبيبة او من منازلها**» dimekdir. (tulûl) [20] kusûr vezninde fethateyn ile olan talalincem'idir. İ'râb cihetiyle (afâ) fi'linin fâ'ilidir. (talal) hânenin [21] harâb ve inhidamından sonra bâkî kalan eseridir. Cem'inde ma'rûf olan tulûl ve etlâl olduğu hâlde [22] Mutavvel nüshalarında cibâl vezni üzere tılâlvâki' olmuştur. (bi'l-livâ) kavlindeki (bâ) fi ma'nâsına olup [23] (livâ) ilâ vezninde bir mevzu' ismidir. Câr-ı ma'a'l-mecrûri'râbu-ından mahalen merfû' olarak tulûlün [24] sıfatıdır. (rûsum) âsâr-ı bâkiye-i diyâr ma'nâsına resmin cem'i olarak tulûl üzerine ma'tûfdur. [25] (lâ) lafzı habîbenin ze'am-ı mezkûrunu reddir ki o nâzenîn âşıkının hub ve hevâsı kendinin [26] livânâm mevzu'da kâin bakâyâ-yı büyütmek ve menâzilin mürur zamân ile gâib ve münderis olmuş olması [27] gibi zâ'il ve nâbûd oldu ze'am itmişidi. «**والذي هو عالم**» cümlesi nesîbden medîha hurûciçün [28] bir cümle-i kısmiyedir «**والله الذي يعلم**» dimekdir. «**لأن النوى صبر**» cümlesi (âlem) in mef'ûlüdür. (nevâ) [29] hevâ vezninde firâk ma'nâsınadır takdîren mensûbdur. (sabir) bânın kesriyle bir acı devâ ismidir ki

[1] sarı sabir ta'bîr olunur. Burada teşbih belîğ tarikiyle vâki olmuştur. El-farkike's-sabir demekdir. [2] (وان ابوالحسن كريمة) cümlesi ma'tûfdur fakat valsi mûcib cihet olmadığından bu atıf ma'yûbdur. [3] Mahall-i şâhid de burasıdır. Lâkin Ebû Temâm'ı ta'yîbden ise kelâmını bedî' envâ'ından olan [4] iktidâba haml-i evlâdır. Zîrâ Ka'bîbeyne's-şu'arâ bâlâdır. (Ebû El-hüseyin) den murâd Muhammed Bin Haşîm [5] İbn-i Şebâbedir. (mâziltüelh) kısmına cevâbdır. (ziltü) kelimesinin sâsı meksûr okunursa [6] if'âl-i nâkısadan olan mâzâl, lâ yezâlden olup muhtâc haber bulunur. Mazmûm okunursa [7] if'âl-i tâmeden olan zâlyezûlden olur ki "mâin fekkeket" ma'nâsı verilür. (senen) sînin fethiyle [8] tarîk ve üslûbdur. Ana muzâfunileyh olan (vedâd) meveddet ve muhabbet ma'nâsınadır. (gaded) sâret [9] ma'nâsına fi'l-i nâkısdır. (nefsî) anın ismidir. Haberi (tehavvüm) cümlesidir. Bir şey'in etrâfında [10] dönüp dolaşmak ma'nâsına olan El-havm ve El-havmân masdarlarından fi'l-i muzâri' gâ'ibedir. (âlâ [11] ilf) kavli fi'l-i mezkûra müte'allıktır. (ilf) hemzenin kesri ve lâmin sükûnuyla yâr ve ülfetdaş [12] ma'nâsınadır. Anın bedelinde dost ma'nâsına kesr-i hâ ve teşdîd-i lâm ile olan (hill) dahi mervîdir. [13] (sivâk) terkîbî ilfîn sıfatıdır. (seviyy) gayr ma'nâsınadır. [14] ((Mefhûm Ebyât)): Mahbûbem benim kendi hakkında olan aşk ve muhabbetimi kendinin (livâ) nâm [15] mevzu'da olan dârî âsârının indirâsı gibi gibi minmahî ve münderis oldu zann-ı vâhîsinde bulunmuşdur [16] fakat nefsü'l-ümerânın zannı gibi değildir. Elem-i iftirâkın gayet acı ve Ebû El-Hüseyin'in âlî ve sahîb olduğuna [17] alîm ve dâna olan cenâb-ı zî'l-kibriyâ hakkı için ben tarîk-i vedd ve mevâlâtan kat'an ayrılmadım [18] ve: Ey nâzenin! Senden başka kimsenin dildâde-i muhabbeti olmadım" demekdir. İltifât-ı hafî değildir.

[19] Kâl [20] 203 (وَكُنْتُ قَتِيٍّ مِنْ جُنْدِ ابْنِ أَبِي قَرْيَةَ * بِي الْحَالِ حَتَّى صَارَ ابْنُ أَبِي قَرْيَةَ) [21] Bu beyit bahr-i tavîlden ve Miftâh şevâhidinden olup bu makâmda anı Seyyid-i Şerîf Hâşiyede îrâd [22] itmiştir. İbrâhîm Sâ'ib basmasıyla olan Hâşiye-i şerîfiyenin yüz seksen dokuzuncu sahifesinde (ve küntü fetenelh) deyu Miftahtan naklen irâ'e idilmiştir. [23] Kâili (hubz-ı erzî) demekle enâm olan (Nasr Bin Ahmed El-basarî) dir ki bir edîb-i ümmî [24] ve şâ'ir-i selîkidir. Basra'da pirinç unu etmeği yapmak san'atında bulunduğu için (El-hubz-ı erzî) deyü [25] şöhret bulmuşdur. Okuyup yazması olmadığı hâlde söylediği eş'âr ile üdebâyı meftun ederdi. [26] Üç yüz on yedi senesinde vefât itmiştir. [27]

(ارتقى بحال) kavli «ترقت حالي» ma'nâsınadır. Te'nîs ile (فارتقت) dahi mervîdir. [28] Çünkü hâl müennes-i semâ'îdir. Bunda şâhid (hattâ) kelimesinin cümleyi cümleye âtife vâki' olmasıdır. [29] Beyt-i mezkûrun mâba'di şöyledir: [30]

فان عشت حتى مات أبرزت بعده * دقائق شر ليس يبرزها بعدى

192

[1] ((Mefhûm-ı Beyteyn): Ben İblîs'ten ma'dûd bir genç iken tarîk-i şeytanetde müterakkiyü'l-hâl olarak [2] İblîs benim cemâ'atimden oldu ki ben ana râhnümâ-yı iğvâ olmağa başladım. İmdi eğer o ölünce kadar [3] ben yaşayacak olur ya'ni anın gibi manzarından bulunur isem benden sonra anın ibrâz edemeyeceği [4] dakâ'ik-i şerri andan sonra ben ibrâz ederim dimerdir. [5] Kâl [6] 204

٢٠٤ إِنَّ مَنْ سَادَ تَمَّ سَادَ أَبُوهُ * ثُمَّ قَدْ سَادَ قَبْلَ ذَلِكَ جَدُّهُ

[7] Bu beyit bahr-ı hafîden ve Mutavvel ebyâtındandır. Ma'nen mâba'dine merhûn olduğu ve çünkü (inne) [8] nin haberi mevcûd olmadığı hâlde mâba'di ve Kâili ma'lûm değildir. Bunda şâhid (sümme) kelimesinin [9] ta'kîb ve terâhâ ma'nâsı olmayarak mücerred tertîb ve tedricî müfîd olmasıdır. İnsâna evvelâ kendi [10] şeref ve siyâdeti ve andan sonra pederinin şerefi ve daha sonra büyük pederinin şerefi â'id olacağından [11] şâ'irde recât -ı terakkiye irtikâbı bervec-i tertîb irâ'e itmiş dimerdir. [12] Bunu İbn-i El-Rûmî'nin – sekseninci sahifede

geçen – şu kavli: [13] قالوا أبو الصقر من شيطان قلت لهم * كلا لعمرى ولكن منه شيطان
كم من اب قد علا بابن ذرى شرف * كما علت برسول الله عدنان

[14] kabilinden kılarak "eb ile ced fi'l-asl hâmilü'z-zikr olmalarıyla cedde peder cihetinden ve pedere [15] dahi oğul cihetinden şeref lâhik olduğunu ifâde maksûddur. Binâberîn (sümme) kelimesi [16] kendi ma'nâsınadır." Diyenler beyhude tekellûf itmişlerdir. O takdire göre şâ'ir (kablezâlik) bedelinde [17] (ba'dezâlik) demek lâzım

gelürdi. كما لا يخفى [18] Kâl [19]

٢٠٥ وَقَالَ رَأَيْتُهُمْ أَرْسَوْا زَوَاجِلَهُمْ * فَكُلُّ حَتْفٍ أَمْرِي يَجْرِي بِمَقْدَارِ

205 [20] Bu beyit bahr-ı basitten ve bir kimseye nisbet olunmamış olan ebyât-ı kitâbdendir. [21] Mısrâ-ı evveli

metin Telhîsde ve mısra'-ı sâni'si Mutavvel ve Muhtasarda mezkûrdur. Bunu şâ'ir [22] Ahtal'a nisbet edenler olmuş ise de dîvânında gören olmamıştır. Şârih merhûm beytin me'âl [23] ve müfredâtını lâıykıyla hâl ve îzâh itmiştir. (nüzâvilühâ) zamirinin müennes-i semâ'î olan harbe rücû'unda [24] ma'nâ: "Râid-i kavm anlara durun şurada muhârebe edelim inşanın her ne dürlü olur ise olsun vefâtı [25] ecel-i mukadder üzerinedir mukâteleye ikdâm ile helâkı ve andan ihcâm ile halâsı lâzım gelmez dedi" [26] dımekdir. Zamîr-i mezkûrun yine müennes-i semâ'î olan hamra ırcâ'ına göre ma'nâ: "Durun şu şarâbı [27] içelim ve mevt-i mukadderden evvel lezzet-yâb olalım dedi." dımekdir. Râid'in bahre münâsebeti olmağla [28] zamirin sefineye rücû'una göre ma'nâmakbûl olamaz. Ölüm bir olduğı hâlde (Küllü) kelimesinin [29] mevt ma'nâsına olan (hatf) e idhâli mevtin te'addüdes bâbına işâretendir. Nitekim tahrîr-i me'âlde îmâ [30]

olunmuştur. « فحتم كل امرئ الخ » denilmiş olsa işâret-i mezkûre fevt edilmiş olur.

193

[1] Bunda şâhid (ersû) ile (nüzâvilühâ) cümleleri biri inşâ ve diğeri haber olduğı için [2] kemâl-i inkîtâ'a mebni beynlerifasıl olunduğı ya'ni sâni ola atf olunmadığıdır. (nüzâvilühâ) [3] cümlesi istînâfiyedir. [4] Beyt-i mezkûr Menlâ Câmî'nin fi'l bahsinde dahi mezkûrdur. [5] Kâl [6] 206

٢٠٦ أَقُولُ لَهُ أَزْهَلُ لَا تُقِيمَنَّ عِنْدَنَا * وَالْأَفْكَنُ فِي السِّرِّ وَالْجَهْرِ مُسْتَلِمًا

[7] Bu beyit bahr-i tavîlden ve nefsi Telhîs şevâhidindendir. Kâili ma'lûm değildir. (erhal) lafzı [8] bir mahalden çıkup gitmek ma'nâsına olan rahîl masdarından ve bâb-ı sâlisden emr-i hazırır. (lâtukîmenne) [9] bir yerde oturmak ma'nâsında rahîlin zıddı olan ikametden nehy-i hâzır mü'ekkeddir ki âhirinde [10] nûnte'kîd-i müşeddede vardır. Mahall-i istişhâd burasıdır ki bu cümle mâkablindeki (erhal) cümlesinin [11] mazmununu muvazzah olduğı için beynlerinde olan kemâl-i ittisâle mebni atf olunmamıştır. (indenâ) [12] anın

zarfıdır. (ve illâ) "ve en lâ terhal" dımekdir. « (فِي السِّرِّ وَالْجَهْرِ) فِي الظَّاهِرِ وَالْبَاطِنِ » [13] dımekdir ve mü'ahhar müslimin kaydıdır. [14] ((Mefhûm-ı Beyit)): Ben ana derim ki ya git, bizim yanımızda durma veyahut içi dışı [15] bir müslim ol (bâtını zâhirine uymayan münâfıkından olma) dımekdir. [16] Kâl [17] 207

٢٠٧ اَقْسَمَ بِاللّٰهِ اَبُو حَفْصٍ عُمَرُ * مَا مَسَّهَا مِنْ نَقَبٍ وَلَا دَبْرٍ

[18] Bu ercüzenin şatr-ı

evveli Telhîsde ve şatr-ı sâni'si Muhtasarda mezkûrdur. Kâili bir i'râbı [19] idi ki Hazret-

i Ömer'in hilâfesinde Âbir-i Sebîl olarak müşşârunileyh hazretlerine gelüp «ان اهلى» [20]

بعيد وناقى دبراء عجفاء نقباء

diyerek gideceği yerin ba'îd olmasından ve râkib olacağı

dişi devesi [21] dahi za'îf ve sırtı yaralı ve ayağı özürlü bulunduğundan bahisle beytül-

mâlden bir deve talebeylemişidi. [22] Hazret-i Ömer radiyallâhute 'âlâanh anı ifâdesinde

kâzib zannıyla "Senin devenin bir şeysi yokdur." [23] deyu «لا عن عقد» yemîn etmekle

i'râbı şu ercüzeyi söyleyerek çekilip gitmişidi: [24] [25]

اَقْسَمَ بِاللّٰهِ اَبُو حَفْصٍ عُمَرُ * مَا مَسَّهَا مِنْ نَقَبٍ وَلَا دَبْرٍ
اغفر له اللهم ان كان فجر

[26] (akseme) yemîn etmek

ma'nâsına bâb-ı ifâlden fi'l-i mâzîdir. (billâhi) anın mef'ûlûdür. (bâ) [27] burada kasem

içün değildir. (Ebû Hafs) Hazret-i Ömer'in künyesidir. (Hafs) kendilerinin [28] ilk evlâdı

olup (Hafsa) isminde bir de kerîmeleri var idi ki zevcât-ı mutahherâtından olmuşdur. [29]

(Ömer) lafzı sâkinü'l-râ olarak atf-ı beyandır. Mahall-i şâhid dahi kütüb-i nahivde olduğu

gibi [30] burasıdır. (mâmessehâ) daki (mâ) nâfiyedir. (messe) bâb-ı râbi'den fi'l-i

mâzîdir. (hâ) esnâ-yı kelâmda [31] (25 – El-Kavlü'l-Ceyyid)

194

[1] zikri geçen nâkaya râci'dir ve fi'l-i mezkûrun mef'ûlûdür. Bu cümle-i kavî Hazret-i

Ömer'i beyandır ki [2] mükassemün aleyhdir. (mennakabe) kavli mahalen merfû' olarak

(messe) fi'linin fâ'ilidir. Te'kid nefy [3] içün men istiğrâkiye getirülmüşdür. (nekabe)

fethateyn ile kesret-i meşşîden nâşî devenin taban derileri [4] yufkalaşmış ma'nâsına

olup müvâzini bulunan (deber) dahi sırt yarası ma'nâsınadır. «اغفر له» [5] «اللهم الخ»

şatrı cümle-i du'âiyedir. [6] ((Mefhûm-ı Recez)): Ebû Hafs olan Ömer benim nâkam

hakkında "Ana nakb ve deberilletleri [7] isâbet etmemişdir" deyü yemîn etti. Ya rab eğer

fâcir oldu – ya'ni hilâf-ı vâkı'aamden yemîn [8] etti – ise kendisini afv ve mağfiret eyle

dimekdir. [9] Hazret-i Ömer bunu işittikte «اللهم صدق صدق» deyü i'râbının du'â-i

mağfiretine icâbeti [10] cenâb-ı mucîbe'd-de'avâtdan taleb ve niyâz eylemiştir ve i'râbı ile bulaşarak nâkasını bi'l-mu'âyene sıdk ifâdesini [11] anlayup kendisini beytül-mâlden bir deveye irkâb ile tatyîb buyurmuştur. [12] Mu'âhidü't-tansîsde(mâmessehâ) ya bedel (enne) zâide ile (mâennebihâ) vâki' olmuştur. [13] Kâl [14] 208

وَتَظُنُّ سَلَىٰ ابْنِي أَبِيهَا * بَدَلًا أَرَاهَا فِي الضَّلَالِ تَهِيمُ ٢٠٨

[15] Bu beyit bahr-i kâ milden ve Kâili ma'lûm olmayan Telhîs şevâhidindendir. (tezunnu) fi'l-i muzâri' [16] müennesdir. Fâ'ili şâ'irin mahbubesi olan (Selmî) dir ki eleif te'nîs-i maksure ile esmâ-i nisâ-i [17] Arab'dandır. (ennenîebğî) cümlesi (tezunnu) fi'linin mef'ûlü makâmına kâ'imdir.(ebğî) ikinci [18] bâbdan muzâri' müttekellimdir ki atlab ma'nâsıdır. (bihâ) daki (bâ) bedeliyedir. Ana mukâbil ve anın [19] bedelinde dimekdir. (bedelen) kavli (ebğî) fi'linin mef'ûlûdür (ürâhâ) eznihâ) ma'nâsına olup [20] bu ma'nâyâ olan (erî) kelimesinin meçhul olarak isti'mâli şâi'dir. Burada dahi sıyga-i meçhul ile [21] hemzesi mazmûmdur. Zamîr-i müennes semâ'ya râci'dir. (fi'd-dalâli) kevli mu'ahhar (tehîmü) fi'linin [22] zarfıdır. Fi'l-i mezkûr hayret ma'nâsına olan "hiyâm" dan muzâri' müennesdir. Fâ'ili Selmâ'ya râci' [23] olan zamir olup cümlesi (erî) fi'linin mef'ûl-i sânisidir. Fi'l-i mezkûr bâb-ı ifâlden muzâri' [24] müttekellim meçhul olmağla üç mef'ûle te'addî edeceğinden hakîkatte bu üçüncü mef'ûl olup ikinci [25] mef'ûl zamir ve müennesdir.

« تَرِي نَفْسِي أَنهَا تَحْيِرُ فِي الضَّلَالِ »

Birinci mef'ûl nâ'ib fâ'il olmuştur. [26] dimekdir [*] .

[27] ((Mefhûm-ı Beyit)): Mahbûbem Selmî benim ana bedel başka bir yâr talebinde olduğumu zan ediyor. [28] Fakat bana kalursa yanlışlık ediyor dimekdir. Çünkü insân kendi ma'sûkasına bedel aramak [29] kânûn-ı hevâcaîş idilmiş şey değildir. [30] Bunda şâhid (ürâhâ) cümlesinin (ve tezunnu) cümlesiyle münâsebeti âşikâr iken ve çünkü ikisi

de [31] [*] Bunun misli 75'inci sahifede 79'uncu şâhid olan « ان الدين ترونهم الخ » beytinde geçmiştir.

195

[1] Cümle-i haberiye olup (ürâhâ) nın ma'nâsı "ezunnuhâ" olduğun müsnedce müttehid bulundukları gibi [2] müsnedün ileyhce dahi biri mahbûb ve biri muhib bulunmaktan nâşî müttehid demek iken şübeh-i kemâl inkıtâ'a [3] mebni beynleri

faslolunduğudur. (veürâha) denilecek olsa akrebi olan (ebğî) kevlîne ma'tûf [4] olarak anın da mazmûnu Selmâ'nın mazmûnâtından olmak tevehhüm olunur.

[5] Kâl [6] 209 [7] Bu beytin mısra'-ı evvelini musannef müsnedünileyh bahsinin evâ'ilinde zikritmiş olduğundan şerhi [8] orada (s 68) geçmiştir. Burada şâhid bir rûknü mahzûf bulunan (seherunelh)

cümlesinin [9] sebep-i mutlakdan su'âli mutazammın olan cümle-i mukadderesine cevâben müste'nif vâki' [10] olmasıdır. [11] Kâl [12] 310

[13] Bu beyit dahi Kâili ma'lûm olmayan Telhîs şevâhidinden ve bahr-i kâmilendir. Ze'amın zann-ı bâtil [14] ma'nâsında işti'hârı var ise de şâhidâtîde mezkûr olduğu üzere ba'zan hakda dahi isti'mâli [15] vardır ve burada o ma'nâ münâsibdir: (avâzilü) levmin ve ta'nîf ma'nâsına olan azl masdarından [16] müştak bir ism-i fâ'il cem'-i mükesser olup müfredi âziledir. Ve âzile sıfat olduğu cihetle anın mukadder [17] bulunan mevsufu bir müennes kelime olmak lâzım gelüp takdir-i kelâm emerâtün âziletün yahud cemâ'atün âziletün [18] olmak muhtemel ise de (sadekû) fi'li müzekker olduğundan şârih takdîr-i sâniyi tercîh itmiştir. [19] Lâkin (avâzilü) sıygasının nisâ-i âzılâtta isti'mâli şâyi' olmağla cemâ'at-i âzile içinde nisvândahi [20] bulunsa zekûr tağlîb olunmuş demekdir. (ennenî fî ğamratî) cümlesi ze'ame) fi'linin mef'ûlünü makâmındadır. [21] (ğamratî) ğayının fethi ve mîmin sükûnuyla şiddet ma'nâsınadır. (sadekû) cümlesi izâli asıl ze'amda [22] tasdik olup (velâkin ğamratî lâ tencelî) cümlesi bir i'tirâzdır ki azl ve levmin kendisine bir te'sîri [23] olmayacağı ve çünkü kendisi zevâli me'mûl olmayan bir şiddet içinde bulunduğu cihetle abesle iştiğâl [24] etmemeleriçün anları levmden men'eta'rîzdır. (incilâ) inkişâf ma'nâsınadır. [25] ((Ma'nâ-yı Beyit)): Erbâb-ı azl ve levmin benim aşk ve muhabbetten dolayı şiddet ve meşekkat içinde [26] olduğumu zan ettiler ve bu zanlarında sâdık çıktılar. Lâkin benim dûçâr olduğum şiddet zâ'il [27] olur ahvâlden değildir. Binâ'en aleyh o bâbda beni azlin fâidesi yokdur demekdir. [28] Bunda Şâhid (sadekû) cümlesinin sebebin gayrıdan su'âle cevâbı mutazammın bir cümle-i istînâfiye [29] olmasıdır.

[30] «أصدقوا في هذا» (زعم العواذل أنني في غمرة) sözü üzerine takdîren terettüb eden

الزعم أم كذبوا» su'âline cevâben (sadekû) denilmiştir.

196

[1] Hamâse şu'arâsından olan Cündeb Bin Ammâr'ın nazm-ı âtîsi de bu kabildendir: [2]

زعم العواذل أن ناقة جندب * بجنوب خبت عريت واجت
كذب العواذل لورأين مناخنا * بالقادسية قلن لج وذلت

[3] (Ecemmet) [4]

istirâhat ma'nâsınadır. (lecce) fi'linin zamîri Cündeb'e ve (zillet fi'linin zamîrin âkaya [5] râci'dir. (zillet) ma'nâsınadır. Avâzilin cem'-i müennes olduğuna ve nisâda şuyû'-i isti'mâlinedâir [6] olan iddi'âzımınımı bu kıt'a isbâat etmektedir. [7] Kâl [8] [9]

٢١١ زَعَمْتُمْ أَنَّ إِخْوَتَكُمْ قُرَيْشٌ * لَهُمُ الْفُ وَلَيْسَ لَكُمْ الْإِفُ
٢١٢ أُولَئِكَ أُمِنُوا خَوْفًا وَجُوعًا * وَقَدْ جَاعَتْ بَنُو أَسَدٍ وَخَافُوا

[10] Bu beyitler bahr-i vâfirdendir. Biri metn-i Telhîsde ve diğeri Mutavvelde mezkûrdur. Dîvân-ı hamâsenin [11] bâb-ı El-hecâsında mevcûd olup Kâili (Müsâvir Bin Hind) dir. Hiciv Benî Esed husûsunda [12] söylemiştir. (ze'am) zann-ı bâtıl ve iddi'â-yı kâzib ma'nâlarında şây'i'u'l-

isti'mâldir. Hadîs olarak [13] «زعموا مطية الكذب» dahi mervîdir. Kadı Şurayh'dan menkuldür ki her şey'in bir künyesi vardır [14] kızbin dahi künyesi (ze'amû) dırdimiştir. Lâkin Sibeveyhî merhûm kitâbında İmâm-ı Halîl'in akvâlini [15] "ze'amû'l-Halîl) kavliyle îrâdedüp bununla imâm-ı müşşârunileyhin kavlini ibtâl murâd etmemiştir. [16] Amm-i nebî olan Ebû Tâlib dahi peygamberimiz efendimiz hazretlerine: [17]

ودعوتى وزعت أنك صادق * ولقد صدقت وكنت ثم أمينا [18] dimiştir. (ze'amtüm) hitâbı

mehcûv olan Benî Esed'edir. (أناخوتكم قریش) cümlesi fi'l-i mezkûrun [19] mef'ûlünü makâmına kâ'imdir ve kelâm kalbe mahmuldür çünkü sözde amde Kureyş Kabîlesi'nin

anlara ehûh [20] olduğunu ihbârdır. (لهم الف وليس لكم الاف) cümlesi eğerçi zâhirde iki ise de [21] cümle-i sâniye cümle-i evvelânın kaydı olmağla ikisi bir cümle

olup mahzûf bir cümle-i müste'nifesi makâmına [22] kâ'imdir. Mahall-i istişhâd işte

burasıdır. (زعمتم أن اخوتكم قريش) sözü üzerine terettüb eden [23]

«أصدقنا في هذا الزعم أم كذبنا» su'âl-i mukadderine cevâben (kezzebtüm) cümle-i müste'nifesi hazf [24] olunarak delili olan (lehümil fûnelh) cümlesi anın makâmına kâ'im olmuştur. (îlfün) kesr-i hemze [25] ile sûre-i Kureyş'te olan îlâfî ma'nâsınadır ki kavmi-i Kureyş'in rihlet-i şitâ ile rihlet-i seyfi olan [26] Yemen ve Şam ticâretlerinde oralar

halkıyla aralarında ahden cârî bulunan ülfet ve münasebetdir. تقول العرب [27]

«الفت الشئ ألفاً وآلفته أيلافاً» fî ma'nâ vâhid. Hilâf vezninde olan (ilâf) dahi o ma'nâyadır. [28] Biri sülâsî mücerredin dördüncü bâbından ve diğeri müfâ'ale

bâbındandır. على قول «الف يالف ألفاً» [29] «والافاً» dir ki sırâf veznindendir. Evlâd-ı Abd-i Menâf'dan olan (Hâşim) Şam melikiyle bir ticâret

197

[1] mu'âhedeşi yaparak Kureyş'in Şam ticâreti tarîkini te'mîn itmiş ve birkaç seferden sonra Gazze'de [2] vefât edip kalmıştır. Hattâ Gazze şehri ba'zı eş'ârda ana izâfe edilerek (Gazzetü Hâşim) [3] deyü yâd olunmuştur. Yemen ile olan ticâret mu'âhedeşini de Abdulmuttalib hazretleri yapmıştır. Beyt-i [4] sâni'deki (ulâ'ike) müşşârunileyhi Kureyşdir. (ûminû) emn vermek ma'nâsına olan îmândan [5] mâzî meçhuldür.

«آمنهم الله» [6] «من خوف» dimekdir. (havfen ve cû'an) nez'-i hâfid üzere mensûbdur.

«وقد جاءت بنو اسد وخافوا» [7] «وجوع» dimekdir. kavli hitâbdan grybete iltifât olarak Benî [7] Esed'in butlân-ı iddi'âlarına burhândır. [8] ((Mefhûm-ı Beyteyn)): Ey benî Esed! Siz Kureyş kavmiyle hem-neseb olduğunuzu iddi'â ettiniz [9] ise de yalan çıktınız çünkü anlar Kur'ân-ı Kerîm'de Sûre-i müstakile ile beyân buyurulduğu üzere yaz [10] ve kış

ticâretleriyle «آمن الحال ومرفه البال» olup sizin ise hiçbir tarafa münâsebetiniz olmadığından [11] serbazca ticâret edemeyerek dûcâr-ı havf ve zaruret olmanız dimekdir. [12] Beyteynin Kâili olan (Müsâvir) İbn-i Hind Bin Kays Bin Zuhayr El-

Abbasî'dir ki şâ'ir-i ıslâmîdir. [13] Ceddi olan (Kays) dahi asr-ı câhiliyette ve husûsuyla (Harb-i Dâhis ve Gabrâ) da meşhûr [14] idi **كما في المعاهد .** [15] Kâl [16] 213

٢١٣ ثَلَاثَةٌ تُشْرِقُ الدُّنْيَا بِبَهْجَتِهَا * تَمْسُ الضُّحَى وَأَبُو اسْحَقَ وَالْقَمَرُ

[17] Bu beyit Telhîs

şevâhidinden olup bundan evvel metinde (ahvâl-i müsned) bahsinde dahi zikr olunmuş [18] olduğundan şerh ve tafsîliçün 166'ncı sahifeye mürâca'at olunsun. [19] Burada şâhid beyâz ile sufret meyânında şübeh-i temâsül olmaktan nâşî bu câmi'-i vehmî ile zikr [20] olunan üç şey arasında hüsn-i cem' hâsıl olmuş olmasıdır. [21] Kâl [22] 214

٢١٤ فَلَمَّا صَرَحَ الشَّرُّ * فَأَمْسَى وَهُوَ عُرْيَانُ

[23] Bu beyit bahr-i hezecden ve

Mutavvel şevâhidindendir. Hasan Çelebi'nin ifâdesi vecihle bir mısra' [24] değildir. Anın tamâmı dediği mâba'didir. Gerçi (bahr-i hezec) altı kereme fâ'ilin olacak ise de [25] böyle meczû olarak isti'mâl oluna gelmiştir. Kâili (Süheyl) değil, şîn-ı mu'ceme ile bilâyâ (Şehl Bin [26] Şeybân) dır ki kesr-i fâ ile (find) dimekle ma'rûfdur. Harb-i besûsda- ki bizim (meşâhîru'n-nisâ) ın [27] harfû'l-bâ faslında mezkûrdur – söylediği bir kaside ebyâtındandır. O kasîdenin dokuz beytini Ebû Temâm [28] Dîvân-ı Hamâse'nin birinci yaprağında zikr itmiştir. Bu beyit işte o kıt'adandır. Tertîb-i nazm şöyledir:

198

[1] [2] [3] [4]

صفحنا عن بني ذهل * وقلنا القوم اخوان
عسى الايام أن يرجعن قوما كالذي كانوا
فلما صرح الشر * فامسى وهو عريان
ولم يبق سوى العدوان دناهم كادانوا

[5] ilh. Buradaki birinci beyit kasîdenin matla'ı olmadığından Hasan Çelebi'nin (ve matla'ihâ) kavli de [6] yanlıştır. "ve evvelihâ" demek lâzımdır. Beyt-i âhir tefâsîrde (dîn) in cezâ ma'nâsına olduğuna istidlâlen [7] sûre-i Fâtihatefsîrinde mezkûrdur çünkü(dinâhüm) "cezey nâhüm" ma'nâsınadır. Mânahnüf'ih olan [8] beyitte vâki' (limâ) nıncevâbı da odur. (sarraha) tefîl bâbından fi'l-i mâzî olup fâ'ili peşindedir. [9] Tas

Rîhtebyîn gibi lâzım ve müte'addî olarak müsta'mel olup burada "inkeşefe" ma'nâsına

lâzımdır. [10]

يقال صرح الشيء اذا كشف عنه وصرح هو اذا انكشف بنفسه

Beyne

fi'linin tebeyyün ma'nâsına [11] olduğu şu mesEl-i manzûmda zâhirdir ki:

« قد بين الصبح لذي العينين »

denür. Tefîl bâbından olan [12] (fa'ale) nin (tefa'ale)

ma'nâsına vürudu kalîl değildir: Vech-i bi-ma'nâ teveccüh ve kaddemebi-ma'nâ

tekaddüm ve nebbehebi-ma'nâ [13] tenbih ve nekkebebi-ma'nâ tenekküb. Elhâsıl

(felemmâ sarraha's-şerra) felemmâ zahera's-şerra ma'nâsınadır. (feemsî) [14] fi'lifâ ile

(sarraha) fi'li üzerine ma'tûfdur. (emsî) akşamladı ma'nâsına ise de anı ma'nâ-yı [15]

hususisinden alarak ma'nâ-yı umûmîye naklitmişlerdir ki (sârin) ma'nâsında

kullanmışlardır. Lafz-ı [16] mezkûru ahzda nükte ma'nâ-yı devâmı iş'ârdır. (ve hüve)

şerre râci' olarak mübtedâ ve (üryân) [17] haberdır. Cümlesi (emsî) fi'line haberdır. [18]

Mahall-i şâhid burasıdır ki (kâne) bâbının haberine hâle teşbîhen vâv dâhil olmuştur.

Üryâniyet kemâl-i [19] zuhûr ve inkişafdan kinayedir. Nitekim merzûku Şerh-i Dîvân-ı

Hamâse'de tasrih itmiştir. (ve hüve [20] ğarsân) rivâyeti hilâf-ı meşhûr ve nesh-i

hamâseye muhalıftır. (ğarsân) feth-i ğayın ile aç ma'nâsınadır. [21] ((Mefhûm-ı Beyit)):

Muhâribimiz olan Benî Zehlih vânımızdır gün olur ki hâl-i aslîleri olan [22] îtilâfa avdet

ederler diyerek kendilerine dostâne mu'âmele etmek istedik ise de beynimizde şer [23]

ve adâvet vech-i ebîn üzere zâhir olup i'lân-ı udvândan başka bir çâre kalmadıkda

kendilerine [24] mukâbele-i bi'l-misil mu'âmelesini etdik dimekdir. [25] (kemâdânû)

kavlinde fi'l-i evvele "cezâ" ıtlâkı

[فاعثدوا عليهم بمثل ما اعدوا عليكم]

nazm-ı kerîminde

olduğu gibi müşâkileten vâki' olmuştur. [26] Fâ'ide – beytin Kâili olan (Şehil) şu'arâ-i

câhiliyyeden ve Arab'ın meşhûr şahsüvârlarından [27] olup Uludağ yahud andan bir kıt'a

ma'nâsına olarak kesr-i fâ ve sükûn-ı nûn ile (find) telkîb [28] olunur ve ceddine nisbet

ile (Findü'z-zimmânî) denilür idi ki (zimmân) zâyın kesri ve mîmin teşdidiyle [29]

merkumun cedd-i a'lâsı ismidir. (Şehil Bin Şeybân Bin Rebî'a Bin Zimmân)dır. Kâmûs

tercümesinde [30] Bâbü'l-lâmda evvelâ (fe nun dal) maddesinde olunan ifâdeye ve

nefsü'l-emre muhâlif olarak merkûmun [31] ismi (Find) ve lakabı (Şehil) olmak üzere

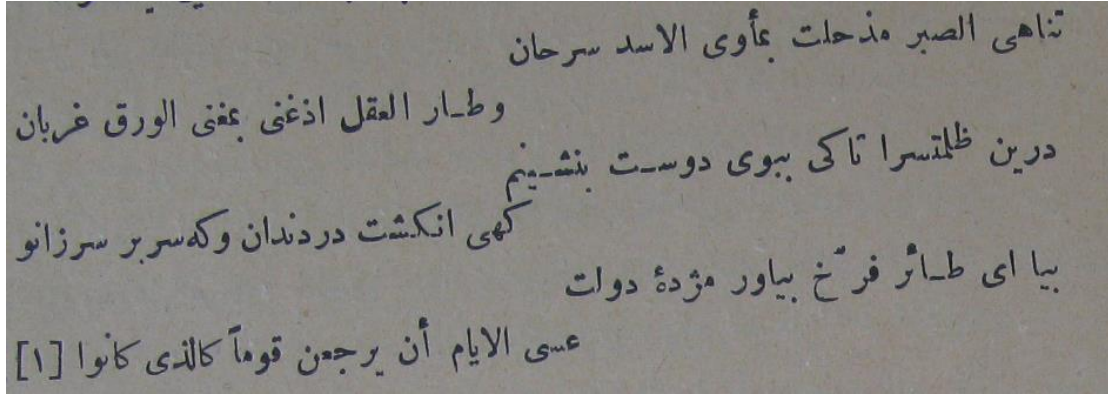
gösterilip harfû'n-nûnda (ze mim nun) maddesinde dahi [32] (Şehil) lafzı galat tâbi'

olarak sîn-i mühmele ile vâki' olmuştur.

[1] «أبطأ من فند» mislinde olan (Find) yine başkadır. Nitekim meşâhîr-i nişanın (Â'îşe Bintü Sa'd) [2] ünvânında mübeyyendir. [3] Hâfız merhûm Findü'z-zimmânî'nin ebyâtından ikinci beyti ber-vech-i âtî tazmîn itmiştir:

[4] [5] [6] [7] [8] [9]

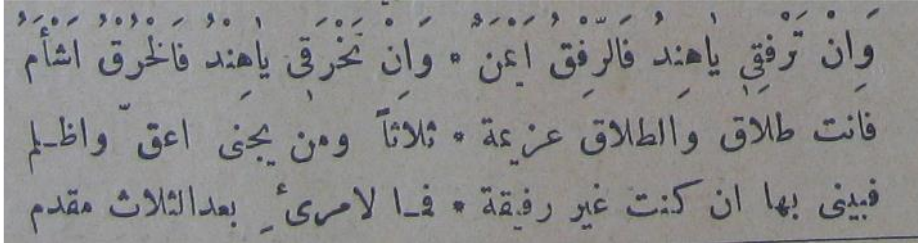
[10] Kâl [11] 215 جَذْبُ اللَّيَالِي أَبْطَى أَوْاسِرِي Bu şartı Seyyid-i Şerîf cümle-i inşâ'iyenin kavli-i takdîriyle hâl olabileceğine istidlâlen [12] Hâşiyesinde (fî s. 210) [2] îrâd itmiştir. Şatr-ı mezkûr (Ebu'n-Necm El-iclî) nin ercûzesinden [13] olarak (isnâd-ı haberi) bahsinde geçmiş olduğundan şerh ve îzâh için altmış birinci sahifeye [14]

mürâca'at olunsun. [15] Kâl [16] 216 فَأَنْتِ طَلَّاقٌ وَالطَّلَاقُ إِلَيْهِ [17] Bu mısra' bahr-i tavîlden bir beytin sadırıdır ve Mutavvelde mezkûrdur. Aczi dahi

şöyledir. [18] (بها المرء ينجو من شباك الطوامث) olmak üzere ba'zı havâşîde şârihden naklen mevcûd [19] ise de mahall-i iştihâd olan (ve't-talâkuileyetü) kavli buna göre eczâ-i kelâm meyânında vâki' [20] bir cümle-i i'tirâziye olmaz. Çünkü mısra'-ı sâni kelâm-ı müstakildir. Bu bâbda rivâyet-i sahîha şöyledir. [21]

فَأَنْتِ طَلَّاقٌ وَالطَّلَاقُ عَزِيمَةٌ * ثَلَاثًا وَمَنْ يَجْنِي عَقَّ وَظَلَمَ [22] Mısra'-ı mezkûr Şeyh Râzî'nin kâfiye şerhinde dahi o vecihle zikr olunmuş olduğundan [23] şârih-i ebyât Abdulkâdir Bağdâdî anı bu vecihle tashih itmiştir. Bunu bir kimse (Hind) isminde olan

[24] zevcesine hitâben söylemiştir. Evvel ve âhiri şöyledir. [25] [26] [27]

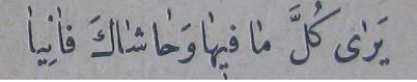

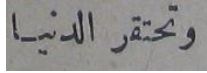
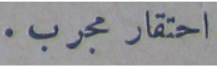
[28] [1] أي كالوضع الذي كانوا عليه من الائتلاف والانتظام . [29] [2] Bin

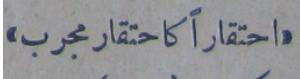
iki yüz kırk bir târîhli (İbrâhîm Sâib) basmasında.

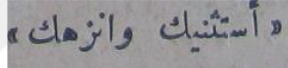
200

[1] ((Mefhûm Ebyât)): Ey Hind! Eğer bana Rıfk ile mu'âmele eder isen seninle hoşhâl
[2] oluruz çünkü mu'âmele bi'l-mücâmele pek meymenetli şeydir ve eğer humk ve hiffet
eder isek o hâl pek [3] meş'ûm olduğundan sen üç talâk ile mutlakasın – talâkta bir niyet
ve azimettir - cinâyeti [4] sen itmiş ya'ni tatlıke sebebiyeti sen vermiş olduğun cihetle
zulm ve ukûk (hak nâ-şinâslık) [5] sende kalmış olur. Rıfk ile mu'âmelede bulunmayacak
isen talâk-ı selâse ile benden müfârik ol. [6] Kişinin zevcesi hakkında üç talâktan sonra
yapabileceği bir şey yoktur demektir. [7] Buna göre (selâsen) kavli (ente talâk)
cümlesine merbut olmağla (ve'talâkuazîmetün) [8] «أي معزوم به على الفراق» cümlesi
eczâ-i kelâm meyânında vâki' bir cümle-i i'tirâziye olur ki istişhâd da [9] bunun
üzerinedir. Hasan Çelebi Siyâlkûtî Hâşiyeleri buraya tatbiken tashîh olunmalıdır. [10]
Bu ebyâtı İmâm-ı Kesâi bir vâsıta ile İmâm-ı Muhammed hazretlerine gönderüp aded-i
talâkı su'âl [11] etdikte giden kimse İmâm-ı Muhammed hazretlerinden (selâse) lafzı
mensûb ise üç ve merfû' ise [12] bir talâktır cevâbını getirmiştir. Bunu sâhib-i muğnî
(el) harfî evâhirinde Harûn El-Reşîd [13] tarafından İmâm-ı Ebû Yûsuf'a sorulmuş olmak
üzere zikritmiş ise de şârih bu vecihle tashîh [14] eylemişlerdir. (ente talâk) kavli
mübâlağaten "ente talâk" ma'nâsınadır. (eliyyeten) eziyyeten vezninde yemîn [15]
ma'nâsınadır. Fıkhın kitâbü'l-îmânını (Münâkehât ve Müfârakât) ın [*] (bâbü'l-îlâ) sına
dercitmişizdir. [16] (Tavâmis) hâyız ma'nâsına olan (tâmis) in cem'idir. Murâd-ı itlâk ve
takyîd alâkasıyla [17] mutallak nisâdır ki sağîre ve âyise olmayanlarının hâl ve şânları
odur. Zem ve tenfiriçün o ta'bîr [18] ihtiyâr olunmuştur. Kâil gayr-ı ma'lûmdur. [19] Kâl

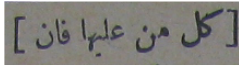
[20] 217 [21] Bu mısra' bahr-i tavîlden ve Mutavvel şevâhidindendir. Ebû El-Tayyib El-Mütenebbî'nin (Kâfûr İhşîdî) hakkında [22] söylediği

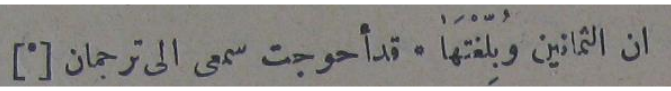
Kasîde-i Yâîye'nin ebyâtından bir beytin âhiri olup evveli şöyledir: [23]

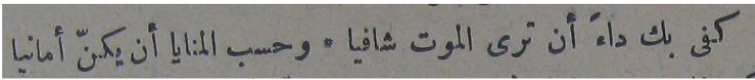
[24] (tahtekar) memdûha hitâbdır. (ihtikâr) istisgâr ma'nâsındır nez'-i hâfid üzere mef'ûl-i mutlak mecâzîdir. [25] dimekdir. (mücerreb) ism-i fâ'il sıygasıyla ana muzâfunileyhdır. Umûr-dîde ve kâr-âzmâ [26] dimekdir. (yerâ) cümlesi mücerrebe sıfatdır. (küllemâfihâ) mef'ûl-i evveldir. Zamîr dünyaya râci'dir. [27]

(fâniyen) mef'ûl-i sâni'dir. (vehâşâke) lafzı ma'nâsında bir cümle-i mu'teriza-i [28] tenzîhiyedir ki mef'ûlîn meyânında vâki' olmuştur. Mevzu'-ı istişhâd işte burasıdır. Cümle-i mu'teriza [29] evvelinde olan vâva (vâv-ı i'tirâziye) ıtlâk olunacağı ıtnâb bahsinde Mutavvelde mezkûrdur. [30] ((Mefhûm-ı Beyit)): Sen azîmü'l-kadr ve kâr-âzmâ bir zâtsın dünyâ ve mâfihâyı – kendin müsteşî olmak [31] üzere – kâfetenfânî ve bî-bekâ bulan ehl-i tecrübe âsâ hakir görmektesin dimekdir. [31] [*] (Münâkehât ve Müfârakât) nikâh ve talâk ve rıdâ' mesâ'iline dâir ahîren münteşir olan eser-i âcizidir.

201

[1] Mütenebbî, Memdûhî Kâfûrî hükm-i celîlinden istisnâ etmek istemiştir. Lâkin [2] bu yolda sözler du'â tefe'üle mahmuldür. İkbirî der ki" Burada (hâşâke) ta'bîri ahsen-i hitâb [3] düşmüştür. Üdebâ buna (haşv) derler ise de fıstık dolması kabîlinden bir haşvdır. İbn-i Muhallim'in şu kavli: [4]

 [5] dahi bu kabildendir." Kasîdenin

matla'ışudur: [6] [7] ya'ni bir derd ki şifâsı mevt ola (dûçârî olan mevte temennî ede) o derdlerin büyüğüdür. [8] Meniyye ki mevtdir inşana ümniyye olursa o hâl büyük bir beye dimekdir. [9] Mısra'-ı sâni'si mesel mecrâsında olarak câriolan: [10]

قواصد كافور توارك غيره * ومن قصد البحر استقل السواقيا

[11] beyti dahi o

kasidedendir. Mütenebbî'nin bu vezinde ve bu kâfiyede Kâfûr hakkında bir de hiciv

kasîdesi [12] vardır. الم تر انهم في كل واد يميمون .

[13] Kâl [14] 218

فَلَمَّا خَشِيتُ أَظْفِيرَهُمْ * نَجَوْتُ وَأَرْهَمُهُمْ مَا لِي كَا ٢١٨

[15] Bu beyit bahr-i

mütেকâribden ve metn-i Telhîs şevâhidinden olup Kâili şu'arâ-i İslâmiyye'den Abdullah [16] İbn-i Hemmâmü's-Selûlî'dir Âtiyen anlaşılacağı üzere şâ'ir bu beyti Kûfe hükûmetinden firârinin âtik kasîdede [17] söylemiştir. (haşîtü) fi'li havf ma'nâsına olan haşyetten mâzî-i mütেকellimdir. (ezâfirahüm) anın [18] mef'ûl-i sarihidir. Kur'ân-ı

Kerîm'de [وَلَا تَخْشَوُا النَّاسَ وَخْشَوْنِي] buyurulmuştur. (ezâfirahüm) tırnak [19] demek olan (zufr) un mezîdünfihi bulunan (uzfûr) lafzının cem'idir. Uzfûrunzufr ma'nâsına [20] vürudu şâ'ir (Ebû Nüvâs) ın doğan ve şahin hakkında söylediği şu

beyitden zâhirdir: [21] كَأَنَّمَا الْأَظْفُورُ فِي قَنَابِهِ * مُوسَى صَنَاعٍ رَدَّ فِي أَنْصَابِهِ [22]

(kınâb) pençeyi örten tüydür. (nisâb) sâbdır. Bir kadının kesret-i ekli hakkında dahi: [23]

مَا بَيْنَ لَقَمَتِهَا الْأُولَى إِذَا انْجَدَرَتْ * وَبَيْنَ أُخْرَى تَلِيهَا قَيْدُ الْأَظْفُورِ

[24] denilmiştir.

Mânahnüfîhde (zufr) savlet ma'nâsında müste'ârdır. Erbâb-ı hükûmeti hayvân-ı müfterise [25] teşbih ederek müşebbihunbihin mülâyimi zikr olundu denürse isti'âre-i mekniye olur. Şârih Ezâfir'i [26] esliha ile tefsir itmiştir. (necevtü) necâtdan mâzî-i mütেকellimdir. Cümlesi (lemmâ) ya cevâbdır. [27] (ve erhenühüm)rehn etmek ma'nâsından ve bâb-ı sâlisden fi'l-i muzâri' mütেকellimdir. (hüm) mef'ûl-i evveldir. [28] cümlesi necevtü fi'linin fâ'ilinden hâldir. (ve ene erhünühüm) rehntakdîriyle cümle-i imsiye te'vîlinde olduğu [29] [*] Musannef bu beyti atnâb bahsinde zike eder. Kâili (Avf Bin Muhallim) dir.

[30] (26 – El-Kavli'l-Ceyyid)

202

[1] için fi'l-i muzâri'a vâv-ı mukârin olmuş olmasından dolayı burası mahall-i şâhiddir. sığa-yi [2] mâzî ile (ve erhen tühüm) rivâyetine göre istişhâd yokdur. Ve rivâyet-i

mezkûre rivâyet-i evvelâda [3] zaruret iddi'âsını muhtemeldir. Rehene ile erhene fi'llerinin ma'nâsı birdir. (mâlik) erhene fi'llinin [4] mef'ûl-i sânisidir. (mâlik) birinin ilmidir ki anı şâ'ir beyt-i mezkûrun mâba'di olan şu beyitte [5] beyân itmiştir: [6]

عريفاً مقيماً بدارالهوان أهون عليّ به هالكا

[7] (arîf) nakîb ma'nâsınadır ki re'îs belde ve kabîlenin ikincisidir. (dâru'l-hevân) dâr-ı zül [8] ve hakâret'dir burada murâd Abîdullah Bin Ziyâd zamânında Kûfe şehridir. Mu'âhidü't-tensîsde mübeyyen olduğuna [9] göre şâ'ir andan Şam'a firâr ile Yezîd'e ilticâ itmiştir. Ebyât-ı kasîdeden bulunan: [10]

فقلت أجزني أبا خالد * والا فهبني امراً هالكا

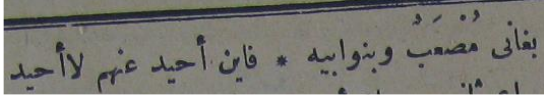
[11] kavlinde münâdî vâkî' olan (Ebû Hâlid) den murâd Yezîd'dir. (ecrenî) beni himâye et dimekdir. [12] O da anı himâye itmiştir. Beyt-i mütekaddimdeki (ehûnühî) sıyga-i te'accübdür. Mânahnüfîhi olan beyitte [13] (ezâfirahüm) zamiri Abîdullâh'ın a'vân ve ecnâdî i'tibârıyla mecmû' olmuştur. [14] ((Mefhûm-ı Beyit)): Anların batş ve savletlerinden korkduğumda nakîbleri Mâlik'i kendilerine [15] rehin ederek kaçıp kurtuldum dimekdir. [16] Kâl [17]

219 وَلَقَدْ أَمَرْتُ عَلَى السَّيْرِ يَسْبَنِي ٢١٩

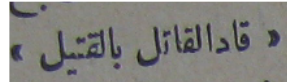
[18] Bu mısra' (ahvâl-i müsnedünileyh) şevâhidi sırasında (s. 81) de (ve ahvâl-i müsned) şevâhidinde [19] (s. 160) da geçmiştir. Burada maksad (emürü) kelimesinin (merartü) ma'nâsına olduğunu [20] beyândır. Sıyga-i muzâri'i îsârın nüktesi dahi seksen birinci sahifede geçmiştir. [21]

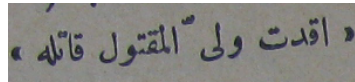
Kâl [22] 220 أَقَادُوا مِنِّي دَمِي وَتَوَعَّدُونِي * وَكُنْتُ وَمَا يَنْهَيْنِي الْوَعْدُ ٢٢٠

[23] Bu beyit bahr-i vâfîrden ve Mutavvel şevâhidindendir. Kâilî (Mâlik Bin Rufey') dir. Bunu kendinden [24] sâdır olan bir cinâyet üzerine Mus'ab Bin El-Zübeyr hazretleri tarafından li-ecli'l-kisâstaleb [25] olundukda söylemiştir. Mâkabli şöyledir: [26] [1] Hâl-i vâkî' olan cümlelere dâ'ir Musannef'in ifâdâtı sâhib-i elfiye olan Bin-i Mâli'in kavline temâs [27] itdiği cihetle elfiyeden ve şurûhdan istiğnâ hâsıl olmak üzere nahivden olan (El-muktedab) nâmındaki [28] eser-i âcizânemin hâl bahsini mutâla'ayı tavsiye edrim. [29] [2] Burası mehv ve isbât görmüştür.

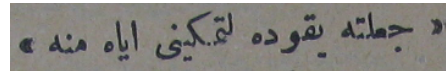
[1]

[2] Beyt-i mezkûrun mısra'-ı sânisî Hâşiye-i seyyidde (isnâdheberi) îrâd edilmiş olduğundan [3] şerh ve beyânı buraya ta'lîk olunmuş idi fî s. 66. (ekâdû) kelimesi bâb-ı ifâlden mâzî cem'-i [4] gâibdir. Sülâsîsi

fethateyn ile (kaved) dir ki kâtile kısâs etmek ma'nâsınadır. [5] derler ki "katelehûbih" demekdir. Sülâsîsi bu vecihle mef'ûl-i vâhîde müte'addî olunca (ekâde) kelimesi [6] kıyasen iki mef'ûle müte'addî olmak lâzım gelür. Meselâ

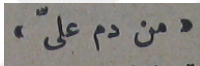

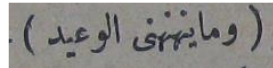
denürse [7]

sebkinde

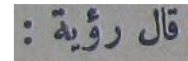
ya'ni maktulün velisine kâtili teslîm ederek kısâs [8] etdirdim me'âlinde olur. Burada ifâdeye temkîn ma'nâsı tazmin ettirildiği için (min) [9] harfî ziyâde idilmiştir. (Ekâdûmin demî) meknû mindemî ma'nâsınadır ki evliyâ-uı menkulü benim demime [10] mütemekkin kıldılar ya'ni beni analara teslîm ile icrâ-yı kısâsa kendilerini muktedir ettiler

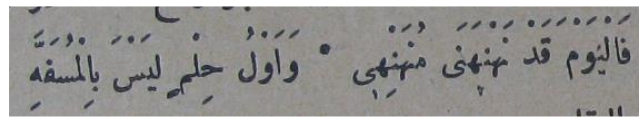
dimekdir. [11] takdirine lüzum yokdur. (tû'adûnî) tehdîd ma'nâsına olan tû'addan ki bâb-ı [12] tefa'uldendir fi'l-i mâzî cem'-i müzekker gâibdirve (ekâdû) üzerine ma'tûfdur. Bu fi'llerin fâ'illeri [13] ihve-i mus'aba râci' olan zamirdir. (küntü) şârihin Şeyh Abdulkâhir'den olan nakli vecihle [14] vücüd-tü ma'nâsına if'âl-i tâmmedendir.

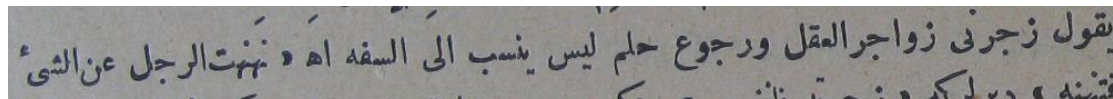
cümlesi hâldir. (mâ) nâfiyedir. (yehenihenî) [15] fi'l ve mef'ûl

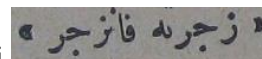
olup fâ'ili (El-va'îd) dir. El-nehne hetizecr ve men' ma'nâsınadır.

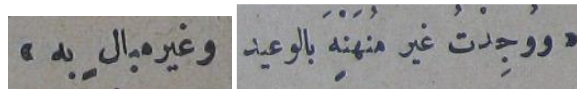

[16]

[17]

[19] demekdir. Mevzu'-ı istişhâd burasıdır ki (mâ) ile menfi [20] olan fi'l-i muzâri' vâva makrûn olarak hâl-i vâki' olmuştur. [19]

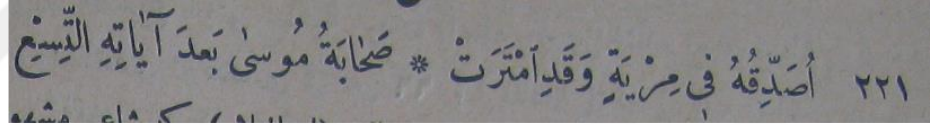

sebkindedir. [21] ((Mefhûm-ı Beyteyn)):

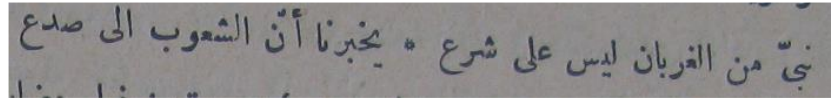
Mus'ab ve anın birâderleri beni taleb ve taharri etdiler. İmdi ben [22] anlardan nereye firâr ve udûl edebilürim. Düşmanlar mı benim demimi erâkaya temkîn ve beni tehdîd ettiler. [23] Ben ise va'îd ve tehdîd ile münzecir ve mütte'iz olur makuleden değilim. ya'ni va'îd ve tehdîde mübâlât [24] edici olmamak üzere mevcûd ve mahlûk olmuşum dimekdir. [25] (Mus'ab Bin El-Zübeyir) ashâbdan ve aşere-i mübeşşereden olan Hazret-i Zübeyir'in oğludur ki Abdülmelik [26] İbn-i Mervan'ın zamân-ı saltanatında kendisi Irak'da ve birâderi Hazret-i Abdullah Hicâz'da i'lân-ı istiklâl [27] itmişler idi. İkiside harben mağlûb olarak şehîd düşdüler. Hazret-i Abdullah'ın üzerine [28] Abdülmelik Haccâc'ı me'mûr itmişti. Mus'ab Bin Zübeyir'in üzerine bizzât kendisi gitdi ve yitmiş [29] bir Cumâde'l-ûlâsında otuz altı yaşında olduğu hâlde müşşârunileyh (Mus'ab) hatbde maktul oldu. [30] (Mâlik Bin Rufey') in o asır adamlarından ve Küfe ahâlîsinden bir şâ'ir ve dilîr kimse olduğu [31] anlaşılır.

204

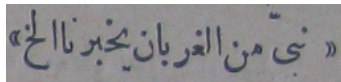
[1] Kâl [2] 221

[3] Bu beyit bahr-i tavîlden ve Mutavvel şevâhidindendir. Kâili (Ebu'l-Âlâ) dır ki şâ'ir-i

meşhûr Ma'arrî'dir. [4]

[5] matla'ından olan kasidesinin ikinci beytidir. (üsaddikuhû) tasdîkden fi'l-i muzârî mütekellimdir. [6] Mef'ûl zamîri matla' beytindeki (nebî) ye râci'dir. Nebî [°] burada mutlak muhbir ma'nâsınadır. [7] (mine'l-gırbân) kavli anı beyândır. (gırbân) karga ma'nâsına olan gurâbın cem'idir. Kavm-i [8] Arab câhiliyetleri âdetince gurâbu nibka'dan ya'ni alaca kargadan tatayyur edip emâre-i iftirâk add [9] ederler ve hattâ ismine (gurâbü'l-beyn) derler idi. Ma'arrî dahi kelâmını Arab-ı cahiliyenin o âdetlerine [10] Binâ

ederek dimişdir. "nebî" mübtedâ ve "yuhbirunâ) cümlesi haberdır. (leysealâ [11] şera') cümlesi (mine'l-gırbân) gibi mübtedâyâ sıfatdır nebiyy-i mezkûrun ashâb-ı şerâyi' olan enbiyâ hazrâtı [12] zümresinden olmadığını beyân için zikrolunmuşdur. Enne's-şu'ûbe ilâ sad' cümlesi (yuhbirunâ) [13] fi'line mef'ûl-i sânidir. (şu'ûbe) şa'bın cem'idir. (şa'b) ezdâddandır ictimâ' ve iftirâk ma'nâlarıdır. [14] Burada

sad' karinesiyle ma'nâ-yı evveli murâddır. (sad') kesr ve inşikâk ma'nâlarıdır. (miryeten) kesr-i mîm [15] ve sükûn-ı râ ile şek ma'nâsındır. (fîmiryeten) minciheti'l-i'râbu saddiku

« اصدقه وانا في شك »

fi'linin fâ'ilinden hâldir. [16] demekdir. (emterat) andan ifti'âldir ki iştibâh ma'nâsına olan emterâdan [17] mâzî müennesdir. Fâ'ili mısra'-ı sânisinin evveli olan (sahâbetü Mûsâ) dır. (sahâbetü Mûsâ) dan [18] murâd Hazret-i Mûsâ alânebyyinâ ve aleyhi's-salâtüve's-selâmın zamân-ı şerîflerinde bulunan Benî İsrâîl'dir ki [19] kâfe-i mu'cizât Hazret-i Mûsâ'yı müşâhede itmiş oldukları hâlde abede-iacl olmuşlar idi. [20] (ba'deâyâtihî) zamîri Mûsâ'ya râci'dir. (âyât) mu'cizât ma'nâsındır. "Ba'deru' yetimu' cizâtihî) demekdir. [21] (El-tis'a) ism-i aded müennes olarak âyâtın sıfatıdır. (âyât-ı tis'a) nass-ı Kur'ân ile sâbit olan: [22] inkılâb-ı asâ, yed-i beyzâ, tûfân, cerâd, kumel, dafâdi', dem, sünne, infilâk-ı bahr [°°] dır. [23] ((Mefhûm-ı Beyteyn)): Gırâb gürûhundan olup ashâb-ı şerâyi'den olmayan biennebî (bir muhbir) [24] bize ictimâ'inen câmi iftirâk olduğunu haber veriyor. Ben de pek inanmak istemeyerek ve şek ederek [25] anı tasdik ediyorum. Benim bu şekkim dahi müsteb'id değildir. Çünkü hazret-i Mûsâ'nın ashâbı anın [26] dokuz nev' mu'cizâtını müşâhede etdiklerinden sonra bile nübüvvetinde şek ettiler demekdir. [27] Mahall-i şâhid (ve kadem terat) kavlidir ve o istînâfiyedir burada hâl ile takyidin ma'nâsı yokdur. [28] [°] Bu (nebî) yine britmelidir. [29] [°°]

وقد جمع صاحب القاموس الآيات التسع في قوله :

[30] Asâsına bahr-i cerâd ve

kamel دم ويد بعد الضفادع طوفان

205

[1] Şârih bunu zamân tekellümde olan fi'l kesîranmâ kendinden müddet-i medîde ol vâki' olan mâzî [2] ile takyid olunduğuna ve o mâzînin (kadd) ile tasdîri suret-i istib'âdı kesr ve taklîl edeceğine [3] misâl olmak üzere îrâd itmiştir. [4] Kâl [5]

٢٢٢ إِذَا آتَيْتَ أَبَا مَرْوَانَ تَسْأَلُهُ * وَجَدْتُهُ حَاضِرًا الْجُودُ وَالْكَرَمُ

[6] Bu beyit bahr-i basitten

ve Mutavvel ebyâtındandır. Kâili ma'lûm değildir. Şârih bunu delâ'il-i i'câzdan [7] naklen îrâd itmiştir. (eteyte) gelmek ma'nâsına olan âtiyân masdarından fi'l-i mâzî muhâtabdır. [8] (Ebâ Mervân) ana mef'ûldür. Emeviyye'den Abdülmelik Bin Mervân'ın birâderi olan [9] Muhammed Bin Mervân Bin El-Hakemdir ki âhir mülûk Benî Ümeyye olan (Mervân)

bunun oğludur burada Memdûh [10] vâki' olmuştur. (tes'elühû) cümlesi – ki istemek ma'nâsına olan su'âlden muzârî' muhâtabdır – eteytü [11] fi'linin fâ'ilinden hâldir. (vecedtehû) izâyâ cevâbdır zamir Ebû Mervân'a râci'dir. (veced) fi'li [12] ef'âl-i kulûbdan olduğundan zamir mef'ûl-i evveli olup mâba'di bulunan cümle-i hâliye mef'ûl-i sâni makâmına [13] kâ'imdir. (vecedüt) fi'li eğer "neylet" yâhud "esabet" ile tefsir olunursa mef'ûl-i vâhid [14] ile iktifâ hâsıl olur. (Hâzırâhû'l-cûduve'l-keremü) terkîbinde (Hâzırâhû) lafzı – ki ism-i fâ'il [15] müsennâdır ve memdûha râci' bir de zamîr-i mecrûru muhtevîdir – mukaddem haber olup (El-cûduve'l-kerem) [16] mu'ahhar mübtedâdır, cümlesi mef'ûl-i evvelden hâldir. Haberin tekaddümü sebebiyle bu ta'bîr mincihetü'l-ma'nâ "vecedtehû [17] hâzıra) ey " hâziranin dehû" ta'bîrine karîb olduğundan ya'ni müfred hükmünde bulunduğundan cümle-i [18] ismiyye-i hâliye vâvdan müstağnî olmuştur [°]. İşte beyitten maksûd olan istişhâd budur. Zi'l-hâle [19] i'timâdından dolayı (hâzırâhu) lafzını fâ'il-i zâhirinden âmil tutarak (El-cûduve'l-kerem) anın [20] fâ'ilidir demek isteyenler tesniye elifini alâmet i'tibâr itmişlerdir. [21] ((Mefhûm-ı Beyit)): Ebû Mervân'a tâlib ma'rûfu olarak vardığında kendisini yanında cûd ve kerem [22] hâzır ve müheyâyâ bir hâlde bulursun dimekdir. [23] Ukberî merhûm mütenebbînün şu kavli: [24]

ورمى ومارمتا يداه فصاى * سهم يعذب والسهم تريح

[25] şerhinde şöyle demiştir:

الوجه أن يقول ومارمت يداه ولكنه على لغة من قال قاما اخواك

[26]

ومثل هذا قراءة حمزة والكسائى فى قوله تعالى [اما يبلغان عندك الكبر احدهما او كلاهما] اهـ

[27]

Kâl

[28]

223

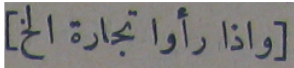
٢٢٣ إذا أنكرتني بلدة أو أنكرتها * خَرَجْتُ مَعَ الْبَايِ عَلَى سَوَادُ

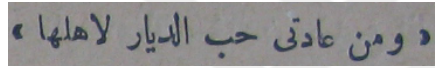
[29] Bu beyit

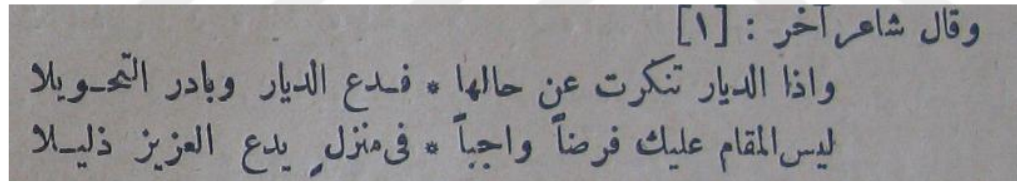
bahr-i tavîlden olup mısra'-ı sâni'si metn-i Telhîsde ve mısra'-ı evveli Mutavvel ve Muhtasar'dadır. [30] [°]

[*] قال الشارح وتنزيل الشئ منزلة غيره ليس بعزيف كلامهم .

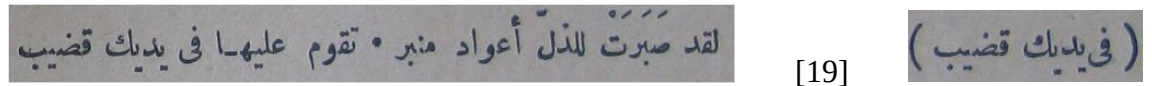
[1] Kâili yüz otuz ikinci sahifede geçen (Beşşâr Bin Berd) dir. (izâ) zamân-ı müstakbel

için [2] zarf olmak şâyi' ise de burada ve kevl-i kerîminde olduğu gibi ba'zan zamân-ı [3] mâzî için dahi olur. (enkeratnî) fi'linin fâ'ili hazf muzâf ile (beldetün) dir ki "ehl-i [4] belde" dimekdir. (nekirtühâ) bâb-ı râbi'den mâzî-i mütekellimdir. (hâ) mef'ûldür. Burada inkârın ve [5] nekirin ma'nâsı bir şey'i kerîh ve gayr-ı münâsib görmek dimekdir. Fi'l-asıl âdem-i ma'rifet ma'nâsına [6] olup gayr-ı ma'rûfe dahi mekrûh gibi i'râz-ı terettüb itdiği cihetle nekâret ma'nâ-yı kerâhetde [7] müsta'mel olmuştur. (haractü) cümlesi izâyâ cevâbdır. (El-bâzî) doğan dedikleri kuşdur ki [8] ibker-i tuyûrdur ya'ni kuşların en erkencisidir. (aleyye sevâdü) cümlesi hâldir. (sevâd) dan sevâd-ı leyl [9] murâddır. Bunda dahi mevzu'-ı istişhâd cümle-i zarfiyenin bilâvâv hâl-i vâki' olmasındadır. [10] ((Mefhûm-ı Beyit)): Bir belde ahâlîsi beni münker ve mekrûg görüp kadrimi bilmedikleri veyahud [11] ben o beldeyi

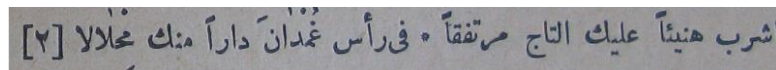
 fehvâsınca ehlinden dolayı kerîh gördüğüm [12] sûretde gicenin karanlığından bir mikdârı üzerimde bâkî olarak doğan ile berâber oradan çıkar [13] giderim ya'ni sabâhın aydınlığını bile beklemem dimekdir. [14] [15] [16]

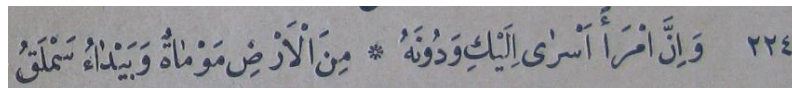

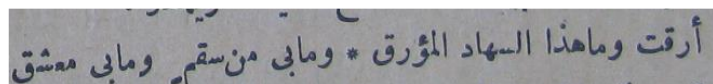
[17] Bir hatibin hicvi hakkında söylenmiş olan şu beyitdeki: [18]

 [19]

cümlesi dahi Ümeyye Bin Ebî El-Salt'ın: [20]

 [21] beytindeki (aleyke't-tâc) cümlesi gibi metrûkü'l-vâv olarak hâl vâki' olmuştur. [3] [22] Kâl [23] 224

 [24] Bu beyit bahr-i tavîlden ve Mutavvel şevâhidindendir. Şeyh Râzî dahi bunu bâb-ı zamâ'irde îrâd [25] itmiştir. A'şân'ın bir kasîdesi ebyâtından ki matla'-ı kaside şöyledir: [26]

 [27] mahkîdir ki kasîdenin Kâili

olan ve sahîfe (89 ve 149) da zikri geçen (a'şî) bilâd-ı [28] [۱] وقال شاعرنا : [29] Bir yerdeki yok nağme ki takdir edecek gûş. Tazyî'-i nefis eyleme tebdil-i makâm et. [30]

[۲] (عبدالمنان) كعثمان اسم قصر باليمن و (المحلال) المنزل الذي يحل كثيراً [۳]

[31] [3] Yezîd'in (بدير صرمان عندي ام كلثوم) kavli de bu kabildendir. Meşâhir-i nişanın cild-i evvelinde [32] doksan dördüncü sahifeye mürâca'at olunup (mürtefi') lafzı (mürtefik) ile tashîh buyurula.

207

[1] acem de bu matla'-ı beytini kendi kendine teganni etmekte iken melik-i acem anın ne demek istediğini sorup [2] tefsir etdirdikde "Mübtelâ-yı maraz u aşk olmayarak uykusuz kaldım" demek istiyor deyü tercüme [3] etmeleriyle öyle ise herif hırsızdır demiş. [4] Vasf-ı hamr hakkında olan şu beyt-i bedî' dahi o kasidedendir: [5]

ترك القذى من دونها وهي دونه * اذا ذاقها من ذاقها يتطق

[6] Mânahnüfih olan

beytin mâba'di şudur: [7] المحققة أن تستجيب لصوته * وأن تعلی أن الممان موفق [8] (ve

enne) deki (enne) nin ismi (imra') ve haberi beyt-i sâni'deki (li-mahkûkati) dir. (esrî) [9] bâb-ı ifâlden mâzî-i gâ'ib olup lâzım ve müte'addî olarak müsta'mel ise de burada mücerredî olan [10] (serî) gibi lâzım vâki' olmuştur. Cümlesi mer'esifatdır. (ileyki) kesr-i kâf ile nâkaya hitâbdır. [11] Haber dahi anın için müennes gelmiştir ki mahkûka denilmiştir. (vedûnehû) zamîr imer'e râci'dir. [12] (dûne) burada emâme ve kuddâme

ma'nâsınadır. (والحال ان قد امد) demekdir. Mukaddem heberdir. (mine'l-ard) [13]

hâldir. (mevmâtü) feth-i mîm ile mefâze ma'nâsınadır. Cem'i mevâmî gelür. Mu'ahhar mübtedâdır. (beydâ) [14] sahrâ vezninde olarak mevmâtın mürâdifidir. Düz ve hemvâr ve nebattan hâlî ma'nâsına olan [15] (semlak) sıfatıyla mevsuf olduğu cihetle müteradifinin birini diğerine atıfda tekrâr yokdur. (li-mahkûkati) [16] kavlindeki lâm enne ile musaddar cümlelerin haberine ziyâde edilen lâm te'kiddir. (mahkûka) cedîr [17] ve lâyık

ma'nâsınadır. Minciheti'l-i'râb (imra') a merbut olduğu hâlde (على غير من هي له) [18] olarak [18] nâkaya vasf olacağından zamir munfasıl ile te'kid lâzım gelür – ya'ni "li-mahkûkati enti"

dimek iktizâ [19] eder – iken te'kîd hazf olunmuştur. Razî'nin istişhâdı bu yoldadır. (El-mu'ân) damm-ı mîm ile [20] mazhar-ı avn-ı ilâhî olan dimekdir. [21] Bu makâmda mahall-i istişhâd beyt-i evvelde hâl vâki' olan (ve dühûmevmâtü) cümle-i zarfiyesinin [22] vâva mukârin bulunmasıdır. [23] ((Mefhûm-ı Beyit)): Bir kişi ki veçhe-i azimetinde uzun uzadı ve nebâtan hâlî çöller olup [24] ey nâka! Sana giceleyin gelmiş ya'ni o mesâfeyi vâsitanla kat' etmek üzere sana ale'l-acele mürâca'at [25] itmiştir sen anın da'vetine icâbete ve mazhar-ı avn-ı ilâhî olan kimsenin umurunda muvaffak bulunacağını. [26] bilmeğe elbette hakîkve'l-aksîn dimekdir [27] Kâl [28]

۲۲۵ فَقُلْتُ عَسَى أَنْ تُبَصِّرَنِي كَمَا نَمَّا * بَنِي حَوَالِي الْأَسُودِ الْحَوَارِدُ

[29] Bu beyit bahr-i tavîlden ve nefis-i Telhîs şevâhidindendir. Kâili Firizdak'dır. Kendisini zürriyetsizlik

208

[1] ve yalnızlık ile ithâm etmek isteyen bir kadına – âlâ kavlin zevcesi (nevvâr) a – cevâben söylemiştir. [2] mâkabli şöyledir: [3]

وَقَاتِ أَرْأَاهُ وَاحِدًا لَا خَالَهُ * يَوْمًا وَلَا هُوَ وَالِدُ

[4] (tübsîrînî) kelimesi görmek ma'nâsına olan ebsârdan muzârî' mensûb olup aslı [5] (tübsîrînenî)ndir ki müennese hitabdır. (nî) mef'ûldür. (ke'ennemâ) kelimesindeki (mâ) zâide-i gayr-ı [6] kâffedir. (nebiyye) feth-i bâ ve teşdîd-i yâ ile oğullarım ma'nâsına olarak (ke'enne) nin ismidir. Eğer [7] (ke'enne) kelimesi amelden mülğadır. Be (beniyye) " kadsebekat" kâidesiyle ma'aldir denürse (beniyye) mübtedâdır (havâleyye) [8] lâmin fethi ve yânın dahi ma'a't-teşdîd fethi ile "fi cevânî" ma'nâsına olarak (beniyye) den hâldir. [9] Çünkü harf-i teşbîhde ma'nâ-yı fi'l vardır. Birinin etrafına oturdular demek için Arabîde [10] "ka'adû havlehû" denildiği gibi elif ziyadesiyle (havâlehû) ve yâ ile (havleyhi) ve hem elif ve hem yâile [11] (havâleyhi) dahi denür ve her hâlde lâm meftûh okunur. Nitekim hadîs-i şerîfde

«اللَّهُمَّ حَوَالَيْنَا لَا عَلَيْنَا»

[12] vârid olmuştur. (El-üsûdü) arslan ma'nâsına olan esedin cem'idir. Mincihetü'l-i'râb [13] (beniyye) ye haberdır. Cümlesi (tübsîrînî) fi'linin mef'ûlünden hâldir. Evvelinde (ke'ennemâ) kelimesi [14] bulunduğuçün bir nev' itibât hâsıl olmuş add olunarak vâv terk idilmiştir. İşte mevzu-ı istişhâd [15] budur. (El-havâridü) gadbân ve mütehevvir ma'nâsına olan hâridin cem'idir ve üsûde sıfatdır.

İştikâkı [16] veznen ve ma'nen gadab gibi olan (harid) dendir.

يَقَالُ حَرْدٌ عَلَيْهِ إِذَا غَضِبَ مِنَ الْبَابِ الرَّابِعِ فَهُوَ [17] حَرْدٌ وَحَارْدٌ وَحَرْدَانٌ. Teşbîhde mübâlağa

için bu sıfatı ziyâde itmiştir. Çünkü arslanın hâl-i [18] gadabında mehâbeti ziyadedir. Bunda îgâl vardır. [19] ((Mefhûm-ı Beyit)): Hatuna cevâben dedim ki sen beni bir hâlde göreceksin ki etrâfımda [20] olan oğullarım kükremiş arslanlara müşâbih bulunacak

dimekdir. [21] Kâl [22] 226 وَاللَّهُ يُبْقِيكَ لَنَا سَالِمًا * بُرْدَاكَ تَجِيلٌ وَتَعْظِيمٌ [23] Bu beyit bahr-i serî'den ve nefs-i Telhîs şevâhidindendir. Kâili sekseninci sahifede zikr olunan İbnu'r- [24] Rûmîdir. Birinin sitâyîşi hakkında söylemiştir. Mâkabli şöyledir:

قَالَ لَهُ الْمَلِكُ وَلَوْ أَنَّهُ * قَدْ جِئْتَ فِيهِ الْإِقَالِيمَ [25] [26] Mânahnüfih olan beyt-i memdûha hitâben selâmetle bekâsı hakkında du'âdan ibârettir. (bürdâke) [27] kavli damm-ı bâ ile bir nev' libâs ismi olan (bürd) ün müsennâsıyla kâf hitâbdan müellef terkîb-i izâfî [28] olarak mübtedâ olup haberi ta'zîm ma'nâsına olan (tebcîlün) dür, cümlesi (yübki) nin mefûlünden [29] hâldir, kendisini hâl-i müfrede – ki (salimen) kavlidir – tekaddüm itdiği için vâv-ı hâliye terk olunmuş

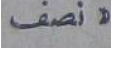
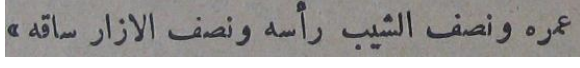
209

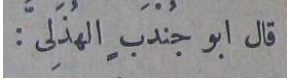
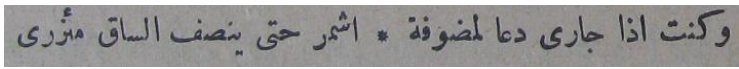
[1] ve terki güzel olmuşdur. İşte beytin mevzu'-ı iştihâdı burasıdır. (sâlimen) kavli dahi [2] zi'l-hâl mezkûrdan hâl olmağla bunlar ahvâl-i müterâdifiedendir. Eğer ikinci hâli birincinin müştemil [3] bulunduğu zamirden hâl yapacak olursak ana hâl-i mütedâhile denür. (bürd) ün tesniyeîrâdı [4] âdet-i Arab'a binâendir ki anlarca libâs ma'rûf iki kat olmaktadır. Tebcîl ve ta'zîm kendisini libâs [5] gibi muhît ve müştemil olmak iddi'âsına mebni şâ'ir bu ta'bîri isti'mâl itmiştir. [6] ((Mefhûm-ı Beyit)): Cenâb-ı Hak seni âfâtdan sâlim olduğun hâlde libâsın dahi tebcîl [7] ve ta'zîmden ibâret bulunduğu hâlde bizim için ibkâ buyursun – birçok vakit dâ'im etsün – dimekdir. [8] Kâl [9] 227

نَصَفَ النَّهَارَ الْمَاءُ غَامِرُهُ [10] Bu mısra' bahr-i munsarihden ve

Mutavvel şevâhidindendir. Müseyyebe Bin Ales nâm şâ'ir-i câhilînin [11] tûl müddet su içinde duran bir gavvâs – dalgıç – hakkında söylediği bir beytin sadırıdır. [12] Acüzî ya'ni

مِيسْرَةَ-1 مُو'AHHARİ ŞÖYLEDIR: [13] وَرَفِيقُهُ بِالْغَيْبِ لَا يَدْرِي [14] (nasafe) kelimesi birinci

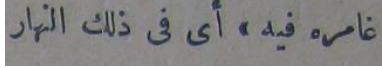
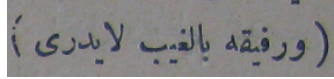
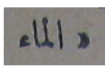
bâbdan fi'l-i mâzîdir. Bir şey'in nısfına bâliğ olmak ve bir şey yarı [15] olmak ma'nâlarına meftûhu'l-nûn olarak hem lâzım ve hem müte'addî olan "El-nısf" masdarından [16] müştakdır. "nasafetü'l-Kur'ân" derler ki "beleğatü'n-nısf" dimekdir. Filân kimse ömrünü yarı [17] etti ve aklık başının yarısına vardı ve azar bacağının nısfına geldi me'âllerinde olarak [18] denür.

 [19]

[20] (mazûfe) emr-i muhavvif ma'nâsınadır. ya'ni "Benim cârım beni bir emir hatırına ki da'vet itdiği [21] vakit teşmîr-i sâk ederek icâbet eylerdim bir suretle azârım sâkımnın nısfına bâliğ olurdu." [22] gündüz yarı oldu demek için " entesafe'n-nehâr" denildiği gibi "nısfü'n-nehâr) dahi [23] denür ki nasaf bu ma'nâda lâzım olur. Kemâ fi sahâh. [24] Mânahnüfîhde (nasaf) kelimesi müte'addî olup fâ'ili tahtında müstetir zamirdir ki mevsuf [25] bulunan gavvâsarâci'dir. (El-nehâr) mef'ûlûdür. (El-mâ-i gâmile) cümlesi mübtedâ ile haberden ibâret [26] olarak hâldir ki fâ'ilin hey'etini mübeyyendir. (ve'l-mâ-i gâmile) sebkındendir. (gâmir) ğayn-ı mu'ceme ile [27] veznen ve ma'nentâtir gibidir. Âhirindeki zamir-i mecrûr gavvâsındır. Cümle-i ismiye-i hâliyenin sadrı zamirden [28] hâlî olduğu hâlde za'îf ve kalîl olarak vâvsız vârid olmuştur. İşte mahall-i istişhâd budur. [29] ((Mefhûm Mısra')): O gavvâs, su kendisini sâtir olduğu ya'ni suyun altında bulunduğu [30] (27 – El-Kavlü'l-Ceyyid)

210

[1] (nesafe) fi'liin tesafe gibi lâzım olduğuna göre ki sâhib-i sahâh o yolda 'irâd itmiştir. [2] (El-nehâr) fâ'il olarak merfû' olup cümle-i hâliyeden sonra bir zamîr takdîr olunur:

 [3] dimekdir. [4]

kavlindeki gaybdan murâd gavvâsın tahte'l-mâ-i hayât veyahud [5] memât hâlidir ki öyle müddet-i medîde suyun içinde gaybûbet eden kimsenin hayât ve memâtını refîki [6] bilemez. Belki de memâtı maznun olur. [7] (((Şerh-i Ebyâtü'l-Îcâzve'l-Atnâbve'l-

Müsâvât))) [8] Kâl [9] 228 [10] Bu kâvil Mutavvel şevâhidinden olmak üzere bir beytin tarafıdır. Zât-ı beyit şudur: [11]

لَا يَبْعُدُ اللَّهُ التَّالِبَ فِي الْغَارَاتِ إِذَا قَالَ الْخَمِيسُ نَعَمْ

[12] Bu beytin Kâili tefîlden ism-i fâ'il

bünyesiyle (El-Murakkaş) nâm şâ'irdir ki Benî Südûs [13] kabilesindendir. Mu'ahharan Benî Sa'd Bin Mâlik'den bu isimde bir şâ'ir daha zuhûr etdiğiçi nana [14] (asgar) ve buna (ekber) denilmiştir. Beytin mısra'-ı evveli (El-gârât) kelimesinin harf-i ta'rîfiyle [15] hitâm bulmaktadır ki bu yolda beyitlere müdevver ta'bîr olunur. Bahr-i serî' ve bahr-i münsarih ve bahr-i hafîfden [16] olan beyitler tedvîrden pek az vâreste olabilir. (lâyüb'idullâhü) cümlesi dâ'iyedir. (lâyüb'idü) [17] bâb-ı ifâlden muzâri'-i menfi olup

lafzan ihbâr ve ma'nenin şâdır ki nehy-i gâ'ibdir.

[يَغْلِبُوا مَا تَتِينَ]

[18] ve

[يَغْلِبُوا الْفَأ]

kavl-i kerîmleri kabîlindendir. Kelime-i mezkûreyi sıyga-i nehiy yapmak için dâlin [19] meksûr okunması ve lâm-ı celâlenin terkîk olunması iktizâ eder. (El-telebbûbe) teheyyü' ve teşemmür ma'nâsına [20] mef'ûldür bunun müte'addîsi olan (telbîb) bir adamın libâsını sadrına cem' ederek tutmak ya'ni [21] yakasını toparlayıp çekmek dimekdir. (El-gârât) gâranın cem'idir ki şebhûn etmek ma'nâsına olan [22] igâreden isimdir. Düşmana baskın etmek ta'bîr olunur. (izâkâle) deki (izâ) nın hemzesi [23] li-zarûretin vasl olunacaktır. (kâle) nin fâ'ili olan (El-hamîsü) şol ceyş-i azîmdir ki (mukaddem) [24] ve (sâk) ve (meymene) ve (meysere) ve (kalb) isimleriyle beş firkadan mürekkeb ola. (ne'am) fethateyn [25] ileidir. En'amın müfredidir ki mâl-irâ'îye ya'ni otlayan hayvân ma'nâsınadır. Devede isti'mâli [26] ekserdir. Burada (ne'am) kelimesi mübted'a mahzûfa haber olarak makul kavildir. (hâzâne'am) dimekdir. [27] Fakat li-eclî'l-veznîm üzere vakf olunup edât-ı icâbet gibi lelaffuz olunur. [28] "Hâzâne'amün) ta'bîri esnâ-i gârâtda fettâk-ı Arab'ın sözleridir. Bunda mahall-i şâhid makûl kavil olan [29] cümleden makâmın darlığına mebni müsnedün ileyhî hazfiyle icâz olunduğudur ve bu hazf muktezâ-yı makâma [30] evfak ise de ibâre-i beyân müte'ârifden ekal düşmüştür

211

[1] ((Mefhûm-ı Beyit)): Asker "hâzâne'am) deyü haykırp yekdiğerini ahz-ı ganâ'ime iğrâ itdiği [2] sırada harb ve gârâta hâzırlığı hak te'âlâ ib'âd itmesün ya'ni bizi andan

devreylemesün dimekdir. [3] Kâl [4] 229

وَالْعَيْشُ خَيْرٌ فِي ظِلَالِ الثُّوَلِ مِمَّنْ غَاشَ كَدًا

[5] Bu beyit bahr-i kâmilin meczû nev'inden ve nefsi Telhîs şevâhidindendir. Mısra'-ı

sânînin mebd'e'i zulâl [6] kelimesinin lâ-m-ı sâ-nîsidir. Kâili (Hâris Bin Hillize El-Yeşkürî) dir ki sâhib-i mu'allaka olan şâ'ir-i [7] meşhûr câhilîdir. (El-ayşü) aynın fethiyle hayât ma'nâsınadır. Ve fakat andan ehasdır. (zilâli'n-nûki) [8] terkîbih imâyetü'l-humk

ma'nâsınadır. Çünkü «فَلَانٌ فِي ظِلِّ فَلَانٍ وَظَالِلُهُ» denür ki fi himâyetihî dimekdir. [9] (El-nûki) nûnun damm ve fethiyle humk ma'nâsınadır. Bir kimsenin düşmanıya muhabbet ve meveddet üzere olup da [10] o kimseyi kendisine sadîk bilenlerin humkdan uzak olmadıklarını beyân sırada bir diğer şâ'ir [11] (nûk) kelimesini şu vecihle isti'mâl itmiştir:

[12] «تَوَدُّ عِدْوِيَّ ثُمَّ تَزْعُمُ أَنِّي صَدِيقُكَ لَيْسَ النَّوْكَ عَنْكَ بِعَازِبٍ» [13] (mimmenâşe) kavli

«مَنْ عَيْشَ مِنْ عَاشٍ» takdirindedir. (kedden) kavli ta'b ma'nâsına masdar olup [14] mekdûden ma'nâsında hâldir. "işenkedden" takdîriyle masdar mahzûfa sıfat olur ise (işetürâdiyeten) [15] kabîlinden olur. [16] ((Ma'nâ-yı Murâd)): Sâye-i akıl ve fetânetde zahmetle yaşamaktan ise sâye-i humk ve belâhetderâhat [17] ve nu'ûmetle yaşamak hayırlıdır. Dimek olup bu me'âli ifâdeye ibâre vâfi olmadığından bunda îcâz [18] mahall-i vâki' olmuşdur. İşte istişâddan maksûd budur. [19] Musannef'in

«أَيُّ النَّائِمِ فِي ظِلَالِ الْعَقْلِ» deyü vâki' olan tefsîrinde (El-nâim) kavli beyitdeki [20] (ve'l-îşü) kelimesine ve " Fî zilâli'l-akli" kavli (âşekedden) ta'bîrine nâzırdır.

«أَيُّ الْعَيْشِ» [21]

«النَّائِمُ فِي ظِلَالِ الْحَقِّ خَيْرٌ مِنْ عَيْشٍ مِنْ عَاشٍ مُتَعَبًا» [22] dimekdir. [22]

«بَلَا عَاطِفٌ» «أَيُّ النَّائِمِ فِي ظِلَالِ الْعَقْلِ» vâki' olan basmalar galatdır. [23] –Makâma münâsib ba'zı ebyât - [24] (İbnü'l-Mu'az) [25]

«وَحَلَاوَةُ الدُّنْيَا لَجَاهِلُهَا» «وَمِرَارَةُ الدُّنْيَا لِمَنْ عَقَلَا» [26] (İbn-i Nebâte El-Sa'dî) [27] [28]

«مَا بَالُ طَعْمِ الْعَيْشِ عِنْدَ مَعَاشِرٍ * حَلَوُ عِنْدَ مَعَاشِرٍ كَالْعَلَقَمِ
مَنْ لِي بِعَيْشِ الْأَغْيَاءِ فَإِنَّهُ * لَا عَيْشَ إِلَّا عَيْشٌ مَنْ لَمْ يَعْلَمْ» [29] [°] Şârihin

"met'ûben" kavli galatdır çünkü (te'ab) müte'addî değildir.

[1] (Ebû Abdullah Muhammed Bin Ebi'l-Fazl El-Sülemî El-Mursî) [2] [3] [4]

عابوا الجهالة وازدروا بحقوقها * وتهاونوا بحديثها في المجلس
وهي التي ينقاد في يدها الغنى * وتجيئها الدنيا برغم المعطس
ان الجهالة للغنى جذابة * جذب الحديد حجارة المغنيطس

[5] (Ebû Muhammed Yahyâ Bin El-Mübârek El-Yezîdî) [6] [7]

عش بجد ولا يضرك نوك * انما عيش من ترى بالجدود
رب ذي اربة مقل من المال وذى عنجهية مجدود

[8] (Ebu'l-Alâ El-Ma'arrî) [9] [10]

لا تطلبن بالآلة لك رتبة * قلم الاديب بغير جد مغزل
سمك السما كان السماء كلاهما * هذا له ربح وهذا أعزل

[11] (Abdurrahîm El-Abbâsî Sâhibü'l-Mu'âhid) [12] [13] [14]

من يبع بالفضل معاشاً يت * جوعاً ولو كان بديع الزمان
ومن يقدر او يتمسخر بعش * عيشاً رخياً في ظلال الامان
تبغى الحجا ثم تروم الغنى * يا قلما تجتمع الضرّتان

[15] Kâl [16] 230 [17] Bu beyit bahr-

i vâfirden olup mısra'-ı sânisî tatvîl-i bilâtâ'ile misâl olmak üzere Telhîsde [18] mısra'-ı evveli Mutavvel ve Muhtasarda mezkûrdur. Kâilî (Adiy Bin Zeyd) dir ki şu'arâ-i câhiliyedendir [19] ve nasrânîdir. Ümerâ-i kudemâ-i Arab'dan Hîre meliki (Cezîme El-Ebreş) e cezîre melikesi bulunan [20] (Zebbâ) nâmmen'in vaktiyle itdiği gadrın Nu'mân Bin Münzîr'e hikâye olmak üzere bir kasîde [21] nazm itmiştir. Beyt-i mezkûr o cümledendir. Mutavvelin (Adiy Bin El-Ebreş) nüshaları yanlışdır. [22] (Cezîme) nedîme vezninde melik-i mezkûrun ismi ve (Ebreş) sıfatıdır. Melik-i mezkûrun vücûdunda [23]

beras (alacalık) olduğundan (abraş) denilmek lâzım geldiği için hakkında bir hüsn-i ta'bîr [24] olmak üzere (ebreş) denilmiştir. (zebbâ) dahi (Nâile) yahud (Fâri'a) isminde bir kız [25] olup saçları çok uzun olduğun kesret-i şî'r ma'nâsına zübebdan hamrâ vezninde [26] bir sıfat yapılarak (Zebbâ) deyütelkîbolunmuştur. Vaktiyle (Cezîme) Zebbâ'nın pederini katlitmiş [27] olduğu cihetle Zebbâ dahi Cezîme'yih île ile celb ve da'vet ederek kan damarlarını kesip katl [28] itmiştir. Bu beyit anı nâtıktır. Meşâhir-i nisâda tafsîl olunmuştur. (kaddedeti) fi'li bâb-ı tef'ilden [29] mâzî-i müennesdir. Masdarı olan (takdîd) sûre-i Yûsuf'da vârid olan sülâsîsi gibi [*] bir şey'i [30]

[*] أعنى قوله تعالى [واستبقا الباب وقدت قيصة] الآيات .

213

[1] uzunluğuna yarmak dimektir. Burada kayış makûlesi şeyleri uzunluğuna yarıp sıırım çıkarmak [2] ma'nâsı murâddır. Fâ'ili (Zebbâ) a râci' olan zamîrdir. (El-edîme) kayış ma'nâsına olarak mef'ûldür. [3] Takdîmden olmak üzere (kaddemet) dahi rivâyet imiş. (li-râhişeyhi) kavli " li-eclirahi şeyhi" [4] ma'nâsındır. (râhiş) bâtin-ı zirâ'da olan bir damar ismidir ki kavildeki kan damarı olacaktır. [5] İki kavil i'tibârıyla tesniye gelmiştir. Zamîr-i mecrûr Cezîme'ye râci'dir. (elfâ) bâb-ı ifâlden fi'l-i mâzî [6] gâibdir. İ'tâ vezninde olan (elfâ) bulmak ma'nâsındır. [°] Fâ'ili Cezîme'ye râci' zamîrdir. [7] Efâl-i kulûbdan olduğu için iki mef'ûlete' add î itmiştir. (kavlehâ) mef'ûl-i evveldir. Kavilden [8] murâd Zebbâ'nın vu'ûd-ı sâbıkasıdır. Zamîr-i mecrûr Zebbâ'ındır. (Keziben) mef'ûl-i sânidir. Kizbin [9] burada olduğu vecihle telaffuzu asıldır. Kâfin kesri ve zâlin sükûnu tehfîfidir. Ma'tûfu olan [10] (meyn) dahi feth-i mîm ve sükûn-ı yâ ile kizb ma'nâsındır. Zemahşerî

nevâbiğde [11] «عند عَيْنٍ مِنْ عَيْنٍ يَزَادُ الْمَكْذُوبُ الْيَقِينَ» demiştir. Mânahnüfihde kizbden sonra anın zikri tatvîl-i bilâtâ'ildir. [12] ((Mefhûm-ı Beyit)): Zebbâ anın iki kavlinde olan kan damarlarıçün kayışlar kesip [13] bağlayarak kanını akıta akıta öldürmüş olduğundan Zebbâ'nın mukaddemen anı celb ve da'vet için [14] itdiği vu'ûd ve akvâli Cezîme yalandan ibâret buldu dimektir. [15] Kıssanın lâyıkiyla anlaşılması için meşâhir-i nisâya mürâca'at iktizâ eder. Meyn ile kizb (İbnü'l-Hameyî) nin şî'rinde dahi

müctemi'an vâki' olmuşdur: [16] [17] [18] [19] [20]

زرت ابن آدم لما قيل قد حلقوا * جميع لحيتهم من بعد ما ضربا
فلم أر النصف محلوفاً فعدت له * مهنتاً بالذي منها له وهبا
فقام ينشدني والدمع يخنقه * يدين ما نظما ميناً ولا كذا
إذا أتتك لخلق الذقن طائفة * فاخلع ثيابك منها ممعناً هربا
وان أتوك وقالوا انها نصف * فإن أطيب نصفها الذي ذهب

[21] (İbnü'l-Hameyî) bu ebyâtı bir sâhib ve câhitin emr-i sultân ile sakalı tıraş edilür iken şefâ'at olunarak nısfı afv edildikde söylemiştir. Beyteyn âhirini Dîvân-ı Hamâse'nin (mezemmet-i nisâ) [22] faslından tağyir ile alarak üstâzâne tazmin itmiştir. Orada

لَا تَنْكَحَنَّ عَجُوزاً إِنْ أُتِيَتْ بِهَا * وَاخْلَعْ ثِيَابَكَ مِنْهَا مَعْنَاءَ هَرَبَا
وَإِنْ أَتَوْكَ وَقَالُوا إِنَّهَا نَصْفٌ * فَإِنَّ أَمْلَحَ نَصْفِهَا الَّذِي ذَهَبَا

şöyledir: [23] [24] [25]

Fethateyn ile (nasaf) orta yaşlı kadın demekdir. Bizim Kitâbü't-Terâcüm'de (İbnü'l-Kattân) El-şâ'irin [26] tercümesinde dahi böyle bir güzel tazmin mezkûrdur. [27] Beşşâr Bin Bürd) ün şu kavlinde dahi : [28]

مَا أَرَى لِلْأَنَامِ وَدَاً صَحِيحاً * عَادَ كُلُّ الْوَدَادِ زُوراً وَمِيناً

[29] (zûr) ile (meyn)

müctemi'dir. [30]

[*] قَالَ تَعَالَى : [وَالْفِيَا سِيدَهَا لَدَى الْبَابِ] .

214

٢٣١ وَلَا فَضْلَ فِيهَا لِلشَّجَاعَةِ وَالْثَدَى * وَصَبْرِ الْقَتْلِ لَوْلَا لِقَاءُ شَعُوبِ

[1] Kâl [2] 231 [3] Bu beyit Bahr-i tavîlden ve nefsi Telhîs şevâhidindendir. Kâili (Ebu't-Tayyib El-Mütenebbî) dir. Mülûk [4] Benî Hamedân'dan Seyfü'd-devle'nin (Yemâk) nâmındaki gulâm-ı Türkî'si vefât ettikde müşşârun ileyhe ta'ziye olarak [5] bir kaside nazm itmiştir bu beyit o kasidedendir. (fihâ) zamîri şerhde gösterildiği vecihle [6] dünyaya râci'dir ki kasidede evvelce mezkûrdur nitekim beyân olunur. (şecâ'at) tehevür ile cebânet [7] meyânında mütevassıt bir halkdır ki insân anınla ikdâmı münâsib olan husûsâta ikdâm eder. (El-nedâ) [8] fetâ vezninde bezl ve itâ ma'nâsındadır. Şecâ'at üzerine ma'tûf olmağla

takdîren mecrûrdur. (sabri'l- [9] fetâ) terkîbi dahi oraya ma'tûf olmağla mecrûrdur. Sabr-ı ale'-ş-şedâ'id murâddır. (likâüşe'ûbi) [10] likâü'l-mevt dimekdir. (likâ) ma'lûm olduğu üzere mülâkât ma'nâsına olup (şe'ûb) şînin [11] fethiyle ölüm ma'nâsına ilm-i cins münkerdir. Harf-i ta'rîf ile isti'mâl olunmaz. Tefrîk ma'nâsına [12] olan şa'bdan müştaktır. "ilm-i meniye" olduğu için te'niyet-i ma'nevî ve ilmiyetle gayr-ı münсарif ise de [13] li-zarûratin münсарif olmuştur ki zarûret tenâsüb-i kâfiyedir. Ve illâ fethaya dahi vezin müsâ'iddir. [14] Esmâ-i bilâd ve kabâ'il demerî olan kâ'ideye tevfikân "ilmü'l-mevt" i'tibârıyla anın sarfı dahi [15] câ'izdir denebilir. [16] ((Mefhûm-ı Beyit)): likâ-i mevt – ya'ni encâm-ı kâr ölmek – ölmese ne şecâ'atin ve ne semâhatin [17] ne de şedâ'ide sabr ve tahammülün bir fazileti olmazdı dimekdir. [18] Çünkü sâhib-i şecâ'at olan merd-i delîr dünyâda bekâyı teyakkun itdiği hâlde helâk korkusu [19] kalmayacağı cihetle hurûb ve mehâlîke iktihâm kendisiçün âsân olup şecâ'at içün bir meziyyet kalmaz [20] belki herkes secî' olur. Kezâlik sâbir olan ya'ni mihan ve şedâ'ide mütehammil bulunan kimse kendinin [21] bekâsını ve o cihetle dûcâr olduğu şedâ'id ve mesâ'ibin lâ mahâlezevâl ve indifâ'ını teyakkun itdiği hâlde [22] halâsına vâsik ve mu'temed bulunacağından tahammülü sehl olup sabrın fazileti kalmaz. Belki mücerredtûl-i ömür [23] mekkâra ve

«هَبْ اِنْ لِي صَبْرِ اَيُّوبَ فَنَ اَيْنَ لِي عَمْرُ نُوْحٍ»

mesâ'ibe sabrı tehvîn eder. Anınçün: [24] denir ki ma'nâsı farz et ki benim için sabr-ı Eyyûb vardır fakat Ömer Nûh'a nereden nâ'il olayım [25] dimekdir. [26] Bunda mevzu'-ı misâl (ve'n-nedâ) kavlidir ki huşû müfsiddir. Çünkü hulûd hâlinde tefekkür [27] ihtiyâc-ı inşana bezl ve itâyı teshîl edemez. Belki insân müddet-i hayâtîyesine imtidâd ve devâmını teyakkun [28] ederse mevcudunu sarf ve i'tâda te'enî ve imsâk üzere bulunur. Binâ'enaleyh şecâ'at ve musâberet [29] sırasında anın zikr ve ziyâdesi müfid olmadıktan başka muzır ve müfsid düşmüştür. İşte beyti îrâddan [30] maksad budur.

215

[1] Ba'zılar dîvân-ı Mütenebbînin orasını tashîh ederek (ve'n-nedâ bedelinde (ve'l-ulâ) demişlerdir. [2] Şârihin İbn-i Cüneyd'in naklitdiği ma'nâ [°] ma'kûldür. Kütüb-i Terâcüm'de mezkûr olduğu [3] üzere (İbn-i Cünnî) Dîvân-ı Mütenebbî'yi kendinden okumuştur ve dîvân-ı mezkûru şerh itmiştir. [4] Beyt-i mezkûrun üst tarafı şöyledir. [5]

وانى وان كان الدفين حبيبه * حبيب الى قلبى حبيب حبيبي
وقد فارق الناس الاحبة قبلنا * وأعيا دواء الموت كل طيب
سبقنا الى الدنيا فلو عاش اهلها * منعنا بها من جيئة وذهوب
تملكها الآتى تملك سالب * وفارقها الماضى فراق سليب
ولا فضل فيها للشجاعة البيت

[6] [7] [8] [9]

[10] Kâl [

٢٣٢ فكل إن آكلت وأطعم أخاك * فلا الزاد ينقى ولا الآكل

[11] 232

[12] Bu beyit bahr-

i mütekâribden ve Mutavvel ebyâtındandır. Kâili (Mihyâr El-Deylemî) dir. (Kül) kelimesi [13] ekelden emirdir. (fâ) cevabıdır. (inekelte) kavlinin zâhiri şart ise de ma'nâda şart [14] murâd değildir belki bi-tarîki't-tevbîhekel ve tenâvüle terğîb maksûddur. (veet'imehâk) âhire [15] it'âmı tavsiyedir. (fele'z-zâdüyekbâ) kavlindeki fâ) ta'lîliyedir. (El-zâdü) yol azığı demek ise de [16] burada mutlak ta'âm ma'nâsınadır. [17] ((Mefhûm-ı Beyit)): Yiyecek isen ye ve biredrikede it'âm eyle – ya'ni mâliki dâimâ iddihâr [18] ve imsâk üzere olmayıp ye ve yedir – zîrâ ne zâd ve erzâk kalacak, ne mürtezika – ya'ni sen de öle- [19] çeksin m'al da gidecek – dimekdir. [20] Şârih insân bununla mevti teyakkun itdiği hâlde bezl-i mâl husûsu nefesine âsân geleceği [21] hakkında olan ifâdesine temessül itmiştir. [22] Beytin Kâili olan (Mihyâr) İbn-i Merzeveyhî El-Deylemî'dir ki kâtib ve şâ'ir idi. Zâten Mecûsî [23] idi sonra Müslim olmuşdur. İbn-i Sînâ'nın vefât itdiği sene – ki dört yüz yirmi sekiz târihidir– [24] vefâteylemiştir. Beyt-i mezkûr mazmûnunu Ganevî'nin şu kavlinden ahz itmiştir. [25]

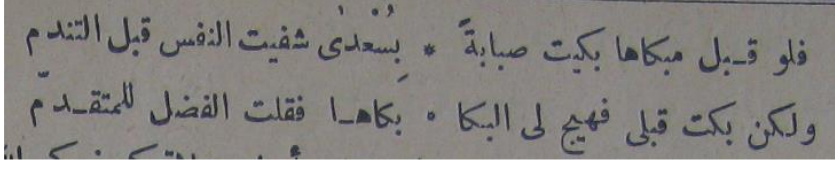
ولأكون وكاء الزاد أمنعه * انى لأعلم أن الزاد مأكول

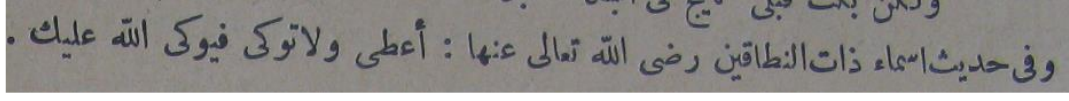
[26] Buna bir âkil ziyâde

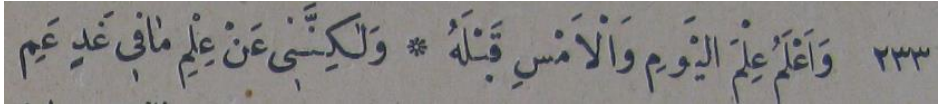
itmiştir. Ve ma'azâlike hakikat-i hâl Harîrî'nin Adiy Bin El- Rikâ' nazmı olarak [27] inşâd itdiği kıt'a-yı âtiye fehvâsı üzeredir: [28]

[*] وهو : ان فى الخلود وتنقل الاحوال فيه من عسر الى يسر ومن شدة الى رخاء مايسكن النفوس

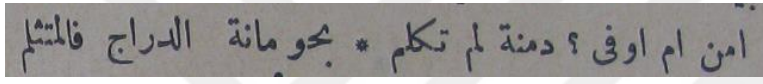
[29] ويسهل البوس فلا يظهر لبذل المال كثير فضل .

[1] [2] [3]

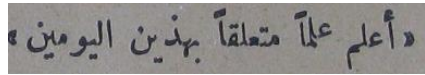
[4]

[6] ٢٣٣ Kâl [5] 233

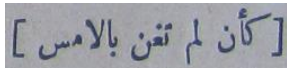
Bu beyit bahr-i tavîlden olup mısra'-ı evveli nefis-i Telhîsde ve mısra'-ı sânisî Mutavvel ve Muhtasar da [7] mezkûrdur. Kâilî (Zuhayr Bin Ebî Sülmâ El-Müzennî) dir ki şu'arâ-i câhiliyedendir. Beyt-i mezkûr Zuhayr'ın [8] kaside-i mu'allakası ebyâtındandır ki matla'ı şöyledir: [9]

[10] (a'lemü) kelimesi bâb-ı

râbi'den muzârî' mütekellim merfû'dur a'raf ma'nâsınadır. İlme ile ma'rifet [11] misbâhda musarrah olduğu üzere yekdiğeri mahallinde isti'mâl olunur. Beynlerindeki fark ıstîlâhîdir. [12] İlme-i yakîn ma'nâsına olursa iki mef'ûle ma'rifet ma'nâsına olursa bir mef'ûle müte'addîdir. Ba'zan [13] şu'ûr ma'nâsını tazammun ederek mef'ûlün ebâ-dâhil olur. Meselâ araftehû ma'nâsına allemtehû denildiği gibi [14] "alimtü bihî" dahi denir. Ta'rîfât ulûmun mahmûlâtı bu isti'mâl üzere cârî olmuştur. [15] (ilme'l-yevm) terkîbi haberu'l-yevm ma'nâsına olarak (a'lem) fi'line mef'ûlünbihdir. Eğer kendi ma'nâsında [16] ibkâ

olunursa mef'ûl mutlak olmak üzere mensûb olur. [17]

dimekdir. Mu'allakât-ı Seb'a şerhi olan (Zevzenî) de ilme'l-yevm bedelinde (mâfi'l-yevm) vâki' [18] olmuştur. Ana göre mef'ûlünbih olmak müte'ayyindir. (ve'l-emsî) kavli yevm üzerine ma'tûfdur [19] ve mu'arraf-i bi'l-lâm olduğu için mecrûrdur. Nitekim İbn-i

Semîni'râbü'l-Kur'ân'da Sûre-i Yûnus'daki [20] âyet-i celîlesinde beyân ve bu beyti dermeyân itmişdir. Ma'lûmdur ki (ems) [21] kelimesi harf-i ta'rîfden ve izâfetden mücerred oldukça kesre üzerine mebnidir. (kablehû) kavli emsden [22] hâldir ki (ilme'l-yevm) rivâyetine göre muzâfunileyh ma'tûfundan ve (mâfi'l-yevm) rivâyetine göre [23] sılanın ma'tûfundan hâl olmuş olur. Âhirindeki zamir-i mecrûr yevme râci'dir. Mahall-i şâhid [24] burasıdır ki (ems) dün ma'nâsına olup bu günün mâkabli olduğunu ifâde etmekte olduğu [25] hâlde (kablehû) lafzı huşû gayr-ı müfsid olarak ziyâde

idilmiştir. Murâd-ı mutlak zamân-ı mâzîdir. [26] Zîrâ (ems) münker iken mu'arref isti'mâl olunmuştur. (An ilmi mâfîğadin) kavli mu'ahhar sıfat-ı [27] müşebbeheye müte'allıktır ki o (amin) lafzıdır. O lafız körlük ma'nâsına olan amâdan müştak sıfatdır. [28] Uyûb-ı zahireden olan göz körlüğü ma'nâsına olursa sıfatda (a'mâ) ve kalb körlüğü [29] ma'nâsına olursa fa'il vezninde (amâ) denir. Burada takdîren merfû' olarak (lâkinnenî) nin [30] haberidir. Anın içün yâ ile yazılmamıştır.

217

[1] ((Mefhûm-ı Beyit)): Ben mâzîyi ve hâzırı bilirim. Ancak müstakbeli bilmekten âciz ve bî- [2] basiretim – yarın ne olacağını bilemem – dimekdir. [3] Zuhayr ve İmrû'l-Kaysve Nâbiğa El-Zübyânî şu'arâ-i cahiliyenin en mümtâz ve ser-efrâzlarıdır. [4] Bunların yekdiğerini tercîhde ehl-i intikâd tehayyür itmiştir. Hazret-i Ömer radiyallâhute 'âlâanhın kavlince [5] Zuhayr hepsine müreccahdır. KasEide-i mil'akasından olan (ve men) (ve men) beyitlerini [1] ve bir de [6] kaside-i mezkûre hâricinde olan şu beytini:

ولو ان جدّ آيخلة الناس خلدوا * ولكن جدّ الناس ليس بمخلد [٢]

[7] [8] Hazret-i Ömer istihsân buyurmuştur. Hazret-i Osmân radiyallâhute 'âlâanh dahi Zuhayr'ın mu'allakasından [9] olan şu beytini tasvîb ve tasdik buyurmuştur. [10]

ومهما يكن عند امرئ من خليقة * وان خالها تخفى على الناس تعلم

[11] İmâm-ı Şâfi'i hazretlerinin kavlince halk üç şeyde üç kimsenin iyâlidir: Şi'irde Zuhayr'ın [12] ve tefsirde Mukâtil Bin Süleymân'ın ve fıkıhda Ebû Hanîfe hazretlerinin. [13] Zuhây'r'ın kendi şâ'ir olduğu gibi oğulları Ka'b ve Buhayr ve hemşireleri Selmi ile Hansâ ve hafîdî [14] Mudrib Bin Ka'b dahi şâ'ir idiler. Ka'b mu'ahharan ashâbdan olup iltifât-ı hazret-i nebîyy-i ekreme [15] mazhar olmuştur. Medh-i nebî ve ashâbı hakkında olan kasîdesi meşhurdur. [16] Beyne'l-üdebâ (Havliyât-ı Zuhayr) ve (Hamriyyât-ı Ebî Nüvâs) ve (Der'iyât-ı Ma'arrî) ma'rûfdur. [17] (Havliyât-ı Zuhayr) mezkûr Zuhayr'ın söyleyip de bir sene tenakkuh ve tehzîb itdiği Eş'ârîdir. [18] Kâl [19] 234

فإنك كالليل الذي هو مذكر * وإن خلت أن المسأى عنك واسع

[20] Bu beyit bahr-i tavîlden ve nefis-i Telhîs şevâhidindendir [3]. Kâili şu'arâ-i mümtâze-i cahiliyeden [21] olmak üzere ânifen zikr olunan (Nâbiğa El-Zübyânî) dir. Ebû Kâbûs ki Hîre emîri

(Nu'mân Bin Münzir [22] El-Lahmî) dir anın sitâyîşi ve birinin kendi hakkında olan si'âyetinden dolayı ana arz-ı i'tizârı [23] hâvî (Nâbiğa) bir uzun kaside nazm itmiştir. Beyt-i mezkûr işte o kasîdenin ebyâtındandır. [24] Kasîde-i mezkûrenin daha birçok beytiyle istişhâd olunur. [25] (feinnneke) kavli kendinin Nu'mân'a olan i'tizârâtında ben seni nasıl iğdâb edebilirim rûşende [26] bulunan müdde'âsına delildir. Hitâb Nu'mânadır. (Ke'l-leyli) kavli (inne) nin haberidir. (ellezî hüve [27] müdriki) leyle sıfatdır. (idrâk) ulaşmaktır ki yetişmek ta'bîr olunur ism-i fâ'ilyâ-i mütekellime muzâf [28] olmuştur. İnsân hem zamânı ve hem mekânı olduğundan leyl gibi nehâr dahi insânı müdrik ve muhît

[۱] تقدم منها بيت (في ص ١٠٤)
[۲] تقدم في هامش (ص ١٥٦)

[29] [30] [31] [3] Doksan altıncı sahifede geçmiştir. [31] 28 – El-Kavli'l-Ceyyid)

218

[1] olduğu hâlde leylî tahsis-i bi'z-zikr etmesi ve Memdûh'u leyle teşbih eylemesi leylin mehabetinden ve zulmeti [2] cihetiyle insânikemâyeşâ tasarruf ve cevelândan mâni' ve mu'avvik bulunduğundan nâşîdir. Hem de âcizleri [3] ve mükedderler hakkında akvâ-yı esbâb hazer-i leyldir. Anın için memdûhunu leyle teşbih eylemiştir. Çünkü [4] gamz olduğu cihetle memdûhun hâl-i rızâsıb değil, hâl-i sahtıdır. Artık İbnü'l-Esîr'in (El-

meselü's-sâ'ir) de [5] «وتخصيصه الليل دون النهار مما يسأل عنه» kavli mündefi'dir.

(ve in hiltü) kavlindeki (in) in [6] vasliye olduğu zâhir ise de nâfiye olması ensebdir.(hiltü) kelimesi ef'âl-i kulûbdan mâzî [7] mütekellimdir. (enne'l-munteâan kevâsi'u) cümlesi anın mef'ûlünü makâmına kâ'imdir. (El-munteâ) ifti'âl [8] bâbından ism-i mekândır. Me'haz-ı iştikâkı olan (El-nâi) ba'de ma'nâsınadır. (anke) kavli mu'ahhar [9] (vâsi'u) kavline müteallıktır. Ves'i'afî'liba'de ma'nâsını tazammun itdiği için (an) ile isti'mâl [10] olunmuştur. Nitekim Hazret-i Süleymân'dan hikâyeten vârid olan

[11] kavli-i kerimi «تَبَطَّتْ عَنْ ذِكْرِ رَبِّي» «أني أحبت حب الخير عن ذكر ربي»

deyü tefsir edilmiştir. «منصرفاً عن ذكر ربي» deyü [12] edilen tefsîre tatbîkan burası şöyle takdir olunur: Mütecâvizen ankebâ'idin. Zurûfda olan [13] tevsi'a binâen (El-

münteâ) kavline dahi te'alluk edebilir. Nitekim [مرصاداً للطاغين مآباً] kavl-i [14]

kerîminde beyân olunmuştur. [ولا يجدون عنها محيصاً] kavl-i kerîminde (anhâ) nın (mahîs) den hâl [15] olması gösterilerek ana te'alluku tecviz edilmemiş ve çünkü ism-i mekândır denilmiştir. [16] ((Mefhûm-ı Beyit)): Ben senin havza-i idrâk ve ihâtan dâhilinde bulunduğuma nazaran sen benim [17] hakkımda leyl gibisin ki andan rehâyâb olmak mümkün değildir her ne kadar ben kendimi senden ba'îd [18] ve mesâfe-i ba'di medîd bir mahalde tahayyül itmiş olsam bile dimekdir. [19] (enne) nâfiye olduğuna göre "Sen beni leyl gibi" her vakit idrâk ve istîlâ etmekteisin. Kendi [20] aczim ve senin ise hakkımda her vecihle iktidârın cihetiyle hakkınızda zan ve kemânım bu merkezdedir. [21] Sizden firârım kâbil olabilmek derecede kendimi uzak bir mahalde zan etmek hayâlî hatırıma [22] dahi gelmemiştir." ma'nâsı verilir. [23] Bunu musannef turuk-i edâ-i kelâmdan müsâvâta – ki lafzın ma'nâyı müsâvâtıdır – misâl olmak [24] üzere îrâd itmiştir [*]. [25] (Selmü'l-Hâsir) nâm şâ'ir-i mâhirin kıt'a-i âtiyesi dahi Nâbiğa'nın beyt-i mezkûru mazmûnundandır: [26] [27]

فانت كالدهر مبثوثاً حباله * والدهر لا ملجأ منه ولا هرب
ولو ملكت عنان الريح أصر فيها * في كل ناحية ما فاتك الطلب

[28] (Ebû Kâsım Bin Hâniye) in şu beyti dahi bu ma'nâda bedî'dir: [29]

این المفرّ ولا مفرّ لهارب * ولك البسيطان الثرى والماء

[30] Şu da güzeldir. [31]

فلو كنت فوق الريح ثم طلبتني * لكنت بمن ضاقت عليه المذاهب

[32] [*] İbnü'l-Esîr El-Cezerî (Misl-i Sâ'ir) de müsâvâta (îcâzü't-tekdîr) tesmiye itmiş ve misâl olarak birçok [33] âyât-ı kerîme ve ehâdis-i şerîfe ve eş'âr sırasında bu beyti dahi zikrelemiştir.

219

[1] (Ebu'l-Arab El-Saklî) nin – ki Sicilyalı dimekdir. Şu şî'ri dahi güzeldir: [2] [3]

كأن بلاد الله كفاك ان يسر * بها هارب تجمع عليه الانامل
واين يفر المرء عنك مجرمه * اذا كان تطوى في يديك المراحل

[4]

« نصرت بالرعب الخ »

hadîs-i şerifinde dahi bu ma'âniye ilmâm vardır. [5] (Nâbiğa) nın ismi (Ziyâd) dır. Kendisi câhiliyede vefât itmiştir. [6] Kâl [7] 235

٢٣٥ أَنَا بَنُ جَلَاوَطٍ لَّاعُ الثَّنَائَا * مَتَى أَضَعَ الْعِمَامَةَ تَعْرِفُونِي

[8] Bu beyit bahr-i vâfîrden ve Muhtasar ve Mutavvel ebyâtındandır. Musannef (Ene ebnücelâ) kavliyle temsil [9] itdiği cihetle şârih beytin tamâmını zikr eylemiş. Fakat beytin Kâili (Sühaym Bin Vesîl El-Riyâhî) [10] olduğu sahâhda ve keşşâf Hâşiyesi keşifde musarrah iken şârih anı Mutavvelde (arciyye) ye [11] azv itmiştir. Bu galatda kendisini İbn-i Hallikân sâbıkdır. (Ene ebnücelâ) kavli mübtedâ [12] ve haberdır. Mübtedâ zamir-i mütekellim ve haber terkîb-i izâfîdir. Muzâfunileyh olan (celâ) fi'l-i [13] mâzîdir. Ya "zuhr" ma'nâsına lâzım veyahud "keşf" ma'nâsına müte'addîdir. Mevsûf mukaddere [14] sıfatdır ki

« رجل جلا أى رجل ظاهر الامر »

dimekdir. Zâhirü's-şân olan meşhûr kimse hakkında [15] Arab "Hüve ebnücelâ" derler. Mevzu'-ı istişhâd işte burasıdır ki îcâz-ı hazfe misâldir. (celâ) [16] lafzı ameldir diyenler sıyga-i fi'lden ma'dûl olduğuçün veyahud fi'lden menkul

olarak [17] « أَنَا بَنُ الَّذِى يُقَالُ لَهُ جَلَا الْأُمُورُ وَكَشَفَهَا » sebkinde i'râb-ı hikâye ile meşgûl bulunduğu için tenvîn [18] alamadı demişlerdir kemâfi's-sahâh. Şârih beyt-i âtiyi bu mes'ele için îrâd eder. (tallâ'u's-senâyâ) [19] terkîbi (ebnücelâ) terkîbi üzerine ma'tûfdur. (tallâ') çıkmış ma'nâsına olan tulû'danism-i [20] fâ'il-i mübalağadır. (senâyâ) aakabe ya'ni yokuş ma'nâsına olan kazıyye vezninde bulunan seniyyenin cem'idir. [21] Yokuşlara çıkıcıyım demekden maksad dâ'imâ sa'b ve düşvâr olan işlerde bulunurum müşkil-keşâlık [22] ederim dimekdir. (senâyâ) sa'âb-ı umûr ma'nâsında müste'âr olup (tallâ') ta'bîri dahi ana teraşşuc [23] düşmüşdür. (metâ) zurûf-ı mebniyedendir. Zamâna

dal olarak istifhâm ve şart ma'nâlarında müsta'meldir. [24] « مَتَى الْقِتَالُ ؟ وَمَتَى تَخْرُجُ أَخْرَجَ »

gibi. Burada şart içindir. (ada'a) vaz'dan muzâri' mütekellim [25] meczûmdur mâba'dine mevsûl olmağla El-tikâ sâkinini def için aynı meksûr olmuşdur. (El-imâmete) kesr-i ayın [26] ile sârik ma'nâsındadır. "vaz" bir şey'ibir yere koymak ma'nâsına olduğu gibi başta olan bir şey'i [27] çıkarmak ma'nâsına da gelir. Meselâ kadın başındaki örtüyü çıkardı

dimek için « وَضَعَتِ الْمَرْأَةُ خِجَارَهَا » [28] derler. Arab ashâb-ı amâ'im olmağla harb ve savaş hâlinde ekser nâmdârlar [29] kendilerini bildirmemek için sarıklarını yüzlerine örter

ve o suretle tenekkür ve tesetdür eylerler idi. [30] Yüzünden sarığı indirmedikçe kim olduğu bilinmez idi. Hatta Haccâc zâlim Kûfe'ye ibtidâ-i vürudunda [31] yüzünü o vecihle nikâblamış ve îrâd itdiği hutbede bi-tarîku'l-temessül bu beyti okumuş idi.

220

[1] (ta'rifûnî) cem'-i müzekker muhâtabdır. Şarta cezâ olmak üzere meczûmdur ki ta'rifûnenî olacaktır. [2] ((Mefhûm-ı Beyit)): Ben vâzıhu'l-hâl ve celiyyü's-şân bir adaamın oğluyum ve her-b'arsa'ab [3] ve düşvâr olan işlerde buluncuyum. Ne kadar ref'-i nkâb edersem beni tanır ve sıdk-ı müdde'âmı [4] bilirsiniz demekdir. [5] Burada olduğu gibi îcâz hazfîye misâl olmak üzere sâhib-i keşşâf bunu sûre-i Sâffât'ın [6] âhirinde

[وما منا الا له مقام معلوم]

âyetinde sebk-i nazm-ı kerîm

«وما منا احد الا له مقام معلوم»

[7] olup mevsuf hazf olunarak sıfat anın makâmına

kâ'im bulunduğu ve sûre-i Tevbe'de [8] [ومن اهل المدينة مردوا على النفاق] nazm-ı celîlinde (meradû) kevl-i kerîminin mahzûfa sıfat olduğuna misâl [9] olmak üzere zikr ve îrâd eylemiştir. Beyt-i mezkûr uzun bir kasidedendir ki kaside-i mezkûre [10] hakkında (İbn-i Kuteybe) : Eğer şi'ir hep böyle olsa halka te'allümü vâcib olur demiştir: [11] Matla'-ı kasîde şöyledir: [12] [13] [14] [15] şba'zı beyitleri kütüb-i nahivde kesr-i hemze ile olan (immâ) bahsinde îrâd olunarak (El-müsakkibü'l- [17] abdî) ye nisbet olunduğu dahi görülür. [18] Şerh-i Şevâhid-i Keşşâf'da şu beyit dahi o kasîdeden gösterilmiştir:

[19] [فلو انا على حجر ذبحنا * جرى الدميان بالخبر اليقين .]

[20] Beyt-i müsteşhidünbih'den

sonra şu beyit dahi meşhûrdur: [21]

[وماذا تدري الشعراء مني * وقد جاوزت رأس الاربعين .]

[22] Kavâfı mahfuz olduğu

için erba'înin nûnu meksûr olmuştur. [23] Kâil-i kaside olan (Sahîm) in fasîh be belîğ bir abd-i Habeşî olduğu ve efendisinin kızıyla lisâna [24] gelerek katil edildiği Şerh-i Şevâhid-i Keşşâf'da okunmuştur. [25] Kâl [26] 236

[نُبِّتُ أَخْوَالِي بَنِي يَزِيدٍ * ظُلْمًا عَلَيْنَا لَهُمْ قَدِيدٌ ٢٣٦]

[27] Bu şi'irraciz-i meşhûr(Ru'be Bin

El-Accâc) ındır ve Mutavvel şevâhidindendir. Her şatırîdâl-ı mazmûmiyeye [28] binâ kılınmıştır. (nübbitü) kelimesi ihbâr ma'nâsına olan tenbi'e masdarından mâzî mechûl

mütekellimdir. Üç [29] mef'ûle müte'addî olduğundan birincisi nâ'ib-i fâ'il alâmeti olan tâdır. İkincisi dayılarım demek olan [30] (ahvâlî) terkîbidir. Üçüncüsü (lehümüfedîdü) cümlesidir. (Benî Yezîdü) kavli ahvâle bedel

الادراء من الافتعال الحتل أى الخدع

221

[1] yahud atf-ı beyandır. (yezîdü) kelimesi fi'lden mahkî ilm olduğun dâlı merfû'dur. Mahall-i [2] istişhâd burasıdır beyânı gelür. (zulmen) mef'ûlünlehdır ki

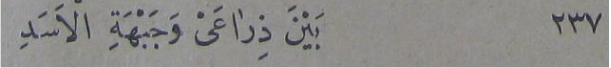
« لهم صياح لاجل ظلمهم علينا »

[3] dimekdir veyahud "zâlimîn" te'vîlinde olarak hâldır. (lehümüfedîdü) cümlesi mukaddem haber ve mu'ahhar [4] mübtedâdır. (lehüm) zamirinin mimi işbâ' edilecekdir. (fedîd) siyâh ma'nasınadır ki gürültü [5] ve bağırıtı dimekdir. Cümle-i mezkûre (nübi'tü) fi'line mef'ûl-i sâlis olmak üzere mahalen mensûbdur. [6] ((Mefhûm-ı Beyit)): Ben haber aldım ki kendi dayılarım ve akrabâ ve müte'allıkım bulunan Benî Yezîd cemâ'ati [7] bize zulmen bağırıp çağırmaktadırlar dimekdir. [8] Fedîd) savt ve sayha ma'nâsına olduğu gibi bağırmaq ma'nâsında masdar dahi olur. Fi'li [9] bâb-ı sâni'dendir. Fa'il vezni asvâta dâ'ir masâdirde asıldır nitekim bizim (El-müntehab) da mübeyyendir. Feddâd şeddâd [10] vezninde şedîdü's-savt ma'nâsınadır.

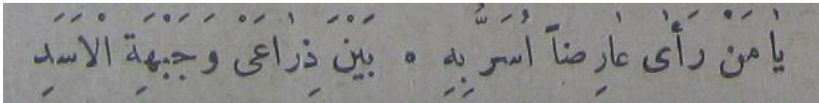
Hadîs-i şerîfde « ان الجفاء والقسوة في الفدادين » vârid [11] olmuşdur ki murâd-ı ra'y ve zirâat daref-i savt eden iclâfdır. Dâlin tahfîfiyle olan (fedâdîn) ekin [12] öküzü ma'nâsında olan (feddân) incem'idir. Biri mu'arreb-ibi'l-harf ve diğeri mu'arreb-ibi'l-harekdir. [13] Beyitte mahall-i istişhâd olan (Benî Yazîd) terkîbindeki (yezîd) lafzı bilâfâ'il olarak fi'lden [14] menkûl ilm olaydı gayr-ı munsarif olduğu için dâlin fethiyle mecrûr olurdu. Burâda i'râb-ı [15] hikâye ile meşgûl olduğun dâlı mazmûm olmuşdur. [16] Şârih der ki vezni fi'l ile ilmiyyetden nâşî gayr-ı munsarif olan kelimâtda tahkîk budur ki ilmiyyete menkûl [17] olan fi'l fâ'il zamîriyle berâber i'tibâr olunarak ve meselâ lafz-ı (yezîdü) in (El-mâlû yezîd) cümlesinden nakli [18] i'tibâr edilerek (yezîdü) fi'li ma'afâ'iluhû olan cümlesi ilm kılınırsa gayr-ı munsarif olmayıp i'râb-ı hikâye [19] ile meşgûl olurki burada dahi öyle olmuşdur. Eğer ilmiyyete menkûl olan fi'l yalnız i'tibâr olunarak [20] ve meselâ mânahnufihi olan (yezîd) lafzının "yezîdü'l-mâl" cümlesindeki (yezîdü) fi'linden nakli i'tibâr edilerek [21] fi'l-i mezkûr bidûni'l-fâ'ililm kılınırsa insırâf ve âdem-i insırâfda sâ'irmüfredler gibi olur. .. [22] Bundan evvel olan beyitdeki (celâ)

lafzı dahi ilm olduğuna göre i'lâm menkûl eden olup [23] ma'afâ'ilühû olan fi'lden menkûl olduğu için i'râb-ı hikâye ile meşgûl olarak menûn olmamıştır. [24] Yoksa gayr-ı munsarif olduğunun değil. Çünkü (celâ) fi'li gayr-ı munsarif bâbında mu'teber olan vezni [25] fi'lden – ya'ni fi'le mahsûs olan vezinden – olmadığı ve çünkü üzerinde asâ ve fetâ gibi isimler [26] dahi bulunduğu ve bir de evvelinde fi'l gibi ziyâde olmadığı için gayr-ı

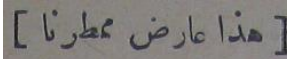
munsarif değildir. [27] Kâl [28] 237

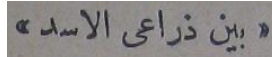
[29] Bu mısra' bahr-i mûnsarihden ve Mutavvel şevâhidindendir. Ferezdak'ın şu beytinin

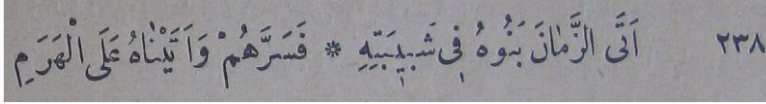
aczidir: [30]

222

[1] Hazf muzâfunileyh bahsinde bunu Şeyh Rızâ dahi îrâd itmiştir. (yâ) edât-ı nidâdır. Münâdî [2] mahzûfdur ki "yâkavm) dimekdir. (men) istifhâm içindir. [*] . (ârız)

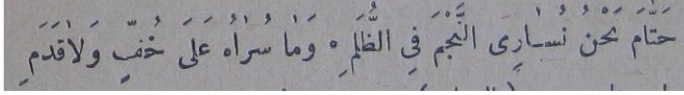
 [3] kavli-i kerîminde olduğu gibi sehâb ma'nâsına olup (ra'e) fi'line mef'ûldür. Ru'yet, basariye olduğunun [4] mef'ûl-i vâhide müte'addîdir. Mevsim-i matar olmayan zamânlarda cevvi-i havâda i'tirâz ya'ni aykırından zuhûr [5] eden sehâba (ârız) derler(üserrubihî) cümlesi efracunbih ma'nâsına olarak ana sıfattır. (serra) fi'li [6] sevindirmek ma'nâsında meçhul isti'mâl olunur. Burada (üserru) kelimesi [7] dahi muzâri' mütekellim meçhuldür. (bihî) zamîri ârızdır.(beyne elh) ra'efi'line zarfdır. [8] (zirâ'ay) kelimesi zirâ'nin tesniyesi olup makabline nisbetle muzâfunileyh ve mâba'dine nisbetle muzâfdır. [9] Nûnu anın için sâkıt olmuştur. Fakat muzâfunileyhi îcâzen

mahzûfdur ki [10] dimekdir. Mahall-i istişhâd burasıdır. (Zirâ'âni'l-esedi) menâzil-i kamerden iki kevkebneyrin ismi [11] imiş ki anlar inde'l-Arab ma'lûm olan ilm-i envâ' iktizâsınca matara delâlet eder imiş. (vecebheti'l- [12] esedi) terkîbi ma'tûfen muzâfunileyhdir ki "ve beyne cebheti'l-esedi" dimekdir. (cebheti'l-esedi) dahi [13] anların ilm-i tecrîbleri îcâbınca nüzûl-i matara dâl olan dört kevkebin ismidir. [14] ((Mefhûm-ı Beyit)): Yâ Kavm! Burc-ı esedin zirâ'aynı ile cebhesi ta'bîr olunan kevâkib-i ma'lûme [15] arasında benim sevineceğim bulutu kim görmüştür? ya'ni cevvi-i havâda şu aralık rahmet emâresi [16] gören var mıdır? dimekdir. [17] Kâl [18] 238

[19] Bu beyit bahr-i

basîtden ve Mutavvel ebyâtındandır. Kâili (Ebu't-Tayyib El- Mütenebbî) dir ki şu matla'da olan [20] kasidesinin son beytidir: [21]

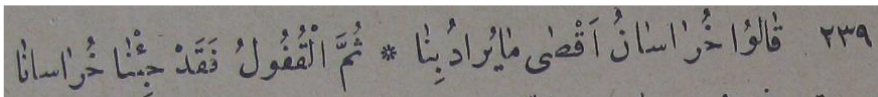

[22] (etâ) câe ma'nâsınadır. (El-

zamân) mef'ûldür. (benûhu) fâ'ildir. Zamîr mecrûr zamanındır. [23] Her asrın adamına bulunduğu zamâna izâfetle ibnû'z-zamân ve cem'inde ebnâü'z-zamân ve benû'z-zamândenildiği [24] ma'lûmdur. (fişebîbetihî) zamîri dahi zamâna râci'dir. Şebîbe gençlik ma'nâsında şebbyeşb fi'linden ism-i [25] masdardır. (feserrahüm) teşdidi râ ile feferrihahüm ma'nâsınadır. (fâ) ta'kîbiyedir. (serra)fi'li [26] mesrûr etmek ma'nâsında müte'addî olduğu bâlâda beyân olunmuşdur. (hüm) zamîri (benû) ya râci'dir. [27] (eteynâhü) "ci'nâileyhi" ma'nâsına fi'l ve fâ'il ve mef'ûldür zamir mensûb yine zamanındır. (ale'l-herami) [28] fi'l-herami ma'nâsınadır. (heram) kalem vezninde ihtiyârlığın müntehasıdır. Harf-i ta'rîf muzâfunileyhden ivad [29] olarak "fi heramihi" takdirindedir. Andan sonra bir (fesâünâ) cümlesi mahzûfdur ki mahall-i şâhid [30] [*] Mevsûl denirse münâdî olur fakat söz nâtamâm kalır.

223

[1] odur. O cümle-i mahzûfa yukarıdaki (feserrahum) cümlesine adîl ve kasîm olmak üzere sebab-i mezkûre [2] ya'ni mezkûr bulunan bir sebebe müsebbibvâki' olmuştur. [3] ((Mefhûm-ı Beyit)): Eslâfdan olan ebnâ-i zamânzamânın gençliğinde ve âvân-ı ikbâlinde [4] geldikleriçün zamân anları mesrûr ve ferahyâb itmiştir, biz ise zamânın kocalığı vaktinde ve hengâm-ı [5] edbârında gelmiş olduğumuzdan zamân bize fenâ geldi demekdir. [6] Kâl [7] 239

[8] Bu beyit dahi

bahr-i basîtden ve Mutavvelemsilesindendir. Kâili 38'inci sahifede geçen (Abbâs [9] ibnû'l-Ahnef) dir. Harûn El-Reşîd kendisini sever ve dâ'imâ yanına takrîb eder idi. Dâru'l-hilâfe [10] olan Bağdâd'dan Horasan'a gitdiğinde İmâm-ı Muhammed'i ve İmâm-ı Kessâi'yi berâber götürdüğü gibi bu şâ'iri [11] dahi götürmüş idi. Oralarda müddet-i seyr

ü seferi Hârûn itâle itdiği cihetle Abbâs Bin Ahnef [12] Bağdâdî arzu ederek kendinin bu tahassür ve iştiyâkının âtik üç beyit nazmitmişidi. Birincisi beyt-i [13] mezkûrdur. İkincisi ve üçüncüsü de şunlardır. [14] [15]

متى يكون الذى أرجو وآمله * أما الذى كنت أخشاه فقد كانا
ما أقدر الله أن يدنى على شحط * جيران دجلة من جيران جيحانا [*]

[16] Korktuğuma ki

müfâratBağdâd ve iftirâk-ı ehl ve evlâddır uğradım, umduğum ki Bağdâd'a avdet ve ehl [17] ve evlâda muvâsalatdır ne vakit olacak? Uzaklığıyla berâber Dicle komşularını Ceyhun komşularına [18] yaklaştırmaya Cenâb-ı Hak ne kadar kâdirdir demekdir. Mânahnüfih olan beyitdeki (Kâlû) fi'linin medlûlü [19] eğer nefis-i Hârûn El-Reşîd'den hikâye ise cem'-i ta'zîm için olmuş olur. Nitekim bir diğer şi'irde [20] vâdir olmuşdur:

ألا فارحموني يا الله محمد * فان لم أكن أهلاً فانت بها أهل

[21] [22] ve eğer sâ'irlerinden hikâye ise emr-i zâhirdir. (Horasan) damm-ı nûn ile mübtedâdır. Kâfiyede nûnun [23] fethası işbâ' olunmuşdur. İsm-i a'cemiler mensûb olmadıkça mu'arref-i bi'l-lâm olmaz.

(اقصى ما يراد بنا)

[24] terkîbi mübtedâyâ haberdir cümlesi makul kavildir. Horasan bizim vusûli murâd olunan mahallin [25] nihâyet ve gâyetidir dediler demekdir. (El-kufûl) duhul vezninde seferden rucû' ma'nâsınadır ve mübtedâyâ [26] ma'tûfdur. Fakat ci'nâ) daki (fâ) fasîhadır ki hakikati kelâmın delâlet itdiği şart-ı mahzûfa [27] cevâbdır.

« انصح ما قالوا فقد جئنا خراسان فاين لنا الرجوع الى الوطن »

dimekdir. [28] Mahall-i şahid burasıdır ki şârih bunu fâ-i fasîhanın misâl-i meşhuru olmak üzere zıkr ve îrâd [29] eylemiştir. Âyât-ı Kurâniye'den ana misâl

أستعين بالله [ايحب احكم أن يأكل لحم اخيه ميتاً فكرهتموه]

[30] kavî-i kerimidir.

Nitekim nahivden olan muktedabımızın hurûf ve zurûf faslında mübeyyendir. [31] ((Mefhûm-ı Beyit)): Varacağımız yerin nihâyeti Horasandır sonra rucû' ve avdet olunacaktır [32] dediler işte biz Horasan'a geldik ne vakit avdet edeceğiz demekdir. [33] [*] Bundan nehr-i Ceyhun'u murâd itmiştir. Cihân suyu dedikleri (Ceyhan) Seyhan garbındadır.

٢٤٠ طَرِبْنَ لِضَوْءِ الْبَارِقِ الْمُتَعَالَى * بَيْغَادَ وَهَذَا مَا لَهْنٌ وَمَالِي

[1] Kâl [2] 240 [3] Bu beyit yüz elli dördüncü sahifede mezkûr olduğu üzere bahr-i tavîlden ve Mutavvel [4] ebyâtındandır. Kâili (Ebu'l-Âlâ El-Ma'arrî) dir. (Sekatu'z-Zend) isminde olan dîvânın dakika sâ'idinden [5] birinin matla'idir. (taribne) dış ve hiffet etmek ve – hayvâna göre – oynamak ve serkeşlik etmek [6] ma'nâsına olan ve taleb muvâzini bulunan "tarab" masdarından ve bâb-ı râbi'den fi'l-i mâzî cem'-i müennesdir [7] fâ'ili deve cemâ'ati ma'nâsında ism-i cem' olan "ibil" râci' zamîrdir. (lidav'i) feth-i dâd ve sükûn-ı [8] vâv ile ziyâ ma'nâsınadır. Evvelindeki lâm vakit içindir ki inde ma'nâsınadır. (El-bâriki) sehâb-ı [9] zû-berk ma'nâsınadır ki şimşekli bulut demekdir. Lâbin ve tâmir gibi sîğ-i nisbiyedendir. (El-müte'âlî) mürtefi' [10] ma'nâsına olarak ana sıfatdır (bi-Bağdâd) fi Bağdâd ma'nâsınadır [°] dâlin fethiyle mecrûrdur. (vehnen) [11] zarfiyet üzere mensûbdur. (vehn) nisfu'l-leylmikdârı bir zamân-ı leylinin ismidir. (mâlehünne [12] ve mâlî) istifhâm-ı te'accübîdir. (mâ) mübtedâ ve (lehünne) haberdur. (mâlî) dahi böyledir.

«أَيُّ شَيْءٍ حَصَلَ لَهْنٌ؟ وَأَيُّ شَيْءٍ حَصَلَ لِي؟» [13] ya'ni anlara ne oluyor ki tarab üzere oluyorlar! Ve bana ne oluyor ki [14] anları teskînne çalışıyorum! demekdir. [15] Mahall-i şâhid burası olacaktır ki bunda îcâzen cümleden ziyâde şey mahzûf olmuştur. Takdîr-i [16] kelâm Mutavvelde mezkûr olduğu üzere şöyledir:

«طَرِبْنَ فَاخَذَتْ أُسْكِنَهَا وَهِيَ لَا تَسْكُنُ ثُمَّ اعَاودَهَا»

[17]

وتدافعني الى أن قضيت العجب من كثرة معاودتي وشدة مدافعتها .

[18] ((Mefhûm-ı

Beyit)): Râkib olduğumuz develer geceleyin biraz kat'-ı mesâfe ettiden sonra [19] Bağdâd'da Şâm cihetine doğru yüksekten berk uran şimşekli bulutun ziyâsını gördüklerinden [20] menzil-i maksûda iştiyâk ederek tarab ve serkeşlik ettiler, ben anları teskine çalıştım anlar bana [21] müdâfa'a ve mukâbele ederek serkeşliğe devâm ettiler şol mertebeye değin ki ben hem anların ahvâline [22] ve hem kendi hâlîme te'accüb ettim demekdir. [23] [°] (Bağdâd) ın bânîsi Hulefâ-i Abbâsiye'nin ikincileri olan EbûCa'fer El-Mansûrdur. Emeviye'nin [24] dâru'l-saltanatı Şâm olduğu gibi Abbâsîlerin dâru'l-hilâfeleri Bağdâd idi. Zâten Kûfekurbunda (Hâşimiye) [25] isminde bir mahallî dâru'l-hilâfe itmişlerdi. Bağdâd'ın yeri Besâtîn'den ibâret idi ki Mecûs olan İran [26] pâdişâhlarından biri orasını kendisine ihdâ olunan bir Tavâşî'ye tahsis itmiş ve o dahi bu

itâyâbidi [27] olduğu (Bağ) nâm sanemin berekâtı cümlesinden bilerek lisân-ı Fârisî üzere (Bağdâd) demiş idi ki a'ti's-sanem [28] ma'nâsına idi. Ba'deBa'albek gibi mürekkebmeczi olarak ilm-i münker oldu. Bunun için fukahâ bu ismi [29] kerîh görürler. Mansûr anı (Medînetü's-Selâm) tesmiye itmiştir. Alâ kavî Bağdâd(Bağ-dâd) muhaffedir. Bostânu'l-adâlet [30] ma'nâsınadır. Dâl-ı sâkinenin zâl telaffuzu dahi Fârisîdevâki' olmağla (Bağdâz) ve âhirdenûn ile (Bağdân) [31] denildiği dahi vardır. Bağdâdîler ma'nâsına olarak ism-i mensubunun cem'inde (El-bağâdedetü) yahud (El-bağâdezetü) denir.

225

[1] Kâl [2] 241

٢٤١ فَيَا قَبْرَ مَعْنِ أَنْتَ أَوَّلُ حُفْرَةٍ * مِنَ الْأَرْضِ خُطَّتِ لِلْسَّمَاحَةِ مَضْجَعًا

[3] 242

٢٤٢ وَيَا قَبْرَ مَعْنِ كَيْفَ وَارَيْتَ جُودَهُ * وَقَدْ كَانَ مِنْهُ الْبَرُّ وَالْبَحْرُ مَتْرَعًا

[4] Bu

beyitler sahî ve şecî'i meşhûr(Ma'n Bin Zâide El-Şeybânî) hakkında söylenmiş bir mersiye-i makbûleden [5] olup beyt-i sâni burada berâ-yı tahassür olan tekrara ve inşâ bâbında (s. 189) cumâde ale't- [6] tarîku't-tehassür nidâ ve hitâb olduğuna ve ahvâl-i

müsnedde (s. 148)

« وَقَدْ كَانَ مِنْهُ الْبَرُّ »

[7]

« مَتْرَعًا وَالْبَحْرُ أَيْضًا مَتْرَعٌ »

sebkinde olmak

üzere hazf müsnede misâl olarak zikrolunmuştur. [8] Şârih bu makâmda demiştir ki: Tekrâr nüktelerinin biri dahi ziyâde-i teveccu' ve tehassürdür nitekim [9] şâ'ir – ki (Hüseyn Bin Mutayyir El-Esedî) dir – Kabre olan hitâbını şu kavlinde tekrâr itmiştir.

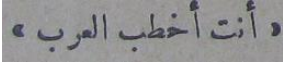
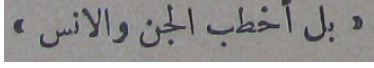
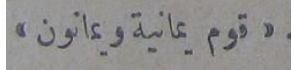
[10] Bunda tekrâr tarikiyle atnâb vardır. [11] Kâl [12] 243

٢٤٣ لَقَدْ عَلِمَ الْحَيُّ الْيَمَانُونَ أَنِّي * إِذَا قُلْتُ أَمَّا بَعْدُ أَلَيْ خَطِيبُهَا

[13] Bu beyit bahr-i

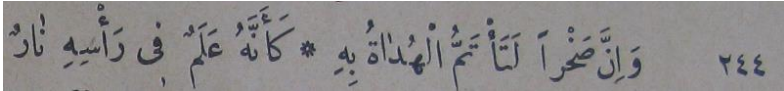
tavîlden ve Mutavvel şevâhidindendir. Kâili hatîb-i meşhûr-ı bî-adîl olan (Sahbân [14] Vâil) dir ki Arab'daVâil Bin Kâsit aşîretinden bir kimse olup beyân ve belâğatda darb-ı meseldir. [15] Ahd-i saltanat cenâb-ı Mu'âviye'de huzur-ı müşşârunileyhe duhulünde meclis-i Mu'âviye hutabâ ve beleğâ ile mâlâmâl [16] iken bunu gördüklerinde kendilerinin derecâtı derece-i âliye-i sehbândan bi-merâtipdûn bulunduğuna [17] bildikleriçün çıkıp gitmişler idi. Beyt-imezkûru (Sahbân) o vakit fahriye olarak söyledi.

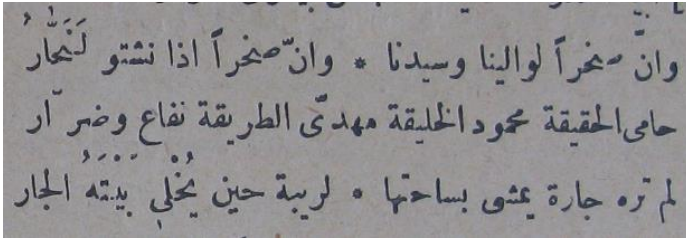
[18] Mu'âviye hazretleri ana: "Bize bir hutbe -mev'iza – îrâd ile" demekle Sahbânîtkâ için bir asâ [19] isteyerek vakt-i zuhrdan asrın fevâtı vakti takarrub edinceye aslâ tevakkuf ve tenaccuh etmemek [20] üzere îrâd-ı nutk-ı belîğâne eyledi. İkinci namazına kalkmak için hutbe-i Sahbân'ı kestirmek [21] üzere Mu'âviye hazretleri "es-salâtü es-salâtü" deyü taltîf [22] etikte (Sahbân) dedi. Mu'âviye hazretleri dahi "ent demekle berâbere [23] kezâlik" deyü tasdik eyledi [*] . Gelelim sadede: (lekad) kasem içindir. (El-hayyü) kabile [24] ma'nâsınadır. Cem'inde "ahyâ" ve Arab'a izâfetle "ahyâü'l-Arab" denir. Burada kabileden kavm ma'nâsı [25] denir ki murâd olmağla (El-yemânûne) ile tavsîf olunmuşdur. Yemen iklimine mensûb [26] kimseler demekdir ism-i mensûb olan (Yemeniyye) lafzında yâ müşedded olduğu hâlde yânın biri hazf ile [27] tahfif olunarak ve mîm ile nûn arasına bir elif ta'vîz edilerek Yemânî) denildiği misli cem'inde [28] dahi Yemâniyyûn yerinde kâdûn gibi il'lâl olunarak (Yemânûn) denilmiştir. Ehl-i Yemen – belâğatla iştiharlarına [29] ve Arabiyyetde ırâkatlarına mebni – tahsis-i bi'z-zikr olunmuşlardır. Veyahud ol vakit huzur-ı Mu'âviye'de [30] [°] Buna dâ'ir makâmât-ı harîriyyenin şerhi şerîşide on altıncı makâmda daha ziyâde tafsîlât vardır.

226

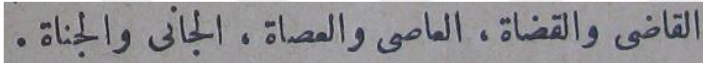
[1] Bulunanlar Yemânî edilir. (ennenî ilh.) cümlesi (alime) fi'line mef'ûldür. (enne) nin ismi ile haberi [2] olan (hatîbuhâ) arasına (izâ kültü ammâba'dü) şartı tavassut ederek haber isimden tebâ'ud etmekle [3] (ennî) kavliyle te'kîd edilmiş ve busûretle kelamda aynâb vâki' olmuşdur. Mahall-i istişhâd işte [4] burasıdır. (hatîbuhâ) zamîri kabîleden ibâret olan (hayy) a râci'dir. [5] ((Mefhûm-ı Beyit)): Hüdâ hakkıçün kabâ'il-i Yemen halkı bilirler ki ben (emmâba'd) dediğim - ya'ni [6] tahmîd ve tahiyyâtıfasl ile hutbe etmeğe başladığım – vakit anların hatîb-i belîği ve nâtık-ı lebîbiyim [7] demekdir. [8] Kâl

[9] 244 [10] Bu beyit bahr-i basîtden ve nefsi Telhîs şevâhidindendir. Kâili Meşâhir-i Nisâ'da mezkûr olan (Hünsâ) [11] nâmşâ'ire-i mâhiredir ki sahâbiyât idâdındadır. Orada tafsîl olunduğu üzere kendinin (Sahr) [12] isminde olan birâderi hakkında birçok mersiyeleleri vardır. Bu beyit o merâsî

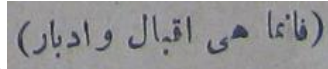
cümlesinden olan [13] bir kaside-i râ'iye [°] ebyâtındandır. Kasîdenin ba'zı beyitleri şunlardır: [14] [15] [16]

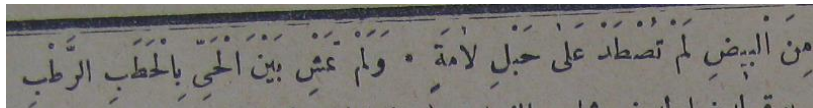
[17] (ve inne sahran) kavlindeki (inne) meksûredir. (sahran) ismidir. Sahrilm-i menkuldür. Ma'nâ-yı [18] lağvîsi kayadır. (lete'temmü) lââm meftûha-i müekkede ile ifti'âl bâbından fi'l-i muzâri' müennesdir. Mîmi [19] müşeddeddir. Masdarı olan itmâm iktidâ ma'nâsınadır. (El-hüdâtü) tarîk-i hayra sâ'ik demek olan [20] hâdînin cem'i olarak fi'l-i mezkûre fâ'il ve cümlesi (inne) ye haberdır. Nâkıs olan ism-i fâ'illerin [21] cem-i mükesserinde bu şekil muttariddir:

(bihî) [22] (te'temmü) fi'line müte'allıktır. Zamîr-i mecrûr sahra r'aci'dir. (alemü) fethateyn ile cebel ma'nâsına olarak [23] (keenne) ye haberdır. (fire'sihînârün) cümlesi ana sıfatdır. Ebnâ-i sebile teshîl-i tarîk ve anları dâr-ı [24] izâfe ve ikramlarına celb ve da'vet için karanlık gecelerde yüksek mahallere ateş yakmak âdet-i [25] Arab olmağla (Hünsâ) dahi birâderi Sahr'ı senâda ve iştihârını ifâdede anı cebele teşbih itmiş [26] ve bu teşbih (keenehû alemün) kavliyle ifâde olunmuş olduğu hâlde maksûd olan ma'nâda mübâlağa etmek üzere [27] (fî re'sihînârün) kavlini dahi ziyâde ederek atnâb eylemiştir. Atnâbın bu türlüüne (îgâl) ta'bîr [28] olunur ki mincihetü'l-lüga pek ırak gitmek ma'nâsından me'hûzdur. Mevzu' iştişâd burasıdır.

[29] Şâ'ir-i âhirin: [30] [*] O kaside cümlesinden olan mısra'ı isnâd haberi bahsinde (s. 55) [30] zikritmiştir.

227

[1] [2] kavli dahi bu kabilden olduğu Meşâhirü'n-Nisâ'da (hammâletü'l-hatab) ünvânında zikr edilmişidi mu'ahharan [3] Keşşâf'da ve Esâsü'l-Belâğa'dabeyt-i mezkûr (hatab) bedelinde (hazr) olmak üzere bulunmuşdurki [4] (hazr) ketf vezninde hazîre urulan ağaç ve tâze tiken

ma'nâlarınadır. [°] [5] ((Mefhûm-ı Beyit)): Ve hakikaten söylerim ki (Sahr) sâ'ik-i râhhayr ve istikâmet olanlar [6] ana iktidâ ederler, kendisi gûyâ zirvesinde ateş yakılmış olan cebel-i âlî gibi ebîn ve âşikârdır [7] dimekdir. [8] Kâl [9] 245

٢٤٥ كَانَ عِيُونُ الْوَحْشِ حَوْلَ خِيَابِنَا * وَأَرْحَلْنَا الْجَزْعُ الَّذِي لَمْ يُقَبِّ

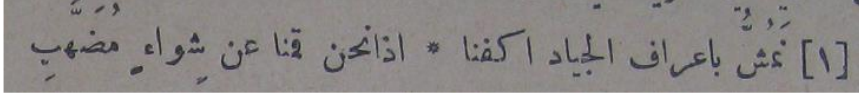
[10] Bu beyit Bahr-i tavîlden ve nefis-i Telhîs şevâhidindendir. Kâilî İmrî'ül-Kaysdır ki meşhûrşâ'ir-i câhilîdir. [11] (Meşâhiru'n-Nisâ) da (Ümmü Cündeb) ünvânında zikr olunan hikâye üzerine: [12]

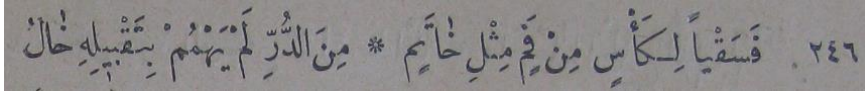
خَلِيلِي مَرَّ ابْنِي عَلَى امِّ جَنْدَبٍ • لِنَقْضِي حَاجَاتِ الْفَوَادِ الْمَعْدَبِ

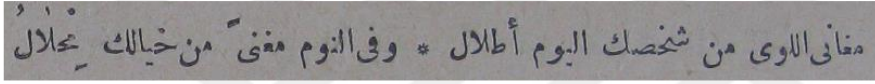
[13] matla'ında İmrî'ül-Kays'ın söylemiş olduğu bir kasîdesi ebyâtındandır. Beyt-i mütekaddemde kendilerinin sayd [14] ile iştiğâllerini ve ekseriyet büzerelahm-i saydeklitdikleri cihetle yediklerini yiyip yemediklerini – meselâ [15] bakar-ı vahşin gözlerini – etrafa atdıklarını beyân ve ifâde itmişdir. (uyûne'l-vahşi) den murâd geyük [16] ve ehlî olmayan bakar gözleridir. (havl) bir şey'in çevresi ma'nâsına olarak zarfiyet üzere [17] mensûb sıfat yahud hâldir. (hibâ'inâ) terkîbi havle muzâfunileyhdir. (hibâ) kisâ vezninde [18] çadır ma'nâsınadır. Cem'i (ahbiye)dir. Şârihin hıyâm ile tefsîrinâ-becâdır. (hıyâm) cem'dir. [19] (hibâ) müfreddir. Bir de hayme çadır demek değildir nitekim yüz otuz yedinci sahîfede beyân olunmuşdur. [20] (ve erhulînâ) ve havl-i erhulînâ takdirindedir. (erhul) efles vezninde rahlin cem'idir ki semerdir. [21] Mutlak-ı isâs sefer ma'nâsında isti'mâl olunmuşdur. (El-cez') cîmin fethi ve zâyın zükûnuyla mehere-i [22] Yemenî ismidir ki Yemen'de çıkar siyahlı beyazlı bir nev' boncukdur. Mincihet'ül-i-râb (keenne) ye haberdur. [23] (lem yüsakkabi) delmek demek olan teskîbden muzâri' meçhuldür. [24] ((Mefhûm-ı Beyit)): Biz hâl-i seferde ıstıyâd ile meşgûl olduğumuz ve çok av eti yediğimiz [25] cihetle çadırımızın ve hayvân takımlarımızın etrâfında olan geyük ve bakar-ı vahş gözleri delinmedik [26] mehere-i Yemenî gibidir dimekdir. [27] Murâd yanlarında uyûn-ı kesîrenin ictimâ'ını beyandır. Şâ'ir bir şey'isûretde ve hey'etdebaşka [26] bir şey'eteşbîh itmişdir. [28] Şârih Mutavvelde imâm-ı ehl-i Arabiye olan Abdulmelik Bin Kuraybu'l-Asma'î'den naklen dimişdir ki zabî [29] [30]

[*] قَالَ الْمَجْدُ فِي حَظَرٍ : وَكَتَفَ الشَّجَرِ الْمُحْتَظَرِ بِهِ وَالشُّوكَ الرُّطْبِ وَوَقَعَ فِي الْحَظَرِ الرُّطْبِ أَيْ
فِيمَا لَا طَاقَةَ لَهُ بِهِ وَأَوْقَدَ فِيهِ أَيْ نَمَ .

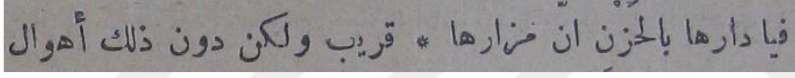
[1] ve bakara-i vahşiye hayâtda oldukça gözleri bütün bütüne siyâh olup öldüklerinde siyâhlıkla berâber [2] beyazı zâhir olur. [3] (cez') denilen boncuk dahi siyâhlı beyazlı olmağla şâ'iruyûn-ı [4] vahşî ba'de'l-memât ana teşbîh itmiş ve tahkîkanli't-teşbîh (lemyü sekkabi) kaydını ziyâde itmiştir. Çünkü [5] mazkûr boncuk meskûb olmadığı hâlde uyûna eşbâhdır. Ve işte mevzu'-ı istişhâd burasıdır. [6] Şâ'ir bu beytin alt tarafında nîm-i berşet olan av kebâblarıyla yağlanan ellerini anların yelelerine [7] sildiklerini hikâye ile şöyle

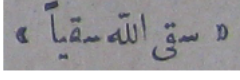
dimişdir: [8] [9] Kâl

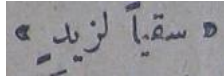
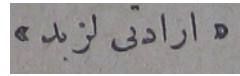
[10] 246 [11] Bu beyit bahr-i tavîlden ve Mutavvel şevâhidinden olup Kâili Ma'arrîdir. Sahîfe (154) de mezkûr [12] olduğu üzere Ma'arrî anı: [13]

 [14] matla'ında

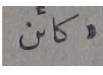
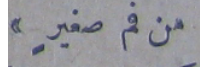
söylediği kaside içinde söylemiştir [2] . [15] Şu beyit dahi o kasidedendir: [16]

 [17] Mânahnüfîh olan beytin başındaki (sakyen) kelimesi mevki'-i du'âda müsta'mel mefûl-i mutlakdır ki fi'li

[18] mahzûfdur. takdirindedir. Bilâd-i Arabhâr olmağla anların du'âları sulamak ve serinlemek [19] üzerinedir. (li-ke'sin) deki lâm câra tebyîn içindir ki med'ûlihi mübeyyendir. Müte'allıkı mahzûfdur [20] Çünkü sakiyyü fi'li binefsihî

müte'addîdir. Meselâ denirse takdirindedir [21]

Nitekim muğniye'l-lebîbde musarrahdır. (minfemin) kavlindeki (min) beyân-ı cins içindir

ki [22] demekdir. Burada ke'sin bi-tarîkü't-tecrîdfemden ibâretdir. [3] . (mislihâtemin) mühr [23] gibi ma'nâsına terkîb-i izâfî olarak femesıfatdır. Küçük olan ağzı hâteme ve hokkaya teşbîh-i [24] müte'ârifdir. Ke'sin ta'bîrinden si'a-i fem ma'nâsı tevehhüm olundysa bu teşbîh o tevehhümü izâle itmiştir. [25] (mine'd-dürri) medhde mübâlağa olmak üzere hâteme sıfatdır. (lemyehmüm) "lem yaksud" ma'nâsına bâb-ı [26] evvelden muzâri'-i menfidir. Harf-i câzimle berâber olduğu için idgâmı fek olunabilmiştir. (bi-takbîlihî) [27] fi'l-i mezkûra müte'allıktır. Takbîl öpmek ma'nâsına masdardır. Mefûlüne muzâf olmuştur. Muzâfunileyh [28] [1]

[۱] قوله تمس هو بالشين يقال تمس يده اذا مسحها بشئ * لينظفها ويقال للمنديل المشوش كما قدمناه (٧٦)

[29] في ص (٧٦) [30] [1] O kasîdenin mukatta' beytini de şârih-i merhûm

Mutavvelde tevriye bahsinde îrâd eder. وهو : [31]

اذا صدق الجد افتري الم الفتى * مكارم لا تكري وان كذب الحال [31] [3] ترى قدحه كأس

denilmez. Mahbûbenin rîk ve lû'âbı bâdeye teşbîh olunmuştur.

229

[1] Olan zamir feme râci'dir. (hâl) muhtâl ma'nâsınadır ki mütekebbir dimekdir. Kibr ma'nâsına olan hâl [2] mübâlağa tenhâ'il yerinde isti'mâl olunmuş ve melzûmu olan mülk ma'nâsı irâde idilmiştir. Mincihetü'l-i'râb [3] (lemyehtmüm) fi'line fâ'ildir. Femin evvelce hâtem gibi bir ke'se teşbihinden kadeh makûlesi şeyler ehl-i meclisin [4] ağız değirdiği eşyadan olmağla memdûh olan femin dahi o makuleden olması ihtimâli tevehhüm olunup [5] ma'ahâzâ ki maksûd anın muhâlifi ya'ni aslâ ağız değmedik bir ağız olduğunun beyânı bulunmağla tevehhüm-i mezkûru [6] şâ'ir (lemyehtümübi-takbîlihîhâlü) kavliyle def' itmiş ve işte mevzu'-ı istişhâd bu olmuştur. [7] ((Mefhûm-ı Beyit)): Cenâb-ı Hak âbdâr ve feyz-yâb etsin dürden mütehassıl hâtem gibi olan [8] ol sâğar-ı dehnî ki anın takbîl ve telsîmini melik-i muta'azzım bile tasmin edememiştir dimekdir. [9] (hâlû) lafzına dâ'ir şârihin itdiği tefsîre göre ma'nâ bu ise de hâlin ma'nâ-yımeşhuru [10] olan şâme ki ben dimekdir. [1] Buraya anın dahi münâsebetihâfi değildir. Fem-i mezkûru sâ'iri [11] şöyle dursun sâhibinin şefesinde bulunan şâme bile takbîle takarrube dememiştir demek olur. [12] Buma'nâ ise daha latîf ve şâ'irâne ve mübâlağa cihetiyle daha belîğânedir. Nükte-i îgâl yine mevcûddur. [13] Kâl [14] 247

٢٤٧ وَلَسْتُ بِمُسْتَبَقٍ أَخَا لَا تَلْمُهُ * عَلَى شَمْتِ أَيُّ الرِّجَالِ الْمُهَذَّبِ

[15] Bu beyit bahr-i tavîlden ve nefsi Telhîs şevâhidindendir. Kâili şu'arâ-i cahiliyeden olan Nâbiğa ez-Zübânî [16] dir ki ismi (Ziyâd) dır. Nitekim Zemahşerî şerefâdan bir zâtın senâsı hakkında söylediği şî'irde Nâbiğa'nın [17] bu beytindeki (eyyü'r-ricâlî'l-mühezzebü)

«وَأَنْتَ جَوَابُ أَيٍّ مِنْ زِيَادٍ» kavline telmih ederek dimişdir ki [18]

«أنت المذهب في الرجال»

dimekdir. (leste) kelimesiyle muhâtab Nâbiğa'nın memdûhu olan Nu'mân [19] İbn-i Münzirdir ki zikri mükerreren geçmiştir. (bi-müstebki) "leste" fi'line haberdur takdîren mecrûrdur. [20] "istebkâ" taleb-i bekâ ma'nâsına olup

«استبقيت فلاناً»

denirse anın kusûruna bakmayarak meveddetini [21] ibkâ ettim demek olur. Burada dahi ma'nâ bu vecihledir. (ehan) kavli ism-i fâ'il-i mezkûrun [22] mef'ûlûdür ki "meveddetüahin" dimekdir (ah) sadîk ma'nâsınadır. (lâtelümmühû) cümlesi yâ (müstebkin) [23] zamîrinden veyahud (leşte) fi'linin zamîrinden hâldir. Muzâ'afdan

ve bâb-ı evvelden muzâri' menfî [24] muhâtabdır.

«لم أشهده»

denir ki

«أصلح حاله»

ma'nâsınadır. Zamîr-i mensûb aha râci'dir. (alâşe'asin) [25] kavli

[على شبهه]

âyetinde

olduğu gibi

«مع شبهه»

ma'nâsınadır. (şe'asin) fethateyn ile fi'l-asl dağınıklık [26] ve perîşânlık demek olup burada ayıb ve naks ma'nâsında kullanılmışdır. Şârihin [27]

«وذئيم خصال»

«على تفرق»

demesi budur. (lem) ile (şe'asin) mütedâ'ifdir

«لم الله شبهه»

denir. (eyyü'r-ricâli'l-mühezzebü) [28] cümlesi mahall-i şâhiddir. İ'râbından mahalli yoktur. Sadr-ı beytin mefhûmunu te'kid için tezeyyül [29] idilmişdir ki beytin bâlâsından müsâvî-i ahlâkı hoş görülmedikçe hiçbir dostun dostluğu bekâ [30] bulmayacağı anlaşılmış idi. Ricâlin hangisi mühezzebü'l-hisâl ve marziyü' ahlâkdır denilmekle bu söz [31] mevhûm sâbıkı müekked olmuş oldu. Tezyîl-i vâki' olan cümlelerin i'râbından mahalli olmayacağı [32] Hâl-i elfâz-ı müşterekedendir. Irak'da hâtimetü's-şu'arâ olan Abdülbâkî Efendi merhumun yirmi beş [33] beyit bir kasîdesi vardır kâfiyeleri lefz-ı hâlden ibâretidir.

230

[1] Muhtasarda bu bâbın âhirinde musarrahdır. (El-mühezzebü) tenkîh ma'nâsına olan tehzîbden ism-i mef'ûl [2] ve mincihetü'l-i'râb haber olup münakkihü'l-fi'âl ve marziyyü'l-hisâl ile tefsîr olunmuştur. İstifhâm-ı [3] inkârîdir. Her vecihle tehzîb-i ahlâk itmiş hangi adam vardır dimekdir. [4] ((Mefhûm-ı Beyit)): Yâ Nu'mân sen ihvân ve ahababının ahvâl-i gayr-ı marziyyelerini hoş [5] görmemek tarafında bulunduğu hâlde hiçbir dostun meveddetini ibkâ edemezsin, ricâl ve nev'-i [6] insân içinde ahlakça kusursuz kim vardır?

dimekdir. [7] Bu ma'nâda (Beşşâr) ın şu nazmı ne güzeldir: [8] [9] [10] [11]

إذا كنت في كلّ الأمور معاتباً • صديقك لم تلق الذي لا عاتبه
فمش واحداً أوصل أخاك فانه • مقارف ذنب مرةً ومجانبه
إذا أنت لم تشرب مراراً على القذى • ظمئت وأيّ الناس تصفو ومشاربه
ومن ذا الذي ترضى سبجايه كلها • كفى المرء نبلاً أن تعدّ معاتبه

[12] Kaldı ki

şârihin "Beyt-i mezkûrda vâki' (lâ telümmühû) kavlini aha sıfat yapmak münâsib değildir." [13] demesi şunun içindir ki makâm-ı ta'mîm iktizâ edip kavli-i mezkûr ise hâl olmayıp da sıfat [14] olacak olursa vasf mevsufun şuyû'unu kat' edeceği cihetle (ah) âm olamamak lâzım [15] gelir. Ma'ahâzâ ki maksûd: müsâvîsini hoş görmediğin hâlde hiçbir sadîkin meveddetini ibkâ [16] edemezsin dimekdir. Nitekim (eyyû'r-ricâli'l-mühezzebü) kavli bu maksudu mufassahdır. Sıfat olduğuna göre [17] ma'nâ: Sen müsâvî-yi ahlâkını hoş görmediğin dostun meveddetini ibkâ edemezsin demek olarak [18] (ah) mukayyed olmağla ma'nâda maksûd olan umum fevt edilmiş olur ve bu söz (eyyû'r-ricâli'l- [19] mühezzebü) kavliyle mütenâsib düşmez. Çünkü bu ma'nâya göre kusûrsuz bir sadîk bulunup da müsâmahaten [20] mu'âmeleyehâcet kalmamak me'âline ihtimâl olur ki bu da ricâlin hangisi marziyyetü'l-hisâldir kavlindeki [21] umuma münâfidir. Burası zâhir

olduğundan şârih « يعرف بالتأمل » demiştir. [22] MesEl-i sâ'irede mânahnüfih olan

beyit 217'nci sahîfede geçen (فانك كالليل الذي هو مدركي) [23] (الخ) beytiyle berâber müsâvât demek olan icâzü't-takdîre misâl olmak üzere zikrolunmuşdur. [24] Kâl [25] 248

٢٤٨ فسقى ديارك غير مُفسِدِهَا * صَوَّبُ الرَّبِيعِ وَدِيمَةُ تَرْحَمِي

Bu beyit bahr-i

kâmilden ve nefsi Telhîs şevâhidindendir. Kâili şu'arâ-i cahiliyeden ve mu'allakat-ı seb'a [26] ashâbından olan (Tarafe Bin El-Abd) dir. (sakiy) sulamak ma'nâsına olan (El-sakiy) masdarından [27] mâzî olup fâ'ili mısra'-ı sâninin ibtidâsı olan (savbü'r-rabî'i) kavlidir. (diyâreke) mef'ûl-i mukaddemidir. Cümle-i du'âiy olmağla diyâr hakkında nüzûl-i matâr ile du'â anın nedâret ve tarâvetini [28] istid'âdan ibâretdir. Hitâb (Katâde Bin Seleme El-Hafî) yedir ki kavm-i tarafa kahtazda olarak ana [29] mürâca'atlarında behere-mendrahâ olmuşlar idi. (gayra müfsidihâ) terkîbi (sakiyyü) fi'linin fâ'ilinden [30] hâldir. Zamîr-i müennes diyâra râci'dir. Diyârıfsâd ve berbâd etmeyerek dimekdir. Mahall-i şâhid

[1] işte burasıdır ki maksûd diyâranâfi' olan matarın nüzulünü temennî olmağla hilâf-ı maksûdun [2] ibhâmı vasat-ı kelâma (gayra müfsidihâ) kaydının ilâvesiyle def' edilerek kelâmıda vücûh-ı atnâbdan [3] tekmi'l ve ihtirâs hâsıl olmuşdur. (savbü'r-rabî'i) mataru'r-rabî'i ma'nâsınadır. (savb) [4] fi'l-asl nüzul-i matar ma'nâsına olup tesmiye bi'l-masdar olarak nefis-i matara dahi ıtlâk [5] olunmuşdur. (sehâbünsayb) denir ki " zû-savb" dımekdir. Nitekim misbâhda musarrahdır. Rabî'den [6] murâd rabî'ü'd-dühûrdur ki ilkbahar ta'bîr olunur. Arza enfa' olan emtâr bârân-ı bahâr olduğuün [7] tahsis-i bi'z-zikrolunmuşdur. (vedîmetün) kavli ve o vâsıtasıyla (savbü'r-rabî'i) üzerine ma'tûf [8] olarak merfû' olub (dîme) dâlin kesriyle ra'd ve berk olmayarak âs'anca yağan ve lâ-akal [9] bir sülûs-i nehâr veya bir sülûs-i leyl mümted olan yağmurdur ki mefhûmunda devâm vardır. (tehmî) termî [10] vezninde fi'l-i muzârî' müennesdir. Masdarıremî ve cereyân vezinlerinde "hemî" [11] ve "hemeyân" dır. Fâ'ili (dîme) ye râci' zamirdir. Cümlesi sıfatdır. [12] ((Mefhûm-ı Beyit)): lütuf-dîdesi olduğu Katâde'ye hitâben: senin diyâr ve büyütnu – ya'ni anların mahalli [13] olan arâzîyi – bahâr yağmuru ve devâmlı ve berk ve ra'ddanhâlî olan yağmur incitmeyerek [14] sulasın ve âbdâr ve nazâret-şi'âr etsin dımekdir. [15] Matarı alâkadî'l-hâce taleb itmişdir çünkü lüzumundan ziyâde olan bârân-

ı bâdî-i âbâdânı [16] değildir. Ehâdis-i şerîfede

« اللهم اسقنا سقياً نافعاً »

ve

« اللهم اجعلها سقياً رحمة لا سقياً عذاب »

[17] ve

« اللهم حوالينا ولا علينا »

vârid olmuşdur.

[18] Telhîs-i mülahhislerinden olan Nûreddîn (mesâlik) nâm mülahhis üzerine yazdığı (hevâdî) ismindeki şerhinde bu beyitdevâki' diyârıehl-i diyâr ile tefsîr ederek ve (gayri müfsidühâ) yı"gayrı [19] müfsidüfihâ" ile te'vîl eyleyerek andan bedel yapmakla müfsidi rakîb ve eşi ma'nâsına haml itmiş [20] ve havâsına mütâba'atla

« وحقه أن يموت عطشان فيسقى بماء حميم »

dimişdir. Fel yenzur. [21] (Tarafe Bin El-Abd)

ın tercümesi hemşîresi (hırnik) münasebetiyle (Meşâhirü'n-Nisâ) da muhtasiran [22] mezkûrdur. [23] Kâl [24] 249

« حليم إذا ما الحليم زين أهله * مع الحليم في عين العذو مهيب » ٢٤٩

[25] Bu beyit bahr-ı tavîlden

ve Mutavvel şevâhidindendir. Kâili Mutavvel'de ta'yîn olunduğu üzere (Ka'b [26] İbn-i Sa'îd El-Ganevî) dir. Beyt-i mezkûr (EbûTemâm) şu beytinde işâaret itdiği üzere: [27]

واذا تذكره بكاء كما بكى * كعب زمان رنى ابا المغوار

[28] Mûmâileyh Ka'b'ın

birâderi (Ebû El-Muğvâr) hakkında mersiye-i olarak söylediği kaside ebyâtındandır. [29]

«لعل ابي المغوار منك قريب»

mısra'ı dahi o kasîdeden olup (le'alli) kelimesinin cerr-i amel [30] itdiğine anınla istişhâd olunur. (Ebû El-Muğvâr) ın ismi (Şebîb) dir.

232

[1] (halîm) mübtedâ mahzûfa haber olarak merfû'dur ki "hüve halîm" dimekdir. (izâ) zarfıdır. [2] Ma'nâ-yı şartdan mücerreddir. (mâ) zâ'idedir. (zeyyene) cümlesi fi'l-i mukadderi müfessirdir: izâ zeyyene'l- [3] hilmi. (Ehlehû) mefûldür. Zamîr hilme râci'dir.

«هو حليم وقت تزيين الحلم اهل الحلم»

dimekdir. [4] Ve bu kayd-ı turukatnâbdan olan tekmi'l ve ihtirâs nev'indendir çünkü eğer yalnız vasf-ı hilm [5] üzerine iktisâr olunarak (halîm) denilse memdûhun hilmi aczinden nâşî olmak dahi tevehhüm [6] olunarak medhi-i zemme mûnkali'b olmağla şâ'irifâ deyi atnâb ile ve hem mezkûru izâle itmiştir. [7] Hilmin erbaina şân ve şeref olması kudret zamânında olur ki

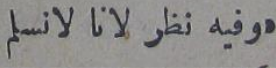
«والحلم عن قدرة ضرب من الكرم»

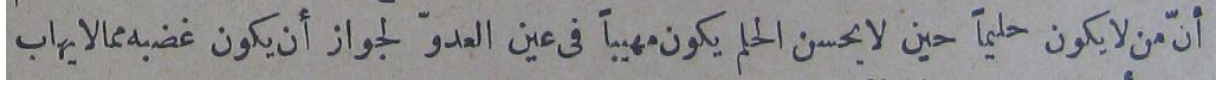
[8] denilmiştir. [9] İşte şârih beyt-i mezkûru

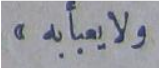
[اذلة على المؤمنين اعزة على الكافرين]

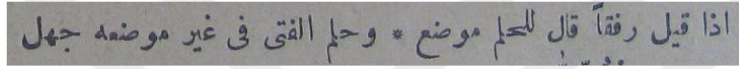
nazm-ı mübînî kabilinden [10] olmak üzere burası için îrâd itmiş ve bir de mısra'-ı sâniyi Musannef îzâhda (tezyîl) [11] nev'inden kılıp (tekmi'l) nev'inden kılmadığı içünşârih anı redeylemiştir. Beyân olunur. (mehîbü) [12] feth-i mîm ile heybetli ma'nâsına ism-i mefûldür ve haber-i sâni'sidir. (ma'a) ile (fi) ana müte'allıktır. Herkesin [13] havf ve hazf edeceği mehâbetli kimseye (mehîb) denildiği gibi (mehyûb) ve (huyûb) ve (heybân) [14] dahi denir. [15] ((Mefhûm-ı Beyit)): Hilm ehline zînet verdiği ve mûcib-i şeref olduğu vakit o halîmdir, [16] hilm ile berâber düşman nazarında hem de mehâbetlidir dimekdir. [17] Mısra'-ı evvel mefhumundan ya'ni memdûh, hilmin makbûliyeti hîninde halîm bulunmak ifâdesinden [18] o hâlde veçhinde eser-i gadab kalmayarak mehâbetsizlik anlaşılmak tevehhümü olduğuçünşâ'ir mısra'-ı [19] sâni ile o ve ihtirâs [20] tarîkiyle ifâde itmiştir. Musannef îzâhda mısra'-ı sâni mısra'-ı evvelin lâzım-ı mefhumunu te'kid içindir. [21] diyerek bunu tezyîl kabilinden kılmıştır: Mısra'-ı evvelin mefhumu hilmin makbûliyeti zamânında memdûhun [22] hilm ile ittisâfi

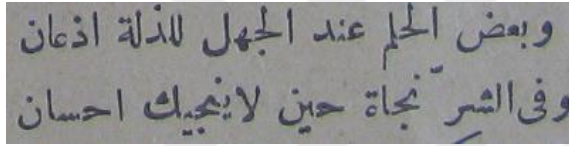
olup bu mefhumun lâzımı dahi hilmin hüsn ve makbûl olmadığı zamânda memdûhun [23] halîm olmayıp gadûb ve mehîb olması olmağla bu ma'nâ mısra'-ı evvelin mefhumuna lâzım geldiği hâlde [24] mısra'-ı sâni bunu mü'ekked olarak tezyîl olur demiştir. Şârih

ise [25]

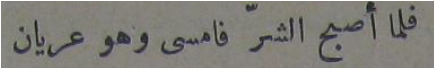

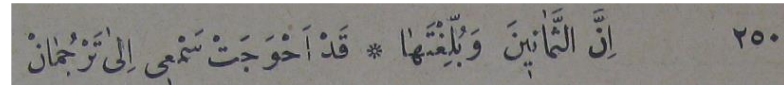
[26] deyü mülâzeme-i mezkûreyi men' eylemiştir. [27] Hilm sıfatı mahall-i lâyıkında memdûh olup nâ-becâ olursa cehl ve sefiḥ add olunduğundan (Mütenebbî) [28] bir memdûhunu senâda: [29]

 [30] demiştir. Andan evvel (Findün ez-Zimmânî) nâm şâ'ir hamâsî dahi şöyle demiştir: [31] [32]

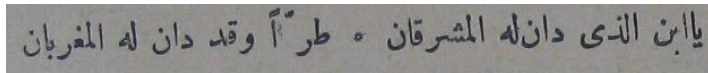
 [33] Bunlar yüz doksan yedinci sahîfede geçen:

233

[1] [2] beytinin bulunduğu parçadandır. [3] Kâl [4]

250 [5] Bu beyit bahr-i

serî'den ve nefis-i Telhîs şevâhidindendir. Bunun Kâili (Avf Bin Muhallim) dir. [6] Beyt-i mezkûr Avf'ın bir kasidesindendir ki o kasideyi (Avf) ümeradan Abdullah Bin Tâhir'in [7] huzuruna varup Abdullah kendisine tahiyyeten selâm verdikde Avf ihtiyârlığı cihetiyle işitmeyerek [8] selâm-ı Abdullah'ı alamaması ve Abdullah Bin Tâhir'in Avf'ın bu hâlini ya'ni selâmını işitmediğini kendisine [9] bildirmesi üzerine makâm-ı itizârda söylemiştir ve söylemesi irticalen olmuştur. Matla'-ı kkasîde [10] şöyledir. [11]

 [12] Mânahnüfih olan beyit bunun mâba'didir. (El-semânîn) seksen yaş ma'nâsına olarak (inne) nin [13] ismidir.

Haberi (kadahvecet) cümlesidir. (vebülliğtehâ) cümlesi esnâ-i kelâmı-da-ki (inne) nin [14] ismiyle haberi meyânında dimekdir – vâki' bir cümle-i mu'teriza-i du'âiyedir. Lisânımızdaki "darısı başına" [15] ta'bîri makamındadır. Cümle-i mu'terizaların i'râbından ebeden mahalli yokdur. Evvelindeki vâv ne âtife, ne hâliyedir [16] belki i'tirâziyedir. Nitekim şârih tasrih itmişdir. (bülliğte) kelimesi îsâl ma'nâsına olan [17]

« بلغك الله أيها »

tebliğden fi'l-i mâzî muhâtab-ı meçhuldür. dimekdir. Mef'ûl olan zamir semânîne [18] râci'dir sinîn-i ömür i'tibârıyla müennesdir. (ahvecet) muhtâc kılmak ma'nâsına olan ihvâcdan mâzî [19] müennesdir. [20]

صدت فاطوات الصدود وقلم * وصال على طول الصدود يدوم

[21] beytinde

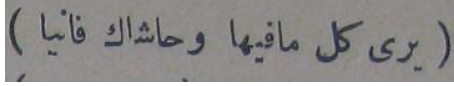
olduğu gibi asl üzere vârid olmuştur. Fâ'ili olan zamir-i müennes yine semânîne râci'dir. [22] (sem'î) mef'ûlünbih olmak üzere takdîren mensûbdur. Sem' işitmek ma'nâsına olduğu gibi âlet-i [23] sem' olan üzn ma'nâsına da olur. (tercümân) bir lisândan başka bir lisânan akl-i kelâm eden mütercim [24] demek ise de burada mükerrer ve müfessir ma'nâsında isti'mâl olunmuştur. Kelâm-ı evvelin ma'zûl-i ani's-sem' [25] olan müstemi'a hafâsı cihetiyle ana göre mükerrerin savt-ı cehîr ile tekriri lisân-ı âhirden nakil [26] ve tercüme hükmündedir. Tercüme'nin bir ma'nâsı da îzâh ve tebyîndir. (tercümân) kelimesi birkaç türlü teleffuz [27] olunur. İyisi zebânzed olduğu üzere tânın fethi ve cîmin damıyla okunmaktadır. Kemâfi'l-misbâh [*] . [28] [29]

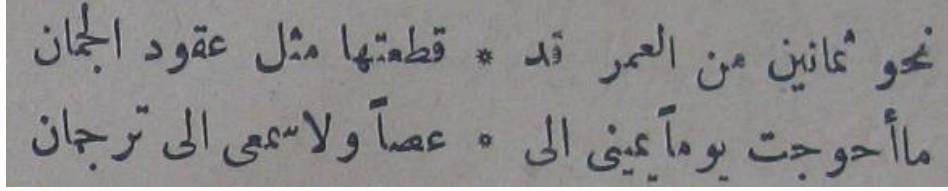
[*] ونصه ترجم فلان كلامه اذا بيته واوضحه وترجم كلام غيره اذا عبر عنه بلغة غير لغة المتكلم واسم الفاعل ترجمان وفيه لغات اجودها فتح التاء وضم الجيم اه

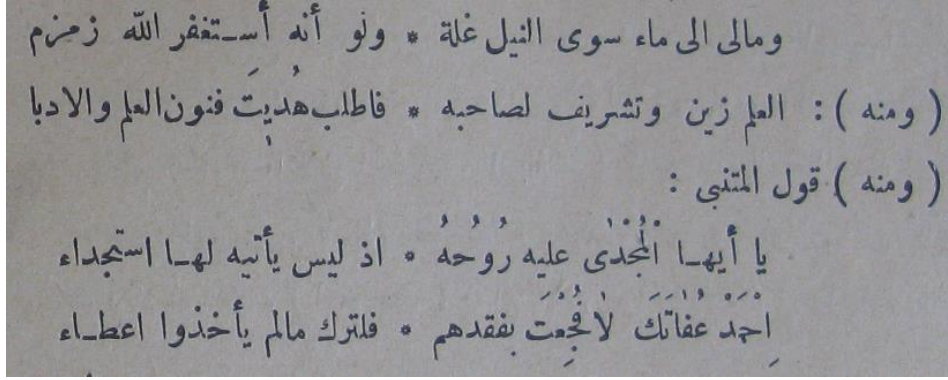
[30] (30 – El-Kavlü'l-Ceyyid)

234

[1] ((Mefhûm-ı Beyit)):Cenâb-ı hak seni de yetiştürsün; sinn-i heştâd-ı sâl benim kulağımı muhtâc-ı [2] tercümân eyledi. ya'ni sinnim seksene bâliğ olmuş olduğundan – Cenâb-ı Hak seni dahi mu'ammer ve o sinne [3] vâsıl eylesin – kâffe-i kuvâ-yı bedene tabî'yyü'l-arûz olan san'at ve vehn-i kuvve-i sâmi'ama dahi ârız [4] olmağla söylenen söz tekrâr edildikce anlayamıyorum dimekdir. [5] Bunda mahall-i şâhid (ve bülliğtehâ) cümlesidir kikelâm anınla bi-tarîkü'l-i'tirâz atnâb idilmiştir. [6] ve bu i'tirâzın nüktesi du'âdan ibâret olmuştur. Mütenebbînin fasl ve vasl-ı şevâhidi sırasında [7] (s. 200)

geçen: mısra'ındaki (ve hâşâke) dahi [8] bu kabildendir. Avf Bin Muhallim'in bu beyti orada (s. 201) Dîvân-ı Mütenebbî şârihi İkbirî'den naklen [9] zikrolunmuştur. [10] Üdebâ-i ulemadan El-Şehâb El-Mansûrî'nin şu nazmı: [11] [12]

 [13] Avf Bin Muhallim'in mezkûr beytine nakız olarak söylenmiştir. [14] Cümle-i mu'teriza ba'zan vâvsız îrâd olunur. (Kadı Mühezzibü'd-dîn El-Gassânî) nin şu kavlindeki [15] (esteğfirullah) cümlesi gibi: [16] [17] [18] [19] [20]]

 [21] Ma'lûm olsun ki mânahnüfih olan beytin Kâili bulunan (Avf Bin Muhallim) Meşâhir-i Nisâ'da [22] (Ümâme) ve (Ümm-i İnâs) ve (Cemâ'a) ve (İsâm) ünvânları altında zikr olunan (Avf [23] İbn Muhallim eş-Şeybânî) olmayıp belki mu'âhidü't-tan sîsdemensûs olduğu üzere (Avf Bin Muhallim [24] El-Huzâ'iy) dir ki Ebu'l-Mehâhildir ulemâ ve üdebadan idi. (Me'mûn) halifenin birâderi (Emîn) [25] ile olan eyyâmında Me'mûn'un ekbera'vânı bulunan ve kendi ammâlinden olan (Tâhir Bin El-Hüseyyin [26] zü'l-yemîneyn) – ki Meşâhir-i Nisâ'nın (Zübeyde) ünvânında mezkûrdur – bu Avfı kendisine nedîm itmiştir. [27] otuz sene berâber bulundu. Ba'de (Tâhir irtihâl-i dâr-ı âhîret etmekle oğlu Abdullah Bin Tâhir [28] anı nedîm edendi. Vefâtı iki yüz yirmi târihi hududundadır. (Avf Bin Muhallim eş-Şeybânî) ise [29] câhilîdir. [30] İsimlerin ittihâd ve iltibasına mebni şârih sehv itmiştir. Mahşîlerde mütenebbih olmamıştır.

[1] Ebyât-ı âtiye sâhibü't-tercûme Avf El-Hazâ'î'nin iş'ârındandır. [2] [3] [4] [5] [6]

وكنـت اذا صـبـت رـجـال قـوم * صـحـبـتـهم وبيـتى الوفـاء
فاحـسن حـين يحـسن محـسنـوهم * وأجـتـنب الـسـاءة ان أسـاءوا
وأبـصر ما يـريـهم بعـين * عليـها من عـيوبـهم غـطاء
(ومن شعره) :
وصغـيرة عـلقتـها كـانت من الفـتن الكـبار
بلهـاء لم تـعرف لغـرتها الـمين من الـيسار
كالـبدر الـا انـها تـبقى على ضـوء النـهار

[7] [8]

İbn-i Halkân'da Tâhir Bin El-Hüseyin'in tercümesinde (Mukaddes Bin Sayfiyye El-Hulûkî) denilen [9] şâ'ire mensûb olan ebyât-ı atiyye dahi mu'âhidde sâhibü't-tercûme Avf'a nisbet olunmuşdur: [10] [11] [12]

عـجـبت لـحـراقة بـن الحـسـ * بـن لاغـرقت كـيف لا تـفرق
وبـحـران من تـحتـها وـاحـد * وآخـر من فـوقـها مـطـبق
واعـجب من ذاك عـيدانـها * وقـد مـسـها كـيف لا تـورق

[13] Şâ'ir bunu Tâhir Bin

Hüseyin'e Dicle nehrinde (harrâka) ta'bîr olunan merkeb bahri içinde [14] söylemiş ve üç bin dinar bahşişini almışdır. (lâgarikat) kavli yine cümle-i mu'teriza-i du'âiyedir ki [15] batmasın demekdir, mu'âhidde anın bedelinde (keyfe te'ûmüvelâ tağraku) vâki' olmuşdur.

Fakat [16] müstahsen değildir. Mütenebbî'nin: [17]

وعـجـبت من ارض سـحاب اكـفـهم * من فـوقـها وصـخـورها لا تـورق

[18] beyti ebyât-ı selâse-i

mezkûrenin âhirinden me'hûzdur. Beyt-i mezkûrun şerhinde İkbirî ebyât-ı [19] mezkûreyi mu'âhidde olduğu gibi zikr ederek anları Ebu's-Şemakmak'a nisbet eylemişdir. Kütüb-i [20] edebiyede insân bu gibi birçok muhâlifâta tesâdüf eder. [21] Tâhir Bin El-Hüseyin'in fazlı kendi oğlu Abdullah Bin Tâhir'e olan bir mektûb-ı siyâsîsinden [22] zâhirdir mektûb-ı mezkûrun sûreti ise sefîne-i râgıbda s. 627 mevcûd olmağla mütâla'ası

الـأهـل آتـأها والـحوادث جـمـة ٢٥١

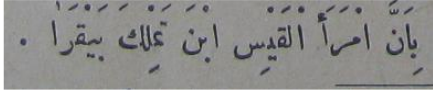
[23] tavsiye olunur. [24] Kâl [25] 251 [26]

Bu mısra' bahr-i tavîlden ve Mutavvel şevâhidindendir. Kâili şâ'ir-i meşhûr-ı câhilî olan (İmrî'ül- [27] Kays) dir. Anın: [28]

سـمـالك شـوق بـعـدما كان أقـصـرا * وحتـت سـلـيـبـي بطن قـور فـعـرعا

[29] matla'ında olan

kasîdesi [°] ebyâtından bir beytin sadrıdır ki acuzi ya'ni mısra'-ı sâni'si şudur: [30]

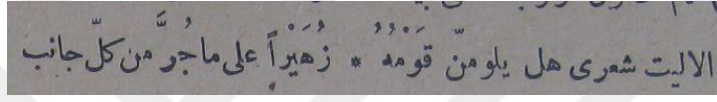
[31] [°] Kasîde-i mezkûreyi (İmrî'ül-Kays)

Kayser'den isti'dâden bilâd-ı Rûm'a teveccüh ve iğtirâbında söylemiştir.

236

[1] Mânahnüfih olan mısra'-ı mincihetü'l-ma'nâ mâba'dine merbûtdur. (elâ) harf-ı istiftâh [2] ve (hel) harf-i istifhâmdır. Maksûd-ı tehassürdür. (etâhâ) fi'lve mef'ûldür. Mef'ûl zamîri [3] matla'-ı kasîdedeki Süleymâya yahut kendi vâlidesi mısra'-ı sâni'de mezkûr [4] olan (Temlike) nâm hatun olup ismi beyt-i mezkûrdan evvel geçmemiş olmağla şâ'ir-i

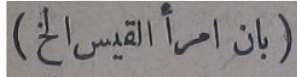
âhirin: [5]

[6] kavli [°] ve

emsâli kabîlinden kılınmak iktizâ eder. (etâhâ) fi'linin fâ'ili mısra'-ı sâni'dir. [7] (ve'l-havâdisü cemmetün) cümlesi arada i'tirâzıdır. Şikâyeten ve tehazzünen ziyâde idilmiştir. (havâdisü) hâdisenin cem'idir ki vâkâi'-i âlem demekdir. (cemmetün) kesîratün ma'nâsına havâdisi haberdir. [8] Cîmin [9] fethi ve mîmin teşdidiyle (cemme) kesîr ma'nâsına olup

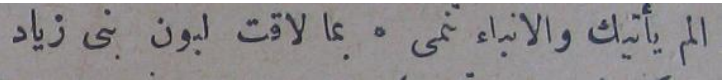
(cemmetün) anın müennesidir.

[10] cümlesi te'vîl-i müfredde

olarak mısra'-ı evveldeki (etâ) fi'line fâ'ildir. (enne) nin evvelindeki [11] bâ harfi şâ'irin

şu kavlinde olduğu gibi: [12]

[13] li-zarûratın zâ'ididir. Bundaki (ve'l-ebnâ-i tünemmî) cümlesi dahi mânahnüfihde olduğu gibi fi'lile [14] fâ'il arasında vâki' cümle-i mu'terizadır. (İbni Temlike) İmrî'ül-Kays 'a sıfatdır. (temlike) kelimesi [15] bâb-ı sâni'den fi'l-i muzâri' müennes sıygasında ya'ni tegallüb ve yu'lî gibi vezn-i fi'le olarak ilmdir ki [16] İmrî'ül-Kays'invâlidesi ismidir. Meşâhir-i Nisâ'da zikr edildiği üzere (İmrî'ül-Kays) İbn-i [17] Hacer El-Kindî olup [°°] vâlidesi (Fâtima Bintü Rabî'a) ise de bi-tarîkü't-tefe'ül (temlike) telkîb [18] olduğundan burada İmrî'ül-Kays kendisini validesine o nâm ile nisbet itmiş ve pederi o esnâda [19] maktul olduğu ve bu kasideyi babasının a'dâsında nahz-i sâr etmek üzere kayser-i Rûm'dan istimdâda [20] geldiği sırada söylemiş bulunduğu cihetle pederinin ismini zikr etmemiştir. Nefsinden sıyga-i gıybet [21] ile ta'bîrin nüktesi de budur ki o aralık pedersiz bulunduğunu ifâde bu surete tavakkuf itmiştir. İlmeyn [22] beyrinde sıfat

vâki' olup da pederin gayrıya muzâf olan (ibne) lafzının elifi hatdan sâkıt [23] değildir muzâfunileyh gerek vâlîde olsun (Îsâ İbn-i Meryem) gibi. Ve gerek Mütenebbî olsun [24] (El-Mikdâd İbnü'l-Esved) gibi ki ashâbdan olan Mikdâd hazretlerinin pederleri (Ömer Bin Sa'lebe) [25] olup Esved Bin Abdi Yağûs kendilerini Tebnî itdiği cihetle müşşârun ileyh ana mensûb olarak [26] Mikdâd Bin Esved tesmiye olunmuştur. (bi-yukrâ) rubâiyyün mecerde mülhak ebvâbdan mâzî gâ'ibdir. Fâ'ili İmrî'ül-Kays'a râci' olan zamirdir. Âhirindeki elif itlâk içindir. Bir âdem kavmini bâdiyede [27] bırakarak kendisi şehirde ikâmet ederse "bi-yukra'r-racül"denir. Kemâfi's-sahâh. Tâcü'l-arûsda [28] ise bu beyit (bi-yukra) nın Şâm'dan Irak'a çıkmak ma'nâsına olduğuna şâhid getirilmiştir. Ve fihi nazar. [29] ((Mefhûm-ı Beyit)): Âyâ! (mahb yahud ubem) Süleymâ'ya (vâlidem) Temlike İmrî'ül-Kays'ın [30] [°] Bu beyit (29) uncu sahîfede geçmiştir. (117) nci sahîfede (Fıkhu'l-lüga) dan yazılan hâmisi de okuyunuz. [31] [°°] Sâdis defter-i mesnevîde bu İmrî'ül-Kays hikâyesi diğergûnedir.

237

[1] iğtirâb ederek bilâd-ı Rûm'a dâhil olduğu haberi vâsıl oldu mu? Dimek olup bu me'âli ifâde [2] esnâsında " Vakâi'-i âlemde pek çokdur" mefâdında olmak üzere (ve'l-havâdisü cemmetün) demiştir ki bu cümle [3] "taklîbât-ı dehrbî-direngin hakkımızda bu da bir darb diğeridir" mü'eddâsında bir tehassürdür. Mevzu'-ı [4] istişhâdda burasıdır. [5] Şârihin sâhib-i Keşşâf'dan olan nukûli pek güzeldir. Keşşâf'ın Sûre-i Nisâ'da [6]

[واتخذ الله إبراهيم خليلاً]

kavl-i kerîminin tefsirindeki ibâresi şöyledir:

«فان قلت ما موقع

[7]

هذه الجملة ؟ قلت هي جملة اعتراضية كنحو مايجي في الشعر من قولهم والحوادث جمة .

[8] Kavl-i Zemahşerî dahi delil olduğu üzere (ve'l-havâdisü cemmetün) cümlesi İmrî'ül-Kays'ın kavline [9] mahsûs olmayıp eş'âr-ı sâ'irede dahi vârid ve kesirdir. [10] Ebyât-ı âhire İmrî'ül-Kays'ın zikr olunan kasidesindendir: [11] [12] [13]

تقطع اسباب اللبانة والهوى * عشية جاوزنا حاة وشيزرا
بكي صاحبي لما رأى الدرب دونه * وأيقن أنا لاحقان بقيصرا
فقلت له لاتبكي عينك انما * نحاول ملكاً أو نموت فنعدرا

[14]

[لايسأ لون الناس الحافا]

kavl-i kerîminde olduğu gibi nefyin ba'zan zât-ı mevsufa tasallut

[15] itdiğine istişhâden îrâd olunan: [16]

على لاحب لايتهدى بمناره * اذا سافه العود النباطى جرجرا

[17] beyti dahi o

kasidedendir. (lâhib) tarîk-i vâzıhdır. (sâfe) şeme ma'nâsınadır. (avd) aynın fethiyle [18]

yaşlı devedir. (Cercer) seslendi demekdir. « لا يتهدى بمناره » kavli « ليس له منار حتى »

[19] me'âlindedir.

كقول الآخر : لا يفرع الارنب أهوالها * ولا ترى الضب بها ينبحر .

[20] (İmrî'ül-Kays) ın :

ولو ان ما أسعى لادنى معيشة * كفانى ولم أطلب قليل من المال
ولكننا أسعى لجد مؤئل * وقد يدرك المجد المؤئل أمثالى

[21] [22] [23] kavlindeki

(ve lemlab) cümlesi dahi i'tirâziyedir. Fâ'idesi ma'îşetin kendince bi'l-ıtlab [24] husûlünü

beyân ile nezdinde anın ihtikârını iş'ardır. Bunda tenâzu' yokdur. [25] Kâl [26] 252

٢٥٢ واعلم فَعِلْمُ الْمَرْءِ يَنْفَعُهُ * أَنْ سَوْفَ يَأْتِي كُلُّ مَا قُدِرَا

[27] Bu beyit bahr-ı

serî'den ve nefsi-i Telhîs şevâhidindendir. Nahvî meşhûr Ebû Alî El-Fârisî'den [28] bu

suretle menkûl ve fakat Kâili gayr-ı ma'lûmdur. (va'lem) bununla şâ'ir ya bi-tarîkü't-tecrîd

kendi [29] nefsiine veyahud hitâb-ı zebun tarîkiyle herkâbil-i hitâba muhataba itmişdir.

Bu fi'lin mef'ûlü bi-cümlete [30] mısra'-ı sâni'dir. (fe-ilmü'l-mer'i yenfe'uhû) cümlesi

arada i'tirâziyedir. (fâ) anı hâliyetden mümeyyizdir. [31] Şârih der ki fâ i'tirâziyedir anda

sebebiyyetden de şâ'ibe vardır eh fâ'ide-i i'tirâz bilginin menfe'atine

238

[1] tenbîhdır. Bu tenbîhe mebni şâ'ir kelâmını bu suretle atnâb itmişdir. İşte beyitden

burada maksûd [2] budur. (en) enneden muhaffef olarak zamî rşân-ı mukadderde âmildir.

Muzârî'i nâsıb olan en [3] değildir. [علم أن سيكون منكم مرضي]

nazm-ı kerîminde

de böyledir. (ye'tî) fi'li takdîren [4] merfû'dur. Cümle zıkr olunan (en) in haberidir.

Beynleri harf-i tesvîf ile fasl [5] olunmuşdur. Beyt-i mezkûr kütüb-i nahivde bu mes'eleler

için îrâd olunur. (küllümâ) terkîbi [6] fâ'ildir. (kudirâ) fi'li mîzân-ı şî'irin îcâbı ve lûgat-i

Arabiyye'nin mesâğı vecihle dâlin tahfifiyledir. [7] Mâzî meçhuldür. Âhirindeki elif işbâ'-ı fetha ile hâsıl olmuşdur. Masdarı olan (kudir) de [8] dâlinfeth ve iskânı câ'izdir.

Takdîr ma'nâsınadır. Şârihin kelâmındaki ya'ni «ان المقدورات» [9] «البتة» kavlinde (makdûr) kütüb-i kelâmiye ve usûliyyede müte'ârif olduğu üzere mümkün ma'nâsına değil mukadder [10] ma'nâsınadır. Sahâh'da kadera fi'linin bâb-ı evvel ve sâni'den olarak takdir ma'nâsına vürudunu İmâm-ı [11] Cevherî

«وقدرت الشيء أقدره وأقدره قدرأ من التقدير» kavliyle beyân eyledikten ve : «إذا غم»

[12] «أي أنموا ثلاثين» عليه السلام hadisini yazarak «أى أنموا ثلاثين» ile tefsîr ettikten sonra

[13] şâ'irin şu kavlini: [14] «كلا ثقلينا طامع في غنمة * وقد قدر الرحمن ما هو قادر»

[15] îrâd ve kâdiri mukadder ile tefsîr itmişdir. [16] Mânahnüfih olan beyit " he ne takdir olunmuş ise elbette hâsıl olacaktır, bu ma'lûmun [17] olsun. İnsân'ında ilmi kendisine

nâfi'dir." mefhûmunda bir teselliyetdir. Kâle te'âlâ [18] [19] «ما اصاب من مصيبة»

في الارض ولا في انفسكم الا في كتاب من قبل أن نبرأها ان ذلك على الله يسير. لكيلا تأسوا على ما فاتكم ولا تفرحوا بما آتاكم والله لا يحب كل مختال فخور . [20]

۲۵۳ وَخُفُّوْا قُلُوبَ لَوْ رَأَيْتَ لَهَيْبَهُ * يَا جَبَّتِي لَظَنَنْتِ فِيهِ جَهَنَّمَ [21] 253 Kâl [22] Bu beyit bahr-i kâminden ve Mutavvel şevâhidindendir. Kâili Ebû'l-Tayyib El-Mütenebbîdir.

[23] «كفى أراني وبك لومك ألوما * هم أقام على فؤاد أنجما» [24] matla'ında olan kasidesinin üçüncü beytidir. Mâkabli şöyledir: [25]

«وخيال جسيم لم يخل له الهوى * لحما فينخله السقام ولأدما» [26] Matla'-ı beytinde vâki'

(hemmün) kelimesi (erânî) fi'line fâ'il olarak merfû' olmağla gerek beyt-i [27] sâni'deki (hayâl) lafzı ve gerek beyt-i sâlisdeki (hufûk) lafzı vâv ile oraya ma'tûfdur [28] ikiside terkîb-i izâfidir. (hufûk) duhul vezninde masdardır ki halecân ve ızdırâb ma'nâsınadır. [29] (Raeyti ve zanenti) fi'illerinde tâ-i hitâb meksûrdur. (lehîbehû) zamîri kalbe râci'dir. (lehîb)

[1] iltihâb ve işti'âl ma'nâsınadır ki alevlenmekdir. (yâcennetî) hitâbı habîbeyedir. Hüsnü cihetiyle anı [2] cennete teşbîh eylemiştir. Hem de anın visâli âşîka mûcib-i râhat ve aramışdır. Bu bir cümle-i mu'teriza [3] olup şâ'ir bunu berâ-yı isti'tâf ya'ni mahbûbenin lutf ve âtîfetini celb ve taleb zımında [4] ziyâde itmiş ve bununla (cehennemâ) kavli meyânında bedî'ce san'at-ı tabâk hâsıl olmuştur. Mevzu'-ı [5] istişhâd burasıdır. Fâ'ide-i i'tirâz da bunlardır. [6] Kaldı ki matla'-ı kasîdede olan (küffi) ve (veyki) hitâbları âzileye ya'ni kendisini lev'm [7] eden zenne iken şâ'ir burada (yâcennetî) dimekle hitâb, habîbeye intikâl itmiştir. Eğer kendi [8] mahbûbesini âzile add ederek ibtidâdan berü ana tevcih-i hitâb etti ise o hâlde nemîrinin şu [9] kavli kabîlinden olur: [10]

عَدَلْتَنِي فِي عَشَقِهَا أَمْ عَرَوْ * هَلْ سَمِعْتُمْ بِالْعَاذِلِ الْمَعْشُوقِ

[11] Kâlehü'l-Ukberiyü.

(le-zanenti) kavli şarta cevâbdır. Dîvânda böyle olduğu hâlde Mutavvelde [12] (li-raeyti) vâki' olmuştur. Ana göre (raeyti) fi'li dahi ilm ma'nâsına olan ra'yde me'hûz [13] olmuş olur. [14] ((Mefhûm-ı Beyit)): Bende bir halecân var ki – Ey benim cennetim olan mahbûbem – anın iltihâb [15] ve işti'âlini sen görsen cehennemi orada zan edersin demekdir. [*]. [16] Ukberî der ki "Mütenebbî'nin bu kavli Abdullah Bin El-Dümeine'nin mahbubesiyle olan vedâ'ında söylediği [17] şu beyti andırır: [18]

عَدْتُ مَقَلَّتِي فِي جَنَّةٍ مِنْ جَالِهَا * وَ قَلْبِي غَدَا مِنْ حُبِّهَا فِي جَهَنَّمَ

[19] Kâl [20] 254

٢٥٤ فَلَا هَجْرَهُ يَبْدُو فِي الْيَأْسِ رَاحَةً * وَلَا وَصْلَهُ يَصْفُو لَنَا قُفْرًا مَرَّةً

[21] Bu da Mutavvel

şevâhidindendir. Fakat müsnedünileyh şevâhidi sırasında geçmiş olduğundan şerh [22] ve îzâhını tekrare hâcet yoktur. [23] Burada maksûd kendisinde garâbet olan bir emrin – ki zuhûr-ı hicrânı talebdır – sebeBini beyân [24] için (ve fi'l-ye'si râhatün) cümle-i mu'terizasının ziyâde edilmesidir. Müsnedünileyh bahsinde (felâhecruhû) ya [25] bedel (felâsurmuhû) vâki' olmuş idi. Unzur s. 138. [26] Kâl [27] 255

٢٥٥ وَمَا مَاتَ مِثَاسِي فِي فِرَاشِهِ * وَلَا طُلَّ مِثَاحِيثُ كَانَ قَتِيلُ

[28] Bu beyit bahr-i

tavîlden ve Mutavvel şevâhidindendir. Kâili Hamâsî'dir ki Dîvân-ı

Hamâse'yemensûbdur. [29] [*] Beytin makabline olan irtibâtı i'tibâr olunur sa bu ma'nâ biraz inhirâf eder.

240

[1] (Dîvân-ı Hamâse) ma'lûm olduğu üzere şâ'ir (Ebû Temâm) El-Tâ'î'nin iş'âr-ı kudemâdan intihâb edebildiği [2] ebyâtı cem' ve sekiz bâba taksîm ederek tertîb itmiş olduğu şi'r mecmû'asıdır ki bâb-ı evveli [3] hamâset ve şecâ'ata dâ'ir olan iş'ârı hâvî olduğu için o isim ile şöhret bulmuştur. [4] Bu beyit bâb-ı mezkûrun evâilindedir. Ve bir güzel kasidedendir. Anın bir beyti dahi bâbü'l-ma'ânînin [5] müntehâsında metinde mezkûr olduğundan inşâallâhite 'âlâ orada ebyât-ı kaside tamâmen nakil olunur 3 [6] kâil kaside (Semev'el Bin Âdiyât) El-Yahûdîdir ki şâ'ir-i câhilîdir. Anı Abdülmelik Bin Abd El-Rahîm El-Hârisî'ye [7] nisbet edenler dahi olmuştur. Kâlehû Ebû Temâm. (fifirâşihî) yerinde (hatfe enfihî) rivâyeti de [8] vardır. (hatfe) veznen ve ma'nen mevt gibi olup enfihî muzâfdır ve hâliyet üzere mensûbdur. [9] Katl ve darb gibi fi'l-i âhir ile olmayarak

« مات حَتْفَ أَنفِهِ »

vefât eden kimse hakkında [10] denir ki cerh ve katl gibi bir hâdise görmeyerek oldu demekdir. İnde'l-Arab memdûh olan mevt, [11] mevt-i ahmerdir ki kavgada olan ölümdür. (tulle) kelimesi fi'l-i mâzî meçhul muzâ'afdır. Demm-i [12] heder edilmek ya'ni kısâs ve diyeti aranmamak demekdir. Fi'l-i mezkûr (haysü) ye muzâfunileyh olan [13] (kâne) ile berâber alâtârîkü't-tenâzu' katile müsneddir. (kâne) fi'li

tâmmedir. « فِي أَيِّ مَكَانٍ » [14] « وَفِي أَيِّ قَبِيلَةٍ وَجَدَ » demekdir. [15] ((Mefhûm-ı Beyit)): Bizden hiçbir şanlı kimse firâşında (ya'ni bilâmuahârebe) vefât etmemişdir [16] ve bizden maktul düşenler her nerede olursa olsun demleri heder edilmemişdir – kâtilinden ahz-ı sâr [17] idilmiştir – demekdir. [18] Bunda şâhid mısra'-ı sâninin mısra'-ı evvel mefhumundan mütevellid bir tevehhümü def' için tekmi'l [19] ve ihtirâs suretinde ziyâde edilmiş olması ve bunun da alâra'yin cümle-i mu'terizaadd edilmesidir. [20] CümEL-i mu'teriza Musannef'in ifâdesine göre du'âtenzih gibi nükte-i def'-i eyhâmdan başka bir nükteyi iş'âra [21] hâs idi. Ba'zının bu ra'yine göre ise def'-i eyhâmişini gören ve i'râbdan mahalli olmayan cümle [22] dahi – gerek esnâ-i kelâmda ve gerek âhir-i kelâmda vâki' olsun – i'tirâziyedir. [23] Mısra'-ı evvel mefhumundan mütevellid olan ve hem: "Bizden hiçbir seyyid yatağında olmamıştır" [24] denildikte acebâ bunların maktûlen vefâtı kendilerinin

aczlerinden midir? hâtırâsıdır. Mısra'-ı sâni [25] Bu hâtırayı def'a hizmet itdiğün Musannef'e göre kelâmda (tekmîl) ve (ihtirâs) ve ba'za [26] göre (i'tirâz) suretiyle atnâb hâsıl olmuş dimekdir. [27] Kâl [28]

٢٥٦ أَصْدَعَنِي الدُّنْيَا إِذَا عَنَّ سُوْدُدُ * وَلَوْ بَرَزْتُ فِي رِيِّ عَذْرَاءٍ نَاهِدٍ

[29] Bu beyit Ebû Temâm'ın bir kasîdesinden ve bahr-ı tavîldendir. Mısra'-ı evveli metinde ve mısra'-ı sâni [30]

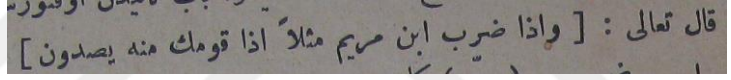
241

[1] şerhinde mevcûddur. Kasîde keremâdan Ebu'l-Hüseyin Muhammed Bin El-Heysem isminde bir zâtın sitayişindedir ki [2] anın hakkında Ebû Temâm : [3]

لا والذي هو عالم ان النوى * صبر وان ابا الحسين كريم

[4] demişidi kemâ merfî s. 190 .

(yesuddü) bâb-ı evvelden ve i'râz ma'nâsına olan (sudûd) masdarından [5] fi'l-i muzâri'dir. (sadd) men' ma'nâsında müte'addîdir. Bâb-ı sâni'den okunursa dahik

ma'nâsına olur. [6] fâ'ili

memdûh müşşârunileyhe [7] râci' zamirdir. (anne) kelimesi bâb-ı sâni'den mâzî-i muzâ'afdır. Ârız ve zâhirolmak [8] ma'nâsınadır. Fâ'ili siyâdet demek olan (sevded) dir [*] . (lev) vasliyedir. [9] (berazet) fi'li zuhûr ma'nâsına olan bürûzdandır. Fâ'ili dünyaya râci' olan zamîr-i müstetirdir. [10] (ziyy) zâyın kesri ve yânın teşdidiyle hey'et ve kıyâfet ma'nâsınadır ve mâba'dine muzâfıdır. [11] Muzâfunileyh olan (azrâ') gayr-ı munsarîfdir ve bîkr ma'nâsınadır ki bekâreti bâkî bulunan kız dimekdir. [12] (nâhid) ana sıfatdır "câriyetün nâhidü) denir ki memesi yükselmiş kız dimekdir. Nisâyahâs [13] olan evsâfdandır. "nâhidün sedîhan) sebkinde olduğu için nisây ahtisâsını i'tibârabile [14] hâcet yokdur. [15] ((Mefhûm-ı Beyit)): Memdûhun Me'âlî'ye olan meyl ve muhabbeti ol sûrettedir ki mecd ve şeref [16] zuhurunda ya'ni mûcib-i mecd ve memdûhiyet olacak bir hâlin hudûsunda dünyadan ve mâni'-i me'âlî olan [17] ahvâlden derhâl i'râz eder velev ki dünyâ kendisine memeleri yükselmiş olan bir bîkr-i dilârâ [18] sûretinde arz-ı dîdâr etsin dimekdir. [19] Memeleri yükselmiş olan kızını yetişmiş kız demek olarak ricâlin en mergûbu ve matmah-ı [20] enzây olmağla andan i'râz her erin kârı olamaz. Nefsin en ziyâde rağbet edeceği şeyden [21] kendini imsâk eden zât anın mâdûnundan imsâk ve i'râz üzere bulunmak evleviyetde kalmağla [22] bu ifâdede îğâl suretiyle atnâb vardır.

Fakat bu beytin mısra'-ı evveli ma'nâca kendine müsâvî [23] bulunan bundan sonraki beyte nisbetle mûcizdir ki burada bir mısra' ile edilen ifâde orada [24] bir beytile ifâde edilmiştir. İşte bu makâmda mevzu'-ı istişâd budur. Kemâterî: [25] Kâl [26] 257

٢٥٧ وَكُنْتُ بِمَيْمَالٍ إِلَى الْجَانِبِ الْغَنِيِّ * إِذَا كُنْتُ الْعَلِيَاءُ فِي جَانِبِ الْفَقْرِ

[27] Bu beyit bahr-i tavîlden ve nefis-i Telhîs şevâhidindendir. Kâilî Devlet-i Abbâsiye şu'arâsından [28] (Abdussamed Bin El-Mu'azzel) dir. Beytin üst tarafı Mu'âhid'de mezkûr olduğu üzere şöyledir: [29] [*] Lafz-ı seveded (s. 171) de geçmiştir.

قال في المصباح : ساد يسود سيادة والاسم السودد

[30]

وهو المجد والشرف فهو سيد والاثني سيدة بالهاء

242

أَتَى بِحَمِيلِ الصَّبْرِ مَنَى عَلَى الدَّهْرِ • وَلَا تَتَّقِ بِالصَّبْرِ مَنَى عَلَى الْهَجْرِ
وَأَنَّى لَصْبَارٍ عَلَى مَا يَنْوِبُنِي • وَحَسْبُكَ إِنْ اللَّهُ أُنَى عَلَى الصَّبْرِ

[1] [2] [3]

Bunlardan beyt-i sâni Muhtasarda mezkûr ve (Egânî) de Abdussamed'in bu kıt'ası Muhtasar'da mevcûd olan [4] mikdâra maksûrdur. (li-sabbâr) kavli (inne) nin haberidir evvelindeki lâm-ı meftûha mezîd te'kîd içindir. [5] (sabbâr) sâbirin mübalağasıdır. (yinû benî) fi'l ve mef'ûldür. Fâ'ili ism-i mevsûle râci' zamîrdir. [6] "yünezzilübî" ma'nâsınadır. Mesâ'i benevâzil gibi (nevâ'ib) itlâkı ma'lûmdur. (hasbüke) "kâfike" [7] ma'nâsınadır. (sukî) karînesiyle müennese hitâbdır. Muhâtab Mu'âhed'de ta'yîn olunduğu üzere [8] kendi zevcesidir. (isnî) if'âl bâbından fi'l-i mâzîdir. "senâ etti" dimekdir. (âlâ) [9] harfiyle sılalanmaktadır. Senâ mutlak vasıf demek ise de medh ma'nâsında müte'ârifdir. Sabrın

[10] kelâmullâhda memdûhiyyeti [أَنَا وَجَدْنَاهُ صَابِرًا نَعَمَ الْعَبْدُ] ve [بِمَا صَبَرُوا] ve

[تَوَاصَوْا بِالصَّبْرِ] [11] ve [إِنَّ اللَّهَ مَعَ الصَّابِرِينَ] kavî-i kerîmleriyledir. (lestü) mâzî mütekellimdir. (bi-meyâlün) deki bâ (leyse) fi'linin haberine ziyâde edilen bâdır. (meyyâl) mâ'ilin mübalağasıdır. (bi-nazâr) rivâyeti [12] dahi vardır. Meylin selb-i küllî ile refi maksûd ise meyyâl kelimesini sîğ-i nisbiyyedenadd ederek [13]

« است بذی میل »

ma'nâsına hamlitmelidir. (El-ğaniyyü) takdiren mecrûr muzâfunileyhdir. Burada [14] zenginliğin müsebbibi olan râhat ma'nâsı murâddır. [15] (El-alyâ) sahrâ vezninde mecd ü rifat dimekdir. [16] (El-fakr) ganî mukâbili ise de bununda müsebbibi olan mihnet ma'nâsı murâddır. [17] ((Mefhûm Ebyât)): Zevceye hitâben "Ey hatun! Benim mesâ'ib-i dehr hakkında olacak sabr-ı [18] cemîle i'timâd eyle; fakat hicr ve firâka olacak sabrım i'timâd eyleme. Ben kendime isâbeteden [19] nevâ'ib ve şedâ'ide çok sâbirim, Cenâb-ı Hak sabrı senâ itmiştir. Sebeb-i tahammülümü beyân bâbında bu da [20] sana kâfidir. Ben servet ve râhattarfına pek çok meyl etmem (yâhud sâhib-i meyl değilim) mûcibmejd [21] ü rifat olan ahvâl fakr u zarûret tarafında

bulundukça dimekdir. [22] Burada şâhid (ولست بميال الخ) beyti bundan mukaddemini

(يصد عن الدنيا اذا عن سوده)

[23] mısra'ıyla himemâl olduğu hâlde beyt-i mezkûr ana nisbetle mutneb vâki' olduğudur. [24] Kâl [25] 257

٢٥٨ وَتُشْكِرُ إِن شِئْنَا عَلَى النَّاسِ قَوْلَهُمْ * وَلَا تُشْكِرُونَ الْقَوْلَ بَيْنَ نَقُولُ

[26] Bu beyit bahr-i tavîlden ve nefsi Telhîs şevâhidindendir. Bundan iki şâhid mukaddem-i mezkûr olan

(ومامات منا سيد في فراشه الخ)

[27] beytinin olduğu kasîdedendir. Ta'yîn-i Kâili hakkında Ebû Temâm [28] gösterdiği tereddüd orada (s. 240) ifâde olundu. [29] Bu beyitte şâ'ir kendilerini nefâz-ı hükm ve ulüvv-i kelâm ile vasf ederek: "Biz dilersek halkın [30] sözünü reddedebiliriz fakat anlar bizim sözümüzü reddedemezler" demek istemiştir.

243

[1] Bunda şâhid bu beyit mütekâribü'l-me'âl bulunduğu

[لا يسأل عما يفعل وهم يسألون]

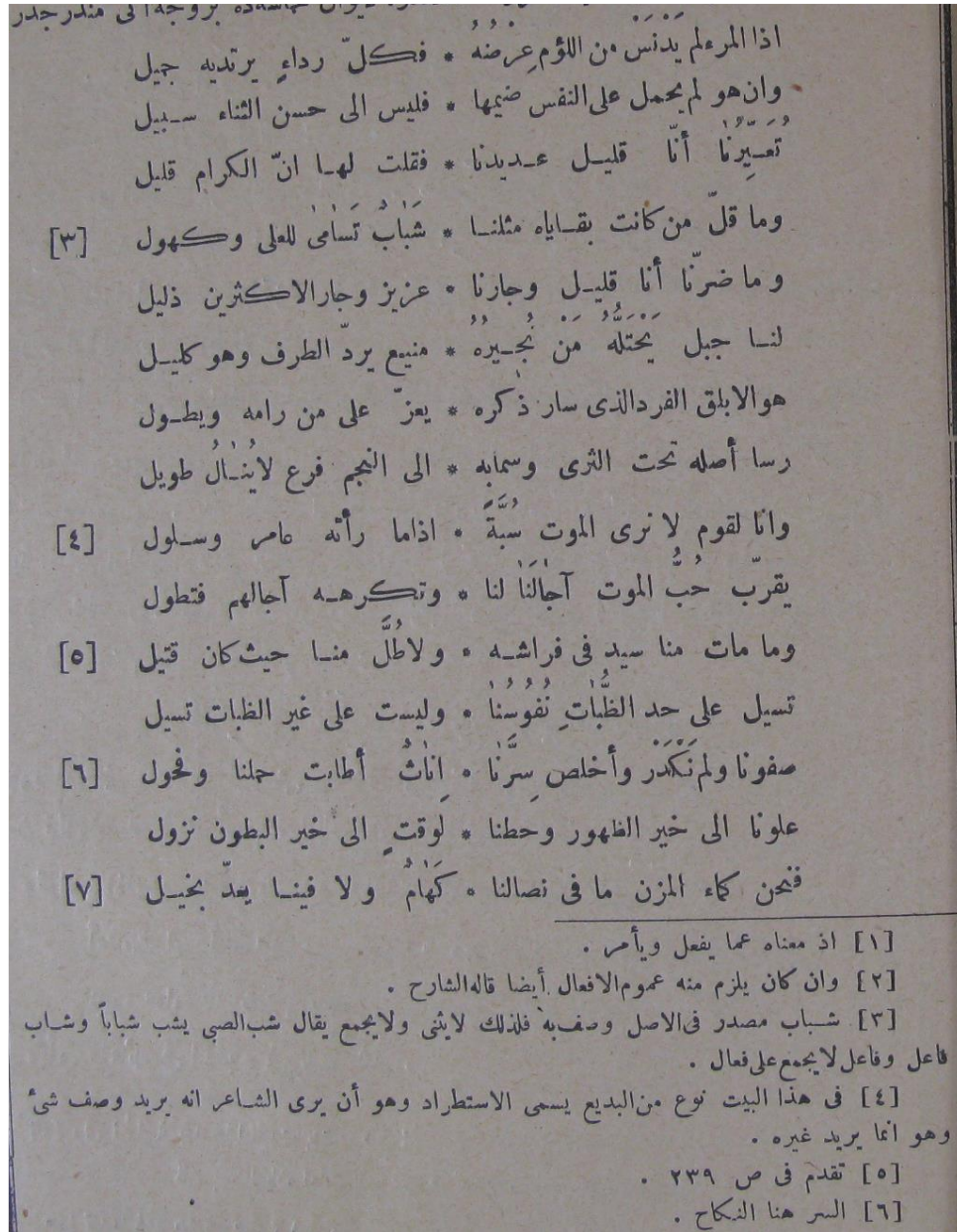
âyet-i [2] celîlesine nisbetle atnâblı düşmüş olmasıdır. Fakat nazm-ı âyetef'âl ve akvâle âm olarak [1] [3] ucuz olduğu hâlde beyt-i mezkûr kavle muhtas olarak [2] mutneb düşdüğünden bundan evvelki nazmın [4] arasında olunan mukâyese bu beyit ile âyet-i celîle-i mezkûre meyânında aynen câri olamayacağına ve kelâm- [5] ullaâh ile kelâm-ı şu'arâ mukâyesesinde aranacak te'eddübe

işâret olmak üzere Musannef aleyhi'r-rahme [6] kavlini ziyâde itmişdir.

[7] Beyt-i mezkûrun bulunduğu kasîde gurar-ı kasâ'iddendir. Divân-ı Hamâse'de bervech-

i âtî mündericidir: [8] [9] [10] [11] [12] [13] [14] [15] [16] [17] [18] [19] [20] [21]

[22] [23] [24] [25] [26] [27] [28] [29] [30]

[31]

[7] (ما في نصالنا كهام)

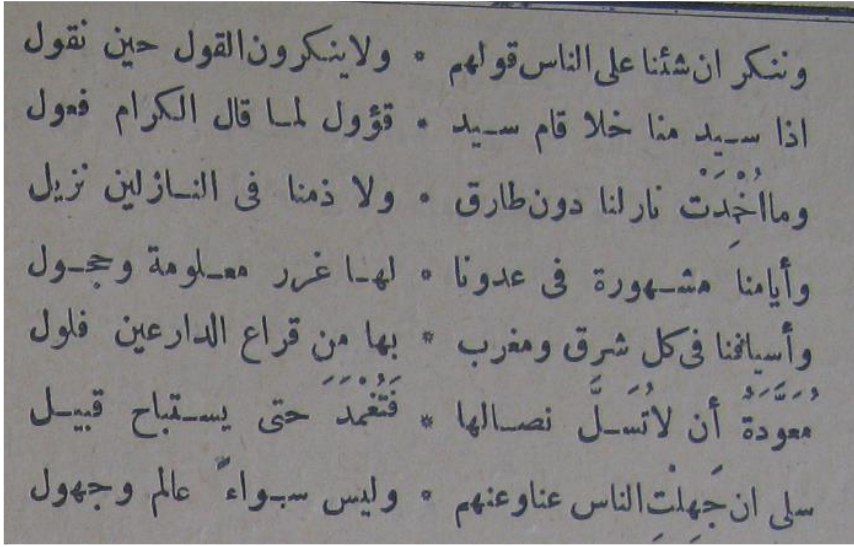
bedelinde

(ما في سحابنا جهام)

dahi rivâyetdir.

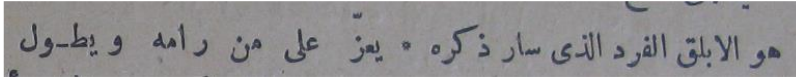
[1] [2] [3] [4] [5] [6] [7]

[8] Beyt-i ahîr

nahivden olan miktadabımızın efâl-i nâkîsa bahsinde (s. 106) mezkûrdur. [*] . [9]

Kasîdede yedinci vâki' olan: [10]

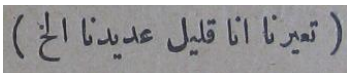

[11] Beyti nesh-i

Hamâse'de mevcûd olmayıp anı bulanlar kasîde-i mezkûrenin (Semuel Bin Âdiyâ [12] El-Yahûdî) nin olduğuna şübhe etmezler. Zîrâ (eblak) anın arz-ı teymâkâ'in hısın ve hisârî [13] ismidir. Üdebânın bunda ittifâkları vardır. [14] (Semûel) Arab-ı câhiliye meyânında

vefâdârlıkla ile iştihâr ederek (اوفي من السموأل) misline [15] menşe' olmuş bir Yahûdîdir. Sebeb-i iştihârı Meşâhir-i Nisâ'da harfû'l-hâ faslında (huraka) [16] ünvânında mezkûrdur. Yine Meşâhir-i Nisâ'da mezkûr (Zebâ) [17] zikr olunan (eblak) ile [17]

mağlûbe-i menâ'atı olduğu diğer bir hısın hakkında (تمرد مارد وعن الأبلق) demiştir. Bu da [18] durûb-ı emsaldendir. Kasîde-i mezkûrede üçüncü vâki' olan

[19] beytinden evvel ba'zı kütüb-i edebde şu beyit: [20]

وقائلة ما بال أسرة عادية • تبارى وفيها قلة وخول

[21] mevcûd olduğu mu'ahharan

(هو الابلق الفرد الخ)

görülmüş ve menhûl olmadığına göre bundan ve [22] beytinden kâil kasîde (Semûel Bin Âdiyâ) olduğuna şübhe kalmamıştır. [23] [24] [25] [26]

وقوله (اذا سيد مناخلا قام سيد) البيت مثله قول لقيط بن زُرارة :
أضاءت لهم أحسابهم ووجوههم * دجى الليل حتى نظم الجزع ثاقبه
نجوم سماء كلما انقض كوكب * بدا كوكب تأوى اليه كواكبه
ويأتى ما يماثله فى التشبيه فى بيت بشار .

[27]

[*] وفى الحماسة بعد هذا البيت بيت وهو :

[28]

فان بنى الديان قطب لقومهم • تدور رحاهم حولهم وتجول

[29]

[**] تقدم ذكرها فى ص ٢١٢ .

245

[1] (((Şevâhidü'l-Fennü's-Sânî ve Hüve İlmü'l-Beyân))) [2] ((Şerh-i Ebyâtü't-Teşbîh))

٢٥٩ وَكَانَ مُنْمَرَّ الشَّقِيقِ إِذَا تَصَوَّبَ أَوْ تَصَدَّدَ
٢٦٠ أَعْلَامُ يَأْقُوتِ نُشْرِنَ عَلَى رِمَاحٍ مِنْ زَبَرَجَدَ

[3] Kâl [4] [5] 258,259

[6] Bu iki

beyit bahr-i kâmilden ve nefes-i Telhîs şevâhidindendir. Kâili gayr-ı ma'lûmdur. (keenne) nin [7] ismi olan (muhmerra's-şakîki) terkîbi "cerd-i katîfe" kabîlindendir ki sıfatın mevsufa izafetidir. [8] Muzâf olan (muhmerra) kızarmak ma'nâsına olan ihmirârdan ismi fâildir. İf'ilâl bâbının elvân [9] ve uyûba ihtisâsı ma'lûmdur. Muzâfunileyh olan (El-

(السامى فى الاسامى)

şakîk) şakâ'ikü'n-nu'mân dedikleri çiçekdirki [10] de gösterildiği üzere lâledir [11] Kırmızılığı cihetiyle dem ma'nâsına olan [11] Nu'mâna muzâf olarak (şakâ'ikü'n-nu'mân) ve izâfetden kat' ile (El-şakâ'ik) ve müfred olarak [12] (El-şakîk) dahi denir ki feth-i nûnilenûr ve zehirden ibâretdir. [2] . Nitekim eş'âr-ı âtiyede [13] vârid

olmuştur. [14] (EbûNüvâs): بيضاء فى حمر الثياب كوردة • بيضاء بين شقائق النعمان

[15] (İbn-i Kılgı): [16] لما التقينا للوداع وأعربت * عبرتنا عنا بدمع ناطق

[17] (Îsâ Bin Sencer): فرقن بين معاجر ومحاجر * وجمن بين بنفسج وشقائق

[18] ومهفف من شعره وجبينه * أمسى الورى فى ظلمة وضياء

[19] لا تشكروا الخال الذى فى خده * كل الشقيق بنقطة سوداء

kendi kırmızı ve derûnî siyâhdır [3] . Ba'zılar (şakâ'ikü'n-nu'mân) [20] terkîbindeki Nu'mân'ı melik-i Hîre olan Nu'mân Bin Münzir zan itmişler ve anı himâyesinden dolayı kendine [21] muzâf oldu demişler ve (şakâ'ikü'n-nu'mân) ı gelincik çiçeği ile tefsîr eylemişlerdir. (tesavvebe) [22] teseffel ma'nâsınadır. (tesa'ad) anın zıddıdır. (ev) ve o ma'nâsına olmak ahsendir. [23] «وقت» «ميله الى العلو والسفل» dimekdir. Zarfda âmil ma'nâ-yı teşbîhdır. (a'lâmüyâkûti) terkîbi (ke'enne) ye [24] haberdır. (a'lâm) elem vezninde olan âlemin cem'idir ki bayraklar dimekdir. Ma'nâ-yı cinsi murâd [25] ederek yâkûtu ifrâd itmiştir. (nüşirne) kelimesi sermek ma'nâsına olan neşrden mâzî cem'-i [26] [1] Bizce ma'rûf olan (şekâ'ik) başkadır. (şekâ'ik-i küllî) de başkadır. [27] [2] Lafz-ı şakâkin tezkîri tashîh olunmuştur. [28] [3] Ne hikmetdir bu kim bir nokta düşdü gelin kudretten [29] Rih-i hûbâna zînet lâleye dağ derûn oldu.

246

[1] müennes mechûldür. Fâ'ili a'lâma râci' zamirdir. Cümlesi sıfatdır. (alârimâhin) kavli (nüşirne) fi'line [2] müte'allıktır. Rânın kesriyle (rimâh) mızrâk ma'nâsına damm-ı râ ile olan (ramh) ın cem'idir. (min [3] zeberced) rimâha sıfatdır. Üslûbda tefennün ve vezn-i şî're ri'âyet ederek rimâhı zebercede muzâf [4] etmemiştir. (zeberced) sarıya mâ'il yeşilce bir taşdır yâkût ve zümrüd gibi ahcâr-ı mergûbeden [5] değildir. Fakat Arabî'de zümrüde dahi zeberced itlâk olunduğu vardır. Lâlenin sapı yeşil [6] olduğu için burada

ve şâ'ir Ebû Nüvâsın [7] «لجين الماء» kabîlinden olan beyt-i âtîsinde maksûd [7] o

ma'nâdır: [8] «على قضب الزبرجد شادات * بان الله ليس له شريك» [9] Şâ'ir zikr

olunan iki beytinde yeşil sâk üzere olan lâle-i sürhî rüzgârın hûbûbuyla aşağı [10] ve yukarı zuhûra gelen hareket ve ihtizâz hâlinde zümrüd gönderler üzere açılmış yâkût

yapraklara [11] teşbîh itmişdir ve bu teşbîhde müşebbehünbih olan şeyler minhaysü'l-mecmû' görülmüş değil ise de ale'l-infirâd [12] görülür ve bilinir şeyler olduğundan anlar müctemi' farz olunarak hissen değil hayâlen müşebbehünbih olmuştur. [13] Müşebbeh hissi ve müşebbehünbih hayâli olmağla beyteyn-i mezkûrîni burada îrâddan maksûd işte budur. [14] Şâ'ir Ebû Nüvâs'ın: [15]

كأن صغرى وكبرى من فقاومها • حصاء در على أرض من الذهب [16] beyti dahi bu

kabildendir. Mahsûs asıl olduğu hâlde mahsûsu ma'kûle teşbîhin vechi âlâ [17] tarîku'l-

mübâlağa ma'kûl-i mahsûs farz olunarak [انما البيع مثل الربا] kavî-i kerîmi gibi bâb-ı teşbîhde [18] mevcûd olan aks-i teşbîh tarikiyle anı asıl ve mahsûs fer' ve müşebbeh

yapmaktır. Kemâkâlû's-şâ'ir: [19] وبدا الصباح كأن غرته • وجه الخليفة حين يمدح [20]

Kâl [21] 261 أَيْقُنْني وَالْمُشْرِفِي مُضَاجِحِي * وَمَسْنُونَةُ زُرْقُ كَانِيَابِ اغْوَالِ [22] Bu

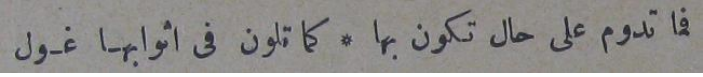
beyit bahr-i tavîlden İmrî'ül-Kays 'ın uzun bir kasidesindendir. Mısrâ'-ı sânisî Telhîsde [23] ve mısrâ'-ı evveli Mutavvel ve Muhtasar'dadır. Bundan evvel şevâhid-i inşâ sırasında şerhinde geçmiş [24] olduğundan keşf ve îzâhıçûn yüz seksen birinci sahifeye mürâca'at olunsun. [25] Burada bundan maksûd teşbîhin bir tarafı hissî ve bir tarafı vehmî olduğudur. [26] Arabî'de (gavl) lafzının lisanımızdaki ummacı ve kara koncoloz gibi mühlikât-ı mevhûmeye [27] isim olduğu şevâhid müsnedünileyh sırasında (ان التي ضربت بيتاً مهاجرة الخ) beytinin şerhinde [28] (s. 78) zikr edilmiş ve böyle mevhûm ve gayr-ı ma'rûf şeylerle va'id ve tehdîd icrâsı [29] her lisânda cârî olan tehvîlâtıdan bulunduğu şevâhid-i inşâda mânahnüfih olan beytin şerhinde [30] beyân olunmuştur. Unzurû s. 182.

247

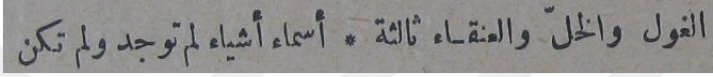
[1] Vefiyâtü'l-a'yânın harfû'l-mîm faslında (Ebû Ubeydetü'n-Nahvî) nin tercümesinde mezkûrdur ki [2] Fazl Bin El-Rabî' El-Vezîr'in huzurunda münşiyân-ı dîvândan biri Ebû

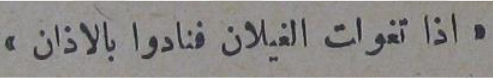
Ubeyde'ye [طامها كأنه رؤس الشياطين] [3] Ayetini istişkâl ederek su'âlitmiş ve: Ru'ûs-in şeyâtîn gayr-ı ma'rûf olduğu hâlde [4] va'id ve î'âd anınla nasıl vâki' olabilir?

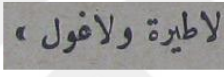
demiş idi. Cevâbında (Ebû Ubeyde) İmrî'ül-Kays 'ın [5] bu beytini okuyarak "Kavl-i Arab gavli aslâ görmediği hâlde anı korkunç tanıdığı için [6] beynlerinde o nâm ile tehdîd hâsıl olduğu gibi kulûb-i ibâdda şenî' olan suver-i şeyâtîn dahi [7] medâr-ı tenfir olmağla Cenâb-ı Hak Arab'a kendi kelâmları kadrince kelâm ediyor." demiş ve bu cevâb [8] gerek fazl'ın ve gerek sâ'ilin mazhar-ı istihsânı olmuştur. Şârih bu cevâbı Şerh-i Miftâh'da intihâl [9] itmiştir. [10] Tâ'ife-i Arab gavlin beyâbânda renkden renge tehavvülünü dahi zea'm etdiklerinden Ka'b Bin Zuhayr [11] hazretleri dahi lâmiyesindeki beyt-i âtiyi o

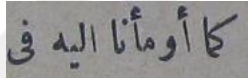
ze'ama binâ itmiştir: [12] [13]

İsm-i bîmüsemma olan (gavl) ile (ankâ) ya şâ'irin biri halîl-i vefâ şî'ârı dahi ilâve [14]

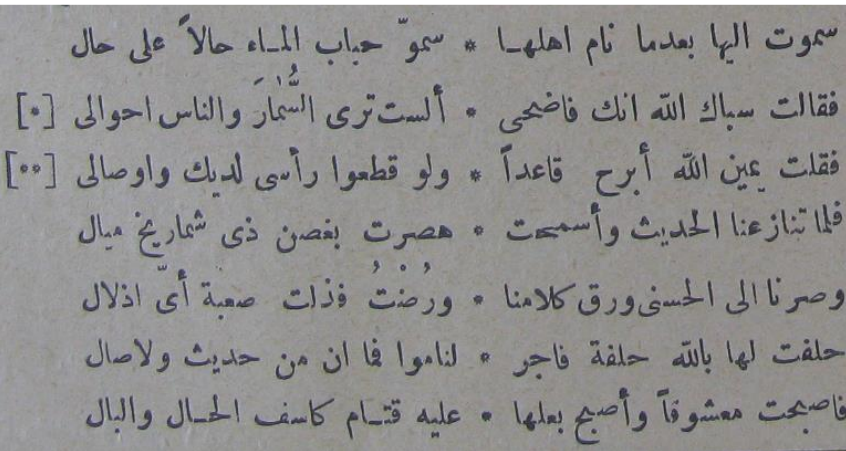
ederek: [15] [16] demiştir.

 hadisini Münâvî hazretleri teysîrde za'îfû'l- [17]

isnâd olmak üzere beyân itmiştir. Kuvvet hadîs-i şerîfindedir. Nefî

[18] zarar ile te'vîl ve tevfiğe olunmuştur. s. 28. Gavlin cem'i ağvâl

olduğu [19] gibi gîlân dahi olur. [20] Şâ'ir İmrî'ül-Kays 'ın o kasîdesi ebyâtından ekseri (Selmî) isminde bir kadına kendinin [21] geceleyin sûret-i vusul ve visâlini ve andan dolayı kadının zevci İmrî'ül-Kays 'ı katl ile tahdîd [22] itdiği istiş'ârını hikâyeden ibâret olarak eşna' olduğu hâlde eblağ düşmüş olduğundan [23] ba'zıları bervech-i âtîrâd olunur: [24] [25] [26] [27] [28] [29] [30]

-----

[٥٥] قوله أَسَمَحْتُ أَي لَأَنْتِ وَأَنْقَادَتِ .

[31] [°] Ey havli Kemâfî'l-Kâmûs.

248

يَغِطُّ غَطِيطَ الْبَكْرِ شَدَّ خَنَاقَهُ * لِيَقْتُلَنِي وَالْمَرْءَ لَيْسَ بِقَتَالٍ [٥]
فَلَيْسَ بِنَدَى سَيْفٍ لِيَقْتُلَنِي بِهِ * وَلَيْسَ بِنَدَى رِيحٍ وَلَيْسَ بِنَبَالٍ
وَقَدْ عَلِمْتُ سَلْمِي وَإِنْ كَانَ بِلَهْمَا * بَانَ الْفَتَى يَهْدِي وَلَيْسَ بِفَعَالٍ

[1] [2] [3] [4]

Mânahnüfîh olan beyitte İmrî'ül-Kays kadının zevcinden ötürü " O beni nasıl katl edebilir ki [5] seyf-i müşerreffî denilen gayet a'lâ kılıç benim her vakit yanımdadır ve kemâl-i hiddet ve te'sîr-i muzırretde [6] inyâb-ı ağvâlde ya'ni gavl-i beyâbân dişlerine müşâbih bulunan keskin temrinler dahîdâ'imâ benimle berâberdir." [7] demek istemiştir. [8] Burada müşebbehünbih vâki' olan (inyâb-ı ağvâl) bundan mukaddem olan a'lâm-ı yâkûtiye ve rimâh-ı [9] zeberce diye misli bervech-i infirâd mer'î ve mevcûd olup da ictimâ'ı mefrûz olan umûr-ı ma'dûmeden [10] değil, belki münferiden dahi ma'dûm ve mevhum olmağla ve çünkü gavlin dişini değil, kendisini gören [11] olmağla vehmiyâtandır. Hayâliyâtından değildir. (hayâl) ol emr-i ma'dûmdur ki anı kuvve-i mütehayyile [12] havâss-ı zâhire ile idrâk olunan umûrdan terkîb eder: Mevcûdât-ı mer'iyeden olan yâkût [13] ve zebercedden bayraklar ve mızrâklar tahayyül etmek gibi. (vehmî) ol emr-i ma'dûmdur ki hiç vücûdu [14] yok iken kuvve-i mütehayyile anı kendinden ihtizâ' eder. Meslâ: Gavlinin sâni mühlik olduğunu işidipde [15] kuvve-i mütehayyilenin anı korkunç yüzlü ve kazma dişli bir canavar suretinde tasvîr ve ana nâb ve nahleb [16] isbâtı gibi ah mine'ş-şârih. [17] Kâl [18]

٢٦٢ وَكَانَ الْجُومُ بَيْنَ دُجَاهَا * سُنَّ لَاحَ بَيْنَهُنَّ أَبْدَاعُ

[19] Bu beyit bahr-i

hafîfden ve nefsi Telhîs şevâhidindendir. Kâili (kâdîtenûhî) demekle ma'rûf [20] olan (Ebu'l-Kâsım Alî Bin Muhammed) dir ki Hanefiyyü'l-a'mâl ve mutezilüyyü'l-i'tikâd bir âlim-i edîbidi [21] iki yüz yitmiş sekiz Zilhicce'sinde Antakya'da doğmuş ve üç yüz kırk iki Rabî'u'l-evvelinde [22] Basra'da olmuştur. Beytin üst tarafı şöyledir: [23] [24]

رَبِّ لَيْلٍ قَطَعَتْهُ بِصَدُودٍ * أَوْ فَرَّاقٍ مَا كَانَ فِيهِ وَدَاعٍ
مَوْحِشٍ كَالثَّقِيلِ [٥٥] تَقْدِي بِهِ الْعَيْنُ وَتَأْبَى حَدِيثُهُ الْأَسْمَاعُ

[25] Nâzımın mensûb

olduğu (tenevvuh) sebûr vezninde kabile ismi olup anın oğlu (Muhsin) ki [26] Musannef veznindedir ve hafidi (Alî Bin Muhsin) dahi ulemâ ve üdebâdandır. Cümlesi (kadîtenûhî) [27] deyü ma'rûfdur kemâfi'l-vefiyât. Mu'âhidü't-tansîsde isimce ve târihce sehv ve iltibâs vâki' olmuştur. [28] (dücâhâ) terkîbindeki (dücâ) hüdâ vezninde lafzen ve ma'nâ zulme gibi olan deciyyenin cem'idir ki karanlıklar [29] [30]

[۰] و تقدما في ص ۱۸۱ . و بروی : و ليس بذی رخ فيطعنني به و ليس بذی سيف الخ .
[۰۰] ای کالرجل الثقيل الذی تقدی به العین ای تكون ذات و نسخ بمجرد رؤيته و لا تقبل الاسماع حديثه .

249

[1] dimekdir. Takdîren mecrûr muzâfunileyhdır. (hâ) zamîri

(رب ایل قطعه بصدود الخ)

kavlindeki [2] edât teksir karinesiyle leyâlî te'vîlinde olan

leyle râci'dir. Şârihbî-vech olarak [3] «الضمير لليالي أو للنجوم» demiştir sâhib-i mu'âhid dahi ana pîrev olmuştur. (sünenün) târikat-i müstahsine-i şer'iyye ma'nâsına [4] olan sünnetin cem'idir minci hetü'l-i'râb (keenne) ye haberdır. (lâha) fi'li fâ'ili olan (ibtidâ') ile [5] berâber sünene sıfatdır levh-i zuhûr ma'nâsınadır. (Beyne hünne) zamîri sünene râci'dir (ibtidâ') ibdâ' gibi [6] ihdâs ma'nâsına masdardır bi-ma'nâ mefûl olmağla bid'at dimekdir. Misbâhda mezkûr olduğu üzere [7] ibdâ' ve ibtidâ' örneksiz bir şey yapmak ve ihdâs ve îcâd eylemek ma'nâsına olmağla hâlet-i muhâlifeye [8] bid'at denilmiştir ki ibtidâ'dan isimdir rif'at ve irtifâ' gibi dince olan noksân veya ziyadeye bid'at-ı [9] itlâkı sonradan şâyi' olmuştur. [10] ((Mefhûm-ı Beyit)): O leylin zulmâtı arasında nücûm gûyâ ki aralarından bid'at zâhir olan [11] sünnetlerdir dimekdir. [12] Şâ'ir o gecenin nücûmunu sünen-i muzî'eye ve karanlığını bid'at-ı muzlimeye teşbîh itmiştir. İmdi [13] bundan

sebk-i marzî «سنن لاحت بين بدع» olmak idi. Zîrâ nûr zulmet arasında lâmi' olur [14] yoksa zulmet nûr arasından lâ'ih olmaz. Sebk-i ifâde maklûb düşmüştür. Bunda şâhid vech-i şebihin [15] müşebbehünbîh cânibinde tahyîli olmasıdır nitekim Musannef beyân itmiştir. [16] ((Fâ'ide)) Misbâh-ı münîrde bid'atın ihdâs ma'nâsına olan ibtidâ'dan isim olduğuna ve mu'ahharan [17] dince olan noksân veyâ ziyâde ma'nâsında isti'mâli galebe itdiğine dâ'ir bâlâda nakl itdiğimiz ma'nâ [18] beyân olunduktan sonra denilmiştir ki "Bid'atın ba'zısı gayr-ı mekruh olur ve ana (bid'at-i mübâha) [19] ta'bîr olunur. O da

usûl-i şer'de cinsine bir delîl bulunan ve yahud muktezâ-yı maslahat olan [20] bid'atdır: Mülûkun ahâddan ihticâbı gibi". [21] Kâl [22] 263

۲۶۳ وَقَدْ لَاحَ فِي الصُّبْحِ التُّرَيَّا لِمَنْ رَأَى * كَعَنْقُودٍ مُلَاحِيَةٍ حِينَ تَوَرَّا

[23] Bu beyit bahr-i

tavîlden ve nefsi Telhîs şevâhidinden olup kâ'ili Mutavvel'de mezkûr olduğu üzere [24] (Uhayha Bin El-Culâh) ve yahud (Ebû Kays Bin El-Eslet) olmak üzere muhtelifün fihdir. (Uhayha) [25] Asr-ı Câhiliye ricâlindendir câriyeleri münasebetiyle Meşâhîr-i Nisâ'da zikri geçmiştir. (Ebû Kays Bin El-Eslet) [26] dahi şâ'ir-i câhilîdir. Mu'âhid'de beyt-i mezkûr münhasıran buna mensûbdur. [27] (lâha) bâlâda mezkûr olduğu üzere zâhir oldu ma'nâsında bâb-ı evvelden fi'l-i mâzîdir. (El-süreyyâ) [28] necm-i ma'rûfun ismi ve fi'l-i mezkûrun fâ'ilidir takdîren merfû'dur. Lafz-ı süreyyâmus ağğardır mükebbberis ekrânın [29] müennesi olan sekrâ vezninde (servâ) dır. Sâhibe-i servet olan hâtun dımekdir. Musağarı [30] olan (süreyyâ) biri hafî ve altısı celî olmak üzere yedi kevkebdan müteşekkil yıldız topuna isim [31] olmuştur. (Ülker) dedikleridir. Arab'da hadîdül-basar olan kimseleri (süreyyyâ) nın ta'yîn-i efradıyla [32] (32 – El-Kavlü'l-Ceyyid)

250

[1] ve (Sühâ) nın nefsi ru'yetiyle imtihân ederler idi. [°] Nûr-dîde-i cihân ve fahr-i âlemiyânın [2] (Sallallâhu Te'âlâ Aleyhi Vesellem) süreyyâyı yirmi dört yıldız olmak üzere ru'yet buyurdıkları Tâcu'l-Arûs'da [3] mezkûrdur. (limenra'e) lâhafî'line müte'allıktır. (limenyerâ) ve (kemâterâ) dahi rivâyetdir. [4] Rivâyet-i âhireye göre ma'nâ

Seyâlkûtînin Şeyh Razî'den olan nakli üzere

« الثريا الشبيهة بالعنقود »

[5]

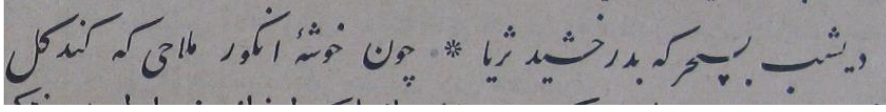
« لَاحَ فِي الصُّبْحِ كَاتَرَى »

dimekdir. Burada maksûd olan teşbîh bu olmayıp belki bu, teşbîh maksudu [6] tahkîk için bir takyîdden ibâretedir. (El-unkûddamm-ı ayn ile hûşe-i engûrdur ki üzüm [7] salkımıdır. Dânesi yenmiş bulunursa ana o vezinde (El-umşûş) ta'bîr olunur. (El-mülâhiyye) [8] mîmin dammı ve yânın teşdîdiyle uzun dâneli bir nevr' üzümdür ki parmak üzümü ta'bîr itdiğimizizdir. [9] İsm-i cinsî gurâbî vezninde (mülâhî) dir. Burada olduğu gibi lâmı ba'zan müşedded dahi olur. [10] Kemâfî'l-kâmûs. (hînenevverâ)

« وقت اخراج نورها »

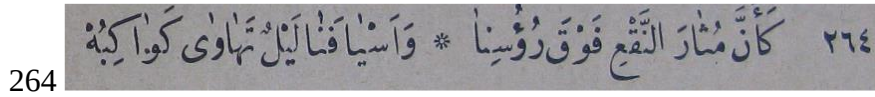
ma'nâsındır. Burada (nevr) lafzı nûnun fethiyledir ki [11] bahârın ağaçlarda zâhir olan çiçektir. Beyitte vâki' (nevverâ) kelimesi andan fi'ldir ki çiçek açmak

[12] demek olan "tenvir" masdarından fi'l-i mâzîdir âhirindeki elif ıtlâk içindir. [13]
Beytin tercüme-i Fârisiyesi şöyledir: [14]

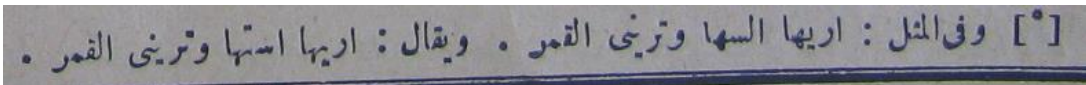

[15] Bunda

maksûd vech-i şübehin mürekkebi hissi ve teşbîhin iki tarafının müfred olmasıdır nitekim Musannef [16] beyân itmiştir. Bu bâbda (mürekkebi) umûr-ı müte'addideden müntezi' olan hey'et demektir. [17] Kâl [18]

264 [19] Bu beyit dahi bahr-i tavîlden ve nefsi Telhîs şevâhidindendir. Kâili (Beşşâr Bin Bürd) dir. [20] (müsâra) toz kaldırmak ma'nâsına olan (El-isâre) masdarından ism-i mef'ûl olarak mâba'dine muzâfdır. [21] Muzâfunileyh olan (El-nak') sûre-i Âdiyât'da olduğu gibi toz ma'nâsınadır. Bundan mukaddemini (Muhammedü's- [22] Şakîk) terkîbi gibi sıfat mevsufuna muzâf olmuştur ki "El-nak'u'l-müsâra" demektir. Gubâr-ı merfû' [23] ma'nâsınadır. (fevkaru'ûsinâ) terkîbi hâldir. Âmil (keenne) kelimesinde olan ma'nâ-yıf'ıldır. Hamâse-i [24] basariyyede (fevka ru'ûsihim) vâki' olmuştur. (veesyâ fenâ) kavli mef'ûlün ma'adır ve (fevka'l-ru'ûs [25] müsâr olan gubâr-ı süyûf ile berâber olarak müşebbehdir. (leyl) keeneye haberdur. Ve (tehâvâ kevâkibüh) [26] kaydıyla berâber müşebbehünbihdir. (tehâvâ) tefâ'ul bâbından muzâri' gâ'ibdirtânın biri hazf olunmuştur. [27] Aslı (tete'hâvâ) dır. Masdarı olan "El-tehâvâ" tesâkut ma'nâsınadır ki düşü düşürmek [28] demektir. Fi'l-i mezkûr kevâkibe müsneddir. Sülâsîsinin masdarı (huviy) dir ki fa'ilyahud [29] fu'ûl veznindedir. [30]

251

[1] Şâ'ir bu beytinde hengâm-ı harbdem âfevka'r-ru'ûs olarak kalkmış olan toz duman ile [2] anların arasında lâmi' ve aşağı yukarı müteharrik bulunan seyf-i meslûleyi şihâbları çokça [3] düşen geceye teşbîh itmiştir ki vech-i şübeh muzlim bir şey'in etrâfında mütenâsibü'l-mikdâr olan ecrâm-ı [4] meşreka-i müstatîlenin müterferrikan sükûtudur nitekim Musannef beyân itmiştir. Teşbîhin burada hem [5] vechi ve hem iki tarafı mürekkebi hissi düşmüştür. İşte burada beyitden maksûd budur. [6] Bir taraftan nak'î

leyle ve bir taraftan suyû fikevâkibe teşbîh tarikiyle teşbîhü'l-müfredbi'l-müfred maksûd [7] olmadığından hilâf-ı maksûdu eyhâm etmemek için şârih beyitte vâki' (ve esyâfenâ) kavlinin ma'tûf [8] olmayıp mef'ûlün ma'ahû olmasını iltizâm itmiştir. [9] Beytin Kâili olan (Beşşâr) ki Neccâr veznindedir beyt-i mezkûru vezîr (İbn-i Hebîre) hakkında [10] söylemiş olduğu bir kasîdede zikr itmiştir o kasîdenin ba'zı ebyâtı iki yüz otuzuncu [11] sahîfede bi'l-münâsebe geçmiştir. (İbn-i Hebîre) dahi şevâhid-i mukaddeme sırasında geçen: [12]

ألا ان عينا لم تجد يوم واسط * عليك بجاري دمعها لجود

[13] beytinin şerhinde (s. 40

ve 41) güzer eylemiştir. [14] (Beşşâr) zikr olunan beytinde müşebbehünbih vâki' olan (leyle) ile kâmusda mezkûr eyyâm-ı [15] hâfikâtı murâd itmiş olmak gerekdir (eyyâm-ı hâfikât) Abbâsiye'den Ebu'l-Abbâs ve Ebû Ca'fer zamânlarında [16] olan tenâsür-i nücûm eyyamına itlâk olunur. O esnâda bir gece cevî-i semâda ol kadar şihâb zuhûr [17] itmiş ki halk kıyâmet koptu ve kevâkib biri birine girüp münteşir oldu zan itmişler. [18] Beşşâr'ın (s. 132) de zikri geçtiği üzere kendisi a'mâ olduğu aslâ dünyâyı görmediği [19] hâlde hiss-i başara mevkuf olan böyle teşbîhât-ı belîğanın kendisine keyfiyet teyessürü su'âl [20] olundukta "Âdem-i basar zekâ-i kalbi kuvvetlendirir ve mubsırât ile iştiğâli kat' ettiği cihetle a'mânın [21] hissi vefret bulur ve karihası ateşin olur." Cevabıyla berâber şu beyitleri söylemiştir: [22] [23] [24]

عَمِيْتُ جَنِينًا وَالذِّكَاءَ مِنَ الْعَمَى * فَجِئْتُ عَجِيبَ الظَّنِّ لِلْعِلْمِ وَوَلَا
وَغَاضَ ضِيَاءَ الْعَيْنِ لِلْعِلْمِ رَافِدًا * لَقَابَ إِذَا مَا ضَمِيعَ النَّاسِ حَصَلًا
وَشَعَرَ كُنُوزَ الرُّوضِ لَا أَمَّتْ بَيْنَهُ * بِقَوْلٍ إِذَا مَا أَحْزَنَ الشُّعْرَ أَسْهَلًا

[25] derler ki (Beşşâr)

İmrî'ül-Kays'ın bundan evvel (s. 247) de ba'zı ebyâtı mezkûr olan [26] kasîde-i

lâmiyesinden: [27] **كَأَنَّ قُلُوبَ الطَّيْرِ رَطْبًا وَيَابَسًا * لَدَى وَكْرَهَا الْعَنَابِ وَالْحَشَفِ الْبَالَى**

[28] beytini – ki âtîde o da mezkûrdur – işitdikter eşk-âver olup mânahnüfih olan

(كَأَنَّ مَثَارَ الْقَمْعِ الْح)

[29] beytini söyleyince kadar içi râhat etmemiş idi. Andan sonra müsterîhu'l-bâl olmuşdur. İmrî'ül-Kays'ın [30] beyti teşbîhü'l-müfred bi'l-müfred iken Beşşâr'ınki teşbîh-i mürekkeb düşmüştür. [31] Üdebâdan Seyfeddîn Bin El-Mişed bunu şu vecihle tazmin itmiştir:

كأن دخان العود والند بيننا * واقداحنا ليل تهاوى كواكبها
ولاحمت لنا شمس العقار فزقت * دجى الليل حتى نظم الجزع ثاقبه [°]

[1] [2] Bu da tarafeyni ve vechî mürekkeb-i hissî olan teşbîhdendir. Mütenebbî be mazmûnu bir

beytinde şöyle: [4] فكمأ كسى النهار بها دجى * ليل وأطلعت الرماح كواكبا [5] ve

bir beytinde şöyle zikritmiştir: [6] يزور الأعدى في سماء عجاجة * أسنثه في جانبيها الكواكب

[7] Mansûr Nümeyrî bu me'âlî şu beytinde daha güzel îrâd itmiştir: [8]

ليل من النقع لاشمس ولاقر * الا جينك والمذروبة الشرع [9] Bunda cebîn-i memdûh dahi mezkûrdur. (mezrûbe) mesnûne ve muhaddede ma'nâsınadır. [10] Beşşâr'ın daha ba'zı ebyâtı Meşâhîr-i Nisâ'nın (abede) unvânı zeylinde zikrolunmuştur. Ve lehû: [11]

خلقت سماء فوقنا بنجومها * سيوفاً ونقماً يقبض الطرف اقتما [12] Kâl [13] 265

وَأَشْمُسُ كَالْمِرْآةِ فِي كَفِّ الْأَشْلِ ٢٦٥ [14] Bu nazm bahr-i recezden bir şatırdır ve

Telhîs şevâhidindendir. Mu'âhed'de beyân olunduğu üzere [15] Kâili râciz-i meşhûr Ebu'n-Necm El-İclî yahud teşbîhât-ı belîğa sâhibi olan meşhûr İbnü'l-Mu'tez [16] El-Abbâsî ve yahud Şemmâh yahud anın birâderzâdesi bulunan Miyâde Bin Cerî'dir. Bunu Musannef [17] Teşbîh-i Garîb'de dahi îrâd eder. Şatr-ı evveli şöyledir:

: صَبَّ عَلَيْهِ قَانَصٌ لَمَّا غَفَلَ . [18] Istiyâd üzerine söylenmiş bir ercûzedendir. (sabbe)

ersele ma'nâsına fi'l-i mâzîdir. [19] (aleyhi) zamîri sayd olunan süvre - ki yaban öküzüdür – râci'dir. (kânıs) sayyâd ma'nâsınadır ki [20] avcı dimekdir. Sabbe fi'line fâ'ildir. Mef'ûl mahzûfdur ki (kilâben) dimekdir. (lemmâ gefel) hîn-i [21] gaflete dimekdir. Zamîr yine süvre râci'dir. (ve's-şemsüke'l-mir'âti) cümlesi hâliyedir. (mi'ât) [22] ma'lûm olduğu üzere âlet-i ru'yet dimekdir ki ayna ta'bîr olunur. (fikeffî'l-eşel) ra'şedâr [23] olan kimsenin elinde ma'nâsına olarak mir'âta sıfatdır. (keffi) avuç demek ise de burada [24] mutlak yed ma'nâsında isti'mâl olunmuştur. (eşel) kelimesi dahi fi'l-asıl müşeddedü'l-lâm olup [25] ef'al vezninde ve çolak ma'nâsında sıfat-ı müşebbehe ise de burada muhaffefü'l-lâmdır ve mürte'iş ma'nâsına- [26] dır ki titrek ta'bîr olunur çünkü hakîkate

neşel olan kimsenin elinde mir'ât olamaz. [27] Bunun da mâba'di şöyledir:

لما رأيتما بدت فوق الجبل .

[28] Şimşek titrek olan kimsenin elinde bulunan mir'âta teşbîhinden maksad hengâm-ı tulû'da olan [29] hâlini tasvîrdir ki murâd ava çıkılıp bakar-
1 vahşî üzerine irsâl-i kelb edildiği o ân [30]

[*] مأخوذ من قول لقيط المتقدم ذكره في ص ٢٤٤ .

253

[1] Şimşek dest-i ra'sâdârda olan müdevver mir'ât-âsâuyûn-ı evveliyyü'l-ebşâra ihtizâz ve ızdırâb üzere [2] arz-ı dîdâr edercesine henüz tulû'u zamânı olduğunu beyandır. [3]

Kâl [4] 266 وَكَانَ الْبَرْقُ مُصْحَفٌ قَارٍ * فَأَنْطَبَاقًا مَرَّةً وَأَنْفِثَا

[5] Bu beyit bahr-i medîdden ve nefsi Telhîs şevâhidindendir. Kâili (Abdullâh Bin El-Mu'tez) dir ki hulefâ-i [6] Abbâsiye'den bir edîb-i kâmilidir. Mukaddem dahi (s. 46) da mezkûr olduğu üzere ilm-i bedî'invâzı'ı [7] ve teşbîhât-ı belîğanın muhteri'idir. Bu beyit kendinin bir kasidesindendir [*]. (keenne) nin ismi olan (berk) [8] şimşek ma'nâsınadır. (mushafu kârin) terkîbi haberdur. Muzâfunileyh olan (kârî) tekdîren mecrûrdur. [9] Aslı mehmûz olup hemze – tarafda ve mâkabli meksûr bulunduğu için yâya ba'de'l-kalb ictimâ'-ı sâkinîne [10] mebni – hazf olunmuştur. (fentibâkan) kavlindeki fâ tafsîliyedir ki keenneden müstefâd olan teşbihi beyandır. [11] Kapanmak demek olan (intibâk) murâd berkin sihâbda ihtifâsı ve (intifâh) dan murâd berkin sihâbdan [12] hurûc ve incilâsıdır. Lâkin hakikatde muntabık ve münfetih olan sehâb olmağla anın hâli mecâzen [13] berke

nisbet olunmuştur. Bu kelimelerin vech-i intisâbını şârih انفتاحاً اخرى »

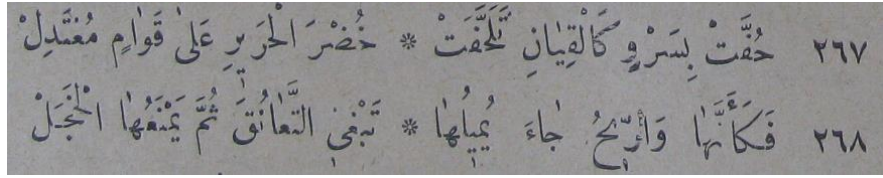
• أَيْ فَيَنْطَبِقُ انْطَبَاقًا مَرَّةً وَيَنْفَتَحُ

[14] kavliyle irâ'e itmiştir. İbnü'l-Mu'tez merhûm bu beyitte berkin cevvi havâda meyân-ı [15] sehâbda olan incilâ ve ihtifâsını kârî-i Kur'ân olan kimsenin mushafı gâh açılır ve gâh kapanır [16] olmasına teşbîh itmiştir. Mushafın fethi ve etbâkı hâllerinde olan hareketi birer cihete olmağla bundaki [17] hareket-i rehâda ve sehimde olan hareket gibi müttehid olmayıp mürekkeb bulunmuş ve işte beyti burada

[18] îrâddan maksûd bu olmuştur. Bunda da vech-i şübeh (والشمس كالمرآة في كيف الاصل)

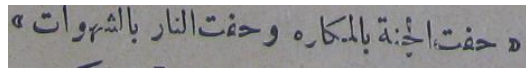

mısrâ'ında [19] olduğu gibi hey'et-i hareket üzerine vâki' bir mürekkeb hissidir. [20] Kâl

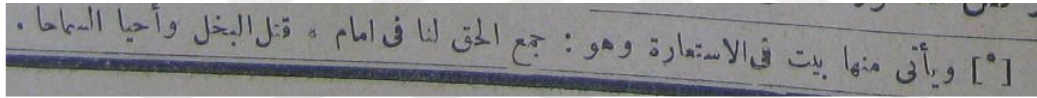
[21] [22] 267-268

[23] Bu iki beyit bahr-i kâminden ve Mutavvel şevâhidindendir. Kâili (El-Ehaytil El-Ehvâzî) dir. Bunu [24] bir bağçenin vâsfinda söylemiştir. (huffet) kelimesi bir şey'i çepeçevre bir şeyle kuşatmak demek [25] olan "El-haffe" masdar-ı muzâ'afından mâzî gâ'ibe ve meçhul olup nâ'ib-i fâ'ilî vasf olunan ravzaya [26] râci' zamirdir.

hadîs-i şerîfdir. Masdar-ı mezkûrun [27] ism-i

fâ'ilî [وترى الملائكة حافين من حول العرش] kavî-i kerîminde vârid olmuştur. (bi-servin) kavlindeki [28] cârî'l-i mezkûra müte'allık olup (servin) ma'rûf ağacın ism-i cinsidir ki lisânımızda dahi [29]

254

[1] "servî" ta'bîr olunur semeredâr olmadığı cihetle âzâde ve her dem tâzedir. (ke'l-kıyânî) müşebbehünbihdir. [2] (kıyân) kelimesi kâfın kesri ve yânın tahfîfiyledir. Feth-i kâf ile olan (kayne) lafzının cem'idir. [3] Eme-i muganniye ya'ni hıvânında câriye ve yahud mutlak câriye ma'nâsınadır. Kâmûsda böyle mezkûrdur. [4] Harf-i ta'rîfahd-i zihnîye mahmûl olmağla (telahhafet) cümlesi ana sıfatdır (El-telahhaf) bir şey'e bürünmektir. [5] Tepeden tırnağa kadar tesettürü ifâde ettiği cihetle telebbüs üzerine tercim olunmuştur. Kadınların [6] cârlarına (mülâ'e) gibi (milhafe) ve yorgana (lihâf) ta'bîr olunur. (hudra'l-harîr) terkîbi [7] hazf ve îsâl terîkiyle mensûbdur ki "bi-hudra'l-

harîr" dimekdir. (hudr) kelimesi ahdarın cem'idir. [8] Anın harire izâfeti « خاتم فضة » ve

yahud « جرد قطيفة » kabîlindendir. (alâkavâmin mu'tedil) kavli [9] (telahhafet) fi'linin

fâ'ilinden hâldir ki « كائنة على قد معتدل » dimekdir. (kavâmin) feth-i kâf ile kadd [10] ve kâmet ma'nâsınadır ki endâm ta'bîr olunur. (mu'tedil) istivâ ma'nâsına olan i'tidâlden ism-

i [11] fâ'ildir. Mincihetü'l-i'râb kavâma sıfat olduğu için mecrûr olmak lâzım gelir ise de burada [12] li-ecli'z-zarûre lâm sâkin okunur. Hakk-ı kâfiyeye mürâ'âten d'alı meftûh okuyarak masdarı [13] mübalağaya haml tekellüfdür. (fekeenehâ) kavlindeki fâ, ya fasîha ve yahud – teşbîh-i evvelin sıhhatine göre teşbîh-i [14] sâni ana müteretdib olacağına işâret olmak üzere – âtife-i ta'kîbiyedir. Zamîr-i mensûb (serv) e [15] râci'dir. Servin müfredi (serve) dir. (keenne) nin haberi mısra'-ı sâni'de olan (tebgî) [16] cümlesidir. (ve'r-rîhucâ'e) cümlesi (keenehâ) nın zamîrinden hâldir çünkü anda ma'nâ-yı teşbîh [17] vardır. "eşbehuhâ" dimekdir. Rîh müennes-i semâ'i olduğu hâlde (câ'e) fi'linin tezkîri [18]

zarurete mahmuldür. Bir diğer şi'irde « وَلَا أَرْضُ أَبْقَلُ أَبْقَالَهَا » 3 vârid olmuştur. (yümîlühâ) [19] cümlesi de (câ'e) nin zâmîrinden hâldir. İmâleden muzârî' gâ'ib olan (yümîlü) fi'li dahi [20] (câ'e) gibi müzekker kalmıştır. Zamîr-i mef'ûl yine serve râci'dir. (keenne) ye haber vâki' olan [21] (tebgî) tetallüb ma'nâsınadır. (El-te'ânuka) kucaklaşmak ma'nâsında ana mef'ûldür. "ânuka" ta'bîr [22] olunur ki « جَمَلٌ يَدِيهِ عَلَى عُنُقِهِ وَضَمَهُ إِلَى نَفْسِهِ » dimekdir. Bu müfâ'alenin tefâ'ul ve ifti'âli dahi [23] bu ma'nâyadır. (El-hacel) hâ-i mu'ceme ile cebel vezninde ve utanmak ma'nâsında bâb-ı râbî'den masdardır. [24] (yemne'u) fi'line fâ'ildir. Lâm yine sâkindir. [25] (mu'tedil) lafzıyla (hacel) lafzı meyânında uyûb-ı kâfiyeden (sinâd) var ise de Arabandan [26] tehâşî etmemiştir. Kâle Ebu El-Tayyib: [27]

فَهَمَّتِ الْكِتَابَ أَبْرَأَ الْكُتُبِ * فَسَمِعَ لَامِ امِيرِ الْعَرَبِ [28] Mefhûm beytinde şâ'ir vâfettiği hadîka-i dil-güşânın serâpâ halel hadrâ-i harîriye ile [29] ârâsta bulunan cevârî-i hisân hûb-ı endâma müşâbih bir takım ser u sehî-i sebz günler ile mahfûf [30] ve muhât olduğunu beyân ederek o ser u sehîlerin hebûb-ı rîh ile yekdiğeri canibine ettikleri temâyülü [31] dahi nâzenînlerin mu'ânakaya izhâr-ı taleb ve hâhiş edip de utanarak serî'an rucû' [32] etmelerine teşbîh eylemiştir. Ve El-hak bu teşbîh-i mürekkeb-i hasîde harekâtı ta'yîn ve teşkil ile berâberdenû

255

[1] ve te'ânuka tehey'yü' hareketiyle ric'at hareketine dâir gayet dakik bir tafsîl dahi vermiştir. Çünkü [2] i'tidâl ve istikâmet üzere olan bir ağacın i'tidâline rucû' hâlinde olan hareketi i'tidâlden [3] çıkması ya'ni ekilmesi hâlinde olan hareket-i kasriyyesinde esra'

olduğu gibi hâl-i hacelde [4] olan ric'at ve ictinâb hareketi dahi meyl ve mu'ânakaya olan hareketden esra'dır. İşte şârih [5] bu nazmı bu dikkat ve letafetinden dolayı îrâd itmiştir. [6] Kâl [7]

۲۶۹ يُقِمِّي جُلُوسَ الْبَدَوِيِّ الْمُصْطَلِي * بِأَرْبَعِ مَجْدُولَةٍ لَمْ تُجَدَلِ

269 [8] Bu beyit bahr-i recezden ve Ebû El-Tayyib El-Mütenebbî'nin bir av köpeği hakkında bedâheten söylediği ercûze-i [9] tavîldendir. Şatr-ı evveli Telhîsde ve şatr-ı sâni Mutavvel'de mezkûrdur. (yuk'î) kelimesi yu'tî [10] vezninde muzârî'dir. Masdarı olan "akki'â" dizlerini dikerek kıcı üstüne oturmak ma'nâsına- [11] dır ki it oturuşu ta'bîr olunur. Fâ'ili mevsuf olan kelbe râcî' zamîrdir. (cülûse'l- [12] bedeviyi) terkîbî mef'ûl-i mutlak ma'nevî-i nev'îdir

muzâf mukadder olmağla « يَقِمِّي جُلُوساً مِثْلَ جُلُوسِ الْبَدَوِيِّ » [13] takdîrindedir. (bedevî) bâdiye-nişîn olan dimekdir ki Yörük ta'bîr olunur. (El-mustalî) [14] ifti'âl bâbından ism-i fâ'il bünyesiyle ana sıfatdır ki ısınan dimekdir. Yörükler ateşte ısındıkları [15] zamânsadr ve batınları ateşten müstefid olmak üzere akki'â suretiyle ku'ûd ederler. (bierba'in) [16] yuk'î fi'line mûte'allıktır. Erba'inden murâd kelbin kavâ'imidir ki dört ayağıdır. (mecdûletin) kelimesi kavle [17] nisbetle ip makûlesi şey'i bükme ve hâlîka nisbetle bir şey'in hılkatini ahkâm ve takviye eylemek demek [18] olan "cedel" masdarından müştak ism-i meful ve sıfatdır. Burada ma'nâ-yı sâni murâddır. (lemtücdeli) [19] masdar-ı mezkûrdan ve ma'nâ-yı evvelden muzârî' -i meçhul müennesdir.

« مَجْدُولَةٌ أَيْ مُحْكَمَةٌ مِنْ خَلْقِ اللَّهِ تَعَالَى لَا مِنْ صَنْعِ النَّاسِ »

[20] dimekdir. Bunun misli ercûze-i mezkûrenin evveli olan şu nazımda dahi [21] vâki'dir: [22] [23]

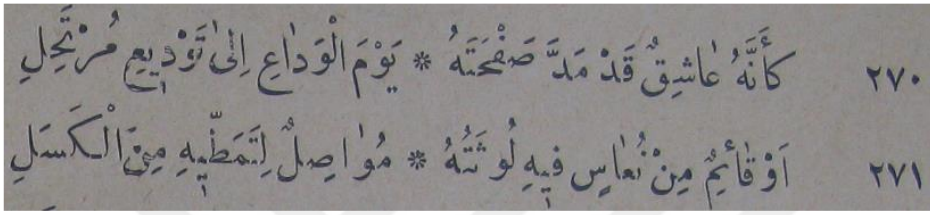
وَمَنْزِلٌ لَيْسَ لَنَا بِمَنْزِلٍ • وَلَاغَيْرِالْغَادِيَاتِ الْهَاطِلِ
نَدَى الْخُزَامِيِّ ذَفَرَ الْقَرْنَفِ * مُحَلَّلٌ مَلُوحَشٍ لَمْ يَحْلَلِ

[24] Bu beyitlerde şâ'ir vasfında olduğu şikâr-ı kâhin tâze şebboyılı ve karanfilli gayet tîz kokulu bir mahall-i [25] dil-cû olduğunu ve fakat içine vuhûşdan başka giren olmadığını ifâde itmiştir. (mine'l-vahşi) yerinde [26] (mil-vahşi) demiştir [°] . [27] Mânahnüfih olan beytin mefhumu: Senâsında bulunduğu tazı yahud zağârın kilâba mahsûs [28] vaz' ile oturuşunu ateş kenârında ısınan bedevînin oturuşuna teşbîh ile berâber kelbin kavâim-i [29] erba'nını ahkâm ve metânet ile tavsîfden

ibâretidir. [30] [°] Nahivden olan muktedabımızın üç yüz yitmiş birinci sahîfesine bakınız.

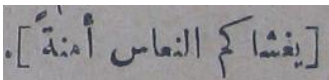
256

[1] Bunda şâhid vech-i şübehin mürekkeb hissi bulunmasıyla berâber terkîbin hey'et-i sükûn hakkında [2] olmasıdır ki kelb-i mevsûfun hâl-i ik'âsında her uzvu mevki'ince hâsıl olan hey'eti ateş [3] kenârında ısınan bedevînin cülûs mahsûsunda nümâyân olan hey'et ve vaz'iyete teşbîh idilmiştir. [4] Kâl [5] 270 [6] 271

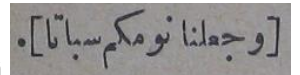

[7] Bu iki beyit

bahr-i basîtden ve Mutavvel şevâhidinden olup Kâili bundan evvelki beytin üst [8] tarafında mezkûr iki beytin Kâili bulunan (İhtalü'n-Nasrânî) dir. İhtalü'n-Nasrânî diyen de [9] olmuştur. Şârihin tasrihi üzere bu şi'r bir maslûb kimse hakkında söylenmiştir. (keenehû) [10] zamîri ana râci'dir. (Kad medde safhatehû) cümlesi müşebbehünbih olan âşıkasıfatdır. Medde safha [11] boyun bükmekden kinayedir. Safha bir şey'in yassı tarafıdır. Maslûb kendi başına mâlik [12] olamadığı cihetle boyunu bükük ve safha-i vechibir tarafa mâ'il bulunur. Medde kelimesi bâ ile ve bi-nefsihâ [13] müte'addîdir. "mededünteh" ve "mededetbih" denir. Burada bi-nefsihâ müte'addî olarak safhayı nasb itmiştir. [14] Safhadan safha-i vech murâd olabildiği gibi safha-i unuk dahi murâd olunabilir. (yevme'l-vedâ'i) [15] medde fi'line zarfdır. ((ilâ tevdî'imürtehili) dahi fi'l-i mezkûra müte'allıktır. (tevdî'i) vedâ' etmek [16] ma'nâsıdır. Muzâfunileyh olan (mürtehili) terahhul gibi bir yerden bir yere göç etmek demekolan [17] irtihalden ism-i fâ'ildir. Mevsûfu mukadderdir ki (habîbimürtehili) dimekdir. (evkâimün) âşık üzerine [18] ma'tûfdur. (minnü'âsin) kâime müte'allıktır. (nü'âsin) damm-ı nûn ile nevme tekaddüm eden füturdur ki [19] uyuklamak ta'bîr olunur. Kâle te'âlâ

"nevme" ebhire-i mütesâ'ide rütûbâtın dana'sâb-ı dimâğda hâsıl olan istirhâ üzerine sâhib-i hayâta ârız olan bir hâlet-i bey hoşîdirki [20] havâss-ı zâhire

o hâlde ihsâsdan mu'attaldır [1] ve nâ'im müsterîhdir. Kâle te'âlâ

[21] (fihilûsetühû) cümlesi kâ'ime sıfatdır (fihî) zamîri kâ'ime ve (lûsetühû) zamîri nü'âsarâci'dir. Ve nü'âsardan [22] ma'nâ-yı nevm murâddır. (lûse) damm-ı lâm ile istirhâ ve batu'e ma'nâsınadır ki fûtur ve rehâvet ta'bîr olunur. [23]

قال الشاعر: اذن لقام بنصري معشر خشن • عند الحفيظة ان ذو لؤثة لانا [٢]

[24] (muvâsılün) mütetâbi' ma'nâsına sıfat ba'de's-sıfatdır. (li-temattîhi) ana müte'allıktır. (temattî) temennî vezninde [25] ve temeddüd ma'nâsında masdardır ki gerinmek ta'bîr olunur. "aslî (temattut) dır" diyenlere göre "takdi'l- [26] bâzî" kabîlinden olur. (mine'l-keseli) kavli temattîyeilletdir (kesel) tesâkil ma'nâsınadır ki ağraşmak [27] ve gevşemek ta'bîr olunur. [28] [1] Usûlde nevm şöyle ta'rîf olunur: Bir futûr-ı tabî'î gayr-ı ihtiyârîdir ki akıl mevcûd olduğu hâlde [29] ana ve havâs-ı selîme-i zahirenin ameline mâni' olur. [30] [2] Bu Beyit makabliyle berâber doksan beşinci sahîfede geçmiştir.

257

[1] (İhaytal) zikr olunan şi'irinde evvelâ vasf-ı hâlinde bulunduğu maslûbu, habîbi kendisinden [2] ayrılmak üzere olmağla îfâ-yıresm-i vedâ' için boynunu bükmüş bulunan âşıkâ teşbîh itmiştir. [3] Çünkü o hâlde âşık dahi kâlib-i bî-rûhdur. Ba'de uykudan henüz kalkmış olup da nevmin [4] âsâr-ı kesl ve istirhâsı bedende bâkî bulunmaktan nâşî bir düziye gerinmekte olan bir şahsa teşbîh [5] eylemiştir. Fakat bu teşbîh-i maslûbun ya çarmıh hâlinde bulunmasına ve yahud elleri arkasında bağı [6] olmasına binâ olunmuştur. Ebu'l-Hasan El-Enbârî'nin medh-i maslûb hakkında olan şu kavli: [7]

مددت يديك نحوهم احتفاء • كد هما اليهم بالمهبات

[8] Vech-i evveli mu'ındır [*] . Manahnüfîh devech-i şübehyine mürekkeb-i hissî ve hey'et-i sükûnda vâki' olup [9] teşbîhdeki garâbet ve nezâfetin vechi dahi budur ki maslûbu şâ'ir bir düziye gerinmekte olan [10] kimseye teşbîh ile berâber anın sebebini dahi beyâna ta'arruz itmiştir ki o da kesl ve istirhâdan ibâretedir. [11] Şâ'ir bu teşbihinde üç cihete birden nazar eylemiştir. Hem temattî ve hem temattîde temâdî hem de sebeb-i [12] temattîye ta'arruzdur. İşte nazmın letâfeti vech-i şübehin mürekkeb olmasıyla berâber bu tefsîli hâvî [13] bulunmasındandır. Şârih anı bu letâfetine mebnî zikr ve îrâd eylemiştir. Maslûbun yalnız mütemattîye [14] teşbîhinden ibâret olaydı emr-i icmâlî olduğuçün her seyircinin bile vârid hâtırı olabilecek [15] teşbîhât-ı âdiyeden olurdu. [16] Şâ'ir İbn-i Rûmî'nin şu şi'iri dahi vasf-ı maslûb hakkındadır: [17] [18] [19] [20] [21] [22]

كَأَنَّ لَهُ فِي الْجَوِّ حَبْلًا يَبُوعُهُ * إِذَا مَا انْقَضَى حَبْلُ اتِّبَاحٍ لَهُ حَبْلٌ
يَعَانِقُ أَنْفَاسَ الرِّيحِ مَوْدَعًا * وَدَاعَ رَحِيلٍ لَا يَحِيطُ لَهُ رَحْلٌ
يُقَالُ بَاعَ الرَّجُلُ الْحَبْلَ يَبُوعُهُ بَوْعًا إِذَا قَاسَهُ بِالْبَاعِ وَهُوَ مَسَافَةٌ مَا بَيْنَ الْكَفَيْنِ إِذَا بَسَطْتَهُمَا يَمِينًا
وَشِمَالًا . وَقَالَ عَمْرُو الْخَرَّاطُ :
انْظُرْ إِلَيْهِ كَأَنَّهُ فِي وَصْفِهِ * مَتَّظِلٌ لِحَظِّ السَّمَاءِ بِطَرْفِهِ
بَسَطَ الْيَدَيْنِ كَأَنَّهُ يَدْعُو عَلَى * مَنْ قَدْ أَشَارَ عَلَى الْإِمِيرِ بِحَتْفِهِ

[23] Hep bu ebyât-ı maslûbun çarmıh sûretinde memdûdül'-yedeyn olmasını işrâb eder ki selefde [24] sulb öyle olur idi. Salîb-i Nasârî dahi alâzağ muhum Hazret-i Îsâ'nın sûre-i maslûbesidir. [25] Kâl [26]

272 ۲۷۲ كَمَا أَبْرَقَتْ قَوْمًا عِطَاشًا غَمَامَةً * فَلَمَّا رَأَوْهَا أَقْشَعَتْ وَتَجَلَّتِ [27] [28] Bu beyit bahr-i tavîlden ve Telhîs şevâhidindendir. Kâili ma'lûm değildir. Ba'zı kitâb kenârlarında [29] görüldüğü üzere mâkabli şöyledir: [30]

لَقَدْ أَطْمَعَنِي بِالْوَصَالِ تَبَسُّمًا * فَلَمَّا سَأَلْنَا أَعْرَضَتْ وَتَوَلَّتْ [31]

لَقَدْ أَطْمَعَنِي بِالتَّبَسُّمِ وَصَلَهَا * dahi denir (ebrakat) berk urmak ya'ni şimşek çakmak demek [32] [*] Bu Beyit bizim kitâbü't-terâcümde (s. 15) mezkûr bir kasîde-i garrâdandır. [33] (33 – El-Kavlü'l-Ceyyid)

258

[1] olan ebrâkdan mâzî gâ'ibe olup fâ'ili (gamâme) dir. (kavmen) nez'-i hâfid üzere mensûb [2] mef'ûldür ki "li-kavmin" dimekdir. (itâşen) kavme sıfatdır. (itâş) ricâl vezninde susuz [3] ma'nâsına olan itâşın cem'idir. (gamâme) lafzen ve ma'nensihâbe gibidir ki bulut dimekdir. (felemmâ raevhâ) [4] bedelinde (felemmâ racûhâ) dahi rivâyetdir. Zamîr-i merfû' kavme ve zamîr-i mensûb gamâmeye râci'dir. (akş'e'at) [5] kelimesi dağılmak ve açılmak ma'nâsına olan akşâ'dan mâzî gâ'ibe olup fâ'ili gamâmeye râci' zamirdir. [6] Cümlesi (lemmâ) ya cevâbdır. (tecelleti) cümlesi dahi "inkeşefet" ma'nâsınaatf-ı te'sîr olarak [7] ma'tûfdur. Fi'illerde sâkin bulunan tâ-i te'eyyüse li-eclîl-vezin hareke verilmek lâzım gelerek kesre [8] verilmiştir. Kütüb-i lûgatde ve sûre-i Mülk tefâsirinde mezkûrdur ki kaş' ve kebb kelimeleri sülâsî olarak [9] müte'addî iken bâb-ı

ef'âle nakil ile lâzım ve matlû' olur. Meselâ «قشمت الريح السحاب» denir ki [10] (keşeftehû) ma'nâsınadır. Mutâvi'inde (inkışa') ve (takaşşu') ve (akşî'a) derler. Ve yukâlû

«فأقشعوا وتقشعوا» أي فرقهم فتفرقوا. و «كبه لوجهه» «قشمت القوم» [11] denir ki

"sur'a" dimekdir. Mutâvi'inde [12] «أكب هو على وجهه» derler. [13] [°] ((Mefhûm-ı Beyteyn)): Ma'hûd mahbûbe tebessümü cihetiyle beni visaline itmâ' etdiyse de hîn-i talebde [14] i'râz edip arkasını deniverirdi, anın bu hâli muhtâc-ı rahmet olan bir takım teşne lübâna [15] karşı cev-v-i havâda berkendâz zuhûr olan sihâbın görülür görülmez dağılıp açılmasına döndü [16] dimekdir. [17]

«ابری بلند خواست پس از روزکارها • خلتی درانتظار که باران شود نشد» [18] Burada beyt-i mezkûrdan maksûd vech-i şübehin yalnız mısra'-ı evvel mazmûnu olan umûr-ı [19] müte'addiden değil. Cemî'-i mazmun beyitden müntezi' bir mürekkeb aklı olduğudur. Çünkü şâ'ir birinci [21]beyitte kendinin mahbubesiyle olan hâl-i haybet ve inhidâ'n ikinci beyit ile temsil itmişdirki [22] beyt-i mezkûr bir şey'emuzdar ve şedîdül-ihitiyâc olan kimseye muhtâc olduğu şey'in vücûdu [23] emâresi zâhir olup da ba'de fevt olmağla o kimsenin hâl-i tahassür ve tercide bekâsını tasvirdir. [24] Bu da beytin tamâm-ı mazmûnudur. [25] Ba'zılar devlet-i dünyâyı bu hâlde bularak şöyle nasîhat itmişlerdir.

«ألا انما الدنيا كظل غمامة * اذا مارجاها المستهل اضمحلت
فلانك مفراحاً اذا هي أقبلت * ولاتك محزاناً اذا ما تولت» [26] [27] [28] Kâl 273

«آتاني من أبي أنس وعيد * فسئل لغيظة الضحك جسي» [29] Bu beyit bahr-i vâfirden ve Mutavvel ve Muhtasar şevâhidindendir. Kâili hamâsîdir ki Ebû Temâm'ın Dîvânü'l- [30] Hamâse'de eş'ârını intihâb etdiği şu'arâdandır. Dîvânın bâb-ı evveli evâhirinde mezkûrdur. [31]

«[*] وهذا من النوادر أن يقال أفعلت أنا وفعلت غيري كما في كتابنا المنتخب .»

[1] orada " ve kâle El-Esedî" deyü Kâili (Şakîk Bin Selîk El-Esedî) olmak üzere gösterilmiştir. [2] (Ebû Enes) şâ'irin istihzâ tarikiyle zikrettiği (Dahhâk) nâm-ı emîrin künyesidir. (va'îd) [3] "tehdîd" ma'nâsındır. Etâ fi'line fâ'ildir. (sülle) kelimesi muzâ'afdan mâzî-i meçhul olup [4] "zâbe" ma'nâsındır ki eridi dimekdir. (li-gayzati) kavlindeki lââm ta'lîl içindir. Bâ-i sebebiyeile [5] (bi-gayzatin) dahi vâki' olmuştur. (gayz) gadab-ı mektûm ma'nâsındır. Âhirindekitâ, vahdet [6] içindir. A'zâmenli'l-emr-i merrâ-i vâhideyi murâd itmiştir. Muzâfunileyh olan (El-Dahhâk) Ebû Enesdir. [*] [7] (cismî)

فَسَلَّ تَغِيظُ الضَّحَاكِ جَسْمِي .

nâ'ib- fâ'ildir. Mısra'-ı sâni şöyle dahi mervîdir: [8] Bu hâlde (sülle) kelimesi ma'lûm ve (tegayyuzu'l-Dahhâk) fâ'il ve (cismî) mefûldürki [9]

أَذَابُ تَغِيظِهِ جَسْمِي ،

dimekdir. (tegayyuz) bedelinde (tegayyur) dahi görülmüştür. [10] ((Mefhûm)): Ebû Enes El-Dahhâk'ın bana bir tehdidi bâliğ oldu da anın bir gayzı benim [11] cismimi müzâb ve nâtüvân etdi dimekdir. [12] Bunda hem telmîh ya'ni ityân-ı melâhat ve zarâfet ve hem tehekküm ya'ni istihzâ vardır. [13] Şâ'ir-i âhirin şu kavli de bu kabîldendir fakat bunda tehekküm yoktur: [14] [15] [16]

أَنِ أَعُوذُ بِرُوحِ أَنْ يَقْرَبَنِي * إِلَى الْقِتَالِ فَيَنْحِزِي بِي بِنَوَاسِدِ
أَنْ الْمَهْلَبِ حُبِّ الْمَوْتِ وَرَثَتِهِ * وَلَمْ أَرِثْ نَجْدَةً فِي الْحَرْبِ مِنْ أَحَدِ
أَنْ الدُّنْيَا مِنَ الْأَعْدَاءِ تَعْلَمُهُ * مِمَّا يَفْرُقُ بَيْنَ الرُّوحِ وَالْجَسَدِ

[17] mânahnüfih olan beyti burada îrâddan şârihin maksudu şârih-i Divân-ı Hamâse olan [18] İmâm-ı Merzûkî'nin kavlini nakildir ki (Merzûkî) o beytin şerhinde "Bu ebyâtın Kâili anlarla hez ve telmihi [19] kasetdi" dimekle mazmun-ı melîh îrâdı dimek olan telmîhin tehekküm ile ictimâ'ını beyân itmiş [20] oldu. Şârih dahi kendi da'vâsını isbât eylemiş oldu ki anın d'avâsı gerek musannefîn [21] burada ve gerek sâhib-i miftâhın bu makâmda (telmihi) ta'bîrleri melâhat ve zarâfet ma'nâsından olup [22] yoksa bir kıssaya veya bir şî'r-i nâdire ve yahud misl-i sâ'ire işâret ma'nâsına olarak sanâi-i bed'îyyeden [23] bulunan (telmihi) dimek olmadığıdır. Evvelkinde mukaddem olan mîm ve ikincide mukaddem olan lâmdır. [24] Şârihin naklettiği şerh-i miftâhda – ki (senetün 710) da müteveffâ allâme Kutbeddîn Şîrâzî'nin [25] şerhidir – bu farkdan gaflet vâki' olmuştur. [26] Kâl [27] 274

وَمَا النَّاسُ إِلَّا كَالدَّيَارِ وَأَهْلِهَا * بِهَا يَوْمَ حَلَّوْهَا وَعَدُّوْا بِلَاقِعُ

[28] Bu beyit bahr-i

tavîlden ve Mutavvel şevâhidindendir. Kâili Lebîd'dir ki şu'arâ-i mahzar-ı meynden olan [29] [*] İnde'l-Arab uzamâ-i Fâris'in iştihârı olduğu cihetle (dehan) mu'arrebî olan (Dahhâk Mârî) [30] murâd olması istihzaya ems ise de hâle evfak değildir ve ahden eb'addır.

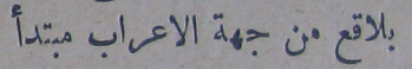
260

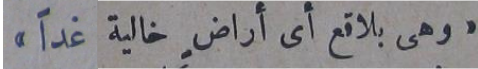
[1] ve sahabe adâdında bulunan Lebîd Bin Rebî'atü'l-Âmirî radiyallâhute 'âlâanh hazretleridir. Bu beyit kütüb-i lügatte [2] (gad) kelimesinin ale'l-asıl dahi isti'mâl olduğuna şâhid olmak üzereîrâd olunur. Mâba'di [3] şöyledir: [4]

وما المال والاهلون الا وديعة * ولا بد يوماً أن ترد الودائع [5] (veme'n-nâsü kavlindeki

(mâ) edât nefîdir ki leyse bihî müşâbih olan mâder ancak ma'nâ-ynefî (illâ) ile [6] muntakiz olduğundan (El-nâsü) mübtedâ ve (ke'd-diyâri) haberdır. (diyâr) dârin cem'idirhâneleri dimekdir. [7] Bilâd ma'nâsına da kullanılır ki yurd ta'bîr olunur. Nitekim: "diyâr-ı rabî'a" ve "diyâr-ı muzır" denir. [8] (ve ehlihâbihâ) cümlesi ke'd-diyârda kima'nâ-yı teşbîhden hâldir. (ehlihâ) mübtedâ olup (bihâ) fihâ [9] ma'nâsına olarak haberdır. Zamîrler diyâra râci'dir.(yevm) kelimesi habere zarf olmak üzere [10] mensûb ve mâba'dine muzâfdır ki muzâfunileyh (hallû) fi'lidir [°] fi'l-i mezkûr nüzul ve duhul [11] dimek olan hulûlden mâzî cem'-i gâ'ib olup fâ'ili ehlüne raci' olan zamirdir. Mefûlünfih [12] olan (hâ) zamîri yine diyâraâ'iddir. (hallû) kelimesi sûre-i Mülkde

[جوا] kavli-i kerîmi gibi [13] melfûzdur. (hâ) ile berâber cem' vâvına alâmet olan elifin yazılmasına lüzum yoktur "darabûhüm" gibi [14] cümleler eğer fi'l ve fâ'il ve mefûl olursa elif iktizâ etmez ve eğer fi'l ve fâ'ilden ibâret olarak [15] (hem) te'kîd ise elif iktizâ eder: mâtûhüm ve ezvâcûhüm. (gadven) kelimesi gaden yerinde [16] mâba'dinezarfıdır. Çünkü (belâki'u) hâlî ma'nâsına olan belka'incem'i olmakla ma'nâ-yıfî'lî [17]

mutazammındır. mahzûfa haberdır ki

 [18] dimekdir. (gaden) lafzının esmâ-i menkûsadan ya'ni i'tibâtan mahzûfu'l-evâhir olan kelimâtdan [19] olduğu ma'lûmdur. [20] ((Mefhûm-ı Beyit)): Nâsın dünyâda mevcudiyetleri hâliyle dünyadan sür'at-i irtihâl ve zevâllerihâli [21] bir göçebe halkının ikâmetgâh ittihâz etdikleri yurda konup

göçmelerine mümasildir ki kondukları gün [22] kendileriyle me'hûl ve ma'mûr olan yurdlar ertesi gün – ki göçdükleri gündür – hârâb u hâlî [23] kalır dımekdir. [24] Bunda maksûd ke'd-diyârî) kavlinde edât-i teşbîh olan kâfinnefs-i müşebbehünbihe dâhil olmadığıdır ki [25] burada müşebbehünbih mecmû' me'alden müntezi' bir hey'et olup

nefs-i diyâr olmadığı zâhirdir. Bunu sâhib-i [26] Keşşâf sûre-i Bakara'da [كَاءُ أَنْزَلْنَاهُ] âyetinin tefsîrinde îrâd etmekle şârih anı oradan nakil eylemiştir. [27] Kâl [28] 275

[كَاءُ أَنْزَلْنَاهُ] ٢٧٥ قَانَ تَفْقِ الْأَنَامَ وَأَنْتَ مِنْهُمْ * فَإِنَّ الْمِسْكَ بَعْضُ دَمِ النَّزَالِ [29] Bu beyit bahr-i vâfirden ve nefsi-i Telhîs şevâhidindendir. Kâili (Ebû El-Tayyib) dir ki şâ'ir-i meşhûr [30] [°] İsm-i zamânın fi'le izâfeti sünen-i Arab'dandır:

هذا عام يغاث الناس. هذا يوم يدخل الامير. وفي القرآن المجيد [31] [32]

[رب فانظرنى الى يوم يبعثون]. وقال عز ذكره : [هذا يوم لا ينطقون] . وفي الخبر: [ان المريض ليخرج من مرضه كيوم ولدته امه] كجافى فقه اللغة .

261

[1] Ahmed El-Mütenebbîdir. Anın memdûhu olan (Ebu'l-Hasan Alî Seyfû'd-Devle) nin validesine mersiye [2] olarak söyledii bir kasîde-i latifenin makta'ıdır. Matla'ı şöyledir:

[3] نَعْدُ الْمَشْرِفِيَّةَ وَالْعَوَالِي * وَتَقْتَلْنَا الْمُنُونِ بِلَا قِتَالِ [4] (fein) deki fâ makabline tefrî'dir.

(in) şartiyedir. (tefuki) fi'l-i şartdır ki tânın fethi ve fânın [5] dammı ve kâfinfi'l-asıl sükûnu ve – def'an li's-sâkinîn – kesre üzerine tahriki ile muzârî' muhâtabdır. [6] Tasrîfî: fâkaye fûki elhdir. (El-enâme) kelâm vezninde cemî'-i mahlûka âm bir ism-i cem'dir. Burada [7] umûmî aklen mahsûsdur ki andan bi'l-hassa nâs ma'nâsı murâddır. Tahsîsde karîne (ve enteminhüm) [8] kavlidir. Hitâb-ı Seyfû'd-Devle'yedir. (enâme) mincihetü'l-i'râbfî'l-i şart mef'ûl-i sarîhdir. [9] (ve ente minhüm) cümlesi fi'l-i mezkûrun fâ'ilinden

hâldir. Şartın cezâsı mahzûf olup [10] « نَفَقَ الْأَنَامَ مَعَ أَنْكَ مِنْ جَلْتِهِمْ فَلَا اسْتِبْعَادَ فِي ذَلِكَ »

yahut « فَقَدْ يَفُوقُ بَعْضُ الشَّيْءِ حِمْلَتَهُ » dımekdir. [11] (feinne'l miske elh) cümlesi delil-i cezadır ki cezâ yerine kâ'im olmuştur. (inne) nin ismi olan [12] (El-miske) ma'rûfdur ki (müşk) Fârisî mu'arrebidir. Beyne'l-Arab "El-meşmûm" ta'bîr olunur. (ba'da [13] demi'l-

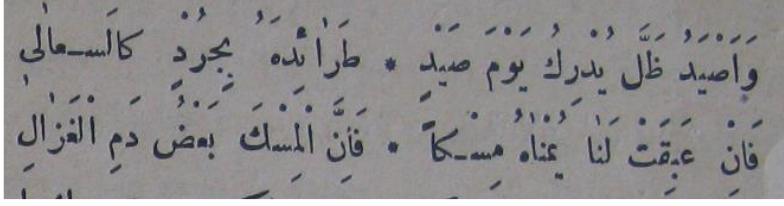
gazâli) kavli tetâbi'-i izâfeteyn ile (inne) ye haberdur. (ba'da) cüz' dimekdir. (demi) burada [14] unsur ma'nâsındır. (gazâl) bir nev' âhûdur. Yahud âhû gibi bir vahşîdir ki anın ağzında [15] buynuz gibi eğri iki diş vardır. Misk anın kevkebidir. A'lâsı Horasânî sonra Çînî [16] sonra Hindî'sidir. Kezâ Kîle [17] ((Mefhûm-ı Beyit)): Ey Seyfû'd-Devle! Sen dahi anlardan olduğun hâlde cemî'-i nâsa [18] fâ'ik gelir isen müsteb'id değildir çünkü misk, gazâlden cüz' olduğu hâlde andan olan [19] evsâf ve havâs-ı makbule gazâlinsâ'ir unsurunda bulunmadığından gelene fâ'ikdir. Senin hâlin dahi [20] misk gibi olmağla cüz'îsi bulunduğu nev'-i inşana sen de fâ'ik olabilirsin zîrâ sendeki [21] hısâl-i haseneanlarda yokdur dimekdir. [22] Bu teşbîhden garaz memdûhun benî nev'îyle müşâbehet ve mukâyese derecesini tecâvüz itmiş bir mertebi [23] âliyede bulunmasını iddi'â olup şâ'ir bu iddi'âda görülen garâbete dahi miskin bir nev' âhû [24] anâsırından olduğu hâlde unsur-ı miskîsinin sâ'ir anâsır-ı asliyesine kıyâs ve müşâbehet kabûl etmez [25] derecede fâ'ik başka bir mevcûd add olunmasını delil ve misâl tutarak imkân bulmuştur. İşte [26] beyitden burada maksûd budur. Bunda bihase bi'z-zâhir teşbîh yok ise de kelâm teşbîh-i zımnîye binâ [27] idilmiştir. Nitekim şârih beyân itmiştir. [28] ((Fâ'ide)) Beyt-i mezkûr kasîdenin makta'ı ya'ni son beytidir. Anın mâkabli "Seni mülûk içinde [29] şöyle görüyorum ki senin anlara olan fazl ve rûchânın istikâmetin i'vicâce olan rûchânı [30] gibidir" me'âlinde olmak üzere şöyledir: [31]

رَأَيْتُكَ فِي الَّذِينَ أَرَى مُلُوكًا • كَأَنَّكَ مُسْتَقِيمٌ فِي مَحَالٍ

[32] "İstikâmetin mahâl ile mutâbakatı yok ise de sizi bu ta'bîre zarûret-i kâfiye ilcâ itmiş olmalıdır.

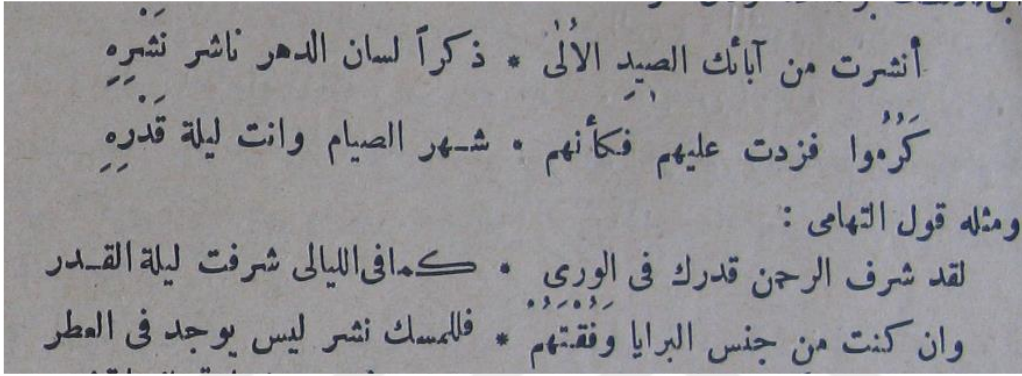
262

- [1] (كَأَنَّكَ مُسْتَقِيمٌ فِي أَعْوَجَاجٍ) demiş olduğunuzu farz etseniz beyt-i ahîrde ne der idiniz?"
- [2] deyü üdebadan biri huzur-ı Seyfû'd-Devle'de Mütenebbî'ye su'âl etmekle Mütenebbî bilâ tevakkuf (فَإِنَّ الْبَيْضَ بِمِزْجِ الدِّجَاجِ) [3] der idim cevâbını vermiş ve bedâhaten sâdir olduğu cihetle cevâb-ı mezkûr istihsân [4] olunmuştur. Şu kadar ki Seyfû'd-Devle
- وَبَدَاهُ صَادِرُ الرَّبِّ بَدَاهُ
إِلَّا أَنَّهُ يَصْلُحُ أَنْ يَبَاعَ فِي سَوْقِ الطَّيْرِ لَا مِمَّا يَمْدَحُ بِهِ أَمْثَالُنَا
- [5] deyü intikâdda bulunmuştur. [6] Mütenebbî'nin zikr olunan mısra'-ı bercestesini tazmin edenler içinde Sirâcü'l-Varâk kıt'asıyla [7] mümtâz olmuştur. [8] [9]

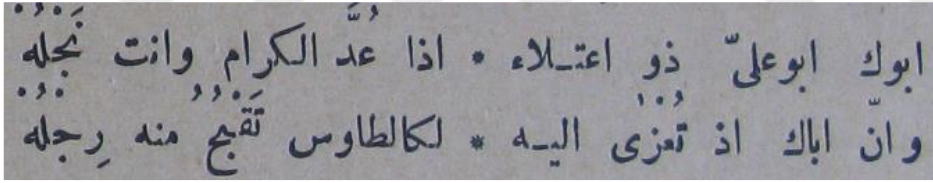
[10] (asyad) ef'al vezninde

sıfat-ı müşebbehedir ki fi'l-asıl eğri boyun demek olmağla uyûbdandır. [11] Melik-i mütekebbir ma'nâsında müsta'meldir. Bunun cem'i olan (sayd) – ki sâdın kesr ve meddi iledir - [12] şâ'ir İbn-i Kalakıs'ın bu ma'nâda olan şu kîtâsında vardır [°] : [13] [14] [15] [16] [17]

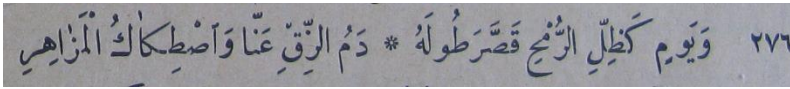
[18] Bu

yolda medhin aksini sâhib İbn-i Abbâd birinin hicvinde şöyle isti'mâl itmişdir: [19] [20]

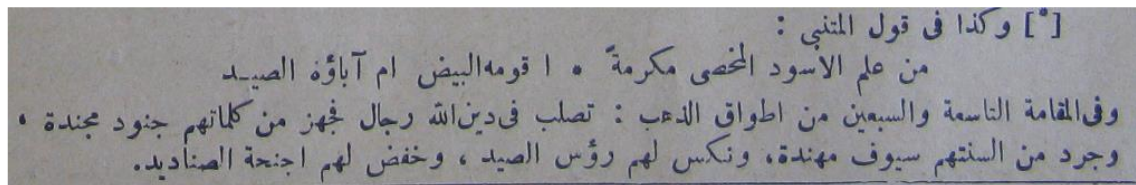
[21] Tavusun

ayağı hüsn-i zâtisine nakîsa olacak derece çirkin olduğundan "riclû't-tâvus" [22] güzeldedir. [23] Kâl [24] 276

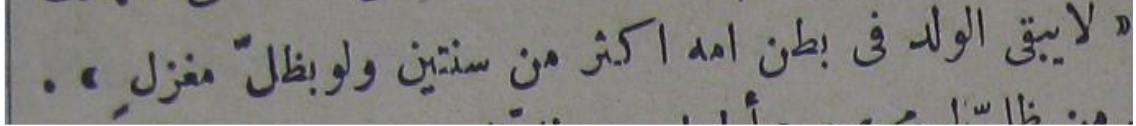

[25] Bu beyit bahr-i

tavîlden ve Mutavvel şevâhidindendir. Kâili Şeberme Bin Tufeyldir ki hamâsîdir. Âlâ [26] kavlin (Yezîd Bin El-Taseriyye) dir ki o dahi hamâse şu'arâsındandır. Bunun hemşiresi (Zeyneb) dahi [27] şâ'ire idi o münâsebetle Meşâhir-i Nisâ'da zikrolunmuştur. Bu beyt-i dîvânın bâbü'n-nesîbindedir. [28] (ve yevmin) vâv rab ile mecrûrdur. (kezillî'r-rumhi) mızrak gölgesi gibi me'alinde yevme sıfatdır ki [29] [30] [31] [32]

[1] «ويوم طويل» demekdir. İnde'l-Arab etval-i zılâl "zıll-i rumh" olduğu gibi aksar-ı zılâl [2] dahi "zıll-i mığzel" ya'ni ayın gölgesidir. Nitekim hazret-i Âişe radiyallâhute 'âlâanhânın [3] şu hadisinde vârid olmuştur:

[4] Emsâl-i meydânîde olan «أضيق من ظل الرح» ve «أطول من ظل الرح» misilleri

«ظل الرح» [5] ta'bîrinin ezdâddan olmasını iş'âr eder. Zıllın imtidâd ve takallus etdiği ma'lûmdur. Burada [6] ma'nâ-yı tûl murâd olduğuına karîne (kassaratûlehû) kavlidir.

Dîvân-ı Hamâse'de «ويوم شديد الحر» [7] vâki' olmuştur. (kassaratûlehû) rabbenin cevâbıdır. (kassara) kısaltmak ma'nâsına olan taksirdendir. [8] (tûlehû) mef'ûldür. (demü'z-zıkkı) fâ'ildir. (demi) kan ma'nâsına olup muzâfunileyh olan [9] (zıkkı) dahi kesr-i zây ve teşdîd-i kâf ile bal ve sirke ve şarâb koymak için olan deriden [10] zarf ma'nâsınadır ki tulum ta'bîr olunur. Ma'nâ-yı terkîb tulum kanı demekdir andan inde'l-Arab [11] hamr ma'nâsı murâddır ki tulumda olan şarâb demekdir. Hamra anlar "rûhu'z-zıkkı) dahi [12] derler. (astikâkü'l-mezâhiri) demü'z-zıkkı üzerine ma'tûf olup (astikâk) urmak ve çalmak [13] demek olan "sak" dan ifti'âldir. (mezâhir) mesâhir veznindedir. Bir nev' âlet-i lehv ya'ni [14] çalgı ismi olan ve minber vezninde bulunan "mizher" in cem'idir. Âlet-i zeher ki âlet-i ferih demekdir [15] berbat ile tefsîr olunduğuına göre "mizher" lağûtadır. Bâb-ı ifti'âlin fi'âl gibi lüzum ve mutâva'ata [16] maksûr olmadığından masdar burada mef'ûlüne muzâfıdır. Cevheri astikâk bedelinde (ıstıfâk) bulmuş [17] olduğundan bu beyti (Sâd, Fe, Kâf) maddesinde îrâd itmişdir. [1] .Matbû' şerh-i Hamâse'de dahi öyledir. [18] ((Mefhûm-ı Beyit)): Mızrâk gölgesi gibi uzun nice günün uzunluğuunu biz şarâb içmek [19] ve çalgı çalmak ile kısaltmışızdır ya'ni esbâb-ı ferih ve neşât bize o günlerin uzunluğuunu bildirmemiştir demekdir. [20] Öyle sür'atle geçer zevk ve sürûr-ı eyyâmî / Olmadın nısf-ı nehârî erişür akşamı [21] Beyt-i mezkûrun mâba'di şöyledir: [22]

لَدُنْ غُدُوَّةٍ [٢] حَتَّى أَرْوَحَ وَصَحْبَتِي * عصاة على الناهين شَمَّ المناخر

[23] Beyt-i mezkûrdan

maksûd (kezıllı'r-rumhi) kavlinde olan teşbîh me'lûfdur ki müşebbehünbih mahsûs [24] ve anın hâli zihn-i sâmi'de mütekarrerdir. Tuhafdır ki şâ'ir bunun üçüncü beytinde şarâb ibriklerinin [25] emziklerini urduk boyunlarına teşbîh ederek şöyle demiştir: [26]

كَأَنَّ أَبَارِيقَ الشَّمُولِ عَشِيَّةً * أَوْزُ بَاعِلَى الطِّفِّ عَوْجُ الْحَنَاجِرِ [٣]

[27] Kâl [28] 277

ظَلَّلْنَا عِنْدَ بَابِ أَبِي نُعَيْمٍ * يَوْمَ مِثْلِ سَالِفَةِ الدُّبَابِ ٢٧٧

[29] [1]

[١] يُقَالُ صَفَقَتِ الْعُودَ إِذَا حَرَكْتَ أَوْتَارَهُ فَاصْطَفَقَ .

[30] [2] Hatîb Tebrîzî der ki

(ledün) kelimesinin peşinde (gudüvvihi) lafzından mâ'dâsı mensûb olmaz [31] bunun nûnu işrûnun nûnuna benzemiştir. [32] [3] (taf) saf vezninde sâhil-i nehir-i Fırat'da Kûfe garbında şimdi (Kerbelâ) denilen yerdir.

264

[1] Bu beyit bahr-i vâfirden ve Mutavvel şevâhidindendir. Kâili gayr-ı ma'lûmdur. (zalilnâ) bâb-ı râbi'den [2] ve ef'âl-i nâkısadan mâzî mütekellimdir.

يُقَالُ «ظَلَّتْ أَعْمَلُ كَذَا ظُلُومًا» إِذَا عَمَلَتْهُ بِالنَّهَارِ دُونَ اللَّيْلِ .

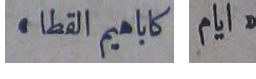
[3] mutlak "sâr" ma'nâsına

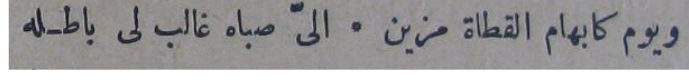
da kullanılır. Burada «أَقْنَا بِالنَّهَارِ» ma'nâsı murâddır. Bâbın muzâfunileyhi [4] olan (Ebû Nu'aym) bünye-i tasgir ile şâ'irin memdûhunun künyesidir. (bi-yevmin) deki (bâ) fi [5] ma'nâsıdır. (sâlifeti'z-zübâbi) terkibinde muzâf ve müşebbehünbih vâki' olan (sâlîfe) safha-i unk [6] ma'nâsıdır ki boyun binâ-gûşdan i'tibâren bâlâ-yı sadrın iki tarafdaki köprücük kemiklerine kadar [7] olan yeridir. Muzâfunileyh olan (zübâb) sinek demekdir. Sineğin ise boyunu pek [8] kısadır. (zel, be, be) mâddesi def' ma'nâsına mevzû'

olmakla sinek kısmı def' olundukça rucû' [9] etdiğinden «كَلِمَا ذَبَّ آبٌ» ma'nâsı mülâhaza olunarak sineğe (zübâb) denilmiştir. Sinekliğe [10] kesr-i mîm ile (mizbe) ve sineği çok mahalefeth-i mîm ile (mezbe) denir. [11] Mefhûm-ı Beyitte şâ'ir (Ebû Nu'aym) isminde olan zâtın hânesinde neşve ve neşât ile imrâr [12] etdikleri bir günü aksar-ı eyyâm add ederek sineğin boynuna teşbîh ile bir sineğin boynu kadar kısa [13]

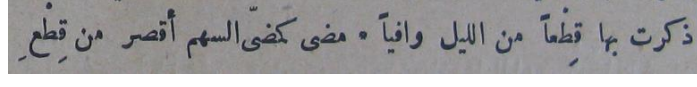

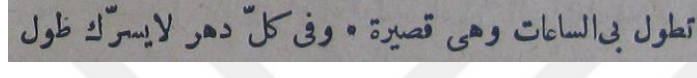
bir günde bâb-ı Ebî Nu'aym'da bulunduk demek istemiştir. Bunda da maksûd teşbîhin me'lûf ve mahsûs [14] bulunan bir şey'evâki' olduğudur. [15] Bundan evvelki beyitte yevmin Tûlû bir emr-i mahsûse teşbîh olunmasıydı bunda da yevmin kasrı [16] teşbîh olunmuştur. [17] Kasr-ı eyyâmı Arab ibhâm-ı kîtâya ya'ni bağirtlak kuşunun

başparmağına teşbîh ederek [18] dahi derler. Kâle's-şâ'ir: [19]

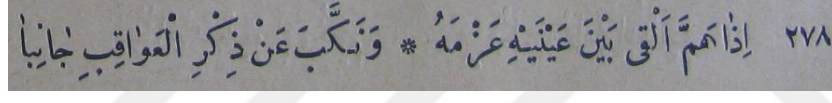
 [20] Zevk ve sürûreyyâm-ı kasîr

ve zıddı tavîladd olduğundan Ma'arrî şöyle: [21]

 [22] ve Ebû Firâs böyle: [23]

 [24] demiştir. Beyt-i Ma'arrî'de

arûz vâki' olan (kît') nasıl sağîr ma'nâsınadır. Evvelki kît' [25] âyet-i kerimede vâki' olduğu vecihledir. (bihâ) zamîri dâr-ı habîbeye râci'dir. Beyt-i mezkûrun bulunduğu [26] kasîdenin matla'ı beyt-i sâni'siyle berâber 204'üncü sahîfede geçmiştir. [27] Kâl [28]

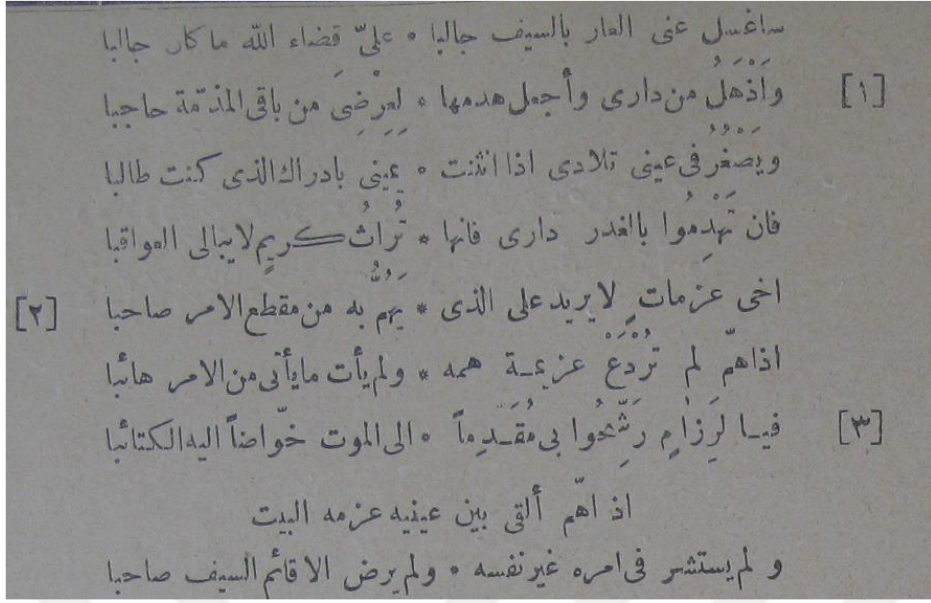
 [29] Bu beyit bahr-i

tavîlden ve Mutavvel şevâhidindendir. Kâili Hamâsîdir ki âsârı Dîvân-ı Hamâse'de [30] müntehib bulunan şu'arâdan (Sa'd Bin Nâşib El-Mâzenî) nâmındaki şâ'ir-i İslâmîdir. Şi'iri bâb-ı Hamâse'de [31] ber-vech-i âtî dokuz beyit olarak mezkûrdur:

265

[1] [2] [3] [4] [5] [6] [7] [8] [9]

[10] Bunlardan beyt-i evvel şevâhid-i inşâ faslında (s. 178) geçmiştir. [11] Gelelim mânahnüfih: (hemme) kelimesi [12] azim ve kasd ma'nâsından mâzîdir. Te'ammümiyyenli'l-murâd mef'ûlü mahzûfdur. Fâ'ili memdûha râci' zamîr- [13] dir ki o da şâ'irin dördüncü beyitte kerem ile vasfıtmiş olduğu kendi pederidir. (elkî)izâya cezadır. (beyne ayneyhi) anın zarfıdır ki der-pîş eder dimekdir. (azmehû) "elkî" fi'linin [14] mef'ûlüdür. Masdar-ı bi-ma'nâ mef'ûldür ki "ma'zûme" dimekdir. Fâ'il ve mef'ûlü mesâdirile [15] vasıf âdet-i Arab olmağla ma'zûmun aleyhe azim ıtlâk olunmuştur.

Kur'ân-ı Kerîm'de dahi **[ان ذلك من عزم الامور]** [16] buyurulmuştur ki

«من معزوماتها» dimekdir. (nekkebe) tef'il bâbından fi'l-i mâzî [17] olup masdarı olan "tenkîb" tahrif ma'nâsınadır ki çevirmek dimekdir. Buna göre (cânibâ) [18] mef'ûlünbihtir. Eğer "tenkîb" tenekküb ve inhirâf ma'nâsına ise (cânibâ) kalbi zarfiyet üzere mensûb olur. [19] Ma'nâ-yı evvele göre şerh-i Abbâr'a

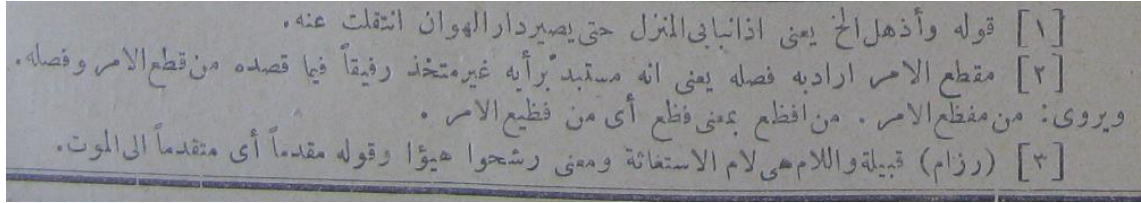
«نكب جانبه ونفسه عن ذكر العواقب ونفكرها» ve ma'nâ-yı sâniye [20] göre takdir-i kelâm

«ولا ناظر عند الوغى» [21] dir. Herhâlde maksûd

«في العواقب» fehvası üzere murâdını icrâda âkıbetendiş olmadığını ifâdedir. Kemâ fi şerhi'l-Merzûkî. [22] ((Mefhûm-ı Beyit)): Bir şey'i murâd ettiği vakit kendi azim ve maksudunu iki gözünün [23] arasına alıp avâkib-i tefekkürünü bir tarafa bırakır. ya'ni murâdını nasb-ı ayn edip sonunu [24] düşünmez olur dimekdir. [25] (elkî beyne ayneyhi) ile (nekkebeelh) kavli meyânında san'at-ı tıbâk vardır. Burada bunu îrâddan [26] şârihin

maksudu fazîlet-i teşbîhi beyandır. Zîrâ (elkî beyne ayn ey hiaz mehû) kavliyle ifâde olunan [27] me'âl azmin umûr-ı mahsusa gibi pîş nazara alındığı olmağla bu tarz ile iş'âr

edilen ma'nâ [28] «فَلَانِ إِذَا هُمْ بِشَيْءٍ لَمْ يَزَلْ ذَاكَ عَنْ ذِكْرِهِ» gibi bir ta'bîr ile olunacak ifâdede bulunmaz. [29] [30] [31] [32]

[33] (34 – El-Kavli'l-Ceyyid)

4.SONUÇ

El-Kavlü'l-Ceyyid Fi Şerhi Ebyâti't-Telhîs, Hatîb El-Kazvînî'nin belâgata dair Telhîsü'l-Miftâh'ı ile Teftâzânî'nin buna yazdığı El-Mutavvel ve Muhtasarü'l-Me'ânî adlı şerhlerde ve Seyyid Şerîf El-Cürcânî'nin El-Mutavvel'e yazdığı Hâşiyedeki 649 beytin Türkçe izahı ile eserde şiir örnekleri alınan şairler hakkında bilgi veren bir eserdir.

El-Kavlü'l-Ceyyid'in ilk baskısı 1887 yılında Arap harfleriyle İstanbul'da basılmıştır ve eser 672 sayfadan ibarettir. Çalışmamıza esas olan baskı bu baskıdır. Eseri günümüz harflerine aktarırken içerikteki Arapça kelime yoğunluğu sık sık Arapça lügate bakmayı gerektirse de eser, bir dönem ve anlayışı göstermesi bakımından dikkat çekicidir. Eserdeki beyitler Arap şiirinin seçme örnekleri olduğundan ve belagatla alakalı fazlaca terimin eserde bulunuyor olması yaptığımız çalışmanın çeviri yazı kısmını zorlaştırmıştır.

Çalışmamıza konu olan El-Kavlü'l-Ceyyid Fi Şerhi Ebyâti't-Telhîs adlı eserin eski harfli metin olması hasebiyle günümüz alfabesine aktarımı yapılmıştır. Hacminden dolayı dört parçaya ayrılmıştır.

Eserde müellif karşısında bir grup öğrenci varmış ve onlarla ilmi bir müzakere yapılmış gibi bir üslup kullanılmıştır. Eserin tamamı incelendiğinde bir medrese hocası bilgeliği eserde kendini göstermektedir.

Müellif tarafından beyitler açıklanırken kelime kelime izah etme yoluna gidilerek meselenin daha anlaşılır kılınması sağlanmıştır. Belagat ve nahiv ilmine dair izahlar getirilmesi de şevahid geleneğiyle medrese hocası kimliğinin ortak bir paydada buluşması olarak görülebilir.

Ele alınan şiirler (şevâhid şiirleri) dile dair bir kullanımın örnekleri ve açıklama vesileleri olarak karşımıza çıkmaktadır. Ancak ciddi derecede Arapça hâkimiyet gerektirdiğinden bu alanda çok çalışma yapılmamıştır. Mehmet Zihni Efendi ile alakalı asıl kaynaklar ilahiyat ile Arap dili ve edebiyatı alanında çalışanlar tarafından yapılmıştır. Çalışmamız Mehmet Zihni Efendi ve şevahid geleneği adına yeni çalışmaların başlangıcına vesile olması açısından mütevazı bir adım olarak değerlendirilebilir.

Divan şiirimizi daha iyi anlamamız adına Arap şiirinin seçme eserlerini şerh eden eserleri ve onları açıklayan eserleri ele almak yerinde olacaktır. Eski şiirimizin önemli kaynaklarına temas etmemize vesile olacağı fikriyle şevahid geleneğinin kendi şiirimizin kaynaklarını anlama mahiyetinde yol gösterici yönü de gözardı edilmemelidir.

El-Kavlü'l-Ceyyid'de Mehmet Zihni Efendi'nin izah ettiği beyitlerle medrese öğrencilerine divan şiirini sevdirmeye çabası içerisinde olduğu ifade edilebilir. Öğretici bir rol oynarak ilmi bir yöntemle eserini kaleme alan Mehmet Zihni Efendi, aslı kaynaklar üzerinden divan şiirini o dönem gençlerine öğretmektedir.

Bu mütevazı çalışmanın, Türk Dili ve Edebiyatı sahasında yapılacak El-Kavlü'l-Ceyyid ve Mehmet Zihni Efendi'ye dair nitelikli çalışmalara vesile olmasını umuyoruz.

KAYNAKLAR

- AHMET VEFİK PAŞA, 2000. Lehçe-i Osmânî (haz: R. Toparlı. TDK Yay., Ankara.
- AHTERÎ, Mustafa Bin Şemseddin, 1310 [1892]. Ahterî-i Kebîr, İstanbul, 2 C.
- AKKUŞ, M., 1999. Eski Türk Edebiyatı Nesir Ders Notları, Atatürk Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Yayınları, Erzurum.
- AKSAN, D., 2000. Türkçenin Sözvarlığı [Türk Dilinin Sözcükbilimiyle İlgili Gözlemler, Saptamalar], Engin Yay., Ankara.
- AKSOY, Ö. A., 1995. Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü, 2 C., İnkılap Kitabevi, İstanbul.
- AKSOYAK, İ. H., 1995. “Divan Şiirinde Okçuluk Terimleri”, Türklük Bilimi Araştırmaları, S. I, s. 81-94.
- AND, M., 1993. 16. Yüzyılda İstanbul [Kent-Saray-Günlük Yaşam], Akbank Yay., İstanbul.
- ANDREWS, W., 2000. Şiirin Sesi, Toplumun Şarkısı, çev:T. Güney, İletişim Yay., İstanbul.
- ÂSİM A., 2000. Burhân-ı Kâtı‘ (haz. M. Öztürk-D. Örs) , TDK.Yay., Ankara.
- ATASOY, N., 2005. 15. Yüzyıldan 20. Yüzyıla Osmanlı Bahçeleri ve Hasbahçeler, Kültür Bakanlığı Yay., İstanbul.
- ATAY, H. vd., 1968. Arapça-,Türkçe Büyük Lügat, Ankara.
- ATEŞ, İ., 1983. Arapça-Türkçe Sözlük, Elif Matbaa, Ankara.
- AYDIN, A., 2012. Bir Şevâhid Şarihi Olarak Mehmet Zihni Efendi ve El-Kavlu’l-Ceyyid Adlı Eseri, Dicle Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 14(1).
- BANARLI, N. S., 2001. Resimli Türk Edebiyatı Tarihi, MEB Yayınları, Ankara.
- BİLGEGİL, K., 1980. Edebiyat Bilgi ve Teorileri 1 Belagat, Sevinç Matbaası, Ankara.
- BOLELLİ, N., 1993. Belagat Arap Edebiyatı Bilgi ve Teorileri, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, İstanbul.
- ÇAĞLAYAN, F., 1966. Osmanlıca-Türkçe, Türkçe-Osmanlıca Sözlük, İnkılâp ve Aka K. İst.
- DEVELLİOĞLU, F., 2006. Osmanlıca Türkçe Ansiklopedik Lügat, Aydın Kitabevi, Ankara.
- DİLÇİN, C., 2009. Yeni Tarama Sözlüğü, TDK Yayınları, Ankara.
- Hüseyin K. K., 1928. Türk Lugatı [Türk Dillerinin İştikakı ve Edebî Lugatları], 4 C. İstanbul.
- HÜSEYİN REMZÎ, 1305 [1808]. Lugat-ı Remzî, 2 C., İstanbul.

- İZ, F., 1964. Eski Türk Edebiyatında Nesir, Akçağ Yayınları, İstanbul
- KARABEY, T., 2001. Ahmet Cevdet Paşa-Belâgat-ı Osmaniye, Akçağ Yayınları, Ankara.
- KOCATÜRK, V. M., 1949. Divan Şiiri Antolojisi, Varlık Yay., 2.bas., İstanbul.
- KÖPRÜLÜ, M.F., 1934. Divan Edebiyatı Antolojisi, İstanbul.
- KÖPRÜLÜ, M. F., 1931. Eski Şairlerimiz Divan Edebiyatı Antolojisi, Muallim Ahmet Halit Kitaphanesi, İstanbul.
- KÖPRÜLÜ, M.F., 1921. Türk Edebiyatı Tarihi, 2.Kitap, İstanbul.
- LEVEND, A. S. 2015. Türk Edebiyatı Tarihi, Dergâh Yayınları, İstanbul.
- MACİT, M., 2012. Eski Türk Edebiyatı El Kitabı, Grafiker Yayınları, Ankara.
- MEHMET ESAT EFENDİ, 1999. Lehçetü'l-Lugat (haz. A. Kırkkılıç. TDK.Yay., Ankara.
- MEHMED SALÂHÎ, 1329 [1911]. Kâmûs-ı Osmânî, İstanbul.
- MENGİ, M., 2019. Eski Türk Edebiyatı Tarihi (Edebiyat Tarihi-Metinler. Akçağ Yayınları, Ankara.
- MUALLİM NACİ, 2004. Edebiyat Terimleri İstilahat-ı Edebiyye, Gökkubbe Yayınları, İstanbul.
- ONAN, N. H., 1991. İzahlı Divan Şiiri Antolojisi, MEB Yay., İstanbul.
- ONAY, A. T., 2000. Eski Türk Edebiyatında Mazmunlar ve İzahı (haz. C. Kurnaz. Akçağ Kitabevi, Ankara.
- ÖZTUNA, Y., 1990. Büyük Türk Musikisi Ansiklopedisi I-II, Kültür Bakanlığı Yay., Ankara.
- Osmanlıca İmlâ Kılavuzu, 2016. Hayrât Neşriyat, Isparta.
- PAKALIN, M. Z., 2004. Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü, 3 C., MEB.Yay., İstanbul.
- PALA, İ., 1995. Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü, Akçağ Yay., Ankara.
- REDHOUSE, J. W., 1992. Turkish and English Lexicon (2.bas.) Çağrı Yay., İstanbul.
- SARAÇ, Yekta 2013. Klasik Edebiyat Bilgisi Belâgat, Gökkubbe Yayınları, İstanbul
- ŞEMSETTİN SAMİ, 2017. Kâmûs-i Türkî, Akçağ Yayınları, Ankara.
- Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, 2003. 28. Cilt, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara.
- Türkçe Sözlük, 2011. TDK Yayınları, Ankara.
- TOPALOĞLU, A., 1978. Kuran Tercümesi (Sözlük. Kültür Bakanlığı Yay., İstanbul.

TOK, V. A., 2013. Osmanlı Edebiyatı-Belagat, Kurgan Edebiyat Yayınları.
YAVUZ, M., 2018. İ.Ü. Şarkiyat Mecmuası, Sayı 33
YURTBAŞI, M., 1996. Örnekleriyle Deyimler Sözlüğü, Ankara.
YÜCEL, H. 2012. Osmanlı Tefsir Geleneğinde Talika Kültürü, Ukde Yayınları, Kahramanmaraş
ZİYA ŞÜKÜN, 1996). Farsça-Türkçe Lugat, Gencîne-i Güftâr Ferheng-i Ziyâ, MEB.Yay., İstanbul.

İnternet Kaynakları:	Erişim Tarihi
http://www.arapcasozluk.gen.tr/ceviri.html	[03.03.2020]
http://www.elhalil.com/	[15.03.2020]
https://islamansiklopedisi.org.tr/	[04.02.2020]
http://www.lugatim.com/	[15.04.2020]
http://www.selimiye.yek.gov.tr/	[21.11.2019]
https://tevakku.com/	[22.04.2020]
http://www.yazmalar.gov.tr/basit-arama?q=mehmet+zihni	[16.11.2019]

ÖZ GEÇMİŞ

Kişisel Bilgiler

Adı – Soyadı : Hüseyin CEVİZ
Doğum Yeri ve Tarihi : Kahramanmaraş 1982

Eğitim Durumu

Lisans Öğrenimi : Pamukkale Üniversitesi TDE
Yüksek Lisans Öğrenimi : AKÜ Tezsiz Yüksek Lisans
Doktora Öğrenimi : -
Bildiği Yabancı Diller : Farsça
Bilimsel Faaliyetleri : III. Uluslararası Avrasya Multidisipliner
Çalışmalar Kongresi 4-7 Nisan 2019
1.Tayyar Mahmut Paşa ve Bahriyye Kasidesi
2.Tayyar Paşa'nın Şiirde Yenilik Arayışı ve
Ramazaniye Kasidesi

İş Deneyimi

Stajlar :
Projeler :
Çalıştığı Kurumlar : MEB

İletişim

E-Posta Adresi : hcceviz@gmail.com
Tel. : 5352509468
Tarih :

قل

۱۲۳ هَلْ تَزُجُّنَكُمُ رِسَالَةٌ مُرْسِلَةٍ * أَمْ لَيْسَ يَنْفَعُ فِي أَوَّلِكَ الْوَلُكُ

بویت بحر کاهلن و بعض نسخ مطوایه مذکور شواهدند. قائل (مری) در . در عیانده

اولان ایاتنددر . قصیده نك : طای شویله در :

أَبِي كِنَانَةَ ! إِنْ حَشَوُ كِنَانِي * نَبَلٌ بِهِ نَبَلُ الرِّجَالِ هُلُوكُ

(ابی کنانه) قولى - همزه ندایه اولغله - یابی کنانه دیکدر (بنو کنانه) عربده برقیله معروفه در . برده (کنانه) ینه کسر کاف ایله تیراندازلرک اوق قایدکره تیرکش تعبیر اولنور . یاه متکلمه مضاف اوله رق مذکور اولان (کنانی) لفظندن مراد اولان معنی بو اولوب اکا مضاف بولان (حشو) دخی طلو معنانه اولغله (حشو کنانی) ترکیبی بنم تیرکشیمک طلوسی دیکدر . معنای مجازی مراد اولغله شبنه کنانه اولان فیکرم طلوسی دیک مقصوددر . ترکیب مذکور (ان) نك اسمی اولوب اکا خبر واقع اولان (نبل) دخی نونك فتحی و بلك سکونیه اوق معنانه اسم جمع اولوب اندن ده الفاظ هجویه مراددر . هجویی تأثیرده تیره تشبیه ایتمشدر . (به) غمیری نبل و سهانیدن عبارت اولان حشوه راجعدر . (نبل الرجال) ترکیبده کی (نبل) فتحین ایله اشراف و نجباء معنانه اوله رق مبتدا اولوب خبری هالکک جی اولان (هلوک) در . (به) نك باسی بوکا متعلقدر .

﴿ مفهوم بیت ﴾ : ای بنی کنانه ! بنم کنانه فیکرم بر طقم سهام الفاظ ایله متعلقدر که انلرک تأثیرینی آلان بیوک کیسه لریک بیه شرف و حیثیتی قلماز دیکدر .

شاعر بو قول ایله بنی کنانه یی : سزی هجو و رسوای ایدرم دیو تهدید ایتمک استمشدر . (هل تزجرنکم) قولى هل تمنعکم معنانه در . برای وزن میی اشباع اولنور . نون تأکید ادات استفهام ایله اجتماع ایتمشدر . (رساله سئل) ترکیبی (تزجر) فعلنک فاعلیدر . رسالتدن بوراده نصیحت مراددر . ممنوع منه محذوفدر که « بن هجوی و اظهار عداوتی » یا خود « من ارتکابکم الفی » دیکدر . (م) بل معنانه منقطعدر . اولانکا و توبخ طریقله عجباسره آدم کوندروب نصیحت ایتمدم کار کر اولورمی؟ دیو استفهام ایدوب بعده تأثیری اولیه جغنی آکلایه رق « بل لیس ینفهم ذلک » دیک استمشدر . (اولاک) اولنک معنانه در که اسم اشارت جمع اولان (اولاء) لفظی بعض قبائل لغی اوزره مقصور اولمشدر . (الوک) رسالت معنانه قبول و زننده مصدردر . رسوله دخی اطلاق اولنور .

﴿ مفهوم بیت ﴾ بیان سابقدن ظاهر در . بونده شاهد (اولاک) لفظنک حرف خطایددر . [ثم عفونا عنکم من بعد ذلک] و [ثم تولیتم من بعد ذلک] قول کر علننده اولدیی کی بونده دخی کندندن سوزالنه جق بر مخاطب مقصود اولغله (اولاکم) دینلما شدر . شارح بونکله امری القیس الصحابینک ذکر اولان ابیات متقدمه سنده کی (وذلك) قولى اوزرینه ایتدی کی کلامی تأیید ایتمشدر .

اسم اشارت اسلوب غیت اولمله بنده خطابین غیبه عدول والفتاد وارد مقتضای سابق « بل ایس بیغ فیکم » دیک ایدی. (اولاک) دهکی خطابک (ترجمه کم) دهکی خطاب ایله متحد اولدینی اجاهه اولندی.

ممرینک یالرندهکی صنایع لفظیه ختی دکلدور. (درعبات) ائک وصف دروع حقیقه اولان قصایدیدر.

قل

۱۲۴ بَکْرًا صَاحِبًا قَبْلَ الْفَجْرِ • إِنَّ ذَاكَ أَتَّخَذَ فِي السَّكْبِ

بویت دهکی مطولک بعض نسخی شواهدندن و بجز خفیدن اولوب (بشار بن برد) نام شاعر اعلمک برقصیدهسی معطایدر. (بکرا) ایرکندن بریره وارمق وسرعت ائتک معنایسه اولان تیکیدن امر حاضر مشادر. (صاحب) ادات ندای محذوف برمدادی مضافدر. آرقداش دیک اولان (صاحب) لفظک ندایسه یاه شکیله مضاف اولمله محذوف النون اولشدر. شراعی بک خاندلری کندلری ایچون بر صاحب یاخود عاذل تصور ایوب کلانلنده اثره خطاب ایتکدر و (خواروقه ثلاثه) فحواستجه اکثریا یالرنده ایکی آرقداش فرض ایتلریله ندیه بندهسبله خطاب ایدلر. بویت دهکی اوله واقع اولش وشاعری کویا کندی آرقداشی بولان ایکی کسسه به خطاباً « بکرا صاحب » دیشدر [*]. منادی مضاف منصوب اوله جندن « یاصاحبین » سبکنده اولمله یاه شکیله اضافله نون ساقط اوله قدیمه اجتماع یالین ادغای ایجاب ایتشدر. (قبل الفجر) ترکیبدهکی (قل) فعل امر مذکورک ظریقی اولوب (همیر) خبر و زنده نصف نمارده اولان شدت حرارت زمانیدر. (ذاک) ان نک اسمیدر. خطاب کندیدندن سوز الله حق برخطایدر. (النجاح) فوز و ظفر معنایسه در.

﴿ مفهوم بیت ﴾ : آرقداش! شدت حرارت زمانی کلوب چاندین ایرکن حرکت ایدک. یا هو! معالوبه مظفریت ایرکن چیتقه در دیکدر. شمرانک بوقوله امر و طای « آرقداش! ایرکجه کل ده صبحی - یعنی صبح عشرتی - ایدم صبحاغه قالدیم » دیک اولدینی معلومدر. بونده شاهد اسم اشارت ایله کاف خطابین مرکب اولان ومن جهة الاعراب عملاً منصوب اوله رق (ان) نک اسمی بولان (ذاک) لفظنده درکه بو خطاب بوندن اواکی (بکرا) قولیه اولان خطاب ایله مقدر اولدینندن (ذاک) دئیاشدر. و بو اثتافندن معدود دکلدور. بوندن اول مذکور اولان بیت کیدر.

بیت قائل اولان (بشار) خاقانه عباسیه دن مهدی بن المنصورک شاعر بندنیه نظمی اولان (ابو معاذ بشار بن برد بن برجوخ العتبی) دره کندیری عجمی الاصل (ومهل بن ابی صفر) سبایستدن اولوب رق اوزره تولد ایتش و بر امرأ غلبه نک آزاد کردهسی اوله رق و لاه [*] بعض هواننده بحر معلومه کوره : بنارین بردک ملازم صیتی (بومهر بن لیل) ایله (خلف الاجر) اولمله خطاب حقیقی اوزرددر.

طریقیه اکا نسبت اولنشدر. اعی و چیمک بوزونی و ایری یاجلی و اوزون بولی برکجه اولوب کوزلرینک حقهسی اوستنده قمرسی ات اولمله نایت قیج المنظر ایش. چوجلفنده قولانده کوبه دهکی طاقندینی ایچون کوبه لی یاخود ایکی معنایسه اوله رق (مرث) تلقیب اولور ایدی. عشقهسی (عبده) منابیلله مشاهیر نامزده مذکور اولان اشعارندن بیت آتی کندیشک اعی اولدینی ویدر:

یا قوم اذنی لبض الحی عاتقه • والاذن تشق قبل المین احیایا
اغایده بشارک ترجمه حالی بک اوزونددر. (مهدی) خلیفه انی زنده ختیه طایق آلتنده اولدرمشدر. تاریخ موتی یوز آتیش سکزددر. ناری ترابه تفضیل و مجده آدندن امتناع خصوصندهکی رای ایلیسی تصویب ایدر و شویتی:

الارض مظلة والنار مشرقة • والنفار معبوده مذکانت الار
سویل اولدینی روایت اولور ایسه ده قول آییسی مثلی بعض آنارندن حسن اعتقادی آکلاشلور:
وعیری الاعداء والیب فیم • وایس یبار آن یقال ضریر
اذا ابصر المرء المرءة والقی • قان عی الحبین ایس یضیر
رأیت اعی اجراً و ذخر أعصمة • وانی الی ثلاث فقیه

قل

۱۲۵ بَإَيِّ تَوَاحِي الْأَرْضِ أَهْبَى وَصَالِكُمْ • وَأَنْتُمْ مُلُوكٌ مَا لَيْفَ صِلَكُمْ نَحْوُ

بو بیت بحر طویلدن بعض نسخ مطولده مذکور امله دن اولوب قائل اولدینندر. (بای) لفظندهکی (با) فی معنایسه در. (تواهی) جاب معنایسه اولان (ناحله) نک جدیدر. مقایده مضاف الیه و مابینه مضافدر. (أهبی) ائبی (أهلب معنایسه فعل مضارع متکددر. (وصالک) ائک مقبولدر (وصال) مواصلت دیکدر. (وانتم ملوک) جمله حالیه در. (ما) ایس معنایسه در. (للفصلک) مقدم خبر و (نحو) مؤخر مبتدادر. (مقصد) قصد معنایسه اوله رق مقبولده مضافدر. (نحو) جهت دیکدر.

﴿ مفهوم بیت ﴾ : بن سزکله مواصاتی ارضک هانکی کوشه سنده طلب و امید ایدیم؛ سز ملوک کیسه سکز؛ ملکر زبر حکمده بولان مالکک نرمسی دیلرسه اوراده ساکن و مقیم اولدقلری کی سزکده بر مکان معینکز اولدینندن و چونکه بتون روی ارضه مالک کی دیله دیککز برده ساکن اولمده اولدیه کزدن سزی آرامم ایچون بکا بر طریق معین یوقدر. بناده علیه طلب و صالکز بایده هانکی طریق سالاک اوله جنده معیوم دیکدر.

بونده شاهد غایب واحد برای تنظیم حفظ جمع ایله خطاب اولنشده درکه بواسلوب کلام قدما عربده کورلوب کلام اولدینده کورلشدر. خاصه مکلم کندی اعظام ایچون صیغه جمع استعمالی اسلوب قدیمدر. قرآن کریمده دهکی بک چوقدر. بولک عکی

